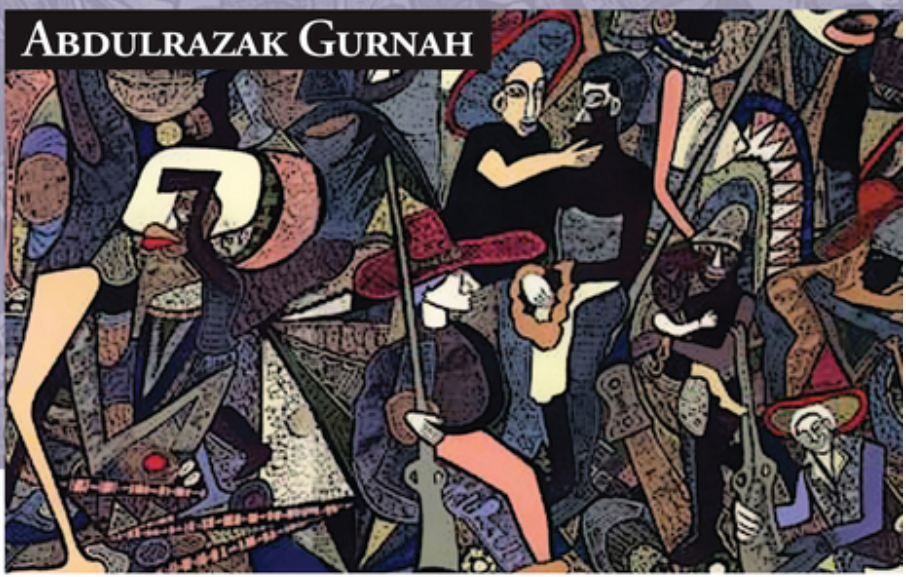
ABDULRAZAK GURNAH

Terkediş

ÇEVİREN MÜGE GÜNAY

ÖNSÖZ BARIŞ ÖZKUL

iletişim

2021 NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜ

Desertion
© 2005 Abdulrazak Gurnah
Kitabın yayın hakları Rogers, Coleridge and White Ltd. aracılığıyla alınmıştır.

İletişim Yayınları 2288 • Dünya Edebiyatı 227
ISBN-13: 978-975-05-1909-3
© 2016 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
1. Baskı 2016, İstanbul
2. Baskı 2021, İstanbul

DİZİ YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge
YAYINA HAZIRLAYAN Barış Özkul
KAPAK Suat Aysu
KAPAK RESMİ Emmanuel Ekong Ekefrey, "Muhterem Konuk" (Beyaz adamların bir İbibio köyüne ayak basması), 1991
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Ayla Duru Karadağ
BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul
Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63
CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ABDULRAZAK GURNAH

Terkediş

Desertion

ÇEVİREN ***Müge Günay***

BARIŞ ÖZKUL'UN ÖNSÖZÜYLE

iletişim

ABDULRAZAK GURNAH 1948'de Doğu Afrika kıyısındaki Zanzibar'da doğdu. Anadili, Afrika'da seksen milyon kişinin konuştuğu Svahili'dir. İlköğrenimini İngiliz okullarında tamamladı, çocukluğunda gittiği Kuran kursunda Arapça öğrendi. Gençliğinde Zanzibar Ayaklanması'na (1964) ve sonrasında kurulan sosyalist rejimin çalkantılı yıllarına tanıklık etti. 1968'de İngiltere'ye gitti. Yükseköğrenimini Kent Üniversitesi'nde tamamladı. Doktora tezinde (1982) kolonyal söylemin Doğu Afrika, Karayip ve Hindistan edebiyatındaki izdüşümlerini analiz etti. İhtisasını postkolonyal edebiyat alanında yaptı. Halihazırda Kent Üniversitesi'nde emeritus profesör olarak İngiliz edebiyatı ve postkolonyal edebiyat dersleri veriyor. İlk romanı *Memory of Departure*'da (Ayrılışın Hatırası, 1987) Afrika'da geçen gençlik yıllarının ardından ülkeyi terk eden Hassan karakterinin hafızasında yer etmiş Afrika imgesini postkolonyal dönemin kimlik sorunları ışığında inceledi. İkinci romanı *Pilgrim's Way* (Hac Yolu, 1988) ismini Winchester şehrini Canterbury'deki Thomas Beckett mabedine bağlayan yoldan alır. Daha iyi bir yaşam umuduyla İngiltere'ye gelen Tanzanyalı Davud, karşılaştığı göçmen karşıtı tutumlardan dolayı paranoyaklaşır ve çareyi Tanzanya'daki geçmişini tamamen silmekte arar. *Dottie*'de (1990), Dottie Badoara Fatma Balfour karakteri üzerinden benzer bir yabancılaşma sorunu tartışılır. Fatma Balfour'un melez kimliği; ırk ve etnisite sorununun göçmen ve sürgün karakterlerdeki travmatik etkilerinin yakıcı bir simgesidir. *Cennet*'te (1994) Gurnah, Yakup'un oğlu Yusuf'un Kuran'da anlatılan hikâyesini 1900-1914 döneminin Doğu Afrika'sına uyarlar. Kolonyal söylemin Afrika'ya dair klişeleri kölelik, tarihin çarpıtılması, İslâmofobi gibi meseleler üstünden ele alınırken Yusuf'un bireysel hikâyesi bir yandan kolonyalizmin öte yandan despotizmin eleştirisine açılan ikili bir işlev görür. *Deniz Kenarında* (2001), emperyal pedagojinin Afrika'nın yerli geleneklerine tesirinin doğurduğu verimli paradoksları konu eder. Salih Ömer, Kuran eğitimi almaktan duyduğu geleneksel kıvanç ile kolonyal eğitimin kazandırdığı dünya bilgisi arasında bocalarken yeni Afrika'ya özgü çelişkiler ete kemiğe bürünür. *Son Hediye* (2011), 1996'da yayımlanan *Sessizliğe Hayranlık* (2018) ile birlikte bir nehir roman anlatısıdır. *Sessizliğe Hayranlık*'ın isimsiz anlatıcısı ülkesini terk eden bir Zanzibarlı muhaliftir; Britanya'ya yerleşip evlendikten sonra öğretmenlik yapar. Hayatının en istikrarlı görünen döneminde bireysel tarihini yazmaya karar verdiğinde, aslında hiç de istikrarlı olmayan, kayıp ve kırılgan bir bastırılmış benlikle yüzleşmek zorunda kalır. *Son Hediye*'de ise Gurnah, bu isimsiz anlatıcısının hikâyesini kültürel farklılıkları, belleğe kazınmış tarifsiz acıları kateden bir anlatıya doğru genişletir. *Kumdan Yürek* (2017) ise Shakespeare'in *Kısasa Kısas*'ını modern bir Afrika dramıyla, yürek yakıcı bir ayrılık hikâyesiyle buluşturur. Gurnah'ın hakikat anlayışı, gerek kolonyal dönemin karamsar ve toptancı tasvirlerini gerekse milliyetçi şovenizmi reddeden bir sahici kimlik arayışına dayanır. Gurnah, romanları dışında, Salman Rushdie, Anthony Burgess, Joseph Conrad, Vidiadhar Surajprasad Naipaul, Zoe Vicomb gibi yazarlar hakkında edebiyat eleştirileri yazdı ve eleştirel kitaplar hazırladı. Son olarak 2021 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

ÖNSÖZ
Barış Özkul

Afrika romanının dünya edebiyatında bir fenomen haline gelmesi kıtanın dekolonizasyon sürecine tekabül eder. Chinua Achebe, Wole Soyinka, Nadime Gordimer, Nureddin Farah, J. M. Coetzee, Abdulrazak Gurnah, Ngugi wa Thiong'o gibi yazarlar 20. yüzyılın ikinci yarısında, post-kolonyal dönemde yazmıştır. Öte yandan bu yazarların etki alanının Afrika dışına taşmasının kolonyal denebilecek bir sebebi vardır: Romanlarını, Svahili dilinde değil, Avrupa dillerinde, ağırlıkla İngilizce ve Fransızca yazmışlardır – Kıta'da 80 milyon kişinin konuştuğu Svahili'yi pan-Afrikanizm'in resmî dili yapma çabaları sonuçsuz kalmıştır. Afrika romanını dil engelinden ötürü karanlıkta kalmaktan, bir "ulusal alegori" kertesine indirgenmekten kurtaran bir özelliktir bu.

Ancak romanın doğuşunun arka planında, dil engeli-kolaylığı gibi parametreler ışığında açıklanması mümkün olmayan, özgül bir hinterland vardır: Burjuvazinin ve modern kapitalist toplumun doğurduğu bireyselleşme; yazılı kültürün-okuryazarlığın yaygınlaşması; ilerlemeci ve rasyonel tarih anlayışıyla birlikte çizgisel anlatının/nedensellik ilkesinin yerleşmesi v.b. Romanın kökenlerini antik Yunan'da arayan; erken tarihlerde türün ilk örneklerini keşfeden Bah-

tin gibi teorisyenler vardır gerçi ama işaret ettikleri istisnalar ancak kuralı güçlendirdikleri ölçüde ilginçtir.

Avrupa'da romanı doğuran koşullara Afrika'da bugün bile rastlamak zordur; Afrika tarihi Avrupa tarihinden birçok bakımdan farklılaşır. Gurnah'ın doğup büyüdüğü Tanzanya'dan bir örnekle açıklayayım. Tanzanya, 1961'de Britanya'dan bağımsızlaştıktan sonra 1964'te iki siyasal birimden oluşan (Tanganyika ve Zanzibar) bir cumhuriyete dönüştü ve anakara Tanzanya ile yarı özerk Zanzibar'da iki ayrı sosyalist yönetim kuruldu. Julius Nyerere'nin Tanzanya'da kurduğu tek parti rejiminin sosyalizmle ilgisi yoktu ama Nyerere'nin Tanzanya'ya yakıştırdığı sosyalizm modelinin nesnel bir temeli vardı. Nyerere, Tanzanya'ya baktığında hâlen büyük ölçüde pre-modern/tarımsal ilişkilere tâbi olan, ticari canlılığın baharat ticareti gibi kalemlerle sınırlı kaldığı, aileler ve klanlar temelinde örgütlenmiş 120 farklı etnisitenin meydana getirdiği bir toplumsal bileşim görüyordu. Bu manzara karşısında sosyalizmi kurmak için sanayi devrimi, sınıf mücadelesi, "çelişkilerin keskinleşmesi" gibi önşartlara gerek olmadığı kanısına vardı. Sonuçta, Tanzanya'da sosyalizmin tarihini ilkel komünal dönemle başlatmaya karar verdi ve yeni proto-sosyalist rejime "geleneksel komünalizm" adını verdi – Nyerere'nin Tanzanya sosyalizmini tanımlamak için kullandığı *ujamaa* kelimesi "aile hali" anlamına gelir. 1960'larda volontarizmin böyle geriye dönük işletilmesinden hicap duyan bazı Marksistler, Tanzanya sosyalizmini Maocu kalkınma modeline uydurmaya çalıştılar.

Bu tür bir toplumsal örgütlenmede Avrupa'da romanı doğuran koşulların oluşması mümkün değildir. Dolayısıyla bir Afrika romanından bahsedilecekse, yürürlükteki paradigmanın revizyonu şarttır.

Doğu ve Batı Afrika edebiyatı 1950'lere kadar büyük ölçüde sözlü kültür geleneklerine yaslanmıştır. Batı'nın gözünde Afrika edebiyatının, uzun yıllar, edebiyat incelemesinden çok antropolojik incelemeye konu olmasının bir nedeni budur. Avrupa'ya 18. yüzyıldan itibaren hâkim olan ilerlemeci-rasyonel tarih anlayışının kolonyal tahakküm ilişkileriyle birleşerek Afrika'yı kolektif bir arke-

tip olarak ("şeytanlaştırılmış" bir arketip) medeniyetin tarihöncesine ötelemiş olması, Afrika edebiyatını Batı'nın kolonyalist politikalarından ötürü gelişmemiş bir yazın olarak değerlendirme yanılgısına götürmemelidir. Kolonyalizm her halükarda bir tahakküm ilişkisidir, şu veya bu nedenle meşrulaştırılması düşünülemez. Ama Afrika'da sözlü kültür geleneklerini içererek aşan bir roman türünün doğuşunu hazırlayan ilişki biçimleri ve kültürel temas alanlarını yaratan da kolonyalizm olmuştur. Bunu tarihin yaratıcı paradokslarından biri olarak görebiliriz.

* * *

Afrika edebiyatında roman, Nijerya ve Gana'da ortaya çıkmıştır – Nijerya, Kıta'nın en kalabalık, Gana ise bağımsızlığını ilk kazanan ülkesidir. Amos Tutuola, 1952'de Faber & Faber tarafından İngilizce yayımlanan *The Palm-Wine Drunkard*'ta (Şarap Müptelası) şarap müptelası bir karakterin, hayatını kaybeden bir sakiyi bulmak için Ölüler Dünyası'na yaptığı yolculuğu anlatır. *The Palm-Wine Drunkard*, Homeros'un *Odyssea*'sı, Virgil'in *Aeneis*'i gibi antik metinlerle Kafka ve Joyce'tan ögeleri bir araya getirir. Temel bir esin kaynağı da Nijerya'da köklü bir sözlü kültür geleneği oluşturan Yoruba masallarıdır. Tutuola'yla birlikte Afrika edebiyatına roman karakteri girer ama sözlü gelenek (periler ve büyücüler, cangıl yaşamının şiddeti ve totemler) bütün ağırlığıyla oradadır. Tutuola, bu bakımdan, bir geçiş dönemi romancısıdır.

Afrika romanının kurucu figürü ve rol modeli Chinua Achebe'dir. *Things Fall Apart* (Parçalanma, 1958) ile Batı'da geniş bir okur kitlesine ulaşan Achebe, ilköğrenimini Nijerya'da Batı tarzı eğitim veren St. Philips Central School'da, yükseköğrenimini Londra Üniversitesi'ne bağlı Ibadan Üniversitesi'nde tamamlar. Romanlarının hemen tamamını İngilizce yazmış, ayrıca Afrika imgesinin Batı edebiyatındaki izdüşümüne ilişkin eleştiriler kaleme almıştır. Achebe'nin Batılı yazarların Afrika'ya yaklaşımına yönelttiği eleştirilerde haklı olmakla birlikte aşırı dozda bir tepkisellik sezi-

lir. Sözgelimi, Conrad'ın *Karanlığın Yüreği*'nde ırkçı ögeler tesbit eder: Christopher Marlow, Afrika'yı "ilkel bir orman"a benzetmiştir; tayfanın gözünde Afrika, medeniyetin başlangıç aşamasıdır; Kongo nehri insanlığın bilinçdışına, içgüdülerine yapılan yolculuğun simgesidir; Kurtz, Kongo'da kıyım yapmıştır v.b. Sonuçta Achebe, eleştirisini Conrad'ın ırkçılığına kadar vardırır. *Karanlığın Yüreği*'nin aynı zamanda Afrika'ya medeniyet götürme projesinin bir parodisi olma ihtimalini büsbütün dışlar.

Batı'nın Afrika'ya dair klişelerinin köksüzlüğünü gösterme çabası –Fanon gibi yazarların da katkılarıyla– Afrika edebiyatında epey dramatik gerilim yaratmıştır. Ama Afrika romanının tek konusu bu değildir. Nijeryalı Cyprian Ekwensi'nin *Jagua Nana*'sında Batı'yla ilişkisini bir kriz olarak deneyimleyen toplumların ana örüntülerinden taşra-kent çatışması işlenir; taşranın kırsal değerleri kentin dekadanlığına yeğ tutulur.

Geleneksel ve modern değerler arasındaki çatışma Doğu ve Güney Afrika edebiyatında bir politik roman furyası doğurur. Britanya kolonyalizmine başkaldırıyı Mau Mau hareketiyle idealleştirirken estetik yetkinliklerinden ziyade hamaset değerleriyle öne çıkan romanlar yazılır. Peş peşe yayımlanan bu romanların bir kısmı 1960'lar ve 1970'lerde Batı'da da ilgiyle okunmuştur: Ngugi wa Thiong'o'nun *Weep Not Child*'ı (Ağlama Çocuk, 1964) ve *A Grain of Wheat*'i (Buğday Tanesi, 1967); Meja Mwangi'nin *Carcase for Hounds*'u (Leş Avcıları, 1974) ve *Taste of Death*'i (Ölümün Tadı, 1975).

Sonuç olarak, Afrika romanını kuşatan motif kolonyalizm deneyimidir.[1] Afrikalı yazarlar kolonyalizmin Kıta'ya hâkim kıldığı asimetrik ilişkilerin muhasebesini Avrupa dillerinde yaptıkları için romanın menzili Kıta'yla sınırlı kalmaz. Bunun bir istisnası resmî dilin Arapça olduğu Mısır, Sudan gibi Kuzey Afrika ülkeleridir: Necip Mahfuz, Tayyip Salih gibi romancıların Arapça'dan çeviri yoluyla kanona girişleri görece yakın tarihli bir olgudur.

1 Afrika romanının önemli uğraklarına ilişkin kapsamlı bir döküm için bkz. Keith Booker, *The African Novel in English*, James Currey, Oxford, 1998.

* * *

Abdulrazak Gurnah da Afrika'nın çok-dilli evrenine doğan yazarlardan. Kolonyal Zanzibar'da anadili Svahili olan bir ailede yetişip çocuk yaşta gittiği Kur'an kursunda Arapça öğrenmesi, bu iki dilin İngilizce ile birleşmesi romanlarındaki denizci, göçmen, tüccar, esnaf, gezgin karakterleri etnik-ulusal terimlerle betimlemek yerine evrensel bir temas alanına yerleştirmesinde bir kolaylık sağlamış olmalıdır. Ama çok-dillilik, bir yazarın etnik-ulusal terimlerin ötesine geçmesi için yeterli koşul değildir. Çok-dilliliği avantaja çeviren, Gurnah'ın farklı kültürleri tanımak ve özümsemek konusundaki gayretidir. "Learning to Read" (Okumayı Öğrenmek) başlıklı yazısında, doktorasını verdiği Kent Üniversitesi'nde İngiliz kültürünü tanımak için harıl harıl okuduğunu anlatır:

> "İngiltere'de bulunduğum yıllarda yazmaya başladım... Ayrıca ne var ne yoksa okumaya çalışıyordum, zamanla İngilizce bana geniş, ferah ve misafirperver bir dil gibi görünmeye başladı. İngiltere'deki ilk yıllarımın acı deneyimlerini yazarken bunların nerede, kimler tarafından okunacağına dair kaygılarım yoktu... Svahili ve İngilizce ile çocuk yaşlardaki karşılaşmamın üstüne bir göçmen olarak İngilizce deneyimim bindi."[2]

Gurnah'ın nüfusun yüzde 40'ı Müslüman olan Zanzibar'da edindiği Arapça ve İslâm bilgisi de buna eklenebilir.

Çok-dillilik *Terkediş*'te adeta bir roman karakteridir. İngiliz Martin Pearce, Hintli bir baba ve Afrikalı bir annenin oğlu olan Hasanali ve ailesiyle Arapça anlaşır. Pearce'ın kırık dökük Arapçasıyla yerlilerle konuşma çabası basit bir sembolik jestten daha fazlasıdır. *Terkediş*'te kolonyal tahakkümün iletişim kodu üç kuşağın hikâyeleri arasındaki boşlukları dolduran çeşitli kimlikler (Hint, Do-

2 *Habari ya English? What About Kishwahili? East Africa as a Literary and Linguistic Contact Zone* içinde, haz. Lutz Diegner ve Frank Schulze-Enger, Leiden, Brill, 2015.

ğu Afrikalı, İngiliz) ve diller aracılığıyla (İngilizce, Arapça, Svahili) tersyüz edilir. Sessizlik de romanın dillerinden biridir. Frederick Turner'ın torunu Barbara Turner, Martin Pearce'ın Rehana ile ilişkisini dedesinin sömürge görevi sırasında tuttuğu günlükten öğrenir. Afrika'dan İngiltere'ye göçen Raşit, post-kolonyal dönemde memleketinde yaşanan kişisel ve toplumsal acıları mektuplarla öğrenir; zamanla hem İngiltere'ye hem de Afrika'ya bakışını değiştiren yeni bir dil edinir.

Terkediş'te ironi, "her şeyi bize iade eden ve asla affetmeyen belleğimiz" olarak tanımlanır ve romanın döngüsel ironisi sahici bireysellikler üzerine oturtulur. Sadece tersyüz etmekle yetinmeyen, aynı zamanda geleceğe işaret eden bir mimarisi vardır *Terkediş*'in. Martin Pearce ile Rehana, Amin ile Cemile, Raşid ile Barbara arasındaki ilişkilerin yazgısı ulusal-etnik kimliklerin cenderesinden kurtulmuş, evrensel bir plana oturur. Aslında evrensellik *Terkediş*'te aynı zamanda bir çıkış noktasıdır. Hasanali ve Rehana'nın babası Zekeriya, bir *musim* mevsiminde Afrika'lı bir kadınla evlenip Kalküta'dan göçer. Bir Hintli olduğu halde, Afrika'lı bir kadınla evlenerek tabulara başkaldırır. Çünkü İslâm'ın "evrensel" mesajına bağlıdır. Gurnah'ın derdi, bir İslâm güzellemesi yapmak değildir. Etnik-ulusal kimlikler arasında geçişleri mümkün kılan evrensel alternatiflerin yaratabileceği yapıcı alaşımlara dikkat çeker. *Terkediş*'te ağır basan evrensel müşterek hikâye anlatıcılığıdır, edebiyattır. Romanın anlatıcısı Raşid, bir edebiyat profesörüdür; üç kuşağın hikâyesini iğneyle kuyu kazarak, hem Afrika'da hem de İngiltere'de kendini bir sürgün olarak hissetmesinin verdiği nesnel mesafeden yazar. Görme yetilerini kaybetmelerine rağmen hayal kurma, ulusal sınırların ötesini tahayyül etme yetilerini kaybetmeyen karakterlerin romanıdır *Terkediş*. Terk etmenin boşluğunu, ulusal sınırların ortadan kalktığı bir dünya ütopyası doldurur.

* * *

Bu noktada, Frederic Jameson'ın başlattığı Üçüncü Dünya edebiyatı tartışmasına dönebiliriz.[3] Jameson'a göre, tanımlayıcı özelliği kolonyalizm ve emperyalizm deneyimi olduğu için Üçüncü Dünya edebiyatında kural olarak "ulus" kategorisini vurgulayan metinler yazılmaktadır. Bunun kaçınılmaz sonucu Üçüncü Dünya edebiyatının merkezinde "ulus" kategorisi ve milliyetçilik ideolojisinin yer almasıdır. Jameson, bu gözlemini bir genelleme kertesine taşıyarak "Üçüncü Dünya'da üretilen metinleri birer ulusal alegori olarak okumak gerekir," der.

Jameson'ın tasnifine en sert itiraz Aijaz Ahmad'tan gelmiştir. Jameson'ı dünya milletlerini tarihi yapanlar ve tarihin nesnesi olanlar olarak ayrıştırıp Birinci ve Üçüncü Dünya arasındaki karşıtlıkları bir efendi-köle diyalektiği üzerinden okumakla eleştiren Ahmad, bunun indirgemeci ve Batı merkezli bir yaklaşım olduğunu ileri sürer. Ajaz'a göre böyle bir yaklaşımın Üçüncü Dünya edebiyatına bakışı ister istemez sınırlıdır:

> Eğer "Üçüncü Dünya", sadece kolonyalizm ve emperyalizm deneyimi üzerinden kuruluyorsa ve bu deneyime verilen yegâne tepki "milliyetçilik" ise bizim anlatacak başka hiçbir şeyimiz yok demektir... Çünkü [Jameson'a göre] bir toplum kapitalizm (Birinci Dünya) ile sosyalizm (İkinci Dünya) arasındaki çatışmanın dışındaysa, o toplumdaki başat itici güç... sınıf, cinsiyet, millet, ırk, bölge vb. temelinde çatışan çoklu çıkarlar değilse... yalnızca herkesi birleştiren deneyim olarak "ulusal tahakküm" önemliyse, bir yazar ulusal tahakküm dışında ne anlatabilir ki? Dolayısıyla siyaseten hepimiz birer Caliban'dan ibaretiz.[4]

Kuşkusuz, Aijaz Ahmad'ın Jameson'a tepkisinde bir haklılık payı vardır. İkili karşıtlıklarla düşünmek, farklılıkları indirgemek edebiyata ve hayata köreltici bir berraklıkla bakma sonucunu verebi-

3 "Third World Literature in the Era of Multinational Capitalism" (Çokuluslu Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Edebiyatı), *Social Text*, sayı 15, Sonbahar, 1987.

4 "Jameson's Rhetoric of Otherness and the 'National Allegory'" (Jameson'ın Ötekilik Retoriği ve Ulusal Alegori), *Social Text*, sayı 17, Sonbahar, 1987.

lir. Gelgelelim Jameson, evrensel-değişmez bir özden değil tarihin belli bir aşamasında birbirlerini tematik olarak tekrar eden metinlerden söz eder. Tarihsel bir olguyu genelleme düzeyinde formülleştirmek ile bütün bir Üçüncü Dünya edebiyatını tarihdışı bir önkabulden hareketle açıklamak iki farklı yöntemdir. Jameson'ın çokuluslu kapitalizm çağında Üçüncü Dünya edebiyatını bir ulusal alegori olarak tanımlaması eldeki metinler ışığında gerçeğe uygun bir gözlemdir. Ama bu demek değildir ki gerçek ilelebet böyle kalsın ve başka bir edebiyat yazılmasın.

Terkediş, kolonyalizm ve emperyalizme yönelik "tepki"nin bir ulusal alegoriye sıkışmak zorunda olmadığını göstermesi bakımından *avangard* bir roman. Bunu en çok Raşid'in İngiltere'deki deneyiminden izleriz. İngiltere'deki ilk yıllarında yürek burkucu bir Afrika nefretiyle karşılaşır Raşid:

> Sevilmeyi hak etmeyen biri olduğumu düşünüyordum. Böylece ilk başta sorunun konuşma tarzımda olduğunu, bu dili konuşmaya yeteneğimin olmadığını, beceriksiz, kaba ve tutuk konuştuğumu, hatta belki sevilmek için çok şey isteyen düpedüz hesapçı biri olduğumu düşündüm. O parlak, sokulgan gülümsemeler konuştuğum herkesi utandırmış olmalı çünkü gülmemek için kendilerini zor tutmuşlardı...

Yaşadığı bu karmaşık hisler Raşid'i ne Batı'yı topyekûn reddedip kendi üstüne kapanan bir psikolojiye yöneltir ne de çareyi Afrika geçmişini tamamen silmekte arayan bir *katharsis*e. (Bu yönüyle Gurnah'ın ilk romanı *Memory of Departure*'daki Hasan karakterinden farklıdır, bir olgunlaşma aşamasıdır). Sundeep'in İngilizler hakkında gözleri kor gibi parlayarak yaptığı öfkeli konuşmalar kulağında çınlar:

> Bakın bunların hepsi pislik. Ben onları sizden daha iyi tanıyorum. Burada okudum ben, biliyorsunuz. Haftada bir kez yıkanırlar ve bütün aile aynı pis suyu kullanır. Kıçlarını tuvalet kâğı-

dıyla siler. Elinizi her sıktıklarında hemen gidip yıkamanız gerekir ve tabii yemeklere de aynı şekilde elinizi yıkamadan dokunmayın. Kadınları fahişedir. Kan, çiğ et ve hayvan postu yerler ve hayvanlarla yatarlar.

Ama buradan bir İngiliz düşmanlığına varmaz. Sürekli maruz kaldığı, katlanmakta zorlandığı rahatsızlığı ucundan bucağından da olsa anlamak ister. Kolonyalizmin, emperyalizmin, tepeden bakma eğiliminin derininde yatan nedenler üstüne düşünür. Bu düşünme ve anlayarak aşma çabası *Terkediş*'te sadece Afrikalı karakterlere özgü değildir. Martin Pearce de en az Raşid kadar kararlıdır iki dünya arasına set çeken sınırları aşmaya. Sonuçta bu çaba, hem kolonyalizmin karamsar ve toptancı tasvirlerini hem de anavatan-memleket şovenizmlerini aşan bir hakikat arayışına dönüşür. Gurnah'ın zihni bir yansıtma sorunuyla değil bir inşa sorunuyla meşguldür. *Terkediş*'in sonu bütün karakterlerin bireysel farklılıklarını koruyarak yeni bir evrensel bilinçlilik ve duyarlılıkta buluşacakları bir geleceğe dönüktür.

Terkediş, İngiliz/Afrika/Alman/Hint romanının değil dünya romanının yazıldığı günlerin yakın olduğunu gösteren bir yapıt.

Birinci Kısım

I

Hasanali

Onu ilk görüşünün ardında bir hikâye yatıyordu. Aslında birden fazla hikâye vardı ama ayrıntıları zamanla, tekrarlana tekrarlana birbirinin içine geçip tek bir hikâyeye dönüşmüştü. Hepsinde de şafak vakti bir masalın içinden doğmuş gibi belirmişti. Birinde, dimdik bir gölgeydi; o tuhaf su altı aydınlığında öylesine ağır hareket ediyordu ki fark ettirmeden, usul usul, kader gibi yaklaşıyordu. Bir başka hikâyede ise hiç yerinden kımıldamamıştı, en ufak bir kıpırtı ya da titreme yoktu; şehrin kıyısında, gri gözleri parıl parıl bir karaltı, birinin ortaya çıkmasını, birinin kaçınılmaz bir tesadüf eseri onu bulmasını öylece bekliyordu. Sonra biri buldu onu, o da kimsenin o sırada tahmin edemeyeceği olaylara yol açmak üzere bu kişiye doğru kendini bıraktı. Başka biri, gecenin derin karanlığında görülmeden evvel onu duyduğunu, bir söylenceden fırlamış bir hayvan gibi yalvaran, can çekişen iniltisini işittiğini iddia etti. Anlatılan hikâyelerin hepsi bu kişinin ortaya çıkışının tuhaflığına dikkat çektiği için aralarında gerçek anlamda bir uyuşmazlık olmasa da kesin olan tek şey bu adamı Hasanali'nin bulmuş olmasıydı, ya da o Hasanali'yi bulmuştu.

Her şeyde olduğu gibi, bu kişinin de şehre gelmesinde talihin rolü vardı, fakat talih tesadüf değildir, en umulmadık hadiseler bile aslında bir tasarının parçasıdır. Nitekim onu Hasanali'nin bulmuş olmasının yalnızca tesadüfle açıklanamayacağını gösteren birtakım sonuçları olmuştu. O zamanlar bu muhitte sabah en erken uyanan kişi *daima* Hasanali'ydi. Caminin kapı ve pencerelerini açmak için şafak sökmeden kalkardı. Sonra, sesini önündeki meydanın her köşesinden duyulacak şekilde ayarlayarak insanları namaza kalkmaları için uyandırırdı. *Salla, salla.* Bazen rüzgâr, civardaki camilerden insanları uyanmaları için azarlarcasına seslenen diğer görevlilerin benzer çağrılarını buralara kadar taşırdı. Es-salatu hayrun mine'n nevm. Namaz uykudan hayırlıdır. Hasanali günahkârların, bu çağrıdan duydukları rahatsızlıktan ötürü hırçın bir hareketle yataklarında döndüklerini, kendilerini daha erdemli sayarak için için öfkeli bir tatmin hissettiklerini düşündü. Ezanı tamamladığında, caminin basamaklarındaki toz ve kumu casuarina ağacının yumuşak, gür dallarından biriyle süpürürdü, bu ağaçtan yapılmış süpürgenin sessiz hamaratlığı ona derin bir haz verirdi.

Camiyi açma, merdivenleri temizleme, namaza çağırma işini üstlenmesinin ardında kendine göre nedenleri vardı. Birinin erken kalkması, camiyi açması ve sabah ezanını okuması gerekiyordu, bunu kendi nedenlerince yapmaya gönüllü biri her zaman olurdu. Bu kişi hasta olduğunda ya da bu mesuliyetten yorulduğunda, yerini alabilecek bir başkası hep bulunurdu. Hasanali'den önce bu işi yürüten kişi Şerif Mdogo'ydu, iki sene önce kaskazi[1] sırasında öyle bir hummaya yakalanmıştı ki halen iyileşmemişti. Hasanali'nin sabah ezanını okuma vazifesini üstlenmek istemesi, kendisine öyle gelmese de aslında biraz şaşırtıcıydı. Bu iş için pek hevesli değildi, her gün şafak vakti şevkle uyanıp ahaliyi uyan-

1 Kuzeydoğu musonları – ç.n.

maya zorlaması gerekiyordu. Şerif Mdogo'nun tabiatı buna uygundu, insanları uykusundan gönül rahatlığıyla, paldır küldür uyandırmakta bir sakınca görmezdi. Ayrıca Hasanali yaradılıştan her şeyi kendine dert eden biriydi ya da belki yaşadıkları onu böyle kaygılı ve tedbirli bir insana dönüştürmüştü. Gün doğmamış, gece henüz bitmemişken yapılan bu rutin iş asabını bozuyor, gecelerine korku salıyor, ıssız sokakların karanlığından, bir an görünüp kaybolan gölgelerinden ürküyordu. Fakat bunlar aynı zamanda onu bu işi, tevekkülle, bir kefaret gibi üstlenmesine sebep olan gerekçelerdi. Karısı Malika'yla evlendiğinde, yani bu gölgenin belirmesinden iki sene önce üstlenmişti bu görevi. Bunun karşılığında evliliğinin yolunda gitmesini ve kız kardeşinin acısının dinmesini diliyordu.

Cami, dükkânın tam karşısındaki meydandaydı, Hasanali'nin kısa bir yürüyüşle hemen varabileceği kadar yakındı fakat sabah ezanını okumaya başladığından beri bu işi kendinden önceki müezzin Şerif Mdogo gibi yapmak zorunda hissetmişti kendini, bu yüzden onun yaptığı gibi civardaki dar sokaklardan geçiyor, uyuyanları yatak odalarının pencerelerinden içeriye sesini ulaştıracak şekilde bağırarak uyandırmaya çalışıyordu. İblislerin gölgeler içinde pusuda beklediği çukurları ve mağaraları görmeyeceği bir güzergâh seçmişti kendine, fakat yine de uykudaki dini bütün ahaliyi uyanmaya teşvik ederek yürürken, hayaletimsi varlıkların kutsal kelimelerinin marifetiyle sokakların en karanlık köşelerine doğru kaçıştığını görür gibi oluyordu. Sokağı dönerken bir canavar pençesi ilişiyordu gözüne, ensesinde yavaşça soluk alıp veren huzursuz ruhlar, yeraltı yaratıkları bir an belirip o daha ne olduklarını anlayamadan kayboluyorlardı, öylesine gerçek geliyordu ki bu gördükleri şafak vaktinin serinliğine rağmen ter içinde kalıyordu. Bir sabah, karanlık sokakların daralan bir geçidin duvarları gibi üstüne çöktüğü,

korkudan kan ter içinde kaldığı turunu tamamlamaya çalışırken kolunda bir serinlik hissetmiş, o sırada göz ucuyla kara bir kanadın gölgesini görür gibi olmuştu. Koşmaya başlamış, fakat sonra bu işkenceye bir son verip bir an önce ezanı okumak için meydanın karşısındaki camiye sığınmıştı. İmam ona caminin basamaklarından çağrıda bulunmasının yeterli olacağını söylemesine rağmen o telafi amacıyla basamakları süpürme işini de günlük vazifeleri arasına eklemişti, çünkü imam ona Şerif Mdogo'nun görevlerini büyük bir şevk ve gayretle yerine getirdiğini söylemişti.

Hasanali meydandan geçerken karşıdan bir gölgenin kendisine doğru yaklaştığını bu şafak vakti gördü. Tahmin edilebileceği gibi gözlerini kırpıştırdı ve dehşetle yutkundu. Dünya ölülerle kaynıyordu, günün bu vaktini mesken tutmuşlardı. Sesi ölgünleşti, kutsal kelimeleri ağzında kurudu, eli ayağı çözüldü. Hasanali gün ağarmaya başladıkça gölgenin usulca yaklaştığını gözlerinin sönük, hissiz bir ışıkla parladığını gördü. Bu anı daha önce kâbuslarında yaşamıştı, arkasını döner dönmez bu ifritin onu yutacağını biliyordu. Camide olsaydı kendini güvende hissedecekti, çünkü bu kutsal yere hiçbir kötülük ulaşamazdı; fakat o sırada epeyce uzaktaydı ve kapıları da henüz açmamıştı. En sonunda paniğe kapılıp gözlerini yumdu, Tanrı'nın onu bağışlaması için yalvardı ve dizlerinin üzerine çöktü. Yaklaşan şeye teslim oldu.

Gözlerini, karabasandan saklanmak için üstüne sıkı sıkı çektiği örtüyü hafifçe kaldırıp bakar gibi tekrar araladığında gölgenin biraz ötede dizlerinin üzerinde kendi yanına doğru yere yığıldığını gördü. Şimdi hava aydınlanırken bunun bir ifrit ya da heyula değil, yalnızca birkaç adım ötesinde soluk benizli, gri gözleri bitkince ona bakan bir adam olduğunu fark etti. "Suphanallah, sen de kimsin? İnsan mısın yoksa cin mi?" diye sordu Hasanali emin olmak için. Adam bir-

den inildeyerek iç çekti ve emin bir şekilde insan olduğunu bildirdi.

Şehre vardığında bu haldeydi işte, yolunu kaybetmiş, bitap düşmüş, suratı ve kolları yara bere içinde kalmıştı. Soluk alıp almadığını görmek için yere eğildi, nefesinin ılıklığını avucunda hissedince akıllıca bir şey yapmış gibi kendi kendine gülümsedi. Elini adamın gözlerinin önünde aşağı yukarı hareket ettirdi ama adam gözleri açık olmasına rağmen sabit bakıyordu. Gözlerini kırpsaydı keşke diye geçirdi içinden. Bulaştığı bu sıkıntılı duruma kuşkuyla bakarak yavaşça doğruldu, yardım çağırmaya koyulmadan bir an durup önünde inildeyen yığına baktı. Artık şafak sökmüştü. Sabah ezanının okunması gereken vakit süratle geçiyordu –çok kısa bir zaman kalmıştı– ve Hasanali vazifesini yerine getirememişti. Her gün ibadetlerini aksatmadan yerine getiren erkencilerin uyanıp sabah namazını kaçırdıklarını fark edince ona öfkeleneceğinden korktu. İbadetlerini aksatmayan bu kişilerin çoğu emrihak vaki olduğunda amellerini temiz tutmak ve vecibelerini günü gününe yerine getirmiş olmak için çabalayan yaşlılardı. Fakat Hasanali bu kişilerin artık pek de rahat uyuyamadıklarını, gece boyunca dönüp durduklarını ve bu azaptan kurtulmak için sabah ezanını zor ettiklerini de hatırlamıştı muhtemelen. Müezzin olarak görevini aksattığı için endişeyle yardım çağırmak üzere yola koyulduğunda, bu ihtiyarların bir kısmı ezanın o sabah neden okunmadığını anlamak için evlerinden çıkmıştı bile. Hatta bazıları Hasanali'nin hastalanmış olabileceğini ya da gece başına bir şey geldiğini düşünmüştü. Böylece adamın ilk ortaya çıkışına şahit olmuşlar, caminin önündeki açıklıkta bir gölge gibi düşmüş şaşkın bedeninin etrafında toplanmaya başlamışlardı.

Hasanali kahvenin kapısının önünde karşılıklı kıvrılmış uyku sersemi iki delikanlı gördü. Kahvede çalışan, günlük

koşuşturma başlamadan önce uykularının son demlerine sarılmış bu gençler Hasanali'nin sarsıp uyandırmasıyla hemen toparlanıp yardıma koştular. O zamanlar herkes birbirine yardım etmekten hoşlanırdı. Giderek uzayan adımlarla kurumlu kurumlu yürüyen Hasanali ve alelacele peşinden sürüklediği delikanlılar olay yerine vardıklarında yaşını başını almış üç adamın, Hamza, Ali Kipara ve Jumaane'in yerdeki adama inceleyen gözlerle baktığını gördüler. Bu üçü sabah namazında daima imamın hemen arkasında saf tutan sadık müminlerdi, sabahları kahveye en erken onlar gelirdi. Gençlik yılları bir hayli geride kalmış, yaşamları boyunca emek verdikleri uğraşlarının kusursuz olduğunun düşünülmesini bekleyen, yanlarından geçip giden dünyayı dikkatle gözetleyen tecrübeli kişilerdi. Kendileriyle ilgili bir konu olmadığı sürece olaylar karşısında kıllarını kıpırdatmazlardı, yaşlarının böyle davranmaları için müsait olduğunu düşünürlerdi. Aslında yaşını başını almış üç adam denemezdi onlara, çünkü herkes kim olduklarını biliyordu, yalnızca yaşları ve konumları gereği yaşlılardı ve saygınlıklarının bir parçasını artık güçten düşmüş olmalarından alıyorlardı, taviz vermez görünmeleri de belki kendilerinden bekleneni yerine getirme çabasıydı. Sonuç olarak bir nedenle şimdi orada dikilmişlerdi, Hasanali, gençlerle yanlarına yetiştiğinde adamla ilgilenmiyor gibi davranıp günlük şeylerden konuşarak laflıyorlardı. Hasanali camiyi açtı, gençler ölüleri yıkamak için kullanılan halatlarla örülmüş sedyeyi getirip adamı üzerine yerleştirdi.

Birden Hasanali ile Hamza arasında hasta adamı nereye taşımaları gerektiği konusunda bir tartışma çıktı. Hamza yaşına rağmen heybetli bir adamdı; sert çizgilerle yarılmış alnı, kırlaşmış başına buyruk sakalları ve dik bakışları yüzüne sert bir anlatım veriyordu. Uzun yıllar susam ticaretiyle uğraşarak bir servet edinmişti, hâlâ da varlıklıydı. Oğulları

Mombasa'daki mezbahalarından kazandıklarını ona yolluyordu. Kendisine karşı saygıyla karışık bir tür korku duyulmasından hoşlanıyordu, önemsiz olaylarda bile görüşlerinin alınmasını beklerdi. O civarlarda görevli bir *jamadar*[2] gibi muamele görmek istiyordu. Ali Kipara parlak dönemlerinde sepet örer, Jumaane ise evlere boya badana yapardı dolayısıyla *jamadar* Hamza'nın yanında konumlarını biliyorlardı ve durum icap ettirdiğinde buna uygun davranıyorlardı. Hamza hırçın bir tutumla yardıma gelenlerin kendisini takip etmesini isteyerek oradan ayrıldı. Yerdeki bitkin adama karşı insanlık vazifesini yerine getirmek, onu bulan ve bu nedenle ona bakmak ve iyileşene kadar ağırlamak durumunda olan Hasanali'ye düşmüştü. Hamza da bunu herkes gibi biliyordu, orada bulunmasının nedeni belki de zengin bir kişi olarak lütufkârlığını herkese göstermekti.

Zaten herkes, yakın ahbapları bile, Hamza'nın bu hareketini nazikçe görmezden geldi ve yerdeki adam beklendiği gibi halatlarla örülmüş sedye üzerinde Hasanali'nin dükkânına taşındı. Dükkânın bahçeye ve aynı zamanda eve açılan kapısı sedyenin geçemeyeceği kadar dardı, bu yüzden iki genç, adamı kaldırıp bahçedeki sazlardan örülmüş tentenin altındaki kilimin üzerine yerleştirdi.

Sadık mümin üçlüsü de etrafa hızlıca göz atarak bahçede kendilerine yer açtı. Görülecek pek bir şey yoktu bahçede ama buraya ilk gelişleri olduğu için böyle kritik bir anda bile meraklarına yenik düşmüşlerdi. Burası geniş bir bahçeydi, eve paralel uzanıyordu. Saksılarda çiçekler, iç kapının iki yanında dışarıya bakan iki perdeli pencereler, çamaşırların yıkandığı asfalt platform, yemek pişirmek için seredani[3] ve bir köşesinde abdesthane, diğerinde erzak odası olan sıradan bir bahçeydi. Yeni boyanmış kireç badanalı duvarlar, kırmı-

2 İngilizlerin Hindistan ordusunda bir askerî rütbe, teğmen – ç.n.

3 (Svahili) Mangal.

zı güller, çiçek açmış lavantalar, gür dikenli sarısabır ve saksı çiçeklerinin zenginliği gözlerini almıştı.

Bu altı kişilik kalabalık, olayın aslının bu olmasına şaşırmış gibi bir dakika kadar sessizce adamın etrafında durdu. Sonra, bu anlık duraksamanın ardından bir sonraki adımın ne olması gerektiğine ilişkin her kafadan bir ses çıkmaya başladı, hepsi bir şey yapmak istiyordu. "Şifacı Mamake Zaituni'yi çağırmamız gerekir. Birinin de çıkıkçıyı getirmesi lazım. Bence biri hemen imama haber versin bulaşıcı hastalık ya da başka illetlere karşı bir dua etmesi iyi olur." Bunu söyleyen Hamza'ydı, her zamanki gibi abartılı gösteriler peşindeydi. Hasanali önerileri karşı çıkmadan dinleyip başını salladı ve bu küçük topluluğa kapıya kadar eşlik etti. Kimse gitmek istemiyordu fakat başka seçenekleri yoktu. Zaten bu sızlanan adamın durumu nedeniyle evinin mahremiyetini bozmuşlardı, dolayısıyla Hasanali'nin kollarını iki yana açıp onları bahçe kapısına doğru yönlendirmesi gitmeleri gerektiğini anlamaları için yeterli olmuştu.

"Hepinize teşekkürler, sağolun. Mamake Zaituni'ye de haber verir misiniz?" diye sordu komşularına biraz daha borçlanarak.

"Hiç merak etme," diye yanıtladı tüccar Hamza mağrur bir sesle, elindeki asayı delikanlılardan birine doğru sallayarak "yürüsene, ne duruyorsun, birinin hayatı söz konusu burada," dedi.

Herkes giderayak bir uyarıda bulunuyordu, "Mamake Zaituni gelene kadar sakın dokunma ona." "Yok dokunmayacağım." "Çıkıkçı gelene kadar yerinden kıpırdatmayasın adamı." "Bir şeye ihtiyacın olursa – arayacağım." Hasanali bahçe kapısını sürgülemeden kapadı –misafirlerine çok da kaba görünmek istemedi– ve tentenin altındaki kilime yerleştirdikleri adama döndü. Birden onunla baş başa kalınca sanki vahşi bir hayvana fazla yaklaşmış gibi tedirgin hissetti,

temkinli olma ihtiyacı duydu. Kimdi bu adam? Yabanda yalnız başına ne işi vardı? Sokakta yere yığılmış haldeyken ona *sen de kimsin* dediğini hatırladı. Eve girerlerken çıkardıkları gürültü karısı ve kız kardeşini uyandırmış olmalıydı, şu an muhtemelen neler olup bittiğini anlamak için pencerenin perdesinin arkasında dikilmiş dışarı çıkmayı bekliyorlardı. Hasanali bir an tanımadıkları bu hasta adamı eve getirmekle ahmakça bir şey yaptığından korktu, göğsünün sıkıştığını hissetti.

Adama bakarken olanlara hayret eder gibi gülümsüyordu. Yabanda yaralanmış bu yabancının bahçelerindeki kilim üzerinde ne işi vardı? Neden kanatlı bir at ya da konuşan bir güvercin çıkmamıştı ki karşısına. Onların başına bu tip şeyler gelmezdi. Adamın gölgesini görüp korkunç bir hortlak zannettiğinde duyduğu dehşeti hatırladı. Pek çok şey korkutabiliyordu onu, bu yetişkin adamı. Bazen hayatı öyle üstüne çökerdi ki her yanda gölgeler görürdü. Karanlıkla aydınlık arasına sıkışmış, gerçek dünya ile yaşayan ölülerin âlemi arasındaki o vakitte insanı her türlü musibet bulabilirdi fakat kendini o şekilde yere atmasaydı daha iyi olurdu sanki, o sırada gördüğü şey bir hayalet olsaydı ruhunu ele geçirmeden önce dönüp o haline gülerdi herhalde. Hasanali ayağının dibindeki adamdan çok kendi budalaca ürkekliğine gülüyordu aslında. Çünkü karşısındaki hayalet falan değildi ayrıca herhangi bir insandan daha korkunç görünmüyordu. Yüzü soluktu, kırlaşmaya başlamış sakalı dağınık, biçimsiz görünüyordu. Gözleri halen açıktı ama görmüyor gibiydi, Hasanali adamın yüzüne bakarken yorgunluktan kızarmış gözlerini bir an kırpıştırdığını sandı. Yavaşça, kesik kesik soluk alıyordu, geriden bir inilti duyuluyordu. Dikenli çalılar kollarını yara bere içinde bırakmıştı. Sandaletleri iyice yıpranmıştı, pantolonunun üzerine giydiği pamuklu uzun gömlek toz toprak içindeydi. Yırtılmış sonra da

yamanmıştı, ter izlerinden yol yol olmuştu ve leke içindeydi, muhtemelen başladığı noktada değil de yürürken olmuştu bunlar. Yoksa kimse bu paçavralarla yola çıkmazdı. Sandaletlerini, kahverengi gömleğinin yırtılan parçalarıyla ortadan kemer gibi bağlamıştı. Başka bir parçayı da alnına tutturmuştu. Hasanali adamın bu melodramatik kılığına, çölde kaybolmuş bir gezgin ya da bir savaşçı tipini tıpatıp karşılayan haline güldü. Bu düşünce karnındaki ağrıyı biraz hafifletmişti. Yoksa bilmeden evdeki herkesi öldürecek bir eşkıya ya da haydut mu getirmişti eve? Ama hayır, öyle olamazdı çünkü bu adam zaten yarı ölü gibiydi; belki de o eşkıyaların saldırısına uğramıştı.

"Kim bu adam?" diye sordu kız kardeşi Rehana arkadan seslenerek. Hasanali etrafına bakındı, "Yaralanmış," dedi, gülümsediğini fark etti, hâlâ biraz heyecanlıydı.

Rehana sol koluyla perdeyi aralamış, kapının yanında duruyordu. Hasanali onun yeni uyandığını sersemlemiş, ağır bakışlarından, çatallaşmış sesinden anladı. İleri doğru birkaç adım atarak durumu anlamaya çalışır gibi adama baktı. Gözleri açıktı, alacakaranlıkta denizin içindeki çakıl taşları gibi parlıyordu. Hasanali adamın gözlerini kırpıştırdığından bu kez emin oldu, çatlamış dudakları aralanmış, inildiyordu. Rehana hemen geri çekildi, bu kısa sürede içini nasıl acı bir umudun doldurduğunu Hasanali hayal bile edemezdi.

"Eve kimi getirdiğinin farkında mısın kıymetli efendimiz?" diye sordu her zamanki alaycı tonuyla. Hasanali gönülsüzce geri çekildi, ürkmüştü, gün böyle başlayınca uzun sürer, aşağılanma dozu artarak devam ederdi. Kendini hazırlamak için gözlerini bir saniyeliğine sıkıca yumdu. Ona dönerek "Adam yaralı," dedi. Dudak büküp çenesini kenetledi Rehana. Hasanali bedeninin öfkeyle gerildiğini hissetti. Rehana'nın gücendiğini belirten bir ifadeyle çenesini bir kademe kaldırdığını gördü, gerildiğini anladığını fark etti. Reha-

na'nın öfkeli çıkışına rağmen gözlerindeki kederi ayırımsayınca yüzündeki gergin ifade çözülüverdi. Belki de uykusu bölündüğü için öfkelenmişti. Sabahları erken uyanmaktan hoşlanmazdı. Fakat ayağının dibinde külçe gibi yığılmış bir adam duruyordu, belki de ölmek üzereydi, böyle bir durumda bile uykusunu düşünebiliyordu. Tam o sırada karısı Malika arkadan, Rehana'nın sağ omuzunun üzerinden başını uzatıp adamın yüzündeki acı ifadeyi görünce nutku tutuldu, açık kalan ağzını hemen sevimli bir el hareketiyle kapadı. Karısının iyiliği karşısında Hasanali'nin içi sevgiyle doldu.

"Sen bekle bir saniye!" dedi Rehana, Malika tam bir adım yaklaşmak üzereyken durdurdu onu. "Hemen telaş etme. Kimmiş bu adam? Nerede buldun onu? Nesi varmış?"

"Bilmiyorum," dedi Hasanali sakince, Rehana öfkelendiğinde sesini hep bu yatıştırıcı tona ayarlardı ama bu bazen Rehana'nın daha fazla asabını bozardı. O böyle huzursuz olduğunda, özellikle de sorduğu sorulara yanıt veremediğinde Hasanali ona ne söyleyeceğini bilemezdi. Vereceği bir yanıtı olduğunda bile Rehana'nın küçümser tutumu kendinden şüpheye düşürürdü onu, durumu örtbas etmeye çalışırdı hemen. İşte şu anki bocalaması da bir kez daha gerçekten de her şeye inanan, saf biri olduğunu düşündürmüştü ona. "Orda bir yerde çıktı karşıma. Yaralıydı."

Nerede? Hangi yolda? Niçin yaralanmıştı? Nedir hastalığı? diye sordu Rehana, hor gören bir kuşkuyla. Hasanali bu bakışa aşinaydı, ona bu ifadesinin, normalde alımlı ve sevimli sayılabilecek yüzünü ne kadar çirkinleştirdiğini söylemeyi isterdi. Fakat bu tip şeyleri ona her şeyi daha da berbat etmeden söylemenin bir yolunu hiçbir zaman bulamamıştı. "Sen ve senin tuhaflıkların başımıza neler açacak bakalım? Hasta bir adam kimbilir nerden geliyor, kimbilir ne hastalığı var, ne idüğü belirsiz bir adamı biz de aynı hastalıktan ölüp gidelim diye mi eve getiriyorsun? Halden anla-

yan, görüp geçirmiş biri falan sanıyorsun kendini değil mi? Dokundun mu ona?"

"Hayır" dedi Hasanali, dokunmamış olmasına şaşırdı. Bakışları Malika'ya ilişince karısı gözlerini aşağı çevirdi hemen. Çok güzel, çok duru, çok genç görünüyordu. Ona bakarken bir tür acı duydu Hasanali; Malika'nın özverisine karşılık onu sakınmak isteyen bir endişe ile memnun etme arzusu arasında bir histi bu. "O iki genç tutup kaldırdı adamı, buraya kadar da onlar taşıdı. Fakat haklısın, işin hastalık tarafını düşünmemiştim. Yaralandı sanmıştım. Mamake Zaituni gelene kadar ona dokunmayalım. Kadını çağırttım, neredeyse gelir. Malika sen de Rehana'nın dediği gibi uzak dur adamdan."

"Akıllıca konuşmaya başladın nihayet" dedi Rehana bıkkın, iğneleyici bir tonda. Sonra yerde yatan adama bakıp kaba olmamaya çalışır gibi, neredeyse fısıldayarak: "Adamı yemek yediğimiz kilimin üzerine yatırmışsın, hasta bir yabancıyı nesi olduğunu bilmeden eve getirirken aklından ne geçiyordu çok merak ediyorum? Adam ölebilir de" dedi sesini daha da alçaltarak, "sonra da akrabaları gelip bizi suçlar."

"Acı içinde kıvranan bir insanı insaniyet namına eve taşıyıp bakabilecekken orada öylece bırakmamı bekleyemezsin" diye karşı çıktı Hasanali.

"Ah, evet bir din adamısın sen, nasıl da unutmuşum" dedi hemen, hafifçe gülümseyerek. "Bir dahaki sefere camiye götür onu, Tanrı bakar ona. Eve pis kokan bir yabani getirmediğin için sana teşekkür etmeliyiz herhalde. Mamake Zaituni'yi çağırması için birini yolladınız mı?"

Rehana yıllarca ona bir ahmakmış gibi davranmıştı. Ama hep böyle değildi. Büyüyüp bir kadın olduktan sonra karşısında aklı geriden gelen, beceriksiz biri var gibi konuşmaya başlamıştı. Hasanali, ilk başta bunu eğlenceli bulmuştu; Rehana, dul kaldıktan sonra, yaşlandıkça gittikçe hırçınlaşan

anneleriyle işbirliği içinde yetişkin kadın oyunu oynuyor diye düşünmüştü. Bu sırada o, kimseye muhtaç olmamaları için gece gündüz çalışıp geçimlerini sağlamıştı. Böyle canla başla çalışmasına karşılık herkesin önünde kendisine beceriksiz biri muamelesi yaparak onu onurlandırdıklarını söyleyecek cesareti de hiçbir zaman kendinde bulamamıştı. Rehana'nın bu küçümseyen tutumu zamanla daha da acımasız bir hal aldı, Hasanali de kaçınılmaz olarak onun bu aşağılamalarına razı oldu. Elinden başka türlüsü gelmiyordu. Onu böyle acımasız yapan geçen zaman değildi. Evet, yalnızca zaman değildi. Bu noktaya gelmesinde Azad'ın ve Hasanali'nin de payı vardı. Bazen Rehana'nın sesinin bedeninde yankılandığını hissederdi Hasanali, çaresizlikten gözleri dolardı.

"Evet yolladık" dedi. Malika'ya baktı, Malika gözleriyle onu hemen onaylayıp bakışlarını başka bir yöne çevirdi. "Kahve var mı?" diye sordu Hasanali, Rehana'dan kurtulmak ve onunla konuşmuş olmak için.

Malika evet anlamında başını salladı "Hazırlayayım," dedi ve yerde sızlanan adamın etrafından geniş bir kavis çizmeye aşırı dikkat göstererek ocağa yöneldi.

Dükkânda işler durgunken vakit geçirmek için tespih çekmekten sıkıldığında, birden bir endişe dalgası zihnine hücum eder, nefes almasını güçleştirirdi. Genellikle rastgele, önemsiz şeyler olurdu bunlar. Böyle zamanlarda küçük bir mesele bile üzerine uzun süre kafa yorunca giderek büyüyüp sıkıntı verici bir hal alırdı, işte Hasanali şu an böyle bir hissiyat içindeydi, Malika'nın sevgisinin zamanla küçümsemeye dönmesinden korkuyordu.

Rehana arka kapının yanında bir tabureye çöktü, içini çekerek sırtını duvara yasladı, Mamake Zaituni'yi beklemeye koyuldu. Hasanali suçluluk duygusunu gizlemeye çalışarak ona hafifçe arkasını döndü. Suçu hemen üstüne alan bir yaradılışı vardı. Kendini bu sessiz suçlamalara karşı duyar-

sızlaştırmalıydı. Güneşliğin direğine yaslandı; eve getirdiği ve adeta bir insan yığını gibi boylu boyunca uzanan bu adama baktı. Onu evinin arka bahçesine taşımanın verdiği hazzı anımsadı, Hamza'nın onu alıp götürmeye çalışması aklına geldiğinde gülümsedi. Hamza böyle şeyleri hazmedemezdi, hep rekabet halindeydi, gösterişe bayılırdı. Bu yabancı adam Rehana'nın dediği gibi pis kokan bir yabani olsaydı Hamza onu evine götürmeye çalışır mıydı acaba? Yapmazdı diye düşündü. Hamza'nın birlikte sıkça seyahat ettiği ve gençlik yıllarında alıp sattığı yabaniler üzerine söyleyecek pek çok şeyi vardı: ani öfke patlamalarından, pervasız açgözlülüklerinden, dizginlenemez açlıklarından bahsederdi. Düpedüz hayvanlardı ona göre. Hasanali kendi elleriyle böyle birini eve mi götürecekti? Bu düşünce sırıtmasına neden oldu. Tabii ki götüremezdi, herkes yabanilerden korkuyordu. Sürekli onlarla ilgili korkunç hikâyeler anlatılıyordu. Kırlarda hiçbir şeyden korkmayan vahşi hayvanlar ve yabaniler haricinde kimse hayatta kalamamıştı tabii, bir de kan davalarıyla geçen yıllar içinde makûl olma yetilerini kaybeden fanatik Somalili ve Habeşistanlı köleler ve akrabaları hayatta kalmayı başarmıştı. Bir an Rehana'ya baktı ve yüzünde asılı kalan sırıtışı izlediğini fark etti. Başını yavaşça yaptığını doğru bulmadığını gösterir gibi salladı Rehana, gözleri ona nüfuz eder gibi bakıyordu ve kocamandı.

"Masikini" dedi. "Zavallı."

"Hamza'yı düşünüyordum," dedi Hasanali. "Adamı kendi evine götürmek istedi, bu ihtiyar hep önde olmak istiyor."

"Sen de durdurdun onu değil mi?" dedi hayretle, iğneler gibi.

O sırada birisi bahçe duvarının üstünden seslendi. Mamake Zaituni gelmişti. Hasanali kapıyı açtığında ihtiyar müneccimler halattan örülmüş yatağa yerleşmiş, olacakları bekliyorlardı; iki delikanlı da Mamake Zaituni'nin etrafında sanki

onu başına gelebilecek bir kötülükten korumak için dört dönüyorlardı. Şifacı, adamın çevresinde hızla döndü, ufak tefek, yorulmak bilmez biriydi, alçak, sabit bir ses tonuyla dualar okudu, yaşam makarasını çözdü. Hasanali dışarıda bunca insanın toplanıp beklemesine şaşırdı. Elleriyle kalabalığı savuşturdu, içlerinden birisine yönelik olduğu düşünülmesin diye el hareketinin kapsayıcı olmasına özen gösterdi ve kapıyı kapadıktan sonra sürgüyü çekti.

"Orada her şey yolunda mı?" diye bir ses yükseldi, Hamza'ydı bu, sesi her zamanki gibi herkesten yüksek çıkıyordu. Hasanali, kapıyı tekrar açtı ve nazikçe sessiz olmalarını işaret etti, üç ihtiyarın ayaklandığını ve o iki gencin de halattan sedyeyi yüklenmiş yola koyulduğunu gördüğünde memnun oldu. Arkalarından el sallayıp hemen kapıyı kapattı.

"Hasanali, dükkânı ne zaman açacaksın? diye sordu Jumaane duvarın ardından. Olan biteni öğrenmek için bir an önce dükkâna gitmesini istiyorlardı.

"Hemen geliyorum kardeşim."

"Namazda size dua edeceğiz," diye seslendi Ali Kipara, bunu belki aklını çeler de o da onlara katılır diye söylemişti.

Mamake Zaituni, Rehana ve Malika'nın elini öptü fakat onların kendisine aynı şekilde karşılık vermesini önlemek için hemen geri çekti elini. Mütevazı insanlar böyle yapardı, ellerini öptükleri kişinin karşılık vermesini beklemeden geri çekilirlerdi. Kimseye elini öptürmemek tevazuunun en sade ifadesiydi, herkes Mamake Zaituni'nin azize mertebesinde görülmesinde bu tutumunun payı olduğunu, Tanrı'nın ona ve ondan önce babasına şifa verme kabiliyetini bahşetmesinin nedenlerinden birinin de bu olduğunu düşünürdü. Kendi kendine duasını mırıldanırken bir yandan peçesini yavaşça çıkarıp, aslında incecik pamukludan yapılmış, yağ ve kurum kokan başörtüsünü sanki en kaliteli ipekten üretilmiş, buram buram sandalağacı kokuyor gibi özenle katladı. Yıp-

ranmış pamuklu başörtüsü başına sıkıca bağlanmış, bileklerine kadar inmişti, yalnızca elleri ve delik deşik yüzü görünüyordu. Kilime basmadan önce sandaletlerini çıkarıp adama dokunmadan etrafından yürüdü, bir deri bir kemik kalmış yaşlı bir yırtıcı kuş gibi eğildi üzerine. Tanrı'nın onları bilinmezden koruması, yardımını esirgememesi için bir dua okudu. Sonra hakkında hiçbir şey bilmedikleri bu adamı utandırmamak için Rehana ve Malika'dan eve girmelerini istedi. Net ve kesin konuştu onlarla, sanki etrafta dolanmaktan uygunsuz bir zevk alıyorlarmış gibi. Hep böyle açık ve kesin konuşurdu Mamake Zaituni, usturuplu olanı bir an bile ıskalamazdı: hep böyle sert ve katiydi, neyin uygun olduğunu her zaman bilirdi.

Rehana itiraz edecek gibi oldu fakat fazla üstelemedi. Tevazu sahibi olması ve netliği ona karşı çıkmayı imkânsız kılıyor, onu her şeyin doğrusunu bilen biri konumuna taşıyordu. Mamake Zaituni adamı yerinden kıpırdatmadan gömleğini yakadan ayak bileğine kadar ince uçlu bir bıçakla kesti. Açık tenliydi adam, Avrupalıydı. Vücudu ince ve kemikliydi, giderek parlaklaşan ışıkta narin ve yabansı görünüyordu. Hasanali kuzeyde sarışın, gri gözlü Araplar olduğunu duymuştu, adamı ilkin onlardan biri sandı, fakat sandaletlerini ve pantolonunu çıkardıklarında sünnetsiz olduğunu gördüler. *Mzungu* dedi Mamake Zaituni kendi kendine, Avrupalı. Muhtelif yerlerinde çürükler vardı, üstü başı yırtılmıştı fakat vücudunun ön kısmında ve yan taraflarında yara bere yoktu. Karın bölgesi öyle solgun öyle pürüzsüzdü ki ölmüş ve bedeni soğumuş gibi görünüyordu, kadının kemikli elleri adamın vücudunun bu kısmının üstünde duraksayarak gezindi, Hasanali hayranlıkla ve korkarak onu izledi, sanki sırf meraktan adamın vücuduna dokunacağını düşündü. Mamake Zaituni bu maharetli elleriyle her gün pişirdiği ve sattığı ekmeğin hamurunu yoğuruyordu, elleriyle onu

yuvarlıyor, sacda çevirip yakmadan çıkarıyordu. İltihaplı bir böbreği ovarak iyileştiren de bu ellerdi ya da yaralı bir buzağıya pansuman yapan, insanın ıstırabına tereddütsüz müdahale eden de yine Mamake Zaituni'nin bu kemikli elleriydi.

Şimdi de hasta adamı yana döndürmüştü. Adam inledi ve gözlerini açtı, Hasanali etrafa kötü bir koku yayılacağını düşündü, fakat yalnızca yırtık pırtık kıyafetlerinden sızan yanık teninin ve toprağın kokusu sardı etrafı, uzun süre güneş altında kalmıştı. Bitkin haline, üstündeki toprak ve güneş kokusuna bakılırsa birkaç gündür kayıptı herhalde. Sırtında daha fazla yara bere vardı, sağ omzunun çevresinde derin yeşil bir çürük göze çarpıyordu fakat yara değildi bu, kanamıyordu da. Adamı sırtüstü yatırdılar, sonra Mamake Zaituni yırtık gömlekle üstünü örttü ve kadınları çağırdı. Suratına dokununca adam tekrar inledi, kızarmış gözlerini hafifçe araladı.

"Ilık suya biraz bal karıştırıp verin," dedi her zamanki gibi net ve keskin sesiyle. "Kahve fincanına bir ölçek bal, üç ölçek su koyun." Bir an Rehana'ya baktıktan sonra gözlerini çevirdi, çok sınırlı iletişim kurardı. Rehana onun bu bakışına alaycı bir gülümsemeyle karşılık verdi. Ben hazırlamayacağım, diye düşündüğünü fark edebiliyordu Hasanali. "Sonra biraz uyusun. Bir şeyi yok. Anlaşılan susuz kalmış ve bitkin düşmüş. Omzunun etrafı fena ezilmiş, o kısımda kırık ya da çıkık olabilir. Bacakkıranı çağırın da bir görsün. Şimdi gidip ekmeğimi pişireyim, bekleyenler var. Sonra bir çorba yapar getiririm."

"Marazi bir durumu yok mu yani," diye sordu Rehana kuşkuyla, inanmayarak.

"Ben herhangi bir emare görmedim," dedi Mamake Zaituni. "Ateşi yok, cildinde kızarıklık yok, kötü kokmuyor ve ishali de yok. Güneşte kurumuş kalmış, o yüzden sersemlemiş olabilir. *Limemkausha na kumtia kizunguzungu.* Ballı su-

yu içirin ona, bacakkıran da bir görsün sonra yine uğrarım. Şimdi ekmeğimin başına döneyim."

Mamake Zaituni gitmek için toparlanırken Rehana ve Malika yapılması gerekenleri birbirlerine bir çırpıda söylediler, Hasanali'ye ihtiyaçları kalmamıştı artık. Hasanali istemeye istemeye çıktı, adamın konuşmasını, ona ya da gittiği yöne doğru bakmasını ummuştu. Onu o bulmuştu, başkalarına teslim etmek içine sinmiyordu. Fakat adam konuşamamıştı, yani en azından Hasanali nihayet oradan ayrılıp dükkânı açmak için evin içinden geçerek dışarı çıktığında henüz konuşmamıştı.

"Yardıma ihtiyacınız olursa bana haber verin," diye seslendi. "Malika sen de kahvemi unutma."

"Tamam efendim," dedi Malika, itaatkâr hizmetçi taklidi yaparak.

İşte İngiliz Pearce'ın şehre varışı böyle olmuştu, kendisinin hiçbir zaman tam anlamıyla farkına varmadığı bir merak ve heyecan yaratmıştı.

Hasanali sıradan bir adamdı. Başkalarının gözünde sıradan ve biraz da komik göründüğünü düşünürdü, ufak tefek ve kiloluydu. Arkadaşları ona sataştığında art arda gelen şaka ve dokundurmalarla mücadele etmeye çalışır ama herhangi bir tartışmaya mahal vermemek için sesini pek çıkaramazdı. Bu dalgın ürkekliği içinde, kendisiyle alay edilmesine şaşırmaz ve elinde olmadan bundan acı duyardı. Tedirginliğini saklayamadığını eski arkadaşları bilir, bunun üzerinden şakalar yaparlardı. Bunun ırsi olduğunu, soyundan geldiğini ima ederlerdi. Hintlilerin korkak olduğunu, ürkek kelebekler gibi sıçrayıp durduklarını söylerlerdi. Babası korkak değildi. Gençliğinde şarkılar söyleyen, dans eden, sokaklarda önüne gelenle yarışan asabi biriydi ve o da köken olarak Hintliydi. Tanrı onu böyle yaratmıştı, bu duru-

munun ırsi şeylerle ilgisi yoktu, o kimdi ki buna karşı çıkacaktı. Elhamdülillah. Beladan sakınmak için gözlerini dört açardı, yapabileceği en iyi şeyin bu olduğunu düşünürdü. Yıllar içinde birlikte yaşadığı insanlara ilişkin bir tür bilgelik kazanmıştı, fakat bu, sıkıntılı durumlardan kaçınmak için her zaman yeterli olmuyordu. Onunla alay eden kişilerin bu yaklaşımının ardında kötü bir niyet yokmuş gibi davranırdı, sadece biraz neşelenmek için böyle kabalık ettiklerini düşünürdü. Yıllar içinde mahcup havasına rağmen müşterileri ve komşuları üzerinde kendince bir üstünlük kurmayı da öğrenmişti. Kuşkusuz sıradan bir adamdı, fakat sıradan ve açıkgöz biriydi. Esnaftı, bu iş ister istemez müşteriler karşısında kurnaz olmayı gerektiriyordu; ödemeye gönüllü olduklarından daha fazlasını alıyor, almayı umduklarından daha azını veriyordu. Bunu da yine sıradan bir havada, fazla belli etmeden, bariz bir ataklık göstermeden yapması gerekiyordu. Tüccarların yaptıkları üçkâğıtları, pazarlıkları ve bunun üzerinden elde ettikleri karları duyduğunda telaşlı bir korkuya kapılır, böyle bir riski göze almalarına özenirdi. Bu yüzden gülerlerdi ona, o da onları kazıklardı, aşırıya kaçmadan. Bunu işi sayesinde elde edebildiği bir başarı gibi görürdü.

Bazen ona gülmelerini, onları hafifçe kazıklamaktan aldığı küçük zevkin farkında olmalarına bağlardı. Bazen başkası olmayı dilerdi, fırıncı ya da marangoz, işe yarar biri yani. Fakat ne yazık ki kendiydi yalnızca, diğer birçoğu gibi esnaftı, bir oğlu olursa o da esnaf olacaktı. Sıradan insanlardı onlar.

O sabah dükkânı açtığında kapıda üç müşteri bekliyordu. Telaşlanmıştı onları görünce, halbuki biri çocuk, diğeri de yaralı Avrupalıyı eve taşıyan o iki gençti, şimdi de onlara teşekkür etmesi için dükkânı açmasını bekliyorlardı. "Bu kadar zamandır sizi bekliyoruz," dedi gençlerden biri, "işe geç kaldık artık, yapacak bir şey yok." Genellikle sabah nama-

zından sonra henüz ortalıkta kimse olmadığı için dükkânı erkenden açmasını gerektirecek bir durum olmazdı. Dükkânı açmak zaman alan, ayrıntılı bir işti. Ön tarafta her biri iki avuç uzunluğunda toplam on sekiz tane kalın payanda duruyordu. İlk iki kalası kaldırdı ve çocuğa oradan siparişleri verdi. "Al bakalım bir kepçe sade yağ, evdekilere selam söyle." İki gence onar anna[4] verdi. Gençler verdiği bozuklukları aldılar fakat yerlerinden kıpırdamadılar, dudaklarını ısırarak gülümsemelerini gizlemeye çalışıyorlardı. Salim ve Babu mahallenin dürüst gençlerindendiler. Onlar da, deminki çocuk gibi annelerinin siparişlerini almak için dükkâna gelirlerdi ve muhtemelen ömrünün sonuna kadar daimi müşterileri olarak kalacaklardı. Gençlere tekrar onar anna verdi ve sonra, daha fazla cömert olması için izledikleri yıldırma yöntemi hoşuna gittiği için bir onar anna daha verdi. Herkes onu, olduğundan daha zengin zannediyordu, bu yüzden tutumlu oluşunu cimrilik gibi yorumluyorlardı. Cimri olarak düşünülmek çok fena bir şeydi. Tanrı'nın, varlıklı kişilerin yoksullara karşı cömert olması gerektiğine ilişkin buyruğuna karşı çıkmak, günah işlemek anlamına geliyordu. İnsanlar, ceplerindeki birkaç annayı ve rupiyi de esnafa veriyordu zaten, esnafın ise insanların ihtiyacı olan ürün kümbetlerinin üstünde sırtüstü yattığını, dolayısıyla Hasanali'nin de günün sonunda yalnızca topladığı parayı saydığını düşünüyorlardı. Esnafın yoksul kişiler gibi yaşadığını ve servetlerini arka bahçede bir çukura gömdüklerini söylerlerdi.

Hasanali kalan on altı kalası bir kerede söküp dükkânın dışına istifledi. Sonra menteşeli kanatları çıkardı, onları da kalas yığınının üstüne koyup ürünleri her zamanki yerlerine yerleştirdi. Sonra da yağ, muhtelif baharat, hasır sepetlere doldurulmuş mercimek, fasulye ve hurmaların, şeker ve pirinç çuvallarının arasındaki yerine oturdu. Bütün bunlar

4 Hindistan'da bozukluklar için kullanılan para birimi – ç.n.

zaman alıyordu. Nihayet yerleşti ve Malika'dan istediği kahveyi hatırladı, belki kahvenin yanında çörek ya da bir parça ekmek de getirirdi. Sonra aklına bahçede, tentenin altında yatan adam geldi. Kifayetsiz kalmanın sızısını duydu bir an. Bir adam nasıl gezinmek için evini bırakıp binlerce mil uzaktaki yabana giderdi? Bu cesaret miydi yoksa delilik mi? Buralarda ardında bıraktığından daha kıymetli ne olabilirdi? Hasanali adamın yerine *kendini* koymaya çalıştı fakat böyle bir gezintinin nasıl bir istekle yapılabileceğini tahayyül edemiyordu. Tanımadıkları, adını bilmedikleri, sesini bile duymadıkları bir adamı evde kız kardeşi ve karısıyla yalnız bırakmakla aptallık mı etmişti? Ya birden saldırganlaşırsa ya da düşünmesi bile korkunç bir şey yapmaya teşebbüs ederse diye geçirdi içinden, öyle bir durumda Hasanali'nin bu ihmali bağışlanamaz olurdu. Dükkândan eve açılan koridorun eşiğinde durdu ve Malika'ya seslendi. "Nerede kaldın, çabuk olsana."

"Geliyorum, kahveni getiriyorum" diye karşılık verdi Malika, koridora dizilmiş kasalar ve çuvallar sesini boğmuştu.

"Hemen gel," diye bağırdı Hasanali telaşla, fakat Malika'nın sesi içini rahatlatmaya başlamıştı bile. Korkmuş gibi gelmiyordu sesi, fakat yine de acele etmesini istiyordu, dikkatli olmasını söylemek, onu dünyaya karşı uyarmak istiyordu. Malika bir kap kahve ve kumaş peçeteye sarılı darı çöreğiyle geldiğinde hemen "Neler oluyor?" diye sordu, "Evde durumlar nasıl?"

"Sorma, adam iblisin teki çıktı, insan kılığındaki şeytanmış meğer," dedi Malika, kapının eşiğinde, başı açık, Hasanali'ye yılgın gözlerle bakarken. "Rehana bir yudum ballı su verir vermez bir rukh'a[5] dönüştü, şimdi de dama tünedi, birimiz düşüp ölelim de ruhumuzu çalsın diye bekliyor."

"Maskaralık etmesene," dedi Hasanali. Halbuki Mali-

5 Arap mitolojisinde canavara benzeyen iri bir kuş – ç.n.

ka'nın muzipliği çok hoşuna gitmişti. "Rukh böyle olmaz. Sana daha önce anlatmıştım, rukhun ismi vardır ama cismi yoktur, yani dama tüneyemez. Ayrıca rukh ölümden sonra bedeni terk edip sonsuzla birleşen nefestir, ruhlarımızı çalan bir hırsız değil yani. "Evlerindeki mzungu ismi olmayan fakat cismi olan biriydi, bu yüzden de rukh falan değildi. Malika bunları hiç umursamadı, sırf ona sataşmak için anlattıklarını yanlış şekilde tekrarladı. Baş başa kaldıklarında ona böyle sataşırdı hep. Kendi aralarında oynadıkları oyunlardan biri de Hasanali gönlünü alıp onu kucakladığında Malika'nın ona terslenmesiydi. Malika geldiğinden beri hayatı bambaşka olmuştu.

"Evde ne olabileceğini düşünüyorsun o halde?" diye sordu Malika. "Mzungu orada öylece yatıyor, inliyor, Rehana çanağı uzattığında azar azar içebiliyor, bebek gibi geğiriyor ve salyası akıyor. Bacakkıran birkaç dakika önce geldi, şimdi muayene ediyor onu. Böyle şeyleri boş yere dert etme kendine."

"Boş yere dert ettiğim yok," dedi kaşlarını çatarak, yaşının neredeyse onun iki katı olduğunu, biraz daha saygılı olması gerektiğini hatırlatmak istedi. Aslında ona daha fazla saygı duymasını sağlamak değildi maksadı, yalnızca biraz daha yanında kalsın, hemen içeri gitmesin istiyordu. "Kahveyi geç getirince her şey yolunda mı diye merak ettim, içerideki adamın kim olduğunu bilmiyoruz sonuçta. Aklım kaldı evde."

"Adam neredeyse ölü efendimiz."

Hasanali başını salladı. "Bacakkıran ne dedi?" diye sordu.

"Henüz bir şey demedi, diyeceği zaman da muhtemelen bize söylemeyecek," dedi Malika, sonra fısıldayarak ekledi "Ürkünç bir ihtiyar."

"Tamam dikkatli ol," diyerek yolladı onu Hasanali, bir müşterinin geldiğini görmüştü. "Ve Bacakkırana söyle bir şey yapmadan önce beni görsün."

Bacakkıran aslında çıkıkçıydı, bu lakabı ve ürküten ününü kırık kemiği yanlış şekilde oturtmasından almıştı. Bu işlemi yaptıktan sonra genellikle kemiği yeniden kırıp doğru şekilde yerleştirmesi gerekiyordu. Bazen bu yeniden oturtma işlemini bir kereden fazla yapmasının icap ettiği durumlar da oluyordu, bu nedenle bacakkıranın eline düşmek küçük çaplı bir trajedi yaşanacağı anlamına geliyordu. Anne babalar çocukları düşüp bir yerlerini kırdığında bacakkıranın tedavisine başvurmaları gerekecek diye korkarlardı. Kırılan bir kemiği yerine oturtmayı bilen başka kimse de yoktu. Hasanali, bu zavallı mzungunun kırığı yoktur umarım diye geçirdi içinden.

Evinde bir mzungu olması fikri hoşuna gitti Hasanali'nin. Daha önce de bir tanesiyle karşılaşmıştı, iki ya da üç sene önce şehre, sahile indiğinde görmüştü. Çocukken, gerçi o sıralar mzungular yoktu, herkes gibi o da sahile inerdi. Artık dükkâna bakacak kimse yoktu, sattığı ürünleri tedarikçilerle yaptığı uzun süreli anlaşmalarla aldığı için peşinden koşturması gereken birileri de yoktu. Bazen bir komşu ya da saygın biri öldüğünde, dükkânı kapatır mezarlığa giden cenaze alayına katılırdı. Ramazanda da gün içinde kimsenin dışarı çıkmadığı saatlerde dükkânı açık tutmanın bir anlamı yoktu. Ayrıca Malika geldiğinden beri öğle yemeği vaktinde kısa süreliğine de olsa istirahat etmek için dükkânı kapatmaya başlamıştı. Bu ya da buna benzer durumlar haricinde dükkân her gün sabah ezanından günbatımının bir saat sonrasına kadar açık olurdu, nadiren dükkândan ayrılırdı. Vücudunu bile bu katı düzene uyması yönünde eğitmişti.

Bayramlarda bütün dükkânlar kapalı olur ya da en fazla yarım gün açılırdı, yılın bu vaktinde o da herkes gibi sahile iner, her sene körfezde düzenlenen tekne yarışlarını izlerdi. İşte orada ilk kez bir mzunguyla karşılaşmıştı, Arap soyluları arasında kapalı kürsüde duruyordu. Ciddi görünüşlü,

uzun boylu bir adamdı, yeşil bir ceket ve açık renk pantolon giymişti, hep bahsini duyduğu fakat daha önce hiç görmediği kapitone şapkalardan takmıştı. Bu adamın sultanın Zanzibar'dan ekili alanları işlemesi için yolladığı, köleleri beklenmedik bir şekilde azat ederek toprak sahiplerinin servetlerini yitirmesine yol açan adam olduğunu biliyordu. Bu mzungu yalnızca yeşil ceketi ve şapkasından ibaret görünecek kadar uzağında duruyordu Hasanali'nin, gerçek bir insandan ziyade bir hikâye kahramanı olarak daha canlıydı zihninde. Şimdi evindeki mzungu ise misafiriydi, bahçede yemek yedikleri kilimin üzerinde kıvranıyordu.

Misafir ağırlamak, özellikle de ilk birkaç gün, hep hoş bir telaş yaratırdı. Evde ufak bir karışıklık yaşanır, herkes bir süreliğine de olsa keyifli vakit geçirirdi. Hasanali severdi misafirleri. Fakat bu misafir hepsinden farklıydı. Avrupalıydı, mzunguydu. Bir Avrupalıyı nasıl ağırlayabilirdi ki? Onu nereye yerleştireceklerdi? Keşke Hamza'nın onu götürmesine izin verseydi. Hamza'nın evi müsaitti, boş odası vardı, mzunguyu rahat ettirecek donanıma da sahipti. Onların evlerinde ise yalnızca iki oda olduğu için Hasanali kendi odasını onunla paylaşmak durumundaydı şimdi. Avrupalılar hakkında söylenenlerden bildiği kadarıyla bu insanlar ayrı bir odada hatta evde tek başlarına kalmayı tercih ediyorlardı. Ona ne ikram edeceklerdi? Nasıl konuşacaklardı onunla? Muhtemelen İngiliz'di, ya da Alman, belki de İtalyan'dı. Hasanali bu dillerden hiçbirinin bir kelimesini dahi bilmiyordu. Neden bilsindi ki? Uygar yaşamın eşiğinde ufalanan bu şehirde kendi halinde bir esnaftı yalnızca. Dükkânda hasır sepetleri ve çuvalları düzenlerken aklına belki de Hamza'ya haber yollayıp bu İngiliz ya da nereliyse işte, bu adamı gelip almasını istemek geldi. Bu fikir aklına yatmıştı, ürkek kalbi hızla çarpıyordu. Hemen haber yollayacaktı. İngiliz misafirin sende kalmasını rica edecektim, benim mütevazı evimde

onu ağırlayacak imkânım yok. Ama sonra insanların onunla bunun üzerinden nasıl alay edeceğini, ona nasıl güleceklerini düşündü. Gönlünün zengin olmadığını, cimri olduğunu, arka bahçede bir servet gömülü olduğu halde yaralı bir yabancıdan yardımını esirgediğini söyleyeceklerdi, her zamanki teraneler. Halbuki evinde sakladığı küçük meblağın servetle uzaktan yakından ilgisi yoktu.

Gün ağarırken onu ilk gören o olmuştu, bastıran aydınlıkla birlikte bu âlemde mahsur kalmış bir hayalet sanmıştı onu. Adamın gri karanlık gözleriyle aradığı ve izlediği de oydu. Tanrı'nın hikmeti sayesinde olaylar bu şekilde gelişmişti, Tanrı'nın yaptığı hiçbir şey tesadüf değildi. Bu sınav için onu seçmişti, henüz bilmediği bir hayra ulaşması için deniyordu onu Tanrı belki de, ya da cezalandırıyordu veya sınıyordu. Bu yaralı adama yardımcı olmayı, onun imdadına yetişmeyi nasıl reddederdi? Avrupalıyı yollamanın Tanrı'nın gücüne gideceğine ikna olunca evvelki tedirginliği, evdeki İngiliz'i düşündüğünde hissettiği gerilim yerini sükûnete bıraktı. Egzotik bir evcil hayvanı elinden kaçırmak üzereyken son anda aklı başına gelerek geri kazanmış gibi hissediyordu.

Bacakkıran çıktığında sabah müşterileri yavaş yavaş gelmeye başlamıştı. Eve açılan, aynı zamanda depo olarak kullanılan geçitten geçerek çıkmıştı bacakkıran. Hasanali depodan bir şey aşırmış olma ihtimaline karşı ona bir an kuşkuyla baktı. Gayri ihtiyari bir bakıştı bu, her zamanki şüpheciliğiydi işte. Herkes, her zaman bir şeyler araklarlardı ondan. Kim ona bu yoldan geçmesini söylemişti ki?

"Nasılsın Yahya?" dedi Hasanali. Hiç kimse, yani ortamdan hızla uzaklaşma kabiliyeti olmayan ya da kazara bir yerlerinin kırılmasından korkmayan kimse Yahya'nın yüzüne bacakkıran demiyordu. "Misafirimiz nasıl?"

Bacakkıran iriyarı, göbeği kanzusundan[6] taşmış yaşlı bir adamdı. Efsanevi kişiliğini oluşturan hikâyeler şehevi diriliği ve zevk düşkünlüğü etrafında dönerdi, hatta bu yaşında bile muzaffer bir savaşçı gibi kurumlanmaktan kendini alamazdı. Başına sıkıca oturan kalın beyaz pamuklu sarıkla ifadesi iyice sertleşir, başı bir gülleyi andırırdı. Ters ters bakardı herkese, sokaklarda omuzlarını arkaya atıp göbeğini öne doğru iter, kollarını asker gibi sallayarak yürürdü, ne kadar komik göründüğünün farkına varmayacak kadar gülünçtü. Memnun olsun diye herkes ona reis diye hitap ederdi. Fakat tehlikeli olabilen deliliği ile nam saldığı için kimse yüzüne karşı gülemezdi, arkasından ya da görüş mesafesinden uzakta gülüşürlerdi. Penceresi sokağa açılan bodrum katında kiralık bir odada yaşıyordu, yoldan geçenler ve komşuları geceleri uykusunda kederle boğuk boğuk inlediğini işitmişlerdi, fakat hışmından korktukları için uyandırmaya cesaret edebilen kimse çıkmamıştı aralarından.

Bacakkıran, Zanzibar'daki sultanın yeni arazilere bekçilik etmesi için gönderdiği ilk Beluci askerlerindendi. El Busaid sultanları nedense Beluci paralı askerlerini tercih ediyordu, sahillere yaptıkları fetih harekatlarının başından beri onları kullanıyorlardı. Bu nedenle Sultan Macit, bu uzak bölgedeki toprakları yeniden canlandırmaya karar verdiğinde toprağı işlemek için binlerce köleyle birlikte bu Beluci birliğini göndermişti. Bacakkıran işte bu arazilerde çıkıkçı olarak nam salmıştı. Hasanali bacakkıranın ilk hastaları olmuş talihsiz köleleri düşününce bir an irkildi.

Avrupalının Hasanali'nin evine varış hikâyesinin haberini bu saate kadar duymuş olan müşterileri şimdi de bacakkıranın teşhisini merak ediyordu. Hasanali, üç müneccimin, Hamza, Ali Kipara ve Jumaane'nin meydanın karşısındaki

6 Doğu Afrika'da ve Arap ülkelerinde erkeklerin giydiği, uzun, beyaz geleneksel kıyafet – ç.n.

kahvede sabah kahvelerini içerlerken bacakkıranın dükkâna girdiğini görünce kalktıklarını fark etti. Onlar da Bacakkıranın dehşetengiz tedavisine gerek olup olmadığını merak ediyorlardı.

"Reis, Avrupalıların kemiklerinin kendi kendine kaynadığı doğru mu?" diye sordu müşterilerden biri, cılız genç bir adamdı bu, el arabasıyla sokaklarda zerzevat satarak geçinirdi. Her sabah çiğneme tütünü almaya dükkâna uğrardı, Hasanali ufak tefek ayak işlerine rahatça koşturabilsin diye ve haline üzüldüğü için tütünü ücretsiz verirdi ona. Bildiği kadarıyla bir evi ya da ailesi yoktu adamın. Davranışları karşısındakini zorlayacak derecede ölçüsüzdü; gevrek sırıtışlar, çılgın kahkahalar, ağzı bozuk şakalaşmalar. Çok fazla afyon içtiği için böyle olduğunu söylerlerdi. Yine de soruyu sorarken bir gülümseme oluştu herkesin yüzünde; sesinden, biraz sonra cüretkâr bir şeyin geleceği anlaşılmıştı. Bacakkıran da çabuk öfkelenen biri olduğu için curcuna çıkması an meselesiydi.

"Saçma sapan konuşma," dedi bacakkıran sakince, aşırı duygular sergilemenin sırası olmadığını hissettirdi böylece. "Bilakis bu Avrupalının kemikleri memleketindeki soğuk ve rutubet nedeniyle, tabii bir de semiz yaban domuzlarıyla beslendiği için zayıf."

"Reis, o zaman onu tedavi ederken kemiklerini kırmak ve sonra tekrar kırmak daha kolay olur, öyle değil mi?" dedi genç adam, Bacakkıranın tedavide kullandığı yöntemleri taklit ederek, zıplayıp domuz sesi çıkararak.

Bacakkıran ilgiyle izledi, ardından da ters ters baktı çelimsiz adama. O sırada Hasanali ona seslenince yavaşça, isteksizce ona döndü.

"Kırık var mı?" diye sordu Hasanali.

"Yok, kırık yok," dedi Bacakkıran bu kötü haberden duyduğu üzüntüyle başını iki yana salladı. "Bazı yerleri kötü

ezilmiş, lapa koydum omzuna, daha sonra yine gelip bakarım. Aslında şehre Arapların yanına yollasanız iyi olur, bir gemi gelene kadar bakarlar ona orada ya da Mombasa'da falan bir doktora götürürler."

"Bence de," dedi Hamza, Bacakkıranın sözlerinin sonuna yetişmişti. "Şehirdeki saygın kişilerden birine yollayın. Sizde kalırken başına bir şey gelmesini istemezsiniz herhalde."

"Evet bu hiç iyi olmaz," dedi Ali Kipara, söylediğini vurgulamak için parmağını sallayarak.

"Biraz dinlensin önce," dedi Hasanali, henüz *mzungu*sundan ayrılmak istemiyordu.

Bir bez parçası içine bir kap pirinç koydu, güzelce bağlayıp Bacakkırana uzattı, Bacakkıran böylece tek kelime etmeden almış oldu ücretini, uzun adımlarla çıktı dükkândan. Çelimsiz genç daha ne olduğunu anlamadan Bacakkıran yakasına yapışıp kulağına asıldı; "hiç terbiyen yok mu senin kurtlu kancık, uluyan yamyamların oğlu, dört memeli hayvan torunu," diyerek genç adamın kulağını bir kademe daha büküp öfkeyle tısladı. "Beyinsiz maymun, babun kılıklı herif, salyalı it. Kimsin sen yahu?" diyerek daha fazla bükmesi imkânsız bir noktaya gelmiş olsa da bir kez daha yüklendi kulağına. Sonra da kahkaha patırtısı arasından yürüyüp geçti, ihtiyarların gülmekten nefesi tıkanmıştı, bacakkıran kollarını resmî geçitteki bir asker gibi sallayarak devam etti yoluna, cılız genç de yaralı kulağını sıkıca tutup aşağılanmanın utancı ve öfkesiyle galiz küfürler ede ede ağladı.

Hasanali müşterileriyle ilgilendi, koşturma ve lakırdılar biraz durulduktan sonra insanlar işlerine ya da kahvaltı için evlerine döndüler. İhtiyar heyetinin ilerleyen saatlerde, güneş civardaki evlerin ardında kaybolduğunda tekrar gelip dükkânın önünde onlar için ayrılmış banka oturacaklarını biliyordu. Güneş gün içinde bir daha ortaya çıktığında belki başka bir gölgeye geçecekler ya da yeniden kahveye döne-

ceklerdi, oradan camiye ve öğleden sonra tekrar onun dükkânına geleceklerdi, akşamüstü serinliğinde dedikodular daha kısa, anlattıkları hikâyeler daha eski ve uzun olacaktı. Bu döngü babasının zamanından bu yana değişmemişti. İhtiyar heyeti zaman içinde değişti, değişkenlik elverdiği ölçüde kendilerini buna bırakarak ya da ayak direyerek, fakat bank daima ordaydı, ve asla boş kalmazdı.

Hasanali sabahki koşuşturmadan sonra ortalık sakinleşince misafirini düşünme fırsatı buldu. Adam kendine gelip biraz dinlendikten sonra Araplara mı yoksa *mzungu* yetkilinin evine mi gitmek istediğini soracaktı ona. Fakat şimdi biraz dinlenmesi lazım diye düşündü. Daha önce hiç böyle ani ve yabancı bir misafir ağırlamamışlardı evde. Evlendiğinden beri, yaklaşık iki senedir, Malika'nın annesi birkaç ayda bir gelip uzun süreler kalırdı. Annelerinin büyük kardeşi Meryem Teyze de birkaç ayda bir gelirdi, bazen misafirliği Malika'nın annesiyle aynı döneme denk düşerdi. Malika'nın annesiyle eskiye dayanan bir dostlukları vardı, zaten bu dostluk sayesinde Meryem Teyze Hasanali'nin Malika'yla evliliğini ayarlamıştı. Hasanali'nin tek yapması gereken buna evet demek olmuştu, böylece pek sevdiği karısı Malika hayatına girmişti. Kötüye gidebilirdi her şey ama öyle olmadı. Mucizeydi bu. Meryem Teyze, geldiğinde bir kuzen ya da yeğenle ya da başka bir akrabayla birlikte gelirdi hep. Hasanali bu çocukların her fırsatta deposunu yağmaladıklarını düşünüyordu. Yeğenler Mombasa'da yaşayan Hamdi Dayı'nın oğullarıydı. Hasanali bu dayısıyla yalnızca birkaç kere karşılaşmıştı. Bir keresinde babasının cenazesinden bir-iki hafta sonra başsağlığı dilemek için gelmişti dayısı. Kızkardeşinin, kocası öldükten sonra yoksulluk çekmemesi için yardım etmeye geldiğini söylemişti ama herkes üstüne konabileceği bir şey var mı diye bakmaya geldiğinden emindi. Bir kere de annesinin ölümünden sonra görüşmüşlerdi. Bu kez

de Hasanali'nin ya da Rehana'nın maddi sıkıntısı olup olmadığını yoklamaya geldiğini söylemişti. Hasanali dayısının o sırada on dokuz yaşındaki Rehana'ya nasıl bir niyetle baktığını sezmişti, Rehana'yı bilmem kaçıncı karısı olarak almak isteyeceğinden korkmuştu. O sırada Meryem Teyze de onlarda kalıyordu, belki onun varlığı sayesinde bu düşüncesini dillendirmekten utanmıştı. Meryem Teyze üç kardeşin en büyüğüydü. Gülünç şeyleri hemen görürdü, Hamdi Dayı Rehana'yla evlenme meselesini ortaya atsaydı muhtemelen onu yerin dibine sokardı. Hasanali önceki yıllarda başka bir ziyarette bulunmuş muydu diye hafızasını yokladı fakat pek bir şey anımsayamadı. Yaklaşık on yıl önce, en son gelişinde Rehana'ya öyle ürkütücü baktıktan sonra da bir daha görmemişlerdi onu.

Meryem Teyze'nin gelişi hep sevindirirdi onları. Gelir gelmez şık kıyafetlerini çıkarır günlük kıyafetlerini giyerdi, son haberleri ve dedikoduları aktarır, şen kahkahaları evde çınlardı, köyden hediye olarak getirdiği meyve sebzeyi verirdi. Hemen kendini oyalayacak bir şeyler bulurdu, pirincin taşlarını ayıklar, bahçeyi süpürür, nevresimleri yıkar ya da yapılması gereken başka bir işin ucundan tutardı. Meziyetli biriydi. Bütün bu işleri müdahaleci ya da ayıplayıcı bir tutumla değil, katılma isteği uyandıran, eğlenceli bir şekilde yapardı. O oradayken aylardır ertelenen işler bir çırpıda bitirilirdi. Sohbet ve kahkahaların sonu gelmez, normalde pek uğramayan komşular ziyarete gelirdi. Çocuğu yoktu, senelerdir yalnız yaşıyordu. Yeğenlerinin her sene birkaç hafta evine gelip kalmaları onu mutlu ederdi. Hasanali, Meryem Teyze'nin kocasını bu dönemlerden hatırlıyordu, kısa boylu, tıknaz, sıcakkanlı bir adamdı, kimsenin sebebini anlayamadığı bir iç kanama sonucu aniden vefat etmişti. Meryem Teyze, Hasanali'nin kendisine onu hatırlattığını söylerdi, hatta kocası hayattayken bir gün ondan ayrılıp Hasanali'yle

evlenmekle tehdit etmişti onu. Hasanali'nin babası hayattayken onunla da flört eder, kendisini ikinci eş olarak seçebileceğini söyleyerek birkaç günde bir ona evlenme teklif ederdi. Anneleri, Meryem Teyze'nin utanmaz olduğunu düşünse de o, erkeklerin dört kadınla evlenebildiklerini, kendisi için de dört yakışıklı koca istediğini söylerdi. Böylece birinden bıktığında diğerine geçebilecekti, bunları söylemesine rağmen kocası öldükten sonra hiç evlenmedi. Şimdi, Hamdi Dayı'nın oğulları ya da kendi yeğenlerinden birinin çocukları gibi daha uzak, Hasanali'nin hiç karşılaşmadığı kuzenlerle ilgileniyordu. Anlattığına göre yeğeni boşanmıştı ve bir sürü çocuğu vardı, çocukları bakmaları için akrabalarına dağıtmıştı, Meryem Teyze yeğeninin ailede herkesin birbirini tanımasını istediğini ama kendisi haricinde kimsenin buna yanaşmadığını söylemişti. Eğer Malika'nın annesi uzun süreliğine kalmaya geldiyse, Meryem Teyze ne zaman ayrılması gerektiğini esrarengiz bir nezaketle sezerdi.

Evde ayrı bir oda yoktu, dolayısıyla yatıya misafir gelmesi uyku ve yemek düzeninde, bir de elbette tuvalet kullanımında birtakım ayarlamalar yapılması anlamına geliyordu. Böyle zamanlarda daha incelikli yemekler hazırlanırdı, sohbetler daha canlı ve neşeli olurdu, en azından ilk başlarda böyleydi, Hasanali de bir telaşla yapılan planları ve bunların anbean değişmesini heyecan verici bulurdu. Malika'nın annesi geldiğinde Rehana'nın odasında yatardı, Rehana böyle zamanlarda günün büyük kısmını kadıncağızın hastalıkları ve yakınmaları nedeniyle bahçede geçirmek durumunda kalırdı. Bazen gözlerinin ışığa hassas olduğunu, bazen de sıcağın kendisine iyi gelmediğini söylerdi. Sabah serinliğinin onu hasta ettiğinden, bazı geceler de kulağı çınladığı için uyuyamadığından yakınırdı. Bu tip anlaşılması güç şikâyetleri olmadığı zamanlarda ise hoşsohbet bir kadındı, anlattığı hikâyelerde ya da anılarında detayları şaşırtıcı derecede can-

lı hatırlardı hep. Hasanali bazen bahçede yakınlarında oturur, karanlıkta kilimin üzerine kurulmuş ya da uzanmış kadınların sohbetlerini sessizce dinlerdi, araya girip daha fazla detay anlatmasını istememek için kendini zor tutardı. Onun orada olduğunu bildiklerinden hikâyelerin erkekler için fazla hassas olan kısımlarına geldiklerinde fısıldayarak konuşurlardı. Hasanali bunu önemsemezdi, karanlıkta gülüşmelerini duymak mutlu ederdi onu.

Meryem Teyze erkek yeğenleriyle geldiğinde daha büyük bir karmaşa yaşanmıştı. Bazen Hasanali kafası yastığa düşene kadar bilmezdi nerede uyuyacağını. Bu düzenlemeleri *mzungu* misafirine nasıl anlatacağını hiç bilmiyordu. En kolayı misafirlerine odalarını vermek olacaktı. Malika, Rehana'nın odasına geçerdi, o da koridorda uyurdu. Sonra mzungu kendine gelmeye başladığında nasıl rahat edeceğini ona sorabilirlerdi.

II

Frederick

Frederick Turner haberi ilk duyduğunda çiftliğe gitmek üzere yola çıkmıştı. Çiftliğe işlerini ayarlayabildiği sürece her salı, sabahtan giderdi. İşleri mektuplar ve raporları okumaktan ibaretti, bunların büyük kısmı ertelenebilir, rahatça halledilebilecek angaryalar olduğu için şehre atandığından beri bu gidişlerini hiç aksatmamıştı. Sabahtan gider, öğleni ve akşamı orada geçirir ertesi sabah da geri dönerdi. Bu ona çiftlikteki işleyişi kendi gözleriyle görme, olan bitenden haberdar olma imkânı veriyor, çiftliğin müdürü Burton'ın da doğrudan onun emri altında olmasa da, işleri ihtimamla yürütmesini sağlıyordu. Burton kendisi, şehre atandığı ilk hafta, postaları almak için geldiğinde uygun olduğu her zaman ona da uğrayabileceğini söylemişti. Oradaki tek İngiliz onlardı, dolayısıyla bu ziyaretler bir anlamda keyifli olmasının yanı sıra bir zorunluluk da taşıyordu. Burton uysal, işleri yürütmeye yetecek ölçüde vicdanlı, ablak suratı güneşten kızarmış, orta boylu, kalın yapılı, kaba saba bir adamdı. Güneşte yanmış İngiliz çiftçilerini andırıyordu. Alanında bilgili ve hünerliydi, bir bilim insanı gözüyle deneysel projeler ta-

sarlamış, yapay göletler, su akışını düzenleyen kanallar, fidanlıklar yaptırmıştı, fakat angaryalar içinde boğulduğu için artık biraz hevesi kaçmıştı sanki. Frederick onun yerli kadınlara ilgisini sezmişti ve denetim altında tutulmazsa kendisi için soruna yol açacağını düşünüyordu. Bazen gözlerini bir noktaya diktiği zaman bir akıl hastası gibi derin, tuhaf bir ifade beliriyordu yüzünde. Frederick, Burton'ın onu dört gözle beklediğini, kendisine eşlik etmesinden, onunla sohbet etmekten, beraber birkaç kadeh içmekten hoşlandığını düşünüyordu. Civardaki tek İngiliz oydu, diğerleri ya Güceratlı Bohralar[1] veya Araplar ya da melez yerlilerdi. Frederick'in onunla vakit geçirmek istememesi tuhaf olurdu.

Sohbeti hep Uganda Protektoratı etrafında dönüyordu, iç kısımlardaki dağlık bölgeler ve göllerde denetim sağlanıp demiryolu tamamlandıktan sonra oraya inşa edilecek büyük çiftliklerden bahsediyordu. Burton'a göre Protektoratın anlamı buydu. Politikacılar ve basın global manevraların şatafatlı dilini pek severdi, dolayısıyla onlara ve dünyadaki oturduğu yerden akıl fikir veren diğer başkanlara göre Uganda Protektoratı ve demiryolu projesi aslında Nil'i besleyen su kaynaklarını Fransızlardan korumak içindi. Burton'a ve kendisi gibi makûl düşünen herkese göreyse amaçları, şu anda taş devrinden kalma ayaktakımının ve kana susamış kabilelerin yerleştiği, aslında hep Avrupalıları bekleyen bu deniz seviyesinden yüksek ve dağlık ülkeyi geliştirmekti. Burton genellikle bir iki kadeh içtikten sonraki sert üslubunu takınmıştı yine, dünyaya hissi yaklaşmadığını göstermek istercesine duygusuz kelimelerle konuşmuştu. Frederick bu dağlık bölgelere yalnızca görmüş olmak için gitmeye niyetlenmesine rağmen henüz gidememişti. Burton'ın yapmak istediği iş aslında, Güney Afrika'nın doğu burnunda gördü-

1 İsmaili tarikatına mensup ağırlıklı olarak Gücerat'da etkinlik gösteren tüccarlar – ç.n.

güne benzer geniş bir alana yayılmış bir çiftliği yönetmekti. Frederick, Burton'ın bunu yapabilecek türden bir insan olduğunu düşünmüyordu. Böyle soğukkanlı bir azim, bu tip bir yetki ve yönetme isteği, kişi muazzam bir kabiliyeti haiz değilse bir ya da iki nesilde kazanılmıyordu, ve Burton tarım işçilerinin dans edip ritim tuttukları toplanmalarda o türden bir istisna olmadığını gösterecek kadar vakit geçirmişti.

Çiftliğe gitmek aynı zamanda iyi bir gezinti fırsatıydı Frederick için. Öğle sonralarının büyük kısmını at binerek geçiriyordu, kuzeye doğru, nehre kadar kilometrelerce temiz sahili takip ederek ya da güneye doğru körfezin etrafından dolaşıp buruna varıncaya kadar giderdi, fakat çiftliğe giden yol engebeli olduğu için onu formda tutuyordu. Atı Mecnun'a da biraz iş düşüyordu bu yolda, iyi de oluyordu aslına bakılırsa bu huysuz şeytana. Seyisi İdris, kısrağı Şerife ile ona eşlik ediyordu, böylece her iki Arap atı da haftada bir kez de olsa hızlı koşmuş oluyordu. Arap atlarını ve İdris'i Hindistan'dan gelirken beraberinde getirmişti fakat getirdiğine bin pişman olmuştu. Bunun sebebi atların onu sıkıntıya sokması ya da asık suratına rağmen İdris değildi, sorun bölgedeki sineklerin korkunç istilasıydı; sinekler atlarda ilk başta yüksek ateşe ve ödeme yol açıyor sonrasında da onları felç ediyor ya da öldürüyordu. Bu illet karşısında yalnızca eşekler hayatta kalmayı başarabilmişti.

Atları güzeldi, onları bekleyen felaketi öğrendiğinde derin bir üzüntü duydu, fakat çok geç kalmıştı, onları yanında getirmişti bile. Aptallık etmeyip önceden soruşturmuş olsaydı bu son derece talihsiz durumu yaşamayacaktı. Hindistan'dan ayrılmadan bilseydi bunları muhtemelen kârlı çıkacağı birtakım düzenlemeler yapardı. İyi fiyata almıştı bu atları. Hintli bir toprak sahibinin, İngiliz şirketine teslim etmesi gereken pamuk sevkiyatıyla ilgili sorununu çözmüştü. Toprak sahibi de bunun karşılığında ona Arap atı konu-

sunda yardımcı olmuş, Frederick'in atları neredeyse hediye denebilecek kadar cüzi bir fiyata satın almasını sağlamıştı. Evi terk edip dönen memsahib[2] içindi, demişti. (Yalnızca Christie geri dönmemişti). Doğu yardımseverliği ve kadirşinaslığı lütufkâr ve aşırı cömert olsa da bu yüzünü devlet memuruna gösterdiğinde yanlış anlaşılmaya oldukça müsaittir. Şüphe uyandıracak kötü örnekler akla gelir hemen –Clive'in, Hastings'in ve Thackeray'in nabobları[3] gibi– fakat buradaki beyefendiler devlet hazinesini soymuş, ambarları boşaltmıştı oysa Frederick yalnızca bazı işlemleri hızlandırıyordu. Toprak sahibinin cömertliği daha lütufkâr bir yaşam biçimiyle ilgili herhalde diye düşündü, minnetlerini böyle ifade ediyorlardı, bu, İngiltere'nin geçimsiz ve kıskanç yöneticileri yüzünden kaybettiği bir şeydi.

İdris atlarla geldi, onlardan ayrılamayacak kadar severdi atları. Toprak sahibi, İdris kelimesinin sözünden dönmeyen ve dürüst anlamına geldiğini söylemişti Frederick'e, kutsal kitapta geçen peygamberlerden birinin ismiydi bu. Kuran'ı etraflıca okumaya vakti olmamıştı fakat isminin anlamının İdris'e uyduğunu görebiliyordu. Sırım gibi, güçlü kuvvetli bir adamdı, pek güleryüzlü olmasa da atlara kendi ailesinden kişilermiş gibi son derece müşfik yaklaşırdı. Frederick at hanedanlığı kurmak gibi hayallere kapıldı bir süre, fakat Şerife, Mecnun'un bütün çabalarına rağmen yüz vermedi ona. Gerçi zavallı hayvanlar için hâlâ bir umut vardı. Mombasa'daki Kulüp'e haber yolladı, Fort Smith'te görev yapan fakat tatil için şu anda sahillere inmiş olan Mr. Cowan'dan cevap aldı. Frederick, Mr. Cowan'ı buraya gelip hayvanları kendi incelemesi için davet etti hemen. Ne de olsa Mombasa iki günlük deniz yolculuğu mesafesindeydi.

---

2 Hindistan'da, özellikle İngiliz egemenliği sırasında beyaz kadınlar ya da üst sınıftan Hintli kadınlar için kullanılır – ç.n.

3 Doğuda zengin olan Avrupalılar – ç.n.

İdris çiftliğe yapılan bu haftalık ziyaretlerden hoşlanmıyordu, orada bulunan sulama havuzları nedeniyle birçok kurbağa olduğunu ve bunların atları rahatsız ettiğini söylüyordu, fakat Frederick İdris'in Racastan yolundaki müşkülpesent tavrını bildiği için atların değil asıl onun çiftliğe gitmek istemediğini biliyordu. Çiftlikte çalışan ve birçoğu önceden köle diye adlandırılan işçiler için yapılmış barakalarda uyumak istemiyordu. Bu işçiler birkaç yıl önce akılları çelinerek sahiplerinden uzaklaştırılıp buralar halen şirketin bölgesiyken işe alınan kişilerdi. Tabii Protektoratın ilanından sonra kölelik diye bir şey kalmamıştı kuşkusuz. Burton vakit buldukça onlara kriket oynamayı öğretip Hintlilerden bir takım kurarak şehre rakip çıkarmayı istiyordu. Her neyse, sonuç olarak İdris barakalarda kalmayı reddediyordu. Bunun yerine akşamüstü atların bakımını tamamladığında verandanın basamaklarında, işverenin görüş alanında oturup gemici fenerinin ışığında Kuran okuyor ya da akşamın bitmesini bekleyerek pinekliyordu. Tarım işçilerinin yüz metre kadar uzaktaki barakalarından konuşmaları duyuluyor, kahkaha sesleri yükseliyordu, bu sesler kadınların olmadığı ortamlardaki erkek erkeğe konuşmalarda sıkça rastlandığı gibi haşin şakalaşmalara dönüyordu. Etrafta asılı fenerler hindistancevizi yağının yaydığı yumuşak, altınsı parıltıyla yanıyordu. Burton bazen İdris'i barakalardaki adamlara katılması için kandırmaya çalışıyordu ya da ona şaka yollu içki ikram ediyordu fakat İdris bütün bunları ciddiyetinden ödün vermeyen bir nezaketle geri çeviriyordu. Frederick, İdris'in bu tutumunu beğenir, Burton'ın kötü şakalarını itici bulurdu. Frederick uyumaya gittiğinde, İdris, sessiz sedasız ahıra çekildi, Frederick'in haftalık ziyaretleri için yaptırdığı, içinde onun için özel olarak kurulmuş düzeneğin üzerine serdi yatağını.

Yola çıktıklarında ona yaralı adamdan bahsetti İdris. Pis kokan kavisli dar yollardan, kalabalıktan, adına dükkân de-

nilen duvarlardaki sefil deliklerden uzak durmak için pazara varmadan kuzeye dönerlerken söyledi. Bohra vekil Sıddık'ın kasvetli ofisinin önünden geçtiler. Frederick, vekilin bu durumu bildiğinden, işi gereği mutlaka haberdar olduğundan emindi. Şehirdeki iki vekilden biriydi Sıddık. Frederick, Hintli vekillerin kaypak ve aç gözlü olduklarını, cahil ve çaresiz insanların üzerinden sert kabuklu keneler gibi semirdiklerini biliyordu. Hindistan'dayken nasıl çalıştıklarını, ismi var cismi yok düzenbaz tefeciler olduklarını görmüştü. Bu yaltakçı adamla resmî ticaret yapmaya hazırdı, fakat bu durum gezintiye çıktığında onunla sohbet etmesini gerektirmiyordu. Vekil onları dükkânın önünden geçerken gördüğünde dışarı çıkıp seslendi, fakat Frederick oralı olmadı. Bir daha seslenince bu sefer İdris dönüp bir şeyler söyledi ve vekilin vereceği yanıt için durup bekledi. Frederick, Kutch dilinde konuştuklarını, arada geçen *Angrez* kelimesinden kendisi hakkında bir şeyler söylendiğini anladı, yine saçma sapan espriler yaptıklarını düşündü. Sonra İdris ona yetişip kırık dökük İngilizcesiyle bir *Angrez*'in fena şekilde yaralandığını söyledi.

Onlara yolu Sıddık gösterdi. İlk başta ofisinin kocaman, işlemeli kapısını kilitledi, altın renkli nakışlı kasketini kafasına yerleştirdi ve abartılı bir kol hareketiyle onu takip etmelerini işaret etti. Frederick bu kambur, ufak tefek adama müstehzi gülümsedi. Pazara çıkan kalabalığın dar sokaklara doğru ilerlediğini görünce, beklemesi için seslendi. Mecnun o tekerlek izleriyle dolu kalabalık yerde ismine yaraşır davranıyordu. Attan indi ve yuları İdris'e verdi. Frederick bölge halkının yaşadığı bu yerde, tanımadığı bir Hintlinin rehberliğinde yola koyulduğu için seyisinin yüzünde endişeli ya da tedirgin bir ifade aradı, fakat İdris rahat görünüyordu. O da indi attan, yularları çekti ve iner inmez bir ağacın gölgesine doğru ilerledi. Frederick, İdris'in endişeli görünme-

mesinden ötürü küçük çaplı bir hayal kırıklığı yaşadı, kendi kendine gülümseyerek vekili takip etti. İdris zor bir adamdı, o da bu yüzden işe almıştı onu, fakat aynı zamanda onu sevdiğini ve önemsediğini de hissediyordu. İdris'in ona bağlılık duyduğunu, ödediği ücret karşılığında, seyisi olarak onun peşinden gitmeyi kabul ettiğini böylece aralarında bir tür anlaşma tesis edildiğini, düşünüyordu. Kendi haysiyet anlayışı çerçevesinde bir hizmetçi gibi sefil bir kimse değildi İdris. Frederick, onun kendisine birkaç kez ancak duygulu, hatta adanmış ve sadık diye tanımlayabileceği, dürüst bir sevgiyle baktığını fark etmişti. Burton'ın da bu bakışı yakaladığını düşünüyordu, çünkü Burton bir gün ona bu adam senin için ölür dediğinde ürpermişti. Atları sattıktan sonra İdris'in ne yapacağını düşündü. İdris'in ailesinin halini hatırını sormayı, onlara bir hediye yollamayı hatırlattı kendine.

Önünde ona yolu gösteren vekil, zayıf, yüzü kırış kırış, açık tenli, kambur bir adamdı, omurgasındaki bozukluğun adamın hayatı boyunca çarpık işlerde çalışmış olmasından kaynaklandığını düşündü. (*Maymun marifetlerine sahip kırış kırış yaşlı bir adam*; Frederick bu cümleyi yazma fırsatı bulana kadar aklına iyice yerleşsin diye iki üç kere kendi kendine tekrarladı). Boğazına kadar iliklenmiş, beyaz pamuklu bir ceket, üzerine sıkıca oturan bir pantolon giymişti, açık kahverengi deri terlikler vardı ayağında, başına altın nakışlı bir kasket takmıştı. Fazla hareketli, fazla gösterişli bir üslubu vardı, Frederick abartılı konuşmalardan, tüm dişleri ortaya çıkaran sırıtışlardan hoşlanmazdı. Bazı davranışları Dickens'ın hafif fesat karakterlerinden birini anımsatmıştı ona – yaltakçı bir karakterini. Çok geçmeden eğri büğrü yollardan geçip bölge halkının yaşadığı bakımsız, damları neredeyse boyuyla eşit evlerin sıralandığı dar sokaklardan birine dalmışlardı. Buraya atanalı yaklaşık dört ay olmuştu fakat bu pis kokan sokaklara ancak üçüncü kez girmeye cesaret ede-

bilmişti. Yollar yağmurun ve sızan lağım suyunun etkisiyle balçığa dönmüştü, etrafta o kadar çok çöp vardı ki Frederick'in bastığı her yere dikkat etmesi gerekiyordu. Bu kasvetli bölgeye girer girmez bir gürültü, sözsüz bir uğultu sarmıştı etrafı, sanki herkesin kısık sesle homurdandığı kapalı, basık bir mekândaydı. Çöp ve lağım kokan bir yığıntıydı burası. Baştan aşağı yıkılması gerekiyordu, fakat böyle işler için yeterli ödeneği yoktu.

Kalabalıklar ve dar sokakların yarattığı boğulma hissinden kurtulmak için derin derin nefes alma ihtiyacı içinde olsa da nefesini olabildiğince idareli kullanmaya çalışıyordu. İnsanlar ona bakıyor sonra dönüp bir daha bakıyordu, kendisine *mzungu* diye seslenildiğini duydu. Evlerinin önünde oturan insanlar şaşkınlıkla ve belki biraz da korkarak ayağa kalktı. Yaşlı bir adam yaklaşıp elini öptü. Frederick bu türden bağlılık gösteren hareketlerle daha önce de karşılaşmıştı. Oranın yerlisi yaşlılar bazen onu, birkaç yıl önce köleleri azat eden kişi zannedip elini öperlerdi. Frederick onların bu minnettarlık ifadesini geri çevirmezdi. Bir zararı yoktu hatta bazı şeyleri kolaylaştırıyordu. Herkes ona gülümsüyordu, nezaketten mi yoksa başka bir şeyden mi gülümsüyorlardı, yaşlı adamın hareketi hoşlarına mı gitmişti yoksa onunla alay mı ediyorlardı tam kestiremiyordu. Esnaf duvarda bir oyuk gibi görünen dükkânlarından sesleniyor, içerideki çürük ürünlerden birini gösterip dikkatini çekmeye çalışıyorlardı, bu kokmuş şeyleri satarak geçimlerini sağlamalarına inanmak güçtü: küçük bir kömür yığını, birkaç tane portakal, bir avuç yumurta ve en itici olanı da bütün bunların arasına çömelmiş olan hırpani kılıklı satıcıydı.

Çocuklar çılgınca el sallıyordu, böyle yapmasalar Frederick onları görmeyecekmiş gibi "Mzungu! Mzungu!" diye bağırarak yolunu kesmeye çalışıyorlardı. Başka şeyler de duyar gibi oldu ama hiçbirini tam anlayamamıştı. Aslında anlama-

mak için elinden geleni de yapıyordu. Kendilerini iyi hissedeceklerse varsın küfür etsinler arkasından diye düşünüyordu. Seslerinden rahatsız oluyordu, sineklerin vızıltısı ya da hayvanların sızlanması gibi, Londra'da bir tersanede geminin yan koridorundan bağıran geçkin fahişelerin sesleri gibi çınlıyordu kulağında. Önündeki banyan[4] kalabalığı telaşla yarıyor, önüne çıkanlara sinirleniyor, tahammülsüz bir ivedilik gösterisiyle ona buna çatarak ilerlemeye çalışıyordu. Frederick binici kırbacıyla telaşlı poposuna bir tane indirmemek için kendini zor tuttu, dişlerini sıkarak ikisini de daha fazla aptal durumuna düşürmeden biraz daha makûl davranması için uyarmak istiyordu onu. Vekil ile arasında iki adımlık bir mesafeden az olmamak kaydıyla, olabildiğince uzun adımlarla yürümeye devam etti, vekilin karşı konulmaz hareket kabiliyetinin önündeki yolu açacağına inancı tamdı. Frederick iriyarı bir adam değildi ama dinç ve kuvvetliydi, bu yüzden kalabalıktan ya da uğultudan etkilenmiyordu aslında. Alaya alınmaktan, pis çukurlardan birine ayağının takılmasının vereceği utanç hissinden ya da koyu bir dindar tarafından saldırıya uğramaktan korkuyordu. Dünyanın bu bölgesinde İngilizlerin gücünün ne denli amansız olabildiğini hatırlatan herhangi bir şeye lüzum yoktu, fakat bundan şüphe eden olursa geçen sene yaşanan, haberi ta buralara kadar yayılmış Omdurman Savaşı'nın muhteşem zaferini hatırlamaları yeterli olacaktı. Yine de yerli kalabalıklar bazen tiksindirici bir şekilde, pervasızca galeyana gelebildiği için Frederick onlara ilişkin öfke uyandıran, çirkin şeyler düşünmenin tedirginliğini kontrol altında tutmasına yardım edeceğini düşündü.

Yaralanan adamın kim olduğunu merak etti. Muhtemelen kuzeye, bu deltaya gelen Lutheryen misyonerlerden biriydi, 1886'daki Etki Alanı Antlaşması ve Alman birliklerinin ayrılmasından sonra da misyonerler burada kalmaya devam et-

4 Hintli tüccar – ç.n.

mişti. Burton'dan duyduğuna göre o gelmeden birkaç yıl önce bu civarda Masailer bir katliam yapmıştı ve bir Metodist[5] misyoner, karısı ve etrafındakiler bu katliamda öldürülmüştü. Söylentilere göre gittiği yerlerde yanında açık bir şemsiye haricinde herhangi bir silah taşımayan, nehirde yalnızca kayıkla sanki daha önce hiç timsahların ya da zehirli bitkilerin yaratabileceği tehlikeyi işitmemiş gibi dolaşabilen oldukça cesur biriydi. Bu tutumu bölge halkının saygısını kazanmış olmalı ki misyonu sorun yaratmamış hatta belki bazıları ona katılmıştı. Fakat misyonun insanların ruhlarını kurtarmadığını kendi acı deneyiminde görmüştü.

Yine de, Masailerin sahile bu kadar yakın bir yerde baskın yapması şaşırtıcıydı, ayrıca kurban olarak kendi halinde bir din adamını ve cemaati seçmemeleri gerekirdi. İç kesimlerdeki biçilmiş ekin yığınlarının olduğu bölgeye yayılmışlardı, sanki bu yerler kanlı eğlencelerinin kadim oyun alanıymış gibi. Shelley'nin "Mont Blanc" şiirindeki o mısra hangisiydi? Hani dev kayaların dağlardan kopup etrafa saçıldığı, darmadağın manzaranın deprem ve fırtına tanrıcıklarının kadim oyun alanı gibi anlatıldığı mısra? Masailer bu bölgenin iç kısımlarındaki kof, kurumuş tabiatın asi tanrıcıklarıydı. Herkes Masailerin yalnızca büyük sığırlar için baskın yaptığını düşünürdü, tıpkı aslanın yalnızca yiyecek et bulmak için saldırması gibi. Fakat Frederick her ikisinin de kana susamış, zalim yaratıklar olduğunu biliyordu ve bu düşüncesinin doğruluğunun sınanmamasını diliyordu. Masailer Luteryen misyonerlere saldırmıştı, onlar yapmasa başka bir yağmacı kabile, Gallalar ya da Somalililer veya bambaşka bir serseri grubu saldıracaktı. Nehir bir huni gibi onları süzüyor, geride bırakıyordu; tıpkı barbar kabilelere tarihin ilk dönemlerinden beri yaptığı gibi.

5 18. yüzyılda John Wesley tarafından kurulmuş ve geliştirilmiş cemaat ve hareket – ç.n.

Mombasa'dan Metodistlerin vazifelerini yaparken daha güvende olmaları için bu kez şehre daha yakın bir yerde yeni bir göreve hazırlandıklarına dair haber de gelmişti. Ve bu amaçla pek muhterem bir Rahip yolluyorlardı. Fakat bu Muhterem hazır olduğunda Mombasa'dan gelmek için kara yolunu değil, deniz yolunu tercih ederdi elbette. Bu zavallı adam muhtemelen iç kesimlerde gezintiye çıkmıştı.

Evet, çöp tepeleri ve artık çürümeye başlamış kapılarıyla köhne evleri geçerken zihninde oluşan resimde, sefil giysiler içinde adanmış yerlilerden oluşan bir grup, iyi kalpli rahiplerini güvenli bir yere taşımak için yaptıkları derme çatma sedyenin yanında duruyordu. Birkaç yıl önce aziz diye anılan Dr. Livingstone'un mumyalanmış bedenini büyük göller bölgesinden Bagamoyo'daki sahile kilometrelerce taşıyan, iki adanmış Zanzibarlı aklına geldi. İlk başta adamın kalbini çıkarıp öldüğü yere gömmüşlerdi, sonra bedenini mumyalamışlardı. Bunu nasıl düşünebilmişlerdi? Böyle anlamlı bir hareket nasıl iki yerli hamalın aklına gelmişti? Kendi ülkesinde iki tarım işçisinin ya da ırgatın böyle bir şey akıl edebileceğini düşünemiyordu. Belki de iyi kalpli doktor bunu yapmaları için birtakım talimatlar vermişti ama yine de neden adamın ölü bedenini en yakın bataklığa atıp eve dönmemişlerdi ki? İnsanlarda bu tip bir bağlılık uyandırdığına göre son derece kıymetli bir adammış. Sefil bir grup aylak ve serseri, doğruluktan ziyade boş kafalarını etkisi altına almış marazi meraktan, acıya duydukları ilgiden bunu yapmışlardır herhalde diye düşündü.

Dar sokağın sonuna gelmişlerdi, önünde aydınlık, saman sarısı bir meydan uzanıyordu, meydanın ferahlığı şaşkınlık içinde bırakmıştı onu. Birisi arkadan çarptı, o da kim olduğuna bakmak için dönmeden elindeki kırbacı savurdu, etten kemikten birilerine vurduğunu fark etti; tiz, çocuksu ciyaklamaları, kahkaha sesleri izledi, Frederick de gülümse-

di. Bu meydanın üst köşesinde arkasından yol geçen küçük beyaz badanalı bir cami vardı. Panjurlu iki pencere ve aralık kalmış kapı Titian'ın tablolarındaki Meryem'in kıyafetini andıran, hoş bir Akdeniz mavisine boyanmıştı. Meydanın bittiği yerde yani Frederick'in hemen sağında mermer masalar ve dışarı konmuş banklarıyla pis bir kahve vardı. Bu ücra yerde mermer kaplı masalar kullanılmasına bir anlam veremedi. Kahvenin biraz ilerisinde taş evlerden oluşan yerleşim bölgesini gördü, evlerin bazıları birkaç katlıydı, genel olarak gösterişsiz, temiz ve iyi durumda görünüyorlardı. Meydana açılan başka bir yol daha vardı, biraz ilerleyince başka sokakların da aynı şekilde meydana çıktığını fark etti. Solunda birkaç ev daha gördü, caminin diğer yanındaki ekili bölgelere doğru genişleyen yoldan buraya uzanan esinti kapılardaki perdeleri hafifçe şişiriyordu. Frederick bulunduğu yerden hissedebiliyordu esintiyi, nerede olduğunu, neden bu metruk şehirde böyle hoş bir alan olduğundan kimsenin ona söz etmediğini düşündü. Ofisindeki haritada nereye düştüğünü zihninde canlandırmaya çalıştı. Frederick'le birlikte vekil de durmuştu, hafifçe ona doğru dönüp sol tarafındaki evlerin ardını göstererek gülümseyip kendini kutlar gibi başını salladı.

"Efendim," dedi vekil, kendini önemli bir iş yapıyormuş gibi gören bir ivedilikle sağına soluna bakarak, eliyle kendisini takip etmesini işaret etti. Geçtikleri dar yollarda etraflarını kuşatan kalabalık, şimdi meydana vardıklarında dağılmıştı. Frederick vekili takip ederken ileride bir dükkân gördü, bir *duka*, Hindistan kentlerinden yayılmaya başlamış, Hintli tüccarların dünyanın bu bölgesine getirdiği muhtelif ürünlerle tıkabasa dolu bir dükkândı bu. Buradaki dükkân sahipleri yalnızca Hintliler değildi, Hadramut'tan gelen tüccarlar da bu tür ticarette oldukça başarılıydı fakat fikir Hintlilerindi. Buranın Hintlilerin yerleşim bölgesi olabileceğini,

meydanın intizamının belki de bundan kaynaklandığını düşündü. Buralarda Hintlilerin bulunduğu her yer kalkınırdı, tabii bu, Hintlilerin hangi sınıftan geldiklerine de bağlıydı biraz. Zanzibar'da, Hint şehirlerinde gördüğü manzarayla karşılaşmıştı; alçaltıcı bir yoksullukla yaşayan, ağlayarak sokaklarda dilenen, curcunalarıyla kulak tırmalayan dilenciler burada da vardı, duvarlara oyulmuş dükkânların sahiplerinin büyük kısmı Hintliydi. Fakat genel kanı isabetliydi: bölgende doğru banyan varsa refah da mutlaka gelecektir.

Dükkânın önünde iki üç müşteri vardı, hemen yanındaki bankta birkaç yaşlı adam oturuyordu. Frederick neden dükkâna doğru yöneldiklerini anlayamamıştı, vekil yol tarifi soracaktı herhalde. Sefil kıyafetler içinde ölü taşıyan bir grup adanmış yerliye rastlamamışlardı henüz. Dükkâna yaklaşırlarken koşar adım ilerleyen vekile yetişmek için hızlandı. Banktaki ihtiyar heyeti ayağı kalktı, dukawallah[6] da ürünlerin üstünde durduğu basamaktan hemen inip onlara yaklaştı. Ne zaman bir Avrupalı yaklaşsa korkup saygı duruşuna geçerlerdi, Frederick bu tutumlarının nedenini anlayabiliyordu. Birden herkes hep bir ağızdan konuşmaya başlamıştı sanki; kısa, temkinli bakışlarla süzüyorlardı onu. Vekilin dukawallaha sert, müsamahasız bir tutumla, anladığını belirterek kurnaz bir şekilde başını salladığını gördü. Bu dramatik yoğunluk içinde birkaç göz temasından sonra, Frederick halen ne olup bittiğini anlayamamışken dukawallah tekrar dükkândan geçerek evinin bahçesine açılan kapıya doğru ilerledi. Vekil içeri girdi, Frederick'i onları takip etmesini belirten bir el hareketiyle çağırdı. İhtiyarlardan biri asasıyla kalabalığı geride tuttu fakat insanlar kapı aralığında toplanmış hatta bazıları bahçe duvarına tırmanmıştı.

Bu ziyaret hesapta yoktu. Frederick bahçeye açılan kapıdan geçerken yaralı adamın içeride olduğunu anladı fa-

6 Kenya ve Afrika'nın bazı bölgelerinde esnaf için kullanılan isim – ç.n.

kat her şey bir anda olup bittiği için tahmin yürütmeye vakti olmamıştı. Sazdan örülmüş tentenin altında, kilim üzerinde yatırılmış uzun saçlı, sakallı bir adam gördü, ayaklarından omuzlarına kadar kenarlarında bordo beyaz çizgileri olan bej bir örtüye sarılmıştı. Örtünün Romalıların ihramına benzer renkleriyle klasik ve antik bir görünümü vardı. Adamın kafası yanına düşmüş, dudakları hafif aralık, bitkin ve ıstırap içinde, neredeyse dinsel ikonları andıran bir hali vardı. Yanında, soluk yeşil elbisesini açıkta hiç yer bırakmayacak şekilde altına aldığı bacaklarına sarmış bir kadın oturuyordu. İçeri girdiklerinde, kadın ayağa kalkmakta tereddüt etti bir an, şaşkınlıktan kalakalmıştı, kafasını hemen başka yöne çevirip yüzünü başörtüsüyle kapadı, fakat Frederick onun otuzlarında, alımlı bir kadın olduğunu görmüştü, koyu gölgeli ışıltısı Bajun ya da Somali kökenli olduğunu ya da melez olabileceğini düşündürdü ona. Dukawallahın karısı olduğunu tahmin etti ve sahibine bağışlasın diye geçirdi içinden. Çok kısa bir an için, şimdi İngiltere'de olan Christie geçti aklından, onu özlediğini fark etti. Anlık bir özlemdi bu, hemen dinen tek ve güçlü bir kalp atışı gibiydi. Bu meseleyi sonra düşünecekti.

Frederick bir dizinin üzerinde yaralı adamın yanına çöküp boynuna dokundu. Nabzı yükseldiği için teni sıcaktı ama ateşi yoktu. Adam gözlerini açtı, bitkin bir inilti yükseldi dudaklarının arasından, boğuk bir sızı gibi, ölmek üzere olan bir hayvanın hazin hırıltısı gibiydi bu ses. Kadın bir şeyler söyledi, Frederick yüzünü çevirdiğinde onu rahatlatmak ister gibi başını salladı. Kan ya da yara var mı diye görmek için örtüyü sıyırdı, fakat hiçbir iz yoktu adamın vücudunda, yalnızca aşırı kilo kaybetmişti ve toz toprak içerisindeydi. Doğrulup etrafa bakındı, kendisini çevreleyen yerin yabancılığı karşısında irkildi; bu yerde, bu insanların evinin bahçesinde, ayağının dibinde hasta bir adamla, anlaşılma-

sı güç bir öfke duyduğu bu kara, yabancı insanlar arasında ne işi vardı? Cilalı binici çizmeleriyle ayağa dikilmiş, tahammülsüzlüğünün yarattığı gerilimi kırbacıyla baldırına art arda hafif darbeler vurarak boşaltmaya çalışıyordu. Aslında tanıdık bir yabancılıktı bu, sanki bir parçası omzunun gerisinden olan biteni izliyordu, fakat ona aldırmaması gerekiyordu şu anda. Bir an için sevecen bir itki duysa da hemen sıyrıldı bu hissiyattan, böyle hissetmenin bir tereddüt ve zayıflık olduğunu düşünerek ani bir el hareketiyle sedyeyi çağırdı, ilk başta vekile, sonra tombul, üzgün dukawallaha dönerek "onu buradan götürmeliyiz hemen, *Jaldi*, *Jaldi*. Çabuk, çabuk!" diye tekrarladı, adamı yerden kaldırıp bahçeden çıkarmalarını istediğini gösteren el kol hareketleriyle destekledi konuşmasını.

Bu sorumluluğu Vekil üstlendi, oldukça sakin ve otoriter bir sesle gerekli düzenlemeleri yaptı, vekilin bu üslubu daha önce sergilediği hürmetkâr tuhaflıklarını hatırlayınca Frederick'i şaşırtmıştı. Frederick, vekilin söylediklerinin bir kelimesini bile anlamamıştı, buna rağmen her şeyi güzelce hesaplayıp çarpık birtakım yollardan halledeceğinden emindi. Her zamanki gibi bir karmaşa ve gürültü sardı etrafı, insanlar bir süre boş boş oyalandıktan sonra nihayet üç kişi zavallı adamı yerden kaldırdı, kilimi falan alıp gitmek üzere hazırlandı. "Giysileri nerede?" diye sordu Frederick. "Eşyaları? Eşyaları nerede?" Vekil elinden geleni yaptı fakat dukawallah ve karısından hiçbir şey alamadı. Bunun üzerine bağırıp çağırmaya, parmağını hızla onlara doğru sallamaya başladı, Frederick, vekilin onlara hırsızlıkla ilgili nutuk attığını düşündü, diğer bir ihtimal de kendi payını korumaları için birtakım talimatlar veriyor olmasıydı ki bu daha olasıydı. Birkaç sert sözcükle destek verdi vekile, dukawallaha ters ters baktı, fakat bu hareketi beklenen sonucu vermedi. Kalabalıktan da anlamsız sözlerle bu hengameye katılanlar

oldu, Frederick bu isteri iyice alevlenmeden adamı güvenli bir yere götürmeleri gerektiğini hissetti. Zavallı adam nelerini kaybettiğini söyleyecek duruma geldiğinde eşyaları almak için tekrar uğrayabilirlerdi.

Kafile dar sokaklardan döne döne geçip düzlüğe çıktığında Frederick, İdris'i meydandaki devasa mango ağacının altında, sessizce atları izleyen çocukların arasında oturur buldu. İdris arbedeyi görünce hemen ayağa kalktı fakat mesafesini de korudu, ne yapabileceğine ilişkin bir şey söylenmesini bekledi. Frederick onun bu kontrollü davranışını takdir etti. Binici kırbacıyla eve doğru işaret edince İdris de Şerife'ye binerek yola koyuldu. Yaralı adamın kafiledeki varlığı olayın dramatikliğini daha da arttırmış, gidiş yolculuğu eve varana kadar bir Ortaçağ gösterisine dönüşmüştü bile. Bir süre etraflarındaki bu insanlardan, özellikle de vekilden kurtulamadılar fakat uşağı Hamis ile İdris onları aşağıdaki girişte toplayıp, adamı taşımaya yardım edenlere birkaç bozukluk vererek yavaş yavaş dağılmalarını sağladı. Yaralı adam misafir odasına yerleştirilmişti, kendine gelmeye başlıyordu. Yatağa yatırılırken üstüne sardıkları eski hasır kilimi açmadıkları için Antony'nin odasına sızan Kleopatra'yı andırıyordu. Frederick kilimi açtı, adamın üzerinde şimdi yalnızca bordo bej örtü kalmıştı, bu örtünün kalın, elde dokunmuş bir kumaştan yapıldığını fark etti, muhtemelen yeniydi. Ateşini ölçmek için alnına dokunduğunda adam gözlerini açtı ve doğrudan Frederick'e baktı.

"Nasıl hissediyorsun dostum?" diye sordu Frederick usulca.

"Hiç Şeyseller'e gitmiş miydin?" diye sordu adam. Frederick bu beklenmedik soru ve İngiliz olduğunu şaşmaz bir şekilde gösteren aksanı karşısında sırıttı.

"Nerede bende o şans!" diye yanıtladı Frederick, bağnaz bir Luteryen olmadığını görmek içini rahatlatmıştı.

"Dünyanın bu bölgesinde hainliğe karşı hep tetikte olmalısın, sen de fark etmişsindir zaten bunu" dedi Frederick ve sigarasından keyifle bir nefes çekti. Dumanı gür bir sıcak su kaynağının buharı gibi tüttürdü, bu görüntü içini haz ve mutlulukla doldurdu. "Hayatta kalabilmiş olmana çok sevindim sevgili Pearce. Seni bulduğumuzdaki halini düşünüyorum da şu an böyle sağ salim karşımda oturuyor olman mucize gerçekten. Dinlenmek istediğinde söyle lütfen, seni yormak istemem. Başından geçenleri elbette merak ediyorum ama daha çok vaktimiz olacak. Gördüğüm kadarıyla gayet iyisin, fakat yine de kendini fazla yormamalısın, henüz tam toparlanmadın. Günlerce o kızgın güneşin altında kalmak korkunç bir baş ağrısı yapmıştır diye tahmin ediyorum. Neyse ki yaraların ağır değil. Aslında dostum, ağır yara almadığın için çok şanslısın çünkü acımasız eşkıyalar var o iç bölgelerde. Böyle tek başına gezerken onlardan saklanmayı bir şekilde başardın herhalde yoksa burada olamazdın şimdi. Haberi aldığımda seni nehrin üst kısmındaki misyonerlerden, şu Luteryenlerden biri sandım ilk başta. Birkaç sene önce ölümcül saldırılar olmuştu o bölgede, bir de zaten oralarda Habeşilerin haraç kestiğine hırsızlıkla, köle satarak geçindiklerine dair söylentiler vardır. Onlardan birine rastlamamış olman büyük şans bence, gerçi bir Avrupalı, onlar karşısında başka herhangi birinden daha güvendedir ama olsun. Başka biri olsa doğrudan Harar'daki köle pazarına götürürlerdi ama bize öyle davranamayacaklarını biliyorlar."

Frederick sigarasından bir nefes daha çekti ve külünü verandaya gelişigüzel silkti. Esinti etraf karardıktan sonra hafiflemişti fakat etkisi sürüyordu, ılık ve nemli bir hava bırakmıştı geride. Aşağıda deniz kabarmıştı, dalgalar körfeze uzun kavisler yaparak vuruyordu.

"Sen Şeysellere gitmiş miydin?" dedi Frederick kıkırdaya-

rak. "Kendine geldiğinde ilk bunu sorman komikti, hatırlıyor musun?"

"Evet," dedi Pearce solgun bir gülümsemeyle. "Sen de 'nerede bende o şans!' dedin."

"Evet, nerede bende o şans. Şu kabaran dalgaları görüyor musun? Nehir birkaç kilometre kuzeyde denize döküldüğü için körfezin karşısında resif yok, bu bölgelerde nadir görülen bir durumdur bu. Doğuya doğru Şeyseller ile burası arasında hiçbir şey yoktur. Bu dalgalar işte oradan buraya uzanıyor. Fransızlara ve misyonerlere rağmen güzel kalabilmiş, el değmemiş bir yer olduğunu duymuştum, bir tür Güney Denizi cenneti gibiymiş. Hiç gittin mi?"

"Hayır," dedi Pearce.

"*Coco de mer,*"[7] dedi Frederick, düşüncelere dalmıştı. "Bir meyvenin genital bölgeye benzemesi tiksindirici bir şey. Bitki örtüsünün bile müstehcen olduğu adaları keşfetmekte Fransızların üstüne yok. Ama sanırım onlar keşfetmedi orayı, biz keşfettik, fakat adada böyle bir meyve yetiştiğini gördüklerinde yerleşmek için eşsiz bir yer olduğunu düşündüklerine şüphe yok."

Frederick kadehini tazelerken Pearce'a baktı göz ucuyla, nezaketen, çünkü kendisi için de bir kadeh istese izin vermeyecekti. Pearce kanepeye uzanmıştı, Frederick, gaz lambasının parlayan ışığında uykuya dalıp dalmadığından emin olamadı.

"Çok güzel," diye mırıldandı Pearce. "Denizi diyorum."

"Evet öyle. Açık deniz, miller boyunca hiçbir şey görmezsin ta ki senin Seyşeller'e gelene kadar. Ve o noktaya kadar da sükûnetini korur deniz. Hint Okyanusu böyledir işte, yani en azından bu kısmı böyledir, devasa Atlas Okyanusu'yla kıyaslandığında yalnızca bir göl gibi tabii. Kuzeydoğu rüzgârları durulana kadar, Kasım ayı civarında falan çok sert-

7 Şeyseller'de yetişen deniz cevizi – ç.n.

leşebiliyor. O dönemde liman kullanılmaz oluyormuş, öyle söylüyorlar. Ben buraya vardığımda sona ermek üzereydi bu dönem ama şimdi bile rüzgâr bazen çok sertleşebiliyor. Buraya atanalı henüz dört ay oldu ama bence de, buranın en güzel yeri denizi. Başka da pek bir şey yok. Toprak o kadar kötü değil ama kumlu ve sığ, iyi yağış alıyor ama insanları yeterince çalıştıramıyorsun. Emek vermelerini sağlayamıyorsun. Bu, kölelik yüzünden oldu işte. Kölelik ve hastalıklar nedeniyle canlılıklarını yitirdiler ama en çok kölelik etkili oldu tabii. Köle olarak çalışırlarken tembelliği, kaytarmayı öğrendiler, şimdi de karşılığında para ödesen bile emek verip ya da sorumluluk üstlenip çalışma fikrini kavrayamıyorlar. Bu şehirde insanların çalışmaktan anladığı bir ağacın altında oturup mangoların olgunlaşmasını beklemek. Şirket arazilerinin ulaştığı başarıyı bir düşün. Muazzam sonuçlar aldılar. Yeni mahsuller, sulama alanları, nöbetleşe tarım, fakat buna ulaşmak için ilkin insanların düşünce biçimlerini tamamen değiştirmek zorunda kaldılar. İngiliz arazilerine ihtiyacımız var burada ve sanırım yakın zamanda bu gerçekleşecek. Arap toprak sahiplerinin ellerindekileri satmaktan başka seçeneği kalmayacak gibi görünüyor.

"Haklısın," dedi Pearce.

Sessizlik olunca Frederick içkisini yudumladı, sigarasından bir nefes çekti, Pearce hafifçe homurdanınca bunu konuşmaya devam etmesine yönelik bir işaret gibi yorumladı. "Portekizliler İsa Kalesi'ni inşa edip her şeyi Mombasa'ya taşıdıktan sonra kent bir yüzyıl kadar terk edilmiş halde bırakılmıştı. Düşününce aslında ne haince bir şey. Sonra yaklaşık kırk sene önce, Zanzibar sultanı Macit kenti ekim dikim yapılabilecek bir koloni olarak yeniden canlandırmak gibi harika bir fikir öne sürdü. Tabii kâğıt üstünde bütün bu kıyı şeridinin hükümdarıydı. Bunu gerçekleştirmek için binlerce köleyle birlikte Arapları ve Belucilerden oluşan para-

lı askerlerini gönderdi. İlk on yıl hasat harikaydı, bu yüzden bu bölgeye köle göndermeyi sürdürdüler, yerli halk da daha fazlasını almak için civardaki kabilelere saldırmaya başladı. Şehir yeniden refaha kavuştu, bazıları muazzam bir servet yaptı. Bohralar ticarette yer almak için buraya geldiler, hep söylerim, Hintli bir tüccar bir yerde iş açtı mı o yerde iş var demektir. Hintliler uzun süredir buradalar, yani en azından Portekizliler haçlarını dikmek için buraya geldiklerinde onlar buraya çoktan yerleşmişti. Hatta Da Gama'nın Calicut'a yaptığı son sefer için burada bulduğu kaptanın da Hintli bir denizci olduğu söylenir. Muhtemelen öyledir, belki de denizci değil, Hintli bir köleydi. O zamanlar bütün işler kölelerle görülürdü, hatta kölelerin bile köleleri vardı.

İşte bu yıllarda şirket bazı imtiyazlar kazandı ve çalışmalara başladı. Şimdi herkes şirketin ayakta kalma şansı yoktu diyebilir, fakat McKinnon ve etrafındakiler böyle düşünmemişti. Şüphesiz Zanzibar sultanı için de durum bu kadar umutsuz değildi. O sırada sultanlık makamındaki kişi Macit değildi sanırım, hatta değildi evet. Belki Bargaş'tı ya da ondan sonra gelendi, hani deli olan, Muhammed mi ne, öyle bir şey. İşte o sultan, adı her neyse, İngiliz yöntemlerinden ve biliminden yararlanmanın yollarını aradı ve şirketten buradaki tarım alanlarını işletmesi için bir yönetici göndermesini istedi – ya da birini yollayarak bu ricasını iletti. Burada hata yaptı işte. Şirket, Tinkle-Smith adında, tam hatırlamıyorum ama buydu sanırım ismi, birini yolladı, o da ilk iş bütün köleleri özgürleştirdi, sonra da ücretli çalışmak isteyen herkesi tekrar işe aldı. Her kölenin özgürlüğü başına bir fiyat belirlendi ve bunu şirketin ekili alanlarında çalışmayı kabul eden herkese vermeyi teklif etti. Bu teklif diğer tarım alanlarında çalışanları harekete geçirdi ve çoğu, çalışmak istemedikleri için kaçtı. Şirketin teklif ettiği ücretli iş yerine tatil için iç kesimlere gitmek daha cazip geldi onlara. O dö-

nemde köleler bile, Alman ve İngilizlerin etki alanı antlaşmasından sonra, sultanın kâğıt üstündeki hükümdarlığının yalnızca 10 kilometre derine uzayabildiğinin farkındaydı. Sonuç... Arapları yoksullaştırdı. Bunlar daha yeni, sekiz-dokuz sene önce oldu, şöyle bir etrafına bakarsan terk edilmiş tarım alanlarının halen boş olduğunu görebilirsin. Fakat kaçanlar şimdi yavaş yavaş geri dönüyorlar, biz de onları şehrin biraz aşağısındaki metruk Arap topraklarına yerleştiriyoruz. Bu bir sürü soruna yol açıyor ama Arapların homurdanmak ya da Mombasa'ya kaçmaktan başka fazla bir seçenekleri yok. Neyse, bütün bunlar, '95'te Protektorat ilan edilince, nihayet bir sona ulaşacaktı nasılsa. Pearce'ın horladığını duyunca "Ah, uyuyakalmışsın sen," diye sonlandırdı konuşmasını Frederick. Kendine bir kadeh daha doldurdu ve sigarasını yeniden yaktı.

Onu birkaç dakika böylece bırakıp sonra uyandıracaktı. Verandada uyumasına izin verirse sivrisinekler delik deşik edebilirlerdi onu. Ama belki de sivri sineklere, böcek ve yılanlara alışıktı. Pearce'ın kendisinden utanılacak bir şey sakladığını seziyordu. Gezici bir topluluğun yolladığı özel bir casus olmadığı sürece, ki o durumda bile gönderilen kişinin yanına bir iki yardımcı verilirdi, kimse böyle kendi kendine gezintiye çıkmazdı. Belki de yanındaki rehberler onu soyup kaçmıştı. Her iki durumda da şimdiye dek durumuyla ilgili bir şey söylemesi, ağzından bir şey kaçırmış olması gerekiyordu. Frederick, Hamis'i de tercüme yapması için yanına alıp dukawallahın evine tekrar gitmiş ve adamcağızı neredeyse hırpalarcasına sorgulamıştı, fakat tıknaz dukawallah inatla ve sonuna doğru gözyaşlarına hâkim olamadan Pearce'ı bulduğunda yanında hiçbir şey olmadığını söylemişti. Kuşkusuz bir açıklaması vardı bunun, fakat Frederick, Pearce'ın bitkinliğinin ardına sığındığından şüphelendi. Pearce bitkin olmasına bitkindi, ona diyeceği bir şey yok-

tu. Bütün gün uyumuştu, işte şimdi yine uyuyordu. Koca gün boyunca, aşçının hazırladığı et suyuna çorbadan yalnızca birkaç kaşık içebilmişti. Verandada ona arkası dönük konuşurken hafifçe horlayarak uyuyakaldığını sandığında bile belki gerçekten uyumuyordu diye düşündü Frederick. Belki de bir keşif gezisinde yaptığı uygunsuz bir davranıştan ötürü dışarıda bırakılmıştı ve anlaşılır sebeplerle konuşmaya yanaşmıyordu. Yanında gaz lambasının karanlık ışığında uzanan Pearce'a tekrar şöyle bir baktı, yüzünde ciddi bir ifade vardı, bunun sebebi yalnızca son günlerde yaşadığı sıkıntılar değildi herhalde, tepeden bakan, iş ciddiyeti ve prensiplerle ilgili bir ifadeydi bu. Frederick son kadehi de doldurdu ve kendine kuruntuya kapılmamasını telkin etti. "Biraz yavaş, kontrollü ol delikanlı," diye mırıldandı kendi kendine, gülümseyerek. "İçtiğin şerbetin seni başka noktalara götürmesine izin verme. Uç deneyimler yaşamış, büyük şeylerle savaşmış, henüz kıyıya nasıl varacağını bulamamış biri de olabilir bu kişi."

Frederick kuşluk vakti masasında otururken çalışma odasının hemen bitişiğindeki misafir odasından Pearce'ın sesini duydu. Kendi direktifi doğrultusunda evin bütün kapıları hava dolaşımının sağlanması, sabah serinliğinin eve girmesi için açık tutulurdu. Öğle sonraları güneşten korunmak için evin ön cephesindeki panjurlar örtülür, verandadaki güneşlikler aşağı çekilirdi. Frederick evin idaresine ilişkin ayrıntılarla titizlikle ilgilenirdi. Bunu yapmaktan keyif alıyordu hatta kendi kendini alaya alıp kelimeyi keskin ünlülerini, hecelerini vurgulayarak söylerdi; titizlikle. Nelerin depolanmak için alındığına, neyin ne kadar tüketildiğine vakıftı, bu alınanların ne kadarının aşırılmasına müsamaha göstereceğini bile biliyordu. Saatlerin hepsini haftada bir kez kurar, hepsinin aynı zamanı göstermesine dikkat ederdi. Kambaylı sütçünün süte fazla su karıştırmadığından emin olmak

için ara sıra sütün yoğunluk oranını kontrol ederdi. Hizmetinde çalışanların kurnazlıklarını gördüğünü, vazifelerinin ne olduğunu bildiğini onlara hissettirir, tercihlerini bilmelerini ve hürmet etmelerini beklerdi. O gün, Burton'ın da gelme ihtimaline karşı Hamis'i uyarmış, akşam yemeğinde bir misafirlerinin daha olabileceğini, ona göre hazırlık yapmasını söylemişti ve şimdi de odadan gelen seslerden, aynen belirttiği gibi sabah sekizde Pearce'a çay getirildiğini anlamıştı.

Misafir odasından Pearce'ın sesini duyduğunda, üzerinde çalıştığı yıllık gümrük vergileri raporunu bir kenara bırakıp selam vermek için dışarı çıktı. Pearce verandada kuşluk vakti güneşinin gölgeleri içinde, köşe direklerinden birine yaslanmış duruyordu. Frederick'in gömlek ve pantolonlarından birini giymişti, sakil duruyorlardı üstünde. Gömlek büyük gelmişti, pantolon ise birkaç santim kısaydı. Yerli bir çapkını, tahsilli bir aylağı, R.L. Stevenson'ın Güney Kıyılarındaki serserisini andırıyordu bu haliyle, özellikle karmakarışık sakalı ve çıplak ayaklarıyla. Bu düşünce onu gülümsetti, çünkü kendine has bir şey vardı Pearce'ın duruşunda, bunun bol kıyafetleriyle ilgisi yoktu, bir tür itidal ya da vakar diye tanımlanabilecek bir şeydi bu.

"Orda öyle güneşin altında durmamalısın, biliyorsun," dedi Frederick. "Özellikle de atlattığın güneş çarpmasından ya da orada yaşadığın hadise neyse ondan sonra."

"Kusura bakma," dedi Pearce, uysalca yer değiştirerek. "Seni rahatsız etmedim ya? Çalışmanı bölmek istemem."

"Aslında böldüğün için mutluyum," dedi Frederick, Pearce'ı içerinin serinliğine doğru yönlendirirken. "Ürünlere uygulanan gümrük vergileriyle ilgili yıllık rapor yazıyorum ve verileri geçen yılınkilerle karşılaştırıyorum, İmparatorluk için son derece önemli bir istatistik ama çok sıkıcı tabii. Genellikle sabah bu vakitlerde bir mola veririm zaten. Kahve ya da meyve ister misin? Kahve özellikle nefistir burada, Hamis

her gün özenle kavurur ve öğütür. Kolay kırılabilen, ince çekirdekten değil ama gerçek bir lezzet."

"Olur, çok naziksin. Kahvenin kokusu beni uyandırdı zaten," dedi Pearce.

"Harika. Hamis gelir biraz sonra. Nasıl hissediyorsun peki? Çok daha iyi gördüm seni ama bence aşçının çorbasından içmeye devam etmelisin."

"Çok daha iyiyim," dedi Pearce, sakallarına dokunarak.

"Hamis'i yollayalım berberi alsın gelsin, ne dersin?" dedi Frederick gülümseyerek. "Yoksa sakallarını iyice uzatmak mı istiyorsun?"

"Yok hayır. Yola çıktığımda her gün tıraş olmakla uğraşmamak için kesmemiştim. Berber çağırırsanız çok memnun olurum."

Frederick bekledi. Başından geçenleri anlatması için uygun bir andı bu, fakat Pearce bir şey söylemeyince Frederick sinsice gülümsedi. Anlatması için teşvik etmeye karar verdi. Her şeyi duymak istiyordu. "Maalesef eşyalarını bulamadım," dedi Frederick. "Dukawallaha gittim ve iyice sordum soruşturdum fakat inatla yok dedi. Neler vardı yanında hatırında mı? Halen gidip gerçeği söylemesi için sıkıştırabiliriz onu."

Pearce bitkince başını hayır anlamında salladı. "Hiçbir şey yoktu yanımda. Rehberler ne var ne yoksa aldılar. Hatta bunun üzerine tartıştılar bir süre, neyse, biliyordum zaten böyle olacağını. Korktuğum için uyuyamadım, o yüzden bitkin düştüm. Son gece, beni bırakıp gitmelerinden önce derin bir uykuya dalmışım, o sırada silahımı almışlar. Münakaşa ettiklerini duydum ve uyandım. İçlerinden biri yanımda oturmuş silahı kafama dayamıştı. Beni yüzüstü yere yatırdılar, ayakkabılarımı ve kemerimi aldılar, çok az bir miktar suyla bir paket kurutulmuş meyve bıraktılar. Ah, bir de gömlek ve bir çift sandalet. Birbirleriyle tartışarak gittiklerini duydum.

Beni öldürmekle yalnızca soyup bırakmak üzerine tartışıyorlardı. İçlerinden biri bunu yapmayı, beni öldürmeyi istiyordu, diğerleri onu vazgeçirdi. Belki hâlâ beni öldürmeden bırakmanın akıllıca olduğu üzerine tartışıyorlardır."

"Pis haydutlar," dedi Frederick. "Yalnız bu konuda fazlasıyla serinkanlı davrandığını söylemeliyim. Yerinde olsam küplere binerdim, bu tam olarak nerede oldu? Nereye gidiyordunuz?"

Pearce bilmediğini gösterir şekilde omuz silkti. "Şu tarafa. Buraya doğru geliyorduk. Onlar beni bıraktıktan sonra güneye yürüdüm. Güneybatıya, Uganda'ya doğru ilerleyen bir gezi ekibindeydim, onlardan ayrıldım. Bu üç rehber beni doğu kıyısına götüreceklerdi ama sanırım bir nedenden dolayı buraya gelmek istemediler ya da başka bir yere gitmeleri gerekiyordu. Katliama daha fazla dayanamayacaktım."

"Katliam mı!" dedi Frederick tiz bir sesle.

"Bir av gezisine katılmıştım," dedi Pearce. "Görece büyük bir geziydi. Üç İngiliz'le birlikteydim, beyefendi, yanında getirdiği İngiliz uşağı ve düzenlemeleri yapan beyaz bir avcı. Beyaz avcı, develeri, rehberleri, erzakları her şeyi ayarlamıştı, öfkeli bir levazım subayı gibiydi gezi boyunca."

Pearce, derin bir nefes alıp gücünü toparlamak için bir an durakladı. "Bay Tomlinso. Akşamları çadırında kendi kendine öfke içinde oturup sonradan gezi günlüğünde kullanmak üzere çalakalem günlük yazısını yazardı. Diğerleri onunla acımasızca dalga geçiyordu, şikâyetleri ve edepsizlikleriyle onu çılgına çeviriyorlardı, bunlardan birisiyle Aden'de tanışmıştım. İsmi Weatherhill'di. Bilmem tanır mısın, Hindistan'da bulunmuş. Oldukça varlıklı biridir."

Pearce bir kez daha durdu, nefesi kesiliyordu. Biraz toparlanınca daha yavaş bir tempoda konuşmaya başladı. "Habeşistan'da dört ay bulunmuştum, Weatherhill'in çok ilgisini çekti bu. Oraya gitmemizin sebebinin Menelik'in İtalyanla-

rı defetmesiyle bir ilgisi var mı diye merak etti. Avcılık ve binicilikle ilgilenmesine rağmen son derece entelektüel, meraklı bir adamdı. Rimbaud üzerine konuşmak istedi, Habeşistan'da tanınıp tanınmadığını sordu. Sonra Somali'ye yapacağı geziye katılmaya davet etti. Reddedemedim ben de. Seyahatlerden sonra genellikle kendimi çok iyi hissederim, sen de bilirsin belki, dönünce biraz umursamaz olur insan. Weatherhill'in davetlisi olarak gideceğim için gezinin herhangi bir külfeti de olmayacaktı. Yaklaşık üç ay gibi bir vakit ayırmam gerekiyordu yalnızca. Geri dönmem için acele etmemi gerektiren bir şey de yoktu ve daha önce hiç Somali'ye gitmemiştim, dolayısıyla hayır diyemedim bu teklife."

"Rimbaud okumuşlar mı hiç? Onu okuyan var mı hâlâ? Sanırım artık şairden çok bir silah kaçakçısı olarak tanınıyor," dedi Frederick. Pearce'ın anlatımının eksiksiz olması rahatlatmıştı onu, geçen akşamki şüpheleri buharlaşıp uçmuştu. Tam o sırada Hamis pirinç keki, meyve ve kahve getirip önlerindeki sehpalarda servis yaptı. Servisin bitmesini beklerken Frederick ezberden:

santurlu bir genç kız
düşlemiştim bir zaman:
habeşli bir genç kız,
santurunu çalan,

"Zorunlu olarak askere alınan Habeşiler konusunda uyarmıştım seni, tabii sen onları o sırada öz kardeşlerin gibi görüyordun. Sormamda bir sakınca yoksa Habeşistan'da ne yapıyordun?" diye sordu Frederick, Hamis odadan çıktıktan sonra.

Pearce öne eğilerek pirinç keki incelemeye koyuldu, sonra omzunu silkti. "Seyahat için gitmiştim, kitabım üzerine çalışıyordum. Tarihçi sayılırım, aslında iyi bir amatörüm desem

daha doğru. Dilbilimle de ilgileniyorum biraz, araştırmalar yapıyorum bu konuda. Mısır'da bir sene eğitim hizmetinde bulunmuştum. Uygun bir zaman bulduğumda Habeşistan'a gitmek için kendime söz vermiştim. Habeşistan'ı hep görmek istemişimdir, küçük bir çocukken bile ilgimi çekerdi. Nasıl bir yerdir, dili nasıldır merak etmişimdir hep.

"İşte bir doğubilimci," dedi Frederick.

Pearce gülümsedi. "Biraz daha öğrenirsem belki," dedi.

"Lütfen devam et," dedi Frederick, Habeşistan hakkında fazla konuşmaması onda merak uyandırmıştı. Belki de üst düzey bir casustu, Dışişleri Bakanlığı'ndaki bir üst düzey yetkiliye Habeşistan'la ilgili bir rapor hazırlıyordu. Belki de Weatherhill oraya biz İngilizlerin neden gittiğini soruşturmakta haklıydı. Habeşistan'dan hoşlanmıyordu Frederick.

"İzninizle?" diye izin isteyip pirinç kekinden bir dilim kesti. Ağır ağır, acele etmeden çiğnedi, beğendiğini belirtir şekilde başını salladı hafifçe. "Eşsiz bir lezzet. Kakule ve mayanın tadını alıyorum. Son birkaç haftadır yediğim şeylerden sonra ne kadar nefis geldiğini tahmin edemezsin."

Frederick kahve servisini yaptı ve Pearce'ın birkaç yudum almasını bekledi. "Lütfen devam et," diye tekrarladı, anlatacaklarını duymak için can attığını gösteren abartılı bir hareketle arkasına yaslandı.

"Aralık ayında Aden'den Brava'ya gitmek için bir Arap yelkenlisine bindik. Günlerce süren müthiş bir deniz yolculuğu yaptık, seyahatimizin en güzel kısmı buydu. Kuzeydoğu musonları durulmuştu, sonra Boynuz'un[8] etrafından dolaşırken Somali akıntısına girdik. Birkaç gün Brava'da kaldık sonra Dif'e doğru yola koyulduk, hayvanlar ve insanlardan oluşan ufak bir ordu gibiydik, sanki bir yeri fethedecekmişiz gibi silahlanmıştık. Katliam yapa yapa Somali'nin güne-

8 Afrika boynuzu: Etiyopya, Somali, Eritre ve Cibuti'yi içine alan, Afrika'nın doğu ucunu çevreleyen bölgeye verilen ad – ç.n.

yine dört haftada vardık. Her gün öldürüyorduk, bazen günde dört-beş aslan öldürdüğümüz bile oluyordu, leopar, gergedan ve ceylan öldürüyorduk. Kan ve bağırsak kokuyorduk, kıyılmış et ve kurumuş post kokusu sinmişti üstümüze. Birer leşmişiz gibi sinekler üşüşüyordu. Yediğimiz etler öyle kömürleşmişti ki nefeslerimiz ve atıklarımızla mide bulandırıcı bir koku oluşmuştu etrafta. Dif'e vardığımızda Weatherhill'e daha fazla devam edemeyeceğimi söyledim. Öfkeden deliye döndü, arkadaşları da öyle. Birlikte süvari alayında bulunmuşlardı ve sanırım benim bu itirazlarımın bir erkeğe yakışmadığını düşünüyorlardı. Weatherhill dönmeme müsaade etmedi. Çok tehlikeli olacağını ve yanıma birilerini veremeyeceğini söyledi. Plan değişmişti, Weatherhill ve sevgili arkadaşları fil avlamak üzere Uganda'ya doğru hareket edeceklerdi. Ben Weatherhill'e her gün tepkimi hissettirdim. O da pek iyi durumda değildi ama beni kendisinden çok daha zayıf biri gibi görmek istiyordu. En sonunda onu yavaş yavaş yıpratarak yendim. Güneybatı yolu boyunca, Tana'ya ulaşana kadar avlanmaya ve öldürmeye devam ettik. Weatherhill orada geri dönmemin ya da en azından doğu kıyısına doğru yola çıkmamın güvenli olacağını düşündü. Reisten bana eşlik edecek üç kişi seçmesini istedi. Sahile ulaştığımızda yaptıkları hesaba göre muson rüzgârlarının birkaç aya kadar güneybatıya dönmüş olacağını, adamlarının Brava'ya geçebileceğini, benim de cehenneme kadar yolum olduğunu söylediler.

"Evet, doğru," dedi Frederick. "Çok yakında rüzgâr değişecek."

Pearce başıyla onayladı. "Bana eşlik eden adamlar kendilerine verilen vazifeden memnun değildi. Nedenini bilmiyorum. Somali dilini biraz anlıyordum, fazla değil ama seyahat esnasında oradaki adamlardan biriyle her gün bir iki saat konuşarak geliştirmeye çalışıyordum. Fakat yanımdaki kişiler onlarla konuşmaya çalıştığımda anlamıyor gibi yaptılar, da-

ha o noktada bir tehlike olduğunu sezdim. Ama beni bir yerde bırakacakları ya da öldürecekleri aklıma gelmemişti hiç. Böyle bir şeyin olma ihtimali çok zayıftı, Weatherhill bunun teminatını vermişti bana. Adamları tanıyordu, zaten onları işe alan da oydu. Ahlâk anlayışları beni arkamdan vurmalarına izin vermezdi. Başka bir şey olmalıydı, bu yöne doğru ilerlerken onları korkutan bir şey. Kıyıya doğru yol almaya karşı duydukları isteksizlik ahlâk duygularından daha baskındı, çünkü bu eşsiz şehre varmadan dört gün önce beni bırakıp kaçtılar."

"Somaliler görebileceğin en iflah olmaz haydutlardır," dedi Frederick. "Görünüşe göre sevgili dostum seni yalnızca yüzüstü bırakıp gitmekle kalmamışlar, bir de soyup çölde ölüme terk etmişler. Şu an burada olduğun için şanslı saymalısın kendini."

"Bunu bilmiyordum," dedi Pearce gülümseyerek. "Yani iflah olmaz haydutlar olduklarını. Somalililerin son derece sadık insanlar olduğunu hiç tereddütsüz söyleyen kişiler var. Weatherhill bu konuda şerefi üzerine yemin bile etmişti yani ona benzer bir beyanda bulunmuştu. Aslında bu zavallı delikanlılar onu yüzüstü bıraktılar. Belki bana bunu yaptıkları için kendi toplulukları içinde kötü anılacaklar artık. Ve aslında beni bıraktıkları yer tam olarak çöl sayılmaz."

"Sevgili Pearce, dostum, iyi misin?" diye sordu Frederick oturduğu yerden hafifçe doğrularak, yaşlar boşanmıştı Pearce'ın gözlerinden.

"Beni öldüreceklerini düşündüm. İlk bu geldi aklıma," dedi Pearce. "Sonra beni orada öylece bıraktıklarında yolda birinin beni öldüreceğini ya da vahşi bir hayvanın saldırısına uğrayacağımı veya susuzluktan ve açlıktan öleceğimi düşündüm. Her şey olabilirdi. İşte böyle, tek isteğim hayatta kalmaktı. Şimdi iyiyim ve burada olduğum için kendimi şanslı sayıyorum. Bunlar mutluluk gözyaşları."

"Kendini üzme daha fazla Pearce," dedi Frederick ona bir fincan daha kahve koyarken. "Çok yorgun olmalısın."

"Öyleyim. İsmim Martin. Lütfen Martin de bana. Beni bulan kişilere gidip teşekkür etmek istiyorum," dedi.

"Martin demek," dedi Frederick fincanını şerefe yapar gibi kaldırarak. "Ama ilk önce berber işini halledelim, sonra öğle yemeği yeriz ve biraz daha dinlenirsin. Acele etmeye lüzum yok."

III

Rehana

Rehana parmağındaki ipi diktiği elbisenin düğmesine dolayıp sıkıca düğümledikten sonra dişiyle kopardı. Kilimin üstünde, hemen yanında duran yüksüğün içinden bir düğme daha aldı, dikkatle iliğin hizasına getirdi. İğnenin ucunu kalın kumaşın içinden geçecek şekilde derince ittirdi ve ipliği düğmenin deliğinden geçirdi. Altı tanesini dikmişti bile, bu yedinciydi, iki tane daha vardı. Malika da tentenin altında, kilimin diğer ucunda bacaklarını uzatmış, Rehana'ya ninni gibi gelen bir sesle mırıldanarak ıspanağın çürük ve ölgün yapraklarını ayıklıyordu. Malika'nın çocuk özlemini anlatıyordu belki de bu ama başka bir ezgi bilmediği için de yalnızca bunu mırıldanıyor olabilirdi. En azından Rehana onun ninniden veya mevlitlerde okunan herkesin bildiği kasidelerden başka bir şey söylediğini duymamıştı.

Rehana, düğünlerde herkesin yaptığı gibi diğer kadınlarla birlikte kendinden geçerek şarkı söylemesine rağmen müzik kulağı melodileri hatırlayacak kadar iyi değildi. O zamanlar melodi ya da sözlerden ziyade cümbüş, kahkaha ve dans önemliydi. Bu eğlencelere erkeklerin katılması yasaktı ama

bazı delikanlılar pencere aralığından ya da bir duvarın üzerinden dikizlerdi içeriyi. Dans etmeye başladıklarında bilerek kışkırtıcı hareketler yaparlar, kalçalarını abartılı biçimde sallar ya da göğüslerini sıkıştırarak öne çıkarırlardı, geleneğin kadınlardan bastırmasını istediği şehvetle alay ederlerdi. Bedenlerini makûl ölçüde serbest bırakarak dans etmek bir zevke dönüşürdü. Her şey gülüşerek, kahkahalarla yapılırdı, bunu anımsayınca Rehana gülümsedi. Bazı kadınlar kalçalarını birbirlerine hafifçe vurmayı daha zevkli bulurdu, Rehana bazen bu eğlencelerden sonra kendini, erkeklerin bakışlarından uzakta yaramazlık yapmalarına izin verilmiş, edepsizliklerine müsamaha gösterilmiş itiş-kakış oynayan çocuklar gibi hissederdi.

"Kilimi geri getirmeye bile zahmet etmediler değil mi? Örtü de onlarda kaldı," dedi Malika, mırıldanmasına ara verip Rehana'yla duydukları öfkeyi köpürterek ve istismar edildikleri duygusunu yeniden canlandırarak. Dudağı çirkince büzüldü ama gözleri parlıyordu, somurtması bir tür maske gibiydi. "Yemek yerken serdiğimiz kilimdi o, geldiler ve alıp götürdüler. Ayrıca shukayı da aldılar! Adam utanmasın diye üstüne örtmek için gidip içeriden yeni bir örtü getirdin... Onlar ne yaptı peki bunun karşılığında? Evimize nezaket belirten tek bir kelime bile etmeden, selamünaleyküm ya da *hodi* bile demeden paldır küldür girip arkadaşlarını aldılar ve gittiler, kilimi falan her şeyi aldılar, yüzümüze bile bakmadılar. Nezaketen bir teşekkür bile etmediler. Hele o korkunç Hintli, o banyan, efendisini arkasına almış köpek gibi havlıyordu... adam da orada duruyordu, cerahat dolu, patlamak üzere bir çıban gibi, yüzü kıpkırmızı, kan ter içinde, o pis çizmeleriyle kilime basıyordu. Gördün mü çizmelerini? O çizmelerle birine vursa kemiklerini bile kırar, özellikle de eşeğin arka ayaklarına benzeyen o bacaklarıyla... tabanları muhtemelen demirden yapılmıştır, zehir-

le sıvanmıştır. Katil bu adamlar. Ne kadar zalim görünüyordu değil mi?.. Geri dönüp Hasanali'yi tehdit ettiğinde, her türlü hakareti savurduğunda. Elinde tuttuğu o kırbaç, öfkeli kıpkırmızı yüzü ve bağırırken şişen boğazıyla. Vallahi, öyle değil miydi?"

Rehana, benim babam da banyandı diye geçirdi içinden ama bir şey söylemedi. Bunun yerine kısık bir sesle onu onaylayan bir karşılık verdi, nihayetinde Malika'nın bir rolün içini doldurduğunu düşünüyordu, öfke dolu sesiyle kadınların hiçbir istismara karşı koyamadıklarını anlatıyordu. Ama haklıydı, Avrupalı o yetkili eve tekrar geldiğinde korkutmuştu onları, kırbacını Hasanali'ye doğru sallayıp, bağıra bağıra konuşmuş, hepsine suçlu muamelesi yapmıştı. Geri dönmeden önce, eve ilk gelişinde de korkutmuştu Malika'yı, sanki bir kabahat işlemişler gibi üzerlerine çökmüştü. Hasanali telaşla bahçe kapısını açmış, dehşet içinde ancak *mzungu wa serikali amefika,* yani Avrupalı yetkili geldi diyebilmişti. Rehana korkudan bir anda ayağa fırlamış olsa da onlara karşı koyabileceğini hissetmişti. Korkacak ne vardı ki? Naaşlarını geri alabilirlerdi. Bir tanesini ilk defa görüyordu, öfkeden kıpkırmızı kesilip üzerlerine yürüyeni. Hasta adam nedense ona *mzungu* gibi gelmemişti, daha ziyade Hasanali'nin yaşam karşısındaki beceriksizliğinin nişanesi gibi, bir hata ve sorun gibi algılamıştı onu. Çizmeleri ve kırbacı olan ise hikâyeden fırlamış gibiydi, halkları katleden öfkeli roman karakterlerine benziyordu. Vekil onlara bağırıp yaralı mzunguyu soymakla suçladığında, herkes hep bir ağızdan olan biteni anlatmış, Hasanali'nin nasıl hemen şifacı Mamake Zaituni ve Bacakkıran Yahya'yı çağırdığını, ikisinin de bu yaralı adamda hiçbir maraz bulmadığını, yalnızca bir insana yardımcı olmak isteyen bu iyi kalpli adama boş yere bağırmanın yanlış olduğunu söylemişlerdi. Alın mzungunuzu da gidin buradan artık, *fidhuli we.*

İkinci kez geldiklerinde ikindi vaktiydi, Hasanali öğlen uykusundan uyanmamıştı henüz. Avrupalı, bu sefer uşağıyla birlikte gelmişti, kapıyı yumruklayan ve sağa sola emirler yağdıran uşaktı bu kez, sanki bir Sultan teşrif etmiş gibi yer açıyordu ona. Onları o sefil, yarı ölü adamı soymakla suçlamak için gelmişlerdi. Çalabilecekleri tek şey ruhu olabilirdi ama bir mzungunun ruhunu ne yapacaklardı ki. Fakat yetkili sabahkinden daha öfkeliydi, öyle ki Malika adamın Hasanali'ye vuracağını sandı, hatta bir an kırbacını sanki çocuk azarlar gibi kafasına doğru kaldırmıştı. Uşak Hasanali'ye yalvarmıştı, *Mpe, mpe chochote. Humjui mambo yake mzungu huyu.* Bir şey ver ona, herhangi bir şey. Bu adamın neler yapabileceğini bilmiyorsun. Hasanali rüşvet istediğini sanmıştı bir an, ne kadar istediğini sordu. Fazla paramız yok dedi. Uşak rüşvet istemediklerini adamın eşyalarını, nesi varsa onu geri vermesini istediklerini söyledi. Bunun üzerine Rehana, adamın paçavraya dönmüş kıyafetini bir sonraki günün çamaşırlarıyla birlikte yıkanması için koydukları yıkama bölmesinden gidip getirdi, dertop edip kırmızı suratlı adama uzattı. Uşak yaklaşıp kıyafet tomarını aldı. Hepsi bu işte dedi. Sonra öfkeyle kapıyı gösterdi. Çıkın evimizden.

"Zavallı Hasanali," dedi Malika, hain bir gülümseme belirdi yüzünde. "Bir ara dizlerinin çözüleceğini sandım. Çenesinin zangırtısı evin her köşesinden duyuluyordu. O korkunç herif onu hapse tıkmakla tehdit etmeye başladığında ağlamamak için kendimi zor tuttum. Ama Hasanali karşısında durabildi adamın, titreyerek, dişleri zangırdayarak ve alçakgönüllülükle önceden söylediklerini bir bir tekrarladı. O İngiliz bile doğruyu söylediğini anladı. Sonra sen gelip onlara gitmelerini söylediğinde..." Malika elini ağzına götürüp sevinç çığlığı attı, sonra neşeyle ellerini çırptı. "Neden onun arkadaşının bir şeyini çalalım ki? Bizim sahip olmak isteye-

ceğimiz neyi var ki? O kadar yoksul mu görünüyoruz? O yaralı adam buraya paçavralar içinde geldi, ölmek üzereydi, biz de insanlık gösterip onu evimize aldık. Sonra o yetkili gelip adamın eşyalarını çaldığımızı söylüyor. Soyulacak hali vardı sanki adamın...

Gömleğin cebine sığacak kadar küçük bir defter çıkmıştı adamın cebinden. Yarısı kullanılmıştı, geri kalan kısmı boştu. Rehana defteri adamın kıyafetlerinin arasında bulmuştu, yanında oturup ona ballı suyu içirirken görmüş, alıp kendi elbisesinin cebine koymuştu ama evden götürüldüğü sırada yaşanan kargaşada geri verecek fırsat bulamamıştı, halbuki gelen adamlar evde boş boş oyalanırken ağırlığını cebinde hissetmişti. Akşamüstü, uzun sürmüş sabahın yarattığı öfke ve sarsıntıdan sıyrılıp dinlenmek için odasına çekildiğinde defteri çıkardı. Sabah boyunca her attığı adımda bacaklarına çarpıp durmuştu, fakat cebinden çıkarmamıştı. Defterden neden kimseye bahsetmediğini bilmiyordu, belki birisi almadan önce kendisi bir göz atmak istediği içindi. Belki utanıyordu, ölmek üzere olan bir adamın önemsiz defterini çalan, aşağılık bir hırsız gibi görülmekten korkuyordu. Yumuşak deriden yapılmıştı defter, üzerinde terden lekeler oluşmuştu, kullanımdan doğan yıpranmanın verdiği sertliği hissetti. Dikkatle açtı defteri, kullanılan sayfaların büyük kısmının baştan sona dolu olduğunu gördü. Bir Avrupalının el yazısıydı bu, sıkı sıkı yazılmıştı harfler, bazı kelimelerin üstü çizilmişti. Bazı yerlere kutu çizmişti, bunların ev ve ağaç olduğunu düşündü Rehana. Okuma yazması olmasına rağmen el yazısını okuyamıyordu. Sayfalardakilerin kopya edilmiş güzel sözler ya da dualar olmadığından, adamın kendi düşüncelerini yazdığından emindi. Aylar süren bir çalışmanın ürünü diye düşündü, herhalde seyahatleri sırasındaki gözlemlerini ve başından geçen sıkıntıları yazmıştı. Sayfaları yüzü-

ne yaklaştırıp deri, toprak ve güneşten kavrulmuş adamın deftere sinen kokusunu içine çekti.

"Ve kilimi bile geri getirme zahmetine girmediler," dedi Malika, yine abartılı bir öfkeyle somurttu. "*shuka*yı[1] da getirmediler. Bir Avrupalı yere parfüm kokulu halılar sererken bizim kilimi ne yapsın? Asıl hırsız o işte."

Rehana, Malika'nın performansı karşısında gülümsedi, Malika da gülümsedi. Sık sık Malika'yı buldukları için ne kadar şanslı olduklarını düşünüyordu. Hasanali'nin şanslı olduğu aşikârdı da hayatının sonuna kadar abisi ve karısıyla yaşamaya mahkûm Rehana da şanslı hissediyordu kendini. Tabii başka bir karar vermezse. Bir daha evlenmeye niyetlenmezse. Malika'nın yerinde olsa o kadar iyi idare edemeyebilirdi bu durumu. Bu hepsi için geçerliydi. Malika o kadar genç, sevgi dolu, güleçti ki, Rehana'nın eve hapsolmuş yaşamına karşı hiç tahammülsüzlük göstermemişti. En azından şimdiye kadar. Ev işlerini aceleye getirmeden, ağır ağır yapardı; Rehana, onun her şeyi daima bir oyuna dönüştürebildiğini düşünürdü. Bu bazen rahatsız edici, bazen çocukça olabiliyordu ama eninde sonunda onu da bu oyuna dahil edip gülümsetebiliyordu.

"Hırsız değil o," dedi Rehana. "Bir fatih."

"Güzel kilimdi ama," dedi Malika. "Yemek için onu seriyorduk."

"Tamam Malika, bitir artık şu kilim işini," dedi Rehana sertçe, yine ipi dişlerinin arasına sıkıştırmış koparırken dişlerinin arasından öfkeyle konuşmuştu. "Başka bir şeyden bahset güzelim. Hem bak bu yeni kilim ondan daha hoş, renkleri çok güzel. Ayrıca o mzungu yetkili de buna değil diğerine bastı çizmeleriyle, hasta adamı da ona sarıp götürdüler sonra, yani zaten değiştirmemiz gerekecekti."

"Adam hasta değildi, bitkin düşmüştü yalnızca ve o hâlâ

1 Svahili dilinde çarşaf, örtü gibi anlamlara gelen kelime – ç.n.

bizim kilimimiz," dedi Malika inatla, ıspanak yapraklarıyla dolu sepetiyle ayağa kalkarak. "Geri getirmeleri lazım onu. Ayrıca senin yeni shukanı da geri vermeleri gerek."

"Gidip bunları mzungu'dan geri alması için Hasanali'yi yollayalım mı?" diye sordu Rehana.

"Görebiliyor musun onu oralarda?" diye gamsızca sordu Malika, dizlerini sallayarak Hasanali'nin dehşetini taklit etti. Ispanakları yıkamak için leğene doğru giderken halen kıkırdıyordu. Kalçalarını miskin miskin sallayarak yürüdü, nasıl göründüğünün farkında değildi, bunu umursamıyordu da. Rehana onu izlerken gülümsedi kendi kendine. "Vakit varken oyalan bakalım," dedi içinden söyler gibi alçak bir sesle.

Hasanali eve geldiğinde yanında getirdiği adamın kocası olduğunu sanmıştı ilk başta, belki de dönmeyi başarmıştı, Hasanali de onu tekrar eve getirmişti. Böyle düşünmesinin nedeni adamın kocasına benzemesi falan değildi, zaten bu düşünce şimşek gibi bir anda çakıp geçtiği için benzetmeye vakit olmamıştı. Hasanali eve bitap düşmüş bir gezgin getirmişti, onun da ilk aklına gelen bu kişinin kocası olabileceğiydi. Dehşet, öfke ve hafif bir coşku hissetmişti ansızın. Şimdi bu anı anımsadığında onu düşündüğünü fark etti, yüzü, gülümseyişi, tüyleri vücuduna değdiğinde yarattığı hissiyat, hepsi bir anda hücum etti zihnine. Sonra onun o olmadığını anlayınca rahatlayarak ve tiksinerek geri çekilmişti. Kendinden tiksinmişti; onu düşündüğünde yalnızca öfke ve aşağılama hissedemediği için, bedeninin arzusunu dizginleyemediği için, tekrar kendisine döndüğünü zannedip içi rahatladığı için. Sonra Hasanali'yi gördü karşısında, her zamanki gibi şaşkın, eve getirdiği bu adamla ne yapacağını bilmez halde bekliyordu, Hasanali'ye duyduğu öfkeyi gizleyememişti. Onun suçu değildi bu ama bir yandan da onun suçuydu aslında. Kocasını, Azad'ı da o getirmişti eve. Reha-

na son düğmeyi de dikmeye koyuldu ve kocasının anısının üzerinde yarattığı derin pişmanlık duygusuna daha fazla direnmedi.

Azad, Hasanali'ye babalarıyla aynı yerden geldiğini, ailelerini tanıdığını söylemişti. Hasanali o akşam dükkânı kapatıp eve geldiğinde, Rehana'ya aralarında geçen konuşmaları aynen aktarmıştı. Azad'ın Hindistan'dayken babalarının Afrika'ya gidip de geri dönmeyen genç bir adam olarak hikâyesini de duymuş olabileceğini eklemişti. Böyle giden başka kişiler de vardı ama çoğu evlenmek için geri dönmüştü. İsmi Azad'dı. Calicut'tan Mombasa'ya gemiyle son musim[2] döneminde gelmişti. Yanında getirdiği ürünler kaptanın büyük kâr etmesini sağlamıştı, bu ürünlerin büyük kısmını sipariş edilmiş ve ücretleri Hindistan'da ödenmiş yiyecekler oluşturuyordu ama Azad musim ticaretinde henüz yeni olduğu için bu ilk seyahatinde temkini elden bırakmamıştı. Yanında ayrıca biraz kıyafet, palmiye şekeri ve iç kesimlerle bağlantıları olan bölge esnafına satmak için incik boncuk getirmişti, fakat geri dönerken yanında götürebileceği ürün bulmakta sıkıntı yaşamıştı. Kâr payı risk almasını kaldıracak kadar fazla değildi. Diğer gemilerin kaptanları tedarikçilerle iş ilişkilerini geliştirmiş, üst düzey anlaşmalar yapmışlardı zaten ve bu anlaşmaları sürdürecek itibara ve bağlantılara sahiplerdi. Bu nedenle kaptan, Azad'dan bir dahaki sene geri gelene kadar orada kalmasını, onun temsilcisi olarak çalışmasını, döndüğünde satılacak malları ve ürünleri onun için ayarlamasını istedi. Azad, kaptanla uzaktan akrabalıklarının olduğunu da söylemişti fakat Hasanali bu bilgiyi anlaşılır şekilde aktaramamıştı Rehana'ya, belki de dikkatli dinlememişti adamı. Sonuç olarak Azad'ın yaptığı iş buydu, kaptanı

2 Yılın bir bölümü Zanzibar'dan doğuya, diğer bölümü tersine esen, yaşamı ve ticareti etkileyen kuvvetli bir rüzgâr ve bu mevsimde yapılan ticaret için kullanılan isim – ç.n.

ve akrabaları için tüccarların ürünlerini hazırda tutmalarını sağlıyordu. Bu akraba kısmı bilhassa önemliydi, kurduğu iş ilişkilerinde güvenilir biri olduğu anlamına geliyordu, verdiği söz en az kaptanın yani kardeşininki kadar geçerliydi. Satın alma konusunda fazla tecrübesi olmasa da kaptan ona güveniyordu, o da elinden geleni yapıyordu. İşte bunları anlattı, dedi Hasanali gülümseyerek, onun hakkında iyi şeyler söyleyebildiği için mutluydu.

Azad şehre şu kadar ton susam alımını gerçekleştirmek için gelmişti, çünkü herkesin malumu olduğu üzere, burası susam konusunda önde gelen bölgelerden biriydi. Avrupalıların yeni tarlalarından gelen kauçuk, tabii ki onlar gibi sıradan insanlara satılmıyordu. Genellikle doğrudan devletin gemilerine yüklenir ve kendileri kullansın diye Ulaya'ya götürülürdü. Fakat susam oralarda bulunuyordu, tütün, deri ve aromalı sakızlar da vardı ve bunların hepsi de iyi ürünlerdi. Şehirde babalarından bahsedildiğini duymuştu. Aslında daha Mombasa'dayken adını duymuştu, önceden orada yaşıyordu, orada iş yaptığı Güceratlı tüccarlar bahsetmişti. Yani şehre gelmeden evvel tanıyordu babalarını, burada da biri Hasanali'den bahsedince gidip ziyaret edebileceğini düşünmüştü.

Hasanali bütün bunları Rehana'yı hayrete düşüren bir heyecanla anlatmıştı. Hindistan'ı böyle önemsediğini bilmiyordu Rehana, onun için bu kadar anlam ifade etmesine şaşırmıştı. Babalarının ismi Zekeriya'ydı, Müslümanlar arasında yaşayan bir Müslüman olduğunu söylerdi, kendini tanıtmak için bu kadarı yeterliydi ona göre. Nerede doğduğu, nereden geldiği hiç önemli değildi, herkes hep birlikte dağları, ormanları, çölleri ve okyanusları içine alan Tanrı'nın evinde, dar-ûl-İslâm'da yaşıyordu ve Tanrı'nın karşısında herkes birdi. Babalarının dile doğal bir yeteneği vardı, Svahiliyi, Arapçayı ve Gücerat dilini akıcı konuşabiliyordu.

Bilhassa Svahiliyi kusursuz konuşurdu. Bu dilde, meramını anlatmanın ötesinde bir kavrayışı vardı, dili adeta hissediyordu, bir içgüdü ya da yürümek gibi derinden içselleştirilmiş ve bu nedenle oldukça doğal görünen bir beceriyle, hususiyet ve güven duygusuyla konuşuyordu. Mombasa'da limanda ardiyelerde çalıştığı ilk günlerden beri (o da musimle gelmişti), kentteki diğer gençlerle ahbaplık kurmuş başka bir yer bilmez gibi onlarla koşturup durmuştu. İnsanlar onun konuşmasını gözlerinizi kapatarak dinlerseniz Mombasa'da doğmuş büyümüş bir Mvitalı olduğundan bir an bile şüphe etmezsiniz derlerdi. Sahildeki en küçük kasabaları ve köyleri bile ele geçirmek isteyen Zanzibar sultanlarının tehditleri karşısında yazılmış muhalif şiirleri bile bilir ve ezberden okurdu. Herkes onun, insanları sakınmasızca kucaklayan bu tutumunu severdi, diğer gençlerle caka satan, onlarla düğünlere ve cenazelere katılan, büyükleri tarafından ayak işlerine koşturulmaya itiraz etmeyen, her yerde karşılaştığımız işgüzarların azarlarına ses etmeyen biri olduğu için sevilirdi. Belki bazı Güceratlı tüccarlar onun, dininden dönmüş, ahlâksız biri olduğunu düşünüyordu, fakat bu kişiler düzenbazlığa hayranlık duyan insanlardı ve içlerinden bazıları onun böyle oranın yerlisiymiş gibi davranmasını hesaplı, gizli kapaklı bir şeylerin peşinde olmasına yoruyordu. Onu sevenler hep yanlarında kalması için onu burada evlendirmekle tehdit ediyorlardı, fakat buna gerek kalmayacaktı çünkü anneleri Zübeyde'yi bulmuştu.

Rehana birbirlerine kur yaptıkları dönemi iyi biliyordu çünkü anne-baba oldukları ilk günlerden beri bu dönemden bahsederlerdi. Karşılaşmalarını ve evliliklerini eşsiz bir masal gibi anlatırlardı, kimse bu konuda onlarla münakaşa etmeye cesaret edemezdi, zaten bunu yapmak isteyen olmazdı, gördüğü herhangi bir budalalığı söylemekten çekinmeyen Meryem Teyze bile müdahale etmezdi hikâyelerine. Ba-

balarının ani ölümünden üç sene sonra annelerini de kaybetmişlerdi. Rehana, annesiyle oldukça yakın olduğu o üç senede karşılaşmaları ve birbirlerine aşık olmalarına ilişkin daha mahrem anıları da dinlemişti. Annesi, babasının onu sokakta görüp âşık olduğunu anlatmıştı. Fakat annesi babasına aynı şekilde bakamamıştı, çünkü o dönemde genç kızlar iffetleri gereği yabancı bir adama bakamazlardı. Babasının bir akşam evlerinin önünden geçerken onu görmek için nasıl fırsat kolladığını, onun o sırada her şeyden habersiz içeride şarkı söylediğini, bu sesi duyunca ona âşık olduğunu derinden hissettiğini anlatırdı. Bu gizli âşkının nasıl saplantıya dönüştüğünü ve hemen ardından açığa çıktığını, günde on kere evlerinin önünden geçtiği için herkesin durumu fark ettiğini, bu farkındalıkla ona güldüğünü anlatırdı. İşte bu sırada onu iyice görme fırsatı yakalamıştı annesi, görüp beğendiği için de kendisine baktığını görmesine izin vermişti. Bir gün sokakta ona gülümsemişti de babası hemen harekete geçip birkaç gün sonra Shimoni Camii'nin imamıyla haber yollamış, evlilik isteğini bildirmişti. Annesinin nasıl kaygılandığını, bu damat adayının tersanelerde işçi olarak çalıştığını, ailesi hakkında hiçbir şey bilmedikleri için endişe duyduğunu ama babasının bu delikanlının efendiliğini bildiğini ve herkesin Hintli olmasına rağmen onu övdüğünü anlatmıştı. Babasının efendiliği bir lütuf gibi önemsediğini, kişinin bunu muhafaza etmesinin bir erdem olduğunu düşündüğünü anlatırdı. Sonra da onun bakışlarını sevdiğini ve onunla evlenebileceğini söylemişti babasına. Böyleydi işte. Babasının ilk başlarda nasıl utangaç olduğundan, kulağına nameler fısıldadığından, onu nasıl güldürdüğünden bahsetmişti.

Fakat her ikisi de hayattayken Rehana'ya böyle gelmemişti bu anlatılanlar ama anneleri hikâyeleri bu şekilde hatırlamak istiyordu. Sonraki yıllarda babası ufak şeylerde bi-

le fevri davranan, her şeyde kendisine itaat edilmesini talep eden birine dönüşmüştü, onun yanındayken hepsi tedirgin hissediyor, ondan korkuyordu. Ağır işitmeye başlamıştı, bazen kulağının iç kısımlarında ağrı duyuyordu, bu da onu asabileştirmişti. Ama anneleri seviyordu onu, onlar da seviyordu. Bir kez gülümsese, şakacı bir şey söylese hepsi eriyecekti önünde. Belli bir ses tonunda konuştu mu ardından bir şarkı ya da şakanın geleceğini hemen anlarlardı. Öldüğünde, bir gece yarısı ansızın aralarından ayrıldığında bir felaket olmuştu. Ev farklıydı artık, daha büyüktü, daha boştu. Soludukları havanın içi boşalmıştı sanki. Sesini, çıkardığı gürültüyü, cüssesini, varlığını özlemişti fakat sonra aslında en çok hikâyelerini özlediğini fark etti. Bu hikâyelerin bazıları herkesin bildiği, anlattığı hikâyelerdi, konuşan hayvanlar, güzel büyücü kadınlar ama o onları kendi yorumlarını katarak, eklemelerle, heyecanlı kısımlarını ayağa kalkıp canlandırarak, komik tarafları soytarılık yaparak anlatırdı. *Hapo zamani za kale.* Evvel zaman içinde. Böyle başlamasını severdi. *Sihirli At* hikâyesini anlatımını özellikle de genç prensle prensesin kara atlarına binerek şehrin üstünden süzülüp prensesin babasının Yemen'in başkenti San'a'daki krallığına doğru yola çıktıkları sahneyi severdi. Anlattığı bazı hikâyeleri kendi uydurduğunu biliyordu ama onları sanki diğerleriyle aynı tezgâhta dokunmuş gibi anlatırdı. Çocukken ona Harun Reşid'in güzel şarkılar okuyan ve yüce gönüllülüğüyle bilinen karısı Zübeyde'nin hikâyesini anlatmıştı. Zübeyde kurak topraklarda camiler, yollar, sarnıçlar yaptırmış bir hayırseverdi. "Annenle de bu yüzden evlendim işte," demişti Rehana'ya, o da çocuk olduğu için ona inanmıştı. "İsminin Zübeyde olduğunu biliyordum, çok güzel olduğunu da biliyordum, ardından sesini duyduğumda masaldaki Zübeyde'nin canlandığını sandım." Sonra bir gece kabirlerin bekçisi usulca sokulup aldı

onu, geride kalanları keder ve matem içinde, tekinsiz sessizliklerde bıraktı.

Evet, hiçbir zaman Hintli olmaktan rahatsızlık duymamıştı ya da bununla ilgilenmemişti, ailesi, komşuları, işi bütün vaktini alıyordu. Rehana ve ardından Hasanali doğduğunda Mombasa'dan ayrılıp kuzeye, bu şehre taşınmışlardı. Rehana şimdi geriye döndüğünde babasına dair anılardan anımsadığı kadarıyla dükkân ve bu şehir onun hayatı olmuştu, hiçbir zaman başka bir yere gitmeyi düşünmemişti. Yolculuk işi benim için bitti derdi. Kimse, açgözlü ya da kötü niyetli olmadığı sürece, hayatında birkaç yüz kilometreden uzağa yolculuk etmemeli derdi ve o sırasını savmıştı. Çocukların da dükkânda ya da civarda, gözünün önünde olabilecekleri bir yerlerde oynamalarını isterdi. Her fırsat bulduğunda, yani evde kadın misafir olmadığında ya da dükkânın önünde bekleyen bir kalabalık yoksa, Zübeyde ve çocuklarla yerdi yemeğini. Rehana bunun alışılmadık bir şey olduğunu, bir babanın arkadaşlarıyla gölgelikte oturup laflamak yerine karısı ve çocuklarıyla birlikte olmayı istemesindeki müstesna durumu sonradan anlamıştı. Yeri geldiğinde bunu da yapardı tabii. Dükkânın önüne koyduğu bankta yaşını başını almış adamlar bütün gün oturur, vakitlerini birbirleriyle iddialaşarak, sonu gelmez hikâyeler anlatarak, gülüp çocuklar gibi birbirlerini kızdırarak geçirirlerdi. Babaları konuşmayı, hararetle yükselen sesleri, keskin zekâ ürünü dokundurmaları severdi. Hepsi severdi aslında. Alay ve küçümsemelerinin oyunbaz acımasızlığı, neşeli dokundurmaları evin içinden duyulurdu, Rehana erkeklerin karşısındakini sindiren, sıkıştıran varlıklar olduğunu düşünürdü. Annesinin bahçe kapısından çıkarken hep doğrudan sola döndüğünü ve bankın bulunduğu yöne bile bakmadığını fark etmişti.

Uzun zaman önce, Rehana henüz çocukken, annesi ve Hasanali'yle iki kere Mombasa'ya gitmişlerdi. Babaları işler-

le ve her gün kendisiyle sohbet etmeye gelenlerle meşgul olduğu için burada kalmıştı. Babaannesini ve büyükbabasını, Meryem Teyze'yi ve Hamdi Dayı'yı ziyaret etmişlerdi orada, bunlar şimdi çok geride kalmış olmasına rağmen bu gezilerin anısı sabah güneşi kadar keskin ve belirgindi zihninde. Arap yelkenlisiyle yaptıkları yolculuğu, denizin nasıl kabardığını, annesi yanında sessiz, tedirgin otururken yelkenlinin bir tarafına sıkı sıkı tutunup üstüne sıçrayan suyun ferahlatıcı serinliğini hissedişini hatırladı. Baghani limanından büyükannesinin evine, yemek, parfüm ve ter kokan gölgeli, dar sokaklardan, uğuldayan sesler ve gülüşlerin, yaşamın gürültü patırtısının arasından geçerek yaptıkları yürüyüşü hatırladı. Bu sokaklar yalnızca kadınların geçebildiği sokaklardı, anacaddelerin ve dükkânların ücrasındaki arka sokaklardı, arka bahçe kapıları açık dururdu, karşılaştıkları herkes annelerine selam verirdi. Yürürlerken, o gün ve muhtemelen diğer gelişlerinde de, annesi, memleketine dönmüş olmanın sevinciyle, oluklardaki yeşil ve mavi tortuları, harap evleri görüş alanından çıkaran şeylerden bahsetmişti. Yanından geçtikleri evin şimdi harabeye dönmesinin kimin suçu olduğunu; bu insanların evlerini nasıl kaybettiğini, yeni mal sahibine nasıl devretmek zorunda kaldıklarını, kimin çocuklarının o evde büyüdüğünü anlatmıştı. Çocukluk arkadaşlarının oturdukları evleri göstermiş, sonra evlenip Lamu ya da Unguja ve hatta Ndazidja'ya yerleştiklerinden söz etmişti ona.

Fakat babaları bu seyahatlere katılmazdı, ölmeden önceki son günlerine kadar hatıralarının geçtiği, mutlulukla, keyifle andığı bu şehre hiç geri dönmemişti. Sık sık Mombasa benim memleketim gibiydi derdi. Sonraları Rehana onu geri dönmeye gönülsüz kılan bir kavga ya da itibarını sarsan bir olay mı oldu diye merak etmişti. Acaba Svahili'den bir kadınla evlenmesinin Mombasa'nın ileri gelenleri tarafından

uygunsuz bulunması mıydı bu şehirden nefretle uzak durmasına yol açan. Bunu düşündüğünde epey yaş almıştı aslında ve ayıplanmanın ne demek olduğunu biliyordu. O çocukken, yaşadıkları şehirde çok az Hintli vardı, tarlalardaki kölelerin başında durması için getirilmiş Beluci birliklerinden geride kalanlardan oluşan küçük bir topluluktular. Bu durum Zanzibar'ın deli sultanı Khalifa'nın, tarlalarına bakması için bir İngiliz'i yollamasına kadar sürdü, sonra bu İngiliz köleleri azat etti. Ayrıca İsmaili tarikatına mensup birkaç tüccar da vardı, bunlardan bazılarının Azad'ın dediği gibi Zanzibar ve Hindistan'daki tüccarların temsilcisi olarak çalıştığını biliyordu. Çocukken bu Hintlilerin dükkâna geldiklerini ve babasını nasıl hor gördüklerini hatırlıyordu. Babası, anneleriyle ilgili dokundurmalarına karşılık verdiği için böyle davrandıklarını biliyordu. Rehana bu lafların hiçbirini duymamıştı ama annesinin Hintli olmamasıyla ilgili olduğunu tahmin edebiliyordu, çocukların arkasından *chotara* dediğini duymuştu. Bu kelimenin ne anlama geldiğini bilmiyordu ama çirkin bir şey olduğunu Hintli adamların onu küçümseyen bakışlarından seziyordu. Daha sonra piç demek olduğunu; Hintli bir adamla Afrikalı bir kadının uygunsuz ilişkilerinin ürünü anlamına geldiğini öğrendi.

"Bu küstah, her şeye dudak büken, betel yaprağı çiğneyip, ekşimiş süt içen adamların hiçbiriyle konuşmak istemiyorum," demişti babaları. "Ağızlarını gördünüz mü hiç, çirkin düşüncelerle çarpılıp kızarmıştır, insanları aşağılayıp dururlar. Hindistan'da yeterince gördüm bunlardan, hep herkesten üstün olduklarını zannederler, hep doğru, hep ahlâklıdırlar. Bakın işte ardiyelerin arkasındaki sefil odalarında bir başlarına yoksulluk içinde yaşıyorlar. Ama sokakta nasıl yürüdüklerini gördünüz mü hiç? Kasım kasım kasılırlar. Ailelerini buraya getiremiyorlar çünkü yerlilerin onları yiyeceğinden korkuyorlar. Sanki kendileri ne yapıyor? Keçi te-

pen korkaklar! Korkak itler, bu işte onlar. Kimin umurundalar ki? Çocukların yanında böyle konuşma da ne demek oluyor? Onlar da bu heriflerin alaycı, keçi tepen, beş para etmez insanlar olduklarını bilsinler."

Evet, Hintli olmakla ilgili bir derdi yoktu, sonraki senelerde gerektiğinde, oyun oynarken kullandığı o abartılı, muzip sesle Gücerat dilini konuşmuştu. İşte bu yüzden Azad'la birlikte gündeme gelen Hindistan bağlantısı karşısında Hasanali'nin bu kadar heyecanlanması şaşırtıcıydı. Belki babaları Hasanali'yle yalnızlarken başka şeyler söylemişti ona, belki de babasının vefatı için üzülüyordu ya da aradan geçen bunca zamanda babasının onları mahrum bıraktığı Hindistan'a gitmek için hep bir arzu duymuştu, fakat yine de şaşırtıcı bir şeydi bu, ahmaklıktı. Abisi böyleydi işte, en olmadık şeylerden korkar, bazen de son derece naif olurdu. Babaları öldüğünde on altı yaşındaydı Rehana, Hasanali de on beşti. Cenazenin ertesi günü dükkânı açmış, geçip içinde oturmuştu Hasanali, hepsi adına cesur ve sorumlu davranmıştı. İlk gençlik yıllarından beri dükkândaki işlere yardım eder, tartar, sayar, etrafı süpürür, dışarıdaki bankta oturan yaşlı adamların anlattıkları boş hikâyeleri dinlerdi. İşler sakinleyip babası bu yaşlı adamlarla laflamak için dışarı çıktığında Hasanali sanki bu anı bekliyormuş gibi, hevesle kasaya ilişirdi. Sonra tekrar eve döndüklerinde sessizce oturur, annesinin sızlanmalarını dinler ya da bir derdi varmış gibi boşluğa gözlerini diker, kadınların konuşmalarına kulak misafiri olurdu. Neden dışarıda diğer oğlanlarla birlikte koşup oyun oynamıyordu ki? Sonra Rehana'yla göz göze geldiklerinde, Rehana irkilir, ona karşı tahammülsüz bir öfke duyardı, o da gözlerini sevecen, suçlu gülümsemesiyle başka yöne çevirirdi.

Cenaze kaldırıldıktan sonraki gün dükkânı açmıştı, hemen ertesi gün. Kimsenin kendisine yardım etmesine mü-

saade etmemişti. Babaları Rehana'nın ya da annelerinin dükkânda çalışmasını istemezdi. Bu insanlar size saygı göstermeyeceklerdir derdi. Şimdi de Hasanali inatla yardımlarını geri çeviriyordu. Ben idare ediyorum diyordu. Dinlenmeye ihtiyacı yoktu. "Bütün gün orada oturmana gerek yok," diye karşı çıkmıştı Rehana. "Bu olanlar senin suçun değil. Tanrı böyle olmasını istedi, elhamdülillah. Öğlenleri kapatabilirsin dükkânı. Zaten o vakitte pek iş de olmaz. Biraz dinlen. Git arkadaşlarınla görüş. Onun gibi olmak zorunda değilsin. O bile bazen kendine izin verirdi." Fakat Hasanali dükkânı yalnızca mal almaya gittiği zamanlarda ve cuma namazlarında kapatıyordu, annesi ya da kardeşi ona nutuk çektiğinde onlara o suçlu gülümsemesiyle karşılık veriyordu. Bunun dışında gündüz bütün vaktini dükkânda geçiriyor, akşamları da depoda oluyordu, düzenliyor, tartıyor, paketliyor, canla başla çalışıyordu. Bu yüzden Rehana ona sinirini zaman içinde, bundan daha iyisini hak ettiğini bildiği halde, bastırmakta zorlanır olmuştu. Hasanali ahmaktı onun gözünde, kendisinin asla anlam veremediği şeylerden korkuyordu hep. Ailelerini Hindistan'dan tanıyan şu Azat'la ilgili heyecanını da böyle yorumlamıştı. Bu da diğer ahmaklıklarından biriydi, lüzumsuz bir minnet duyuyordu yine. Babaları Hindistan'ın lafını bile duymak istemezken, ki aralarındaki tek Hintli de oydu, tanıdıkları Hintlilerin hepsi onları küçümserken neden Hindistan'la bu kadar ilgileniyordu ki?

Azad sonraki gün yine gelmişti. Hasanali, geldiğinde ağzının kulaklarına vardığını, evvelsi gün yaptıkları görüşmeden ne kadar mutluluk duyduğunu, kaybolduğunu zannettikleri adamın oğluyla tanışmanın onu nasıl duygulandırdığını söylediğini anlattı. Hasanali de bunun üzerine onu cuma namazından sonra öğle yemeğine davet etmişti. Onu eve getirdi. Hasanali cumaları öğle vakti dükkânı kapatır Juma'a

Camii'ne namaza giderdi. Namazdan sonra doğruca eve gelip yemek yer ve akşamüstü dörde kadar dükkânı açmazdı. Hafta içinde çalışmadığı tek zaman dilimi bu yarım gündü. Rehana cumaları birlikte yedikleri yemeği özel hazırlardı, misafir olsa bile bütün yemekleri hep birlikte yiyorlardı. Cuma günleri, ama her cuma Rehana kakule ve tarçınla tatlandırılmış tavuklu pilav yapardı, içine kuru üzüm serperdi. Yanında barbunya tava ya da başka bir balık, turp salatası ve soğan servis eder, taze yapılmış acı sos, bir iki dilim turşu ve yemekten önce, yemek sırasında veya sonrasında yemek için evdeki meyvelerden bir tabak hazırlardı. İşte o cuma da, arka bahçeyi süpürmüş, çiçekleri sulamış ve yemek hazırlıklarına sabahtan başlamıştı. Yalnızca erkeklere servis yapacaktı. Daha önce hiç erkek misafir ağırlamamışlardı, şimdiye kadar akrabalar ya da rahmetli annesinin bir arkadaşı haricinde misafirleri olmamıştı ve böyle tamamen yabancı bir adamla aynı masaya otururşa Hasanali'nin rahatsız olacağından emindi.

Geldiklerinde Rehana en şık başörtüsüyle başını ve boynunu kapatmış, arka bahçe kapısında misafiri karşılamıştı. Azad onun elini kısa bir süreliğine tutarak gülümsemiş ve memnuniyet gösteren bir ifadeyle başını sallamıştı. Rehana servislerini yaptıktan sonra içeri çekilmiş, Azad'ın hayat dolu sesini yüzünde bir tebessümle dinlemişti. Sonraki hafta her gün dükkâna geldiğini söylemişti Hasanali, o haftanın cumasında tekrar öğle yemeğine gelmişti. Fakat bu sefer her zamanki yemek düzenlerini bozmamalarını, Rehana'nın da onlara katılmasını rica etmişti. Yüzü ince ve zarifti. Oldukça zayıf olan Rehana'dan bir karış uzundu ve yapılıydı. Sakalı düzgünce kesilmişti, genel olarak yakışıklı ve temiz görünüyordu. Rehana, çekici olduğunun kendisinin de farkında olduğunu düşünmüştü. Kibirli değildi ama beğenildiğini anladığında yüzünde beliren memnun gülüm-

seyişi fark etmişti Rehana. Evet onu tanıdığına memnun olmuştu ve bu, Azad'ın gözünden kaçmamıştı. O konuşurken, Rehana, yüzünde bir gülümsemeyle, soluğunu tutmuş onu dinler, yüzündeki her mimiği takip ederken bulurdu kendini.

Onlarla çat pat Svahili konuşmuştu, ikisi de ilk başta gülmemek için zor tutmuştu kendini, fakat sonra Azad bunu mimikleriyle, kelimeleri hatırlaması için verdikleri ipuçlarını izleyerek, düzelttikleri cümleleri büyük bir şevkle tekrarlayarak sevimli bir komediye dönüştürmüştü. Rehana o dükkândayken diğerlerinin sesinden kolayca ayırt edilebilen tiz sesini bahçeden duyardı. Sık sık gidiyordu dükkâna, Hasanali de, bazen muzipçe Rehana'ya doğru bakarak her gün ondan bahsederdi. Cuma ve sonraki cuma onlarla birlikte yediği öğle yemeğini, her cuma değilse de sık denebilecek aralıklarla, birkaç hafta boyunca sürdürdü, bazen bahçenin gölgelik kısmında Hasanali tekrar dükkânı açana kadar onunla birlikte otururdu. Hasanali'nin böyle birlikte saatlerce oturup kahkahalarla bir şeylere güldüğü bir arkadaşı olmamıştı hiç. Rehana onu düşünmekten kendini alamıyordu, sesini duyup onu göremediğinde, göğsünde ancak özlem diye tanımlayabileceği bir sancı hissediyordu.

Azad aralarına katıldıktan yaklaşık üç ay sonra yine bir cuma günü, yemeğin ardından Rehana her zamanki gibi onları erkek erkeğe bırakıp sofrayı toplamaya koyulmuştu, onlar konuşmalarını bitirip Azad gıdince Hasanali, Rehana'nın odasının önüne geldi, kalkıp yanına gelmesini söyledi. Azad onu istemişti, mutluluğunu anlatan gülümsemesini, bu tekliften duyduğu sevinci saklayamıyordu, Rehana'nın da aynı karşılığı vereceğini düşünüyordu. Kızardığını hissetti Rehana, ilk aklından geçen bunun delilik olduğuydu. Bu kadar arzuladığı bir şey nasıl gerçekleşebilirdi? Şu haline bir bak, dedi Hasanali gülerek, ona sarıldı. Sonra, Rehana dileği ger-

çek olduğu için geri çekildi, Hasanali'nin kucaklayan kollarından sıyrılıp dur, dur, bir düşünelim, dedi.

Hasanali'nin sabırsızlığını fark etti, anlayışla, iyi niyetle bakıyordu ona, gülümsemesi kaybolmamıştı ama şimdi belli belirsiz bir korkuyla gölgelenmişti. Rehana diğer taliplerini geri çevirmişti daha önce. "Tabii, elbette, biraz durup düşünmen lazım bu teklifi," dedi. "Ama... ondan... hoşlanmıyor musun?"

Rehana başını yavaşça, evet anlamında salladı, itiraf ettiği için biraz utanmıştı. "Hoşlanıyorum," derken yüzünün tekrar kızardığını hissetti. "Böyle bir teklifte bulunması mutlu etti beni."

Hasanali keyifle gülümsedi ve bir daha sarıldı ona. "Dur, dur," dedi kendini geri çekip oda kapısının eşiğine yaklaşarak. "Tereddüt etmemin nedeni kendini beğenmişlik değil... kibir de değil. Böyle bir teklifte bulunması mutlu etti beni. İyi bir insan, kibar, neşeli ve... hoş biri. Ama onu ya da ailesini pek tanımıyoruz. Bilmiyoruz..."

"Ben onu kardeşim gibi görüyorum," dedi Hasanali inatçı bir tonda, gülümsemesi solmuştu. "Beni ziyarete geldiği ilk gün neşeli ve zarif biri olduğunu anlamıştım zaten. Sanırım onun hakikatli ve... içten olduğunu anlayacak kadar tanıyorum insanları. O bize böyle dostça yaklaşırken ondan şüphelenmen üzdü beni. Sana hiç saygısızlık etti mi? Hayır, hep saygılı ve ölçülüydü sana karşı, sizi tanımayan biri bile sana nasıl hayranlıkla baktığını görür."

"Evet," dedi Rehana, yüzünde beliren gülümsemeye engel olamadı.

"Bu iş oldu o halde, ayrıca yarı kör biri bile Azad'ın bakışlarının seni ne kadar mutlu ettiğini fark eder," dedi Hasanali, zafer kazanmış gibi hissediyordu kendini, düşüncesini açıklarken Azad'a karşı hissettikleri ve Rehana'nın yüzündeki kaçak gülümseme ona cesaret vermişti.

"Tamam, ama... sorumlu olduğu birileri var mı onu da bilmiyoruz," dedi Rehana.

"Ne sorumluluğu? Sen ilk önce teklifini kabul et, sonra istediğin soruyu sorarsın, olmaz mı? Onu kırmak istemiyorum. İyi bir insan, ondan daha iyisini bulabileceğini sanmıyorum."

"Ailesi diyorum," dedi Rehana, huzursuz olmaya başlamıştı. "Kendi ailesi var mı? Evli mi yani? Geri dönmesi gerekecek mi yoksa burada mı yaşayacak? Bu ciddi bir teklif."

"Evli mi? Bunu düşünmemiştim," dedi Hasanali nihayet anlayarak. Rehana'nın şimdiye kadar geri çevirdiği üç evlilik teklifi de evli adamlardan gelmişti, onu ikinci eş olarak istemişlerdi, biri de üçüncü eş olması için talip olmuştu. Halihazırdaki eşlerinden çocukları olan yaşlı başlı adamlardı bunlar, evliliklerine genç bir kadınla renk ve heyecan katmak istiyorlardı. Azad onlardan daha büyük olamazdı herhalde, o kadar neşeli ve tasasız görünüyordu ki evli olabileceğini düşünmek zordu.

"Onunla bunlar hakkında konuşmak istemiyorsan, Meryem Teyze'ye haber yollarız. Arkadaşlığının bozulacağından korkuyorsan başka birine sordururuz."

"Olmaz," dedi Hasanali hemen. "Meryem Teyze sorularıyla ona işkence eder, uzaklaştırır onu. Ayrıca ona haber yollamak günler alır, buraya gelmesi de yine bir o kadar vakit alacaktır. Onu bu kadar bekletmemiz doğru olmaz. Olmaz, o halde ben soracağım, ben konuşurum. Ama ona bu teklife en az benim kadar sevindiğini söyleyebilir miyim?"

"Evet, sevindiğimi söyleyebilirsin," dedi temkinli bir şekilde, Hasanali'nin bu soruların cevabını ne ölçüde ciddiyetle isteyeceğinden şüphe etmeye başlamıştı bile.

Hasanali dükkânı açmak için çıktı. Rehana odasına dönüp kapıyı kapattı, yatağına uzandı, güçlükle soluyordu. Sonuçları belirsiz bir şeyi kabul etmesi isteniyordu sanki, bu bir

tür dehşet uyandırmıştı onda ama Azad'ı düşününce gülümsedi, ona, omzuna ya da koluna dokunduğunu düşününce hafifçe ürperdi, sonra soluğunu bedeninde hissedebilmek için gözlerini kapadı. Bu şekilde, gözleri kapalı, uzun bir süre kaldı, Azad'ın dokunuşlarının ayrıntılarını düşlerken bedeninin eridiğini hissetti.

Hasanali'nin neden onun için endişelendiğini ve bu teklifi kabul etmesini böylesine istediğini biliyordu. Yirmi iki yaşındaydı, evlilik için geç bir yaştı bu. Onurlarını koruyamayacak diye endişeleniyordu, evlenmemiş olmasının onu uygunsuz davranışlara açık kılacağından korkuyordu. Yakışık almaz bir şey yaşarsa herkesin gözünde onu koruyamamış olacaktı, ikisi de itibarlarını yitirecekti. Baştan çıkarmayı kendilerine iş edinmiş adamlar vardı, bunlar genellikle kurban olarak dulları ve aileleri ilgisiz, evlenme yaşı geçmiş kadınları seçerdi. Henüz bu derece umutsuz bir durumda değildi ama Hasanali'nin korktuğunu düşündü. Ona gelen ikinci evlenme teklifini geri çevirdiğinde buna benzer bir şey söylemişti Hasanali. İlk teklifi reddettiğinde gülmüştü, kardeşinin Abdalla Magoti'yle evlenmesini komik bulmuştu, her şeyden önce kardeşini evli hayal edemediği için böyle davrandığını düşünmüştü Rehana. Ayrıca Abdullah Magoti'nin[3] kendisi gülünç biriydi. İsmi dizlerindeki kusuru tanımlıyordu; geniş ve çarpıktı dizleri, bu yüzden onunla ilgili ilk göze çarpan şey komik yürüyüşüydü. Rehana'ya evlenme teklif ettiğinde bir karısı ve üç çocuğu vardı, hepsi birlikte kahvenin arkasındaki o dar sokaklardan birinde, tek odalı, karanlık bir evde yaşıyorlardı. Bu, annelerinin ölümünden hemen sonra olmuştu, belki de Abdullah Magoti, Rehana'nın savunmasız hissettiğini ve onun himayesini kabul edeceğini düşünmüştü. Hasanali ona bu teklifi götürdüğünde kendisi de kıkırdıyordu, Reha-

3 (Svahili) Diz.

na geri çevirdiğinde de anlayabildiğini gösteren bir ifadeyle gülümsemişti.

İkinci talibiyle ilgili haberi getirdiğinde o kadar eğlenmemişti. Bu kez Rehana onun böyle havalara girmesine gülmüştü. Meryem Teyze'nin uzun süreliğine kaldığı dönemlerden biriydi. Ne zaman gelse şehirde tanıdığı herkesi ziyaret eder, düğünlere davet edilir, cenazelere katılır ve hemen birkaç gün içerisinde Rehana'ya bütün sene gelen misafirlerin toplamından daha fazla misafir ağırlardı. Rehana'nın ona eşlik etmekten başka şansı yoktu tabii. Gelmezse tuhaf ve çekingen biri gibi görünürdü, Meryem Teyze de buna izin veremezdi. Bir gün kentin önde gelenlerinden, burada ve Takaungu'da arazileri olan Ummanlı bir aileye misafirliğe gitmişlerdi. Meryem Teyze'nin böyle zengin kişilere karşı bir zaafı vardı, bu kişilerin evlerine gittiğinde sanki o da onlardan biriymiş gibi davranırdı, asıl muhiti, yetişkinliği, evliliği, dulluk dönemi ve hamarat teyzeliği boyunca yaşadığı orta halli, mütevazı, karanlık ev değil de (gerçi gül ve yasemin yetiştirdiği, duvarla çevreli bahçesi ferahtı) orasıymış gibi davranırdı. Rehana bu büyük evlerde bu kadar çok kişinin, eşlerin, hizmetçilerin, akrabaların bir arada yaşamasına hep şaşırırdı. Bazıları köleydi ya da kölelerin çocuklarıydı, şimdi kendilerini ailenin bir parçası gibi görüyorlardı.

Evin hanımlarından biriyle birlikte oturuyorlardı, kadının hizmetçileri, akrabaları da üst katta balkonlu bir odada kalıyordu. Körfezden tatlı bir esinti geldi, öyle ki dışarıyı kavuran öğle güneşine rağmen odanın içi günbatımında bir ağaç gölgesi gibi serindi. Bir adamın sesi duyuldu odadan, kendini tanıttı. Kadınlardan biri ziyaretçilerinin geldiğini söyledi, fakat adamın odaya girmesini önleyecek kadar hızlı davranmamıştı. Rehana haricinde kadınların hepsi aceleyle başörtülerini taktılar, zaten Rehana, duyduğu kadarıyla abilerinin yanında bile başlarını örten İbadiyye mezhebi-

ne bağlı bu kadınlar kadar hassas değildi bu konuda. Odaya giren adam otuzlu yaşlarının sonlarında tıknaz ve esmerdi. Mahcup bir ifadeyle eşikte hareketsiz bekledi. Gözü bir an Rehana'nın üzerinde gezindikten sonra özür dileyerek geri çekildi. Birkaç gün sonra evin hanımı onlara iade-i ziyarete gitti, sonra onları tekrar davet etti, konuyu açmadan önce son bir kez daha uğradı. Rehana'yı yalnızca bir defa, o gün gören Davud Süleyman, Rehana'yı istetmişti. Teklif Meryem Teyze vasıtasıyla iletilmişti, bu konuda sorulması gereken bütün soruları o sormuştu, sonra da Rehana ve Hasanali'ye durumu anlatmıştı. Evlerine ziyarete gittikleri itibarlı adamın karısının bir yakınıymış bu talip, Meryem Teyze bu akrabalığı öyle karışık anlatmıştı ki Rehana bir noktada dinlemeyi bırakmıştı. Vereceği cevabı teyzesinin tahmin edebileceğini düşündü. Şimdi artık adamın niyetinin ne olduğunu bildiği için, o gün o adamın ona bakışında hissettiği pişkinliği, değer biçen tavrı hatırlayınca tiksindi. Tiksinme fazla mı ağırdı bu hissiyat için? Ürküp, başka yöne kaçırmıştı gözlerini. Verdiği bu tepkiyi o zaman sorgulamamış olsa da şimdi adamın bakışını anladığını, ondan korktuğunu fark etmişti. Mambrui'de toprak sahiplerinden birinin çiftliğini yönetiyordu bu adam ve evet evliydi, dört küçük çocuğu vardı, fakat çiftlikteki evleri herkese yetecek genişlikteydi. Köyde yaşamanın getirdiği taze yumurta, meyve, sebze gibi güzelliklerden faydalanabilirdi, ayrıca toprak sahibinin koruması altında yaşamak eksik gediklerinin olmayacağı anlamına geliyordu.

Rehana bu teklifi kabul etmeyeceğini söylediğinde Meryem Teyze sessizce onayladı ve bu zengin adamın hanımına vereceği cevabı netleştirmek için neden istemediğini sordu. "İlla bir açıklama yapmam gerekiyor mu? Yalnızca hayır diyemez miyim?" Adamın bakışından kendisini baskı altına alıp ezeceğinden korktuğunu söyleyemedi. Kendinden

emin ve saygın biri gibi görünüyordu, sorumluluklarının söze dökülmeyen yönlerinin de farkında olan, onları da yerine getirmeye özen gösteren, Rehana'dan da aynısını bekleyecek biri gibiydi. Bunu o kısacık bakışla bilemezdi ama hissetmişti, babasının yaptığı ve Hasanali'nin de kendini yapmak zorunda hissettiği gibi ona emretmek, onu yönetmek isteyeceğini de sezmişti. Kimsenin ikinci karısı olmak istemiyordu. Babasının ikinci bir eş almak gibi bir isteği olmamıştı hiç. İkinci kadını neden istesindi ki insan? "Köyde yaşamak istemiyorum ben" dedi en sonunda, daha iyi bir yanıt bulamamıştı.

"Kendini ne zannediyorsun sen? Prenses falan mı?" diye çıkıştı Hasanali, kendisinden beklenmedik bir çıkıştı bu, Rehana'nın aklı havada olduğunu düşünmüş, öfkesini kontrol edememişti. Sonra ayağa kalkıp bahçe kapısına yöneldi, köpürüyordu. Birkaç adım attıktan sonra durup döndü. "Burada böyle yaşamaktan ne zevk alıyorsun? Seni görmüş beğenmiş bu adamı, seni geçindirebilecek bu kişiyi reddedersen kimse bir daha evlenme teklif etmez sana. Fazla kibirli olduğunu söylerler."

"Sesini yükseltme evladım," dedi Meryem Teyze sertçe.

"Ne diye bağırıp duruyorsun ki sen? Bu benim hayatım," dedi Rehana.

"Evet, senin hayatın, sen yaşayacaksın bu hayatı ama böyle devam edersen sonu kötü olacak," dedi Hasanali, sesini alçaltmış, öfkeli bir fısıltıyla söylemişti bunları. "Kimse seni istemeye gelmeyecek çünkü kendini beğenmiş olduğunu düşünecekler ve kendini beğeneceğin bir durumun yok. Sonra o kötü niyetli adamlardan biri gelip seni kandıracak, sen de hepimizin itibarını yerle bir edeceksin." İşte bunu o zaman söylemiş, sonra Rehana ona dik dik bakarken öfkeyle çıkıp gitmişti. Meryem Teyze de fısıltıyla Tanrı'dan bu kötü düşünceleri için onu affetmesini dilemişti.

Birkaç ay sonra olan bir olay Hasanali'ye bu çirkin tahmininde haklı çıktığını gösterdi. Herkesin bir nedenle Msuwaki diye çağırdığı tüccar Ali Abdullah bir haberci yollamış, Rehana'yla evlenmek istediğini söylemişti. Hasanali bu haberi ona ilettiğinde Rehana, Hasan Ali'nin haklı çıkmasının hıncını ve üzüntüsünü aynı anda yaşadı. Hasanali belki onun adına utanmıştı bile. Onların gözünde Ali Abdullah altmış yaşında yaşlı bir adamdı; sakalları kırlaşmış, eline ne geçerse onu satan, iki karısı ve yetişkin çocuklarıyla Arabistan'da yaşayan bir tüccardı. İsmi bir skandalla anılıyordu, Rehana bunun ayrıntılarını bilmiyor, öğrenmek istemiyor, hiç merak etmiyordu, insanlar sürekli boş şeyleri skandal olarak anlatıyorlardı zaten. Bu teklifinin sebebi muhtemelen genç bir kadınla cinsel birliktelik yaşama isteğiydi ve sokaktan bir kadınla para karşılığı bunu yapmanın rezaletini kaldıramayacak kadar yaşlıydı. Rehana bunu biliyordu. Yaşlı Araplar bu tip evlilikler yaparak, dulları ya da boşananları ya da bazan ailesi borç içindeki güzel bir genç kızı ucuza alarak ne kadar dindar olduklarını göstermeye çalışırlardı. Bu evliliklerde başlık parası da genellikle sembolik bir şey olurdu, çünkü aileler bu kadınların sorumluluğundan kurtulmak ve biraz saygınlık kazanmalarını sağlamak için kızlarını vermeye son derece istekli olurlardı. Bütün bunlar şehvet ve açgözlülük değil dindarlık diye nitelendirilir, saygı görürdü. Bu nedenle Hasanali ondan utanmıştı, böyle talihsiz bir teklif alacak kadar umutsuz durumda göründüğü için.

"Hayır diyeceğim değil mi? Teşekkürler, fakat olmaz," dedi Hasanali, gözlerini önündeki kahve fincanına dikmişti. Yarım yamalak aydınlatılmış bahçede, kilimin üstünde akşam yemeği niyetine öğleden kalanları yemişlerdi, Rehana yorgun ve tedirgindi, Hasanali'nin de aynı şeyleri hissettiğini düşündü. Neden kusurlu, yalnız, işe yaramaz hissettiği-

ni bilmiyordu, Hasanali'nin de son derece üzgün olduğunu, sanki ikisinin de yanıldıklarını, hayatta başarısız olduklarını düşündüğünü görüyordu. Yemek için bir şeyler hazırlamış olması gerekiyordu, en azından bir fasulye ya da ıspanak yapabilirdi. Bundan sonra onlara asla soğuk yemek çıkarmayacağını söyledi kendi kendine, bir daha donmuş pirincin ve sebzenin olanca ağırlığı ve kuruluğuyla boğazlarından geçmesine izin vermeyecekti.

Bu yüzden o senenin ortalarına doğru Azad'ın hayatlarına girmesi beklenmedik bir hediye, bir lütuf gibi olmuştu. Hasanali böyle bir arkadaş edindiği için kendini şanslı sayıyordu ve Rehana'yı beğenmesi onu gururlandırmıştı, onunla evlenmek istediğini söylediğinde inanamamıştı. Azad'ın teklifi karşısında öyle heyecanlanmıştı ki ona sarılıp artık ailedensin dememek için kendini tutmuştu. Azad genç, cana yakın, dürüst ve cesur bir adamdı. Tanımadığı bir ülkeye yüz millerce yol kat edip gelmişti; bu merakı cesaret isteyen bir işti. Ülkede konuşulan dili yalnızca birkaç kelime bildiği halde bir ticaret gemisinin aracılığını yapıyordu; bu, daha da cesaret gerektiren bir girişimdi. Buna rağmen rahat ve mutluydu, onlara hesapsız bir alâkâ gösterip karşılığında hiçbir talepte bulunmamıştı. Hasanali onun ve Rehana'nın, birbirlerine duydukları ilgiyi ürkek bir umutla, gizli bir beklentiyle, gözlerine inanamayarak izlemişti. Gerçekten de bundan daha iyisi olamaz diye düşünüyordu Hasanali; Rehana biraz beklemek istediğinde, Meryem Teyze'yi sorup soruşturması için çağıralım dediğinde, ona bunu söylemişti. Daha iyisini bulamazsın demişti, Rehana da biliyordu haklı olduğunu. Hasanali, Rehana'ya merak ettiği soruları Azad'a sorduğunu, Azad'ın evli olmadığını, onunla mutlu mesut yaşamaktan başka bir şey istemediğini söylediğinde Rehana gülümsedi ve teklifini kabul etti, teyzesine gelmesi için haber yolladı ve o geldikten bir gün sonra evlendiler.

Azad, belki hak ettiğinden de fazlaydı onun için. Aylarca onda kaybolmuştu, sanki ruhunu ele geçirmiş ve dönüştürmüştü Azad. Kendisini güzel ve yeterli hissediyordu, onu düşündüğünde gülümsüyordu, önceden saçma bulduğu ve sinirlendiği her şeye şimdi daha fazla tahammül gösteriyordu. Yanı başındaki varlığı, onu kucaklayışı, gülüşü mucize gibiydi. İş seyahatlerine çıkıyordu bazen, ayrı kaldıkları süre ilk başlarda katlanılmaz boyutlarda değildi, her geri dönüşünde kendini biraz daha ona ait hissediyordu. Bu yakınlık ve mahremiyet hissi öylesine yoğundu ki sanki teninin bir parçası olmuştu Azad. Musim dönemi nihayet başladığında ve kaptan geri döndüğünde daha önceden pazarlığını yaptığı ürünlerin toplanması ve denetimi için oradan oraya koşturuyordu, işten başını kaldıramaz olmuştu. O son haftalarda artık onu pek göremiyorlardı.

Ürünler satıldığında kendi payını almak için kaptanla birlikte geri dönmesi gerektiğini söylemişti. İş iştir, hakkını aramazsan kandırılabilirsin. Kaptan tabii ki akrabasıydı, onun payını verecekti ama para en saf ruhları bile kirletebilirdi, kaldı ki akrabası kaptan dünyanın en temiz insanlarından biri de değildi. İşlerini halleder etmez dönecekti, o dönene kadar da Rehana ilk çocuklarına hamile olacaktı diye umuyordu. Rehana gitmesini istemiyordu, kalması için ısrar etti ama Azad onu avuttu. Bizim gibi insanlar böyle para kazanıyor: seyahat ediyor, ticaret yapıyor bu şekilde geçimlerini sağlıyor. Gideceğim ve her şey yolunda giderse Tanrı'nın bize bağışladıklarıyla geri döneceğim. Hasanali, Rehana'ya ahmakça davranmayı bırakmasını, Azad'ı sıkboğaz etmemesini söylemişti. Bu bölgelerde yaşayan çoğu insan için durum buydu, biliyordu Rehana bunu. Musim rüzgârları döndüğünde, o sene geldiğinde Azad Mombasa'daki gemisine katılmak üzere ayrıldı ve beş sene boyunca hiçbir haber alamadılar ondan, belki de sonsuza dek alamayacaklardı.

Haber yollayabilseydi yollardı diye düşündüler ama haber gelmeyince Rehana geminin bir felaketle karşılaştığını düşündü. Babaları Zekeriya kendi babasının bu şekilde öldüğünü anlatmıştı onlara, musim döneminde yaptığı bir yolculuktan dönerken gemilerinin Arap Denizi'nde fırtınaya yakalandığını ve parçalandığını, babasının boğularak öldüğünü söylerdi. Annesi durumu ancak haftalar sonra öğrenebilmişti, tüccarlar geminin kaybolmuş olabileceğine kanaat getirdiklerinde kocasının öldüğünü kabul etmekten başka şansı kalmamıştı. Onun ismi de Hasanali'ydi ve Zekeriya da yaşı elverdiğinde musim seyahatine çıkmıştı, belki babasını arıyordu. Neyse ki sonra Hasanali doğmuştu, bu yüzden bir daha gitme zahmetine girmemişti, dolayısıyla boğulmamıştı. Bu yüzden Rehana'nın aklına gelen ilk korkunç şey geminin Hindistan'a giderken kaybolmuş olabileceğiydi. Hasanali bunu nasıl öğrenebileceklerini sordu soruşturdu, bazı kişiler onlar adına tüccar ve satıcılara haber saldı. Hayır, gemi sağ salim varmıştı limana, damatları bir dahaki musim sevkiyatında yanlarında olurdu. Ama Azad gelmedi, Hasanali de bir süre sonra artık sormaya utanır olmuştu. Onları, Rehana'yı terk edip Hindistan'daki yaşamına dönmüştü, Rehana'nın aşkına, özlemine, Hasanali'yle birlikte ne kadar saf olduklarına gülüyordu. Fakat Rehana, başlarda Azad'ın bir felaketle karşılaştığına, bir gün çıkıp geleceğine, başına gelenleri bir bir anlatacağına dair umudunu bir müddet korudu. İlk birkaç ayda içten içe artık geri dönmeyeceğini anlamış olsa da böyle hissediyordu. Senelerce gidişi üzerine uzun uzun düşündükten sonra artık geriye yalnızca acı bir öfke kalmıştı. Evliliğinin o ilk aylarının sarhoşluğunu düşünmemeye çalışıyordu. Kendini ahmak gibi hissediyordu o dönemi hatırlayınca ve onunla ilgili anılar öfkeye dönüştükçe, Hasanali'yi suçluyor, temkinli olmak, beklemek istediği noktada onu teşvik etmesini hatırlıyordu, fakat bunu ona

hiç söylememiş, kızgınlığını içinde yaşamıştı. Yaşamı altüst olmuştu, karamsarlaşmış, ölgünleşmiş, günü gecesi birbirine karışmıştı, özlüyordu onu. Kendini onu özlemekten alamıyordu, her şeyden nefret ettiği anlarda bile onun varlığını, ismini, sesini özlüyordu. Ev işlerini yapıyordu her zamanki gibi ama eskiye kıyasla daha tahammülsüz, daha kayıtsızdı, bir parçası ağırlaşmış, buruklaşmıştı.

Meryem Teyze, Azad'dan önce de yaptığı gibi birkaç ayda bir gelmeye devam etti. Yalnızca Rehana evlendikten sonraki o yedi ay boyunca uğramamıştı, ona mutlu olması için zaman ve alan tanımak istediğini söylemişti ama Azad musim zamanı gittiğinde tekrar gelmeye başlamıştı, hem Rehana'ya refakat etmek hem de bir hamilelik durumu söz konusuysa (Rehana'ya göre bu mümkündü) yakınlarda olmak için. Fakat hamile değildi Rehana. Meryem Teyze bir süre sonra, Azad'ın yokluğu uzadıkça onun ayrıntılı, kederli sorularını cevaplamayı bırakıp avutucu şeyler söylemeye başlamıştı. En sonunda Meryem Teyze kontrolü eline aldı. Azad'ın ortadan kaybolmasının üstünden iki sene geçmişti, Meryem Teyze birkaç ayda bir gelip onlarla kalmaya başladı, Hasanali ve Rehana hâlâ ıstırap içindeydi. Bu yüzden gitmedi. Kaldı. *Mfungo Mosi*'den *Mfungo Mosi*'ye,[4] bütün bir sene oradaydı. Muharrem ayını onlarla geçirdi, Mevlit Kandili'ni, Miraç Kandili'ni, Ramazan'ı, Sikukuu Ndogo ve Sikukuu Kubwa'yı[5] hep onlarla geçirdi. Kısa süreliğine diye gelip uzun uzun, artık zorla evden çıkartılana kadar kalan misafirleri anlatan komik şarkıyı söylemişti bir keresinde; yanlarında bulunması külfet olmaya başladıysa bunu rahatça söylemelerini istemişti.

Geçen yıllar onda hiçbir fark yaratmadığı için, her zamanki cümbüşüyle oradaydı yine. Misafirler gelip gider, onla-

4 (Svahili) Ocak ayından ocak ayına.

5 (Svahili) Küçük bayram ve büyük bayram.

ra iade-i ziyaret yapılırdı. Döşekler açılır içindeki pamuklar, koku ve mikroplardan arınsın diye güneşe serilirdi. Bahçedeki pencereleri tamir ettirmiş, duvarları boyatmıştı. Hasanali çıkan masrafa biraz homurdandıysa da memnun olduğu belliydi. Bahçeyi temiz ve yenilenmiş göstermişti, yetiştirdikleri bitkiler de bu değişimle daha bir gür ve biçimli görünüyordu. Meryem Teyze bir iş de kurdu, merasimler için sebzeli börek ve fasulye kızartıyor, bunların bir kısmını da Hasanali'ye dükkânda satması için veriyordu. Balıkçılar bahçe kapısına ipe dizilmiş balıklar getirir, o da onlarla sanki pilav, manyok ya da muzun yanında yemek için değil de büyük bir ziyafette yenecek miktarda alacakmış gibi hararetli bir pazarlığa tutuşurdu. Ama balıkçılar ertesi gün yine gelir, bahçe kapısında curcuna koparırdı, bazen de sipariş vermedikleri halde sırf Meryem Teyze'yle pazarlığın keyfi için bir balık getirip bırakırlardı.

Rehana bütün bunlar olup biterken uzun uzun uyuyamıyordu, uyumak istemiyordu da. Meryem Teyze onun odasına taşınmıştı, uyandığı anda onu da bir vesileyle uyandırıp karşı konulmaz cazibesiyle harekete geçirirdi. Rehana'dan ona her gün birkaç sayfa Kuran okumasını istemişti, çünkü gözleri artık iyi görmüyordu, o yüzden uzun sureleri kendi başına okuyamadığını ve Rehana'nın eşsiz bir okuyucu olduğunu söylemişti. Rehana on yaşındayken Kuran'ı baştan sona okuyabiliyordu hatta bazı kısımlarını da ezbere biliyordu (Gerçi on yaşına girdikten kısa bir süre sonra adet görmeye başladığı ve erişkin sayıldığı için Kuran kursuna gitmeyi bırakmak zorunda kalmıştı). Meryem Teyze, Rehana'yı tekrar eskiden kendisine diktiği gibi güzel elbiseler dikmeye başlaması, bu kez ona bir şeyler dikmesi için ikna etti. Sonra bu elbiseleri öyle bir övdü ki diğer kadınlar da kendilerine elbise dikmesi için sıraya girdiler. En sonunda Hasanali'yi de evlenme zamanının geldiğine ikna etti,

kendisi için bir eş düşünmeye başlamasının iyi olabileceği fikrini aklına soktu. Meryem Teyze, Hasanali'ye evlenmesini söylerken bunu düşünmemişti ama evleneceği kadın aynı zamanda Rehana'ya arkadaş olacaktı, ikisini de içine saplandıkları bataklıktan çıkarmaya yardım edebilirdi. Bu kişinin kim olacağını biliyordu, hazır olduğu zaman, ki fazla beklememek en iyisiydi, onları tanıştırabileceğini söyledi. "Zengin bekârlar peşimde olmasa," demişti Hasanali'ye, "ben evlenirdim seninle."

Malika böylece girdi hayatlarına, Hasanali'ye mutluluk getirdi ve yaşamlarını değiştirdi. Rehana, Azad'ı geçmişte kalan bir hata olarak düşünmeyi öğrendi. Bu hatayı düzeltmenin bir yolu yoktu. Bu evliliği bitirmeye çalışabilirdi ama bunun ne anlamı olacaktı ki? Zaman aleyhine işliyordu. Anneleri öleli on sene olmuştu, yirmi dokuz yaşına gelmişti. Artık genç değildi. Ve işte Malika karşısında duruyordu, ıspanağı yıkamıştı, sırada balığın sosunu hazırlamak vardı. Ninnisi ya da mırıldandığı her neyse onun eşliğinde muhtemelen Hasanali dinlenmeye geldiğinde birlikte geçirecekleri zamanı düşünüyordu. Artık hayatında Malika olduğu için Hasanali dükkânı öğle yemeğinden sonra dinlenmek için birkaç saatliğine kapatıyordu. Bunları düşünürken bir gülümseme belirdi Rehana'nın yüzünde, biraz kıskanmıyor da değildi. Ayağa kalktı, şöyle bir kaldırıp dikişini bitirdiği elbiseye baktı, olmuş mu diye evirip çevirdi. Öğleden sonra ona siparişi veren kadının elbiseyi teslim almaya geleceğini düşününce bir tatmin duygusu uyandı içinde. Kadının beğeneceğini düşündü. Elbiseyi katlayıp tekrar oturdu, otururken bacağının yaralı adamın defterine çarptığını hissetti. Adamın Azad olduğunu düşündüğüne, ona özlemeyi ve nefret etmeyi, ondan çok kendinden tiksinmeyi öğreten o adam olduğunu sandığına inanamıyordu. Şükür ki geri dönmeyecekti Azad, yoksa ne yapardı? Mzungunun defterini ne yap-

malıydı acaba? İçinde yazılan kelimeleri bile okuyamıyordu, bilmediği bir dilde yazılmıştı. Şu an çöpe atamazdı çünkü çöp toplayan adam, içinde satmaya değer bir şey var mı diye bakmak için yakmadan önce didik didik ediyordu çöpleri ve bu defteri bulursa bir ödül ya da harçlık almak için doğrudan Avrupalı yetkiliye götürüp hırsızlık yaptıklarını bildirirdi. Defteri bir yere gömebilirdi ama yakalanırsa bu defa da büyü ya da bir tür fenalıkla uğraşan kaçık bir kadın olduğunu düşüneceklerdi. Bir yük gibi yanında taşıması gerekiyordu onu, onda olduğu fark edilene kadar saklaması gerekiyordu, belki ölene kadar saklaması gerekecekti, sonra da insanlar onu bulduğunda sefil bir kız kurusu, bir hırsız olduğu için alay edeceklerdi onunla.

IV

Pearce

Güveçte oğlak ve pilavdan oluşan akşam yemeklerini yedikten sonra verandada oturdular. Bondeni'deki çiftliklerin idare amiri Burton yaralıyla tanışmak için ziyarete geldi. Düzgün kesilmiş bıyığı ve simsiyah dağınık saçlarıyla kalın, yapılı bir adamdı. Bıyığının kesimi ve bakımının onu titiz ve detaycı biri gibi gösterdiğini düşündü Martin. Üstüne bol gelen kıyafetleri içinde sakil ve biraz solgun görünüyordu ama üstündeki *khaki*yle[1] şehre vardığındaki halinden bir nebze daha iyiydi. Günbatımından beri Burton durmadan cin ve limonata, Frederick ve Martin de İskoç viskisi içiyordu. Martin onlar kadar susamış ve iştahlı olmasa da, kaba görünmemek için bir süreliğine ayak uydurdu. İmparatorluğun istikbaliyle ilgili tartışmaları hararetlendikçe sesleri yükselmişti. Frederick, Martin'in boşalan kadehini tazelemekten vazgeçmiş, onu kendi haline bırakmıştı, yalnızca şu ya da bu konuda yanında yer almasını istediğinde ona dönüyordu.

1 (Hint.) Toprak rengi. İlk kez Britanya Ordusu tarafından Hindistan'da kullanılmış askerî üniforma rengi ve daha sonra bu tip kıyafetlere verilen isim – ç.n.

Burton fikirlerini savunurken yanında birini aramıyordu, Britanya'nın Afrika'daki varlıklarının Afrika nüfusunu yavaş yavaş azaltıp sonunda tamamen yok edeceğinden, yerlerine Avrupalıların geleceğinden emindi. Ona göre, olaylar kendi haline bırakılırsa, işgüzar yetkililer engelleyici müdahalelerde bulunmazlarsa ya da yerlilerin refahından sorumlu olduklarını ileri süren saçma sapan düşüncelerle zorluk çıkarmazlarsa bu kaçınılmaz olarak gerçekleşecekti.

Kolonilerdeki İngilizlerin kamusal meselelerle ilgili ciddi sohbetler etmelerinde sahte bir yön olduğunu düşündü Martin. Böyle bir durum onun menfaatine olabilirdi ama belki de bu adamların da genel anlamda istifade edebileceği bir şeydi, dünyada varlık göstermek, kendilerini önemli hissetmek istiyorlardı. Burton'ın sesi şimdi daha bir canlanmış, otoriter bir kesinliğe ulaşmıştı. Yalnızlık, hizmetkârlar, hastalıklar ya da bulundukları yerde olmanın, yaptıkları şeyi yapmalarının yarattığı tatminsizlik umurlarında değildi. Dünyanın içinde bulunduğu durum için endişeleniyorlardı. Birkaç adam bir araya gelip bir iki kadeh içtikten sonra hep bunları konuşurlardı, günlük yaşamın ufak tefek sıkıntılarını böyle büyük meseleleri konuşarak örterlerdi.

"Bu kıta yeni bir Amerika olma potansiyeline sahip" dedi Burton, ona inanmayacaklarını düşünerek, sert bir vurguyla. "Ama Afrikalılar burada olduğu sürece bu gerçekleşemez. Bu bölgeyi düşünün mesela. Araplar buradaki zencileri yozlaştırıyor, dinleriyle... üzerine parfüm boca edilmiş nezaketleriyle ahlâklarını bozuyorlar onların. Araplar tek başlarına pek etkili değiller. Genellikle kuru gürültü yaparlar, çalışacak kabiliyetleri yok, ancak geçinmek için ya da işin içinde talan ve yağmacılık varsa harekete geçerler. Biz buraya gelmeden önce korsanların ülkesiydi burası. Rüzgâr döndüğünde, Araplar istila etti bütün bu sahili, kasten yakıp yıktılar, zorla alıkoydular insanları, köleleştirdiler. Sonra rüz-

gâr tekrar döndüğünde topladıkları ganimetlerle oyalanmak için mağaralarına çekildiler. Ne kadar çabuk yoksullaştırılıp defedilirlerse o kadar iyi."

"Evet, haklı olabilirsin," dedi Frederick, Araplar hakkında söylediklerinin doğruluğunu teslim ederek ama bir yandan da bir fesatlık kolluyordu. Martin, Burton'ın çirkin şeyler söylemeye hazır olduğunu Frederick'in de onu kasten kışkırtıp uçlara çektiğini anlayacak kadar dinlemişti tartışmalarını. "Ama bu bölgeye bir düzen getirdiklerini de itiraf et, kabul et bunu."

Burton acele etmedi, cini kadehin içinde keyifle şakırdattı, Frederick'in kışkırtmasına kapılmadığını belirten sakin bir tonda sürdürdü konuşmasını. "Biz olmasak, Zanzibar sultanının temsil ediyor gibi göründüğü sözde düzene rağmen burası bir mevsimde korsanların yuvası olur. İç kesimlerdeki yabani Afrikalılara bir diyeceğim yok, onlar başka türde bir hayvan. Onlar zaten kaderlerine terk edilmişler. Medeniyetle karşılaştıklarında açlıktan kırılıp ölecekler. Bana hiç ahlâk ve sorumluluk diye sızlanmayın. Kaçınılmaz olanı söylüyorum size, bilimsel olanı. Bu noktaya varılmasında zalimce bir şey yok, bu, dünyanın her yerinde tekrar tekrar böyle yaşanmıştır."

"Senin İmparatorluk hizmetinde biri olarak görevlerini ihmal ettiğini düşünmeye başladım," dedi Frederick kurumlu bir sesle, görevini ciddiye almadığını ima etmek istemişti. "Hatta bence, insanlığa karşı sorumsuz şekilde davranıyorsun. Ben yerlilere karşı sorumluluk duyuyorum, gözümü üstlerinden ayırmıyorum, onları yavaş yavaş itaat etmeye alıştırıp düzenli iş gücüne dönüşmelerini sağlamaya çalışıyorum."

"İşte engelleyici müdahale derken tam da bunu kast ediyordum. Onlar için ne kadar çok şey yaparsak," dedi Burton, sesi yine yükselmişti, "o kadar fazlasını talep edecek-

ler ve hiçbir çaba sarf etmelerine gerek kalmayacak. Barbarlıklarına devam edecekler, bizden onları beslememizi bekleyecekler. Bizden nefret edecekler ama yine de refahlarını bir sorumluluk olarak sağlamamızı isteyecekler. Buna hakları olduğunu düşünecekler. Kendi hallerine bırakıldığında düzenli bir işgücü olarak çalışmazlar."

"Ben de bu nedenle onlara rehberlik etmeliyiz diyorum," dedi Frederick, "Bu bizim sorumluluğumuz."

"Yani onları mecbur kılmalıyız diyorsun," dedi Burton. "Onları yalnızca baskı ve manipülasyonla çalıştırabilirsin, çalışmak ve başarmanın ahlâklı bir şey olduğunu anlamalarını sağlayamazsın. Anlamazlar bunu. Bu yüzden hâlâ yüzdükleri derileri giyiyorlar, yaprak ve hayvan pisliğinden yapılmış barakalarda yaşıyorlar. Sorumluluk hakkında istediğin kadar konuşabilirsin ama eğer ki Afrika'da düzen ve refah istiyorsan Avrupalıların buraya yerleşmesi şart. İşte o vakit burayı yeni Amerika'ya dönüştürebiliriz."

"Bunu yapmamız için cinayet işlememiz gerekiyor," dedi Frederick öfkeyle, viskisinden büyük bir yudum aldı. "Ama söylediklerine bakılırsa bunun kötü bir şey olduğunu düşünmüyorsun sanırım."

"Bence, eksik ve sorunlu bir fikri savunuyorsun," diye yanıtladı Burton nazikçe. Frederick'in kışkırtıcı tutumunu savuşturmuştu, şimdi kışkırtıcı olma sırası ona gelmişti. "Zaten öldürüyoruz onları. Bize itaat etmeleri için öldürüyoruz. Aslında hiç müdahale etmeden kendi hallerine bırakmalıyız ki kendi kendilerine ölsünler."

Martin yerlilerin zencilerden farklı oldukları noktalar üzerine tekrarlarla sürüp giden ve en sonunda kendi kuralların boyun eğmeleri için zorladıkları kim var kim yoksa herkese kadar uzanan tartışmalarını sessizce dinledi. Bunu yapan yalnızca İngilizler değildi. Fransızlar, Hollandalılar gibi diğer Avrupalılar da buna benzer bir değişim sürecinden

geçmişti hatta kimse üzerinde egemenlik kurmaya çalışmamış ya da kimsenin üzerine kıyamet gibi çökmemiş Lehler ve İsveçliler de bunu yapmıştı. Bu tip konuşmalar onda tepki uyandırıyordu, rahatsız ediyordu onu, duyduklarından ötürü gerginleşmişti. Bu konuşmaların kendisini rahatsız ettiğinin Burton farkında mıydı acaba? Ona daha fazla sıkıntı vermek için mi abartılı laflarla devam ediyordu konuşmasına yoksa alkolün etkisi mi buna yol açmıştı diye merak etti.

"Bak, bak Pearce, yani Martin, dostum," dedi Frederick, sarhoş olmuştu, biraz da asabileşmişti, belki Pearce'ın Burton'ın bu vahşi fantezilerinde bir taraf tutmayacağını düşündüğü için asabiydi böyle. "Sen ne düşünüyorsun bütün bunlar hakkında? Şimdi 1899 yılındayız, nasıl bir yeni yüzyıl bizi bekliyor? Bizden önceki cesur atalarımızdan daha iyisini yapabilecek miyiz? Burayı yerlilerden temizleyip bir tür yeni Amerika'ya dönüştürebilecek miyiz ya da bu odunlardan medeni ve çalışkan insanlar yaratabilecek miyiz? Sen ne düşünüyorsun söyle bakalım."

"Bence zaman geçtikçe bu tip yerlerde yaptıklarımızı bu kadar kahramanca görmeyeceğiz," dedi Martin. "Bence o kadar da matah varlıklar olmadığımızı anlayacağız. Ve zamanla yaptığımız bazı şeylerden utanacağız."

"Valla anti-emperyalist bu," dedi Frederick, Martin'in söyledikleri memnun etmişti onu. "Tamam, şimdi sen söyle Burton, sen ne düşünüyorsun bu konuda?"

"Bu hayvanlara göre onları geliştirmek için fazla uzaktan gelmiş bulunuyoruz," diye sürdürdü sözlerini Martin, bir yandan da keşke hiç konuşmaya başlamasaydı diye düşünüyordu, "yaşayışlarına müdahale ettiğimiz için onlara karşı sorumluyuz."

Burton küçümseyen, alaycı bir tiksinme ifadesiyle başını çevirdi. "Onlara hiçbir şey borçlu değiliz," dedi, "yalnızca zamanları dolana kadar sabretmeliyiz. Ölmekte olan bir hay-

vana gösterdiğimiz sabrı göstermeliyiz, yalnızca. Hayvanlar gibi yaşamalarına ya da ölmelerine biz sebep olmadık. Sadece kendi sefaletlerine son verecek kadar mühlet tanımalıyız onlara, o kadar."

"Burton bazen asıl senin bir hayvan gibi konuştuğunu düşünüyorum," dedi Frederick tiksinerek. "Söylediklerinde çok haklısın Martin, özellikle de Burton'ın pek sevdiği bu çirkin kehanetleri geri dönüp hatırladığımızda utanacağız. Kör topal geride bıraktığımız yüzyılda yaptıklarımızdan daha iyisini yapabileceğimizi sanmıyorum. Hesabını Oscar Wilde gibi bir dehayı yok ederek kapatan bir yüzyıldan fazla bir şey bekleyemeyiz."

"Oscar Wilde!" diye bağırdı Pearce gülerek. "Çok daha kötü şeyler yaptık biz."

"Bak ne diyeceğim, eğer Burton'ın tahminleri doğru çıkarsa," dedi Frederick, dili ağırlaşmaya başlamıştı, "yarın hemen toplanıp evime döneceğim, imparatorluğun canı cehenneme. Bunlar Burton'ın Güney Afrika'da birlikte zaman geçirdiği kaçıkların fantezileri. Açgözlü İngilizler ve Hollandalı fanatikler onun o keskin bilimsel zekâsını ırkların yeryüzünden silinmesiyle ilgili kehanetleriyle bulandırdılar. Oysa İmparatorluğun peşinde olduğu şey bu *değil*. Hindistan'da bu tip konuşmalar duymazsın."

"Afrika, Hindistan değil," dedi Burton. "Ve orada bile İmparatorluk Hintlilerin çağdışı olduğunu gösterdi. Onlar için bir çıkış yolu yok artık. Yapabilecekleri en iyi şey ellerinden geldiğince bizi taklit etmek, bizim hâkimiyetimize girmek olur. Ama bu bile burada yaşadığımız durumdan daha iyidir. Hindistan artık mühletini doldurmuş çağdışı bir uygarlıktır. Burada ise hayvanlardan ve yabanilikten başka bir şey yok."

"Zırvalıyorsun," dedi Frederick, kadehlerini tazelerken. "Bu kadar vahşi olduklarını düşünüyorsan, neden onlara kriket öğretiyorsun?"

"Gülmek için. Aralarından bir Ranjitsinhji çıkacağını düşündüğüm için değil elbette, dedi Burton, ismi telaffuz ederken yaşadığı zorluğa gülerek.

Martin ertesi sabah geç uyandı, içkinin etkisiyle bitkin hissediyordu kendini. Erken vakitte getirilen sabah çayı yanı başında soğumuştu, Hamis sivrisinekler için taktıkları cibinliği onu uyandırmadan kaldırmıştı. Frederick çalışma odasındaydı; beyaz gömleği, üzerine bol gelen *khaki* şortu, dizlerine kadar çektiği çorapları ve cilalı kahverengi ayakkabılarıyla masasının başında geçen yılın vergi ve gümrük iadelerini yazıyordu. Burton çiftliğe gitmek için sabahın ilk ışıklarıyla yola koyulmuştu. "Eşeğiyle çıktı yola," dedi Frederick arkasına yaslanıp gülümseyerek. "Kolonilerde her çeşit bulunuyor ne de olsa, değil mi? Çiftliğine varmış olacak bu sabah, onlardan biri gibi aralarında dolaşacak, işlerinde onlara yardım edecek, çamurlu kanallara dizlerine kadar girecek. Akşamüstü keyfi yerindeyse işçilerle oturacak, şarkı söyleyecek ya da yarın öğleden sonra kriket oynamaya davet edecek onları. Birkaç gün sonra yine benim verandama gelecek ve uygarlıkla karşılaşmanın üzerlerinde nasıl ölümcül bir etki yarattığını, nesli tükenmekte olan hayvanlar gibi yok olmalarını beklememiz gerektiğini anlatacak. Sert adam izlenimi yaratmayı, sadece verime odaklanmış pratik ve duygusuz biri gibi görünmeyi seviyor. Ama düşünen bir yönü de var, işini çok ciddiye alıyor. Nasıl hissediyorsun? Keyifsiz görünüyorsun biraz. Hâlâ bitkinsin sanırım. Bu sabah da korkunç bir sıcak var."

"İçkiye dayanıklılık konusunda sizin kadar sağlam değilim sanırım. Baksana pırıl pırıl tıraş olmuşsun, İmparatorluğun çarkını döndürmek için mutlulukla vazifenin başına oturmuşsun, bense içim boşaltılmış gibi hissediyorum. Hamis çayımı getirmiş, cibinliği toplamış, uyanmamışım bile," dedi Martin.

Frederick güldü. "Bence hâlâ yorgun olduğun için böyle hissediyorsun. Seni bir an önce güçlendirmeliyiz. Aslında bu işleri eskisi gibi yürütemiyorum artık. Sıcak yoruyor, bitkin düşürüyor. Haklısın, Hamis işlerini kusursuz yapar. Sen de siyahların bu işler için doğuştan yetenekli olduğunu düşünüyor musun? Kimdi o, siyahlar insan bedeniyle ilgili hizmetleri yerine getirmek için ideal insanlardır diyen? Dr. Johnson mıydı? Yok, Melville'di. Kölelerin isyanıyla ilgili bir hikâyede geçiyordu. Kaba saba bir üslubu vardı fakat sanırım konusu için en uygun anlatım biçimi buydu. Ha, bu işlerini yaptırmak için Masai savaşçılarından birini tutabilirsin. Anlatılan hikâyeler doğruysa bedeninden hemen bir iki uzvun eksildiğini görürsün. Yabanda zorlu şartlar altında yaptığın yolculuğu, çektiğin işkenceleri düşündüm bu sabah. Başından geçenler, sevgili Pearce, asla hafife alınacak şeyler değil, gerçi, aynı işkencelerden geçip hayatta kalacak sebat ve yüreklilik bende olsaydı ben de senin gibi hafife alır, geçiştirirdim ama kolay değil yaşadıkların, biliyorum. Sana rehberlik etmesi, seni koruması için yanına verilen o boğaz kesen canileri ve korkunç ihanetlerini düşündüm. Bu insanların zihnindeki karanlığı kim tahmin edebilirdi ki? O korkunç bölgede tek başına hayatta kalma mücadelesi verdiğini söylediğinde, aklımdan Browning'in 'Childe Roland'ı geçti, bilirsin o şiiri, Kara Kule'deki o korkunç yolu hatırladım. Browning'i sevmem ben, sen sever misin? Okuyamıyorum onu, bütün o anjanbman falan boğazıma yapışıyor. Ama bu sabah yok dedim Browning'le ilgisi yok. "Childe Roland" değil, Swinburne. Swinburne'ü hatırlattı. Şiir sever misin Martin? Yeni yüzyılla ilgili bir şeyler söyledin dün gece. Ben de bu sabah Swinburne'e baktım ve şu mısralar gözüme çarptı. Bunun söylediğinle herhangi bir ilgisinin olmadığını düşünebilirsin ama ben sanki kastettiğin şeyin bir yankısını buldum burada. Müsaade edersen şu mısraları sana okumak için işaretlemiştim:

Yaşamın ölüm gibi çorak göründüğü bu tufanda
Yalnızca rüzgâr gezinir ve eğlenir

Şiirin tabiatla hiç ilgisi yok, biliyorum –aşkın ölmesinden falan bahsediyor, sevgili Swinburne– ama işte o ıssız yer, o yaban, kuru ve zalim toprak, oysa öyle değildi bir zamanlar. Bütün bu çabalarımıza rağmen bu kıtanın kalbini kurutan şey geride kalanları da kurutacak ve bizden sonra burada hiçbir şey kalmayacak derken haklı olup olmadığını düşündüm."

Frederick'in gözleri kocaman açılmıştı, Martin'e uzunca bir süre öylece baktı. Martin de sessiz bir bakışla karşılık verdi, söyleyecek bir şey bulamamıştı. Frederick'in kendi sözcüklerinden, düşüncelerinden duygulandığını fark etti, bunun karşılığında bir şey söylemesi gerektiğini hissetmişti fakat Frederick'in, bizden sonra burada hiçbir şey kalmayacak diye düşünerek kendini önemseyişi onu hayrete düşürmüştü. Frederick gülümsedi, "Haklısın, bu konuda yapacak hiçbir şey yok, o halde buradan olabildiğince faydalanmak için elimizden geleni yapmalıyız. Kahve hazır sanırım, kokusu geliyor. Ee Martin bugün ne yapacaksın? Sana Swinburne'ü vereyim mi? İyi bir şair mi sence? Geçit vermez bir kasvetle yazıyor ve birinci sınıf bir dırdırcı ama Tanrı yetenek bahşetmiş işte. Vicdan azabı ve pişmanlık çamurunda debelenmek ister misin biraz?"

"Deniz kenarına inip sahilde biraz yürürüm diye düşünmüştüm," dedi Martin, omzunun üstünden verandaya bakarak. Frederick masasından kalktı ve ikisi beraber körfeze bakmak için odanın öbür yanına geçtiler.

"Bence yürüyüş için hava çok sıcak şu an," dedi Frederick. "Çok da kalabalıktır orası şimdi, insanlar kumsalda uyuyorlar. Şu plaja, şu pisliğe bir bak. Defolup gittiklerinde oraya birkaç uyarı assam iyi olacak. Yere Çöp Atmak Yasak-

tır ya da Kesin Kafalarını. Artık çok geç. Muson yağmurları yaklaştı, o yüzden bu gemiler yüklerini alıp Mombasa ve ötesindeki bölgelere dönüyor. Yukarıdan baktığında çok güzel görünüyor körfez, değil mi? Ama gemiler açısından tehlikeli, özellikle de muson yağmurları başladığında. Dalgalar gemiyi anında batırabilir. Galiba en kötü dönem kuzeydoğu rüzgârları başladığında yaşanıyor. Buraya vardığımda daha yeni dinmişti kuzeydoğu rüzgârları. O zamanki enkazı görsen gözlerine inanamazdın. Doğrudan körfeze eser ve deniz oradaki yola kadar ilerler, o fırtınaya körfezde yakalanan her gemi en iyi ihtimalle sahile vurur. Yalnızca Arap yelkenlileri ve diğer yerli üretimler dayanabiliyor bu rüzgârlara. Diğerleri burun civarındaki güzergâhlarda demirlemek zorunda kalıyorlar. Şu an esen rüzgâr güneybatı rüzgârı; burun, dalgaların bir kısmını kesiyor. Arap yelkenlileri körfezdeki kavis boyunca rahatça kıvrılabiliyorlar. Görüyor musun? Oradan yüklendikleri bütün ticari malları alıp Mombasa ve Lamu'ya gidip rüzgârın dinmesini bekleyecekler. Bu sene iyi geçmiş, öyle söylediler. Şu aşağıdakiler de bizim gümrükçüler. Şuradakiler de gece, karanlıkta ülkeye gizlice giren sefil zavallılar. Gümrükçüler gölgelikte duruyorlar, gördün mü? Gemilere yüklenen her şeyi onlar tartıyor, ki Kraliçe bizim buradaki denge kuran, sakinleştiren varlığımızdan payına düşeni alsın. Öğleden sonraları biraz daha sakinleşir ortalık. O zaman yürüyüşe çıkabiliriz, güneş de günün o vaktinde bu kadar bunaltmaz.

"Teşekkürler, öğleden sonra benim için de uygun olur," dedi Martin, çünkü Frederick'in onun o kalabalığa karışmasını istemediğini ama bunu doğrudan bir yasak gibi sunmayacak kadar nazik davrandığını tahmin etti. Bir bölge müdürü yürüyüşe çıkmasını yasaklayabilir miydi? Despot Frederick yasaklayabilirdi; mülayim, her şeyin en iyisini bilen, kendisine itaat edilmesini bekleyen ama bunu öyle değil-

miş gibi ifade eden bu zorba adam bunu yapabilirdi. Evinden çok uzaktaki bir ev sahibi olarak buna izin vermemesi biraz iticiydi, özellikle de misafir bu kadar muhtaç bir durumda oraya vardığında. Fakat onun söylediğine uymamak ayıp olurdu. Gerçi o kalabalığın içinde başına ne gelebileceğini düşündüğünü anlayamamıştı Martin. Belki yol boyunca muhtelif aralıklarla oraya buraya atılmış çöplerin içinden geçmenin, mangallardan etrafa saçılmış küllerin kirlettiği yollardan yürümenin onu rahatsız edeceğini düşünmüştü. Ya da belki de Martin'e eşlik etmek, ona yönettiği bölgeyi kendi göstermek istemişti.

"Hah, kahve de geldi. O halde sen biraz Swinburne'le ilgilenirken ben de şu raporu bitireyim, sonra da öğle yemeği yeriz," dedi Frederick. "Öğle yemeklerini severim ben."

Akşamüstü yürüyüşe çıktılar, Frederick bol şortuyla derli toplu görünüyordu, bacağının görünen kısımlarındaki tüyler altın bir post gibi parlıyordu. Gür, bakır rengi bıyığının altından dişlerinin arasına sıkıştırdığı piposunu tüttürüyordu. Martin teftişe çıkmış sömürgeci amirin insanların arasına karıştığı zamanki görünüşü böyle herhalde diye düşündü, esnek, rahat bir otorite figürü. Martin de tıraş olmuş, saçını kestirmişti ama üzerinde hâlâ kendisine kısa gelen emanet pantolon vardı. Sabahın curcunası durulmuştu, evlerinin dışında, sokakta oturan insanların, yayaların, bir ağacın altında dinlenenlerin yanından geçtiler. Oğlan çocukları kumsalda koşuşuyor, bazıları yüzüyordu. "Küçük, köhne bir şehir burası," dedi Frederick kaşlarını çatarak, ağacın gölgesi altında oturan gençlerin seslenişlerini duymamış gibi yapıp, yaşlıların selamlarına karşılık veriyordu. "Ama köklü bir tarihi var. Tabii bazı kısımları hayal ürünü, mesela antik dönemde Mısırlılar ve Yunanların gemilerle fildişi için buraya geldiklerini söylüyorlar. Başka bir tevatüre göre de ülkesinden kaçan Pers prensi burada bir krallık kurmuş, böylece melez Svahili

medeniyetinin temellerini atmış," Frederick son kelimeyi söylerken dişlerini gösterdi ama gülümsüyor muydu yoksa öfkelenmiş miydi pek anlaşılmıyordu. Belki de yalnızca bu kelime onu irkitmişti, bağlam içinde uygunsuz kaçtığını belirtmek için böyle yapmıştı. "Persler buraya uçan halılarıyla gelmişti, ona şüphe yok. Bu anlatılanlarda doğruluk payı vardır mutlaka ama aylak insanları büyülemek için egzotik zırvalarla süslüyorlar hikâyeleri. Bence bu tarihî şehirleri kuranlar, Burton'ın geçen gece korsanlar dediği kişiler, kaçak bir prens falan değil. Ama Portekizliler buraya vardığında buranın Mombasa'ya rakip olabilecek kadar müreffeh bir yer olduğu kesin olarak biliniyor. Söylenenlere göre Çin'le ticaret yapılıyormuş o dönem burada, gerçi ben bu konuda biraz kuşkuluyum. Çinliler 15. yüzyılda bunca yolu kat edip geldilerse neden geri dönüp gittiler? Çünkü Çin'e dönmek için de yine uzun bir yol gitmeleri gerekiyor, oysa burada kalıp hâkimiyet kurabilirlerdi, değil mi?"

"Belki de burada olup da memleketlerinde olmayan bir şey görmemişlerdir," dedi Martin.

Frederick dişlerini sıkarak güldü ve sonra başını salladı. "Güzel söyledin dostum. Her neyse, yani Portekizlilerin burayla işi bittiğinde, harabeye dönmüş bir sahil şehrinden pek farkı yokmuş buraların. Bilirsin Portekizlileri, yağmacı, talancı ve bağnazdırlar. Sonra şehir, yüzyıllarca burada yaşamış ve bu harabelerin içine etmiş Gallalar ve iç bölgelerden gelen diğer kabilelerin saldırılarıyla neredeyse yerle bir olmuş, ta ki Zanzibar sultanı buraları yeniden canlandırmaya karar verene kadar. Toprak bereketli değil ama yeter miktarda ürün veriyor, sürekli yeni ürünler ekliyoruz. Burada bir istikbal var bence."

Sahildeki caminin yanında geçerlerken Martin bir an durdu. Bir grup ihtiyar dışarıda *baraza*da[2] oturuyordu, hepsi sa-

2 (Svahili) Geleneksel Svahili evlerinin dışarısındaki oturma alanı.

kallıydı, bazılarının sakalı baştan sona kırlaşmıştı, bazıları da sarık takmıştı. Yeşil renkte boyanmış avlu kapısı açıktı, Martin caminin yan cephesindeki iki kapıyı da net görebiliyordu. Geriye doğru bir adım çekilince üçüncü bir kapının daha olduğunu fark etti, geleneksel mimari üslubun böyle sade bir camide, doğduğu yerden bu kadar uzakta bile yansıtıldığını fark edince bir gülümseme belirdi yüzünde. Adamlardan biri bir şey söyleyince Martin'in gülümsemesi daha da genişledi, karşılığında o da bir şey söyledi. Adam ilgiyle kıpırdadı yerinden, gülüyordu, arkadaşlarıyla birbirlerine şaşkınlık içinde bakıyorlardı. Martin adamlara el salladı ve yollarına devam ettiler.

"Pearce, bu çok etkileyiciydi, dostum," dedi Frederick. "Ne diyorlardı?"

"Ah, ilk konuşan adam yürüyüş için iyi bir vakit dedi, ben de belki siz de bize katılırsınız dedim. O da günlük yürüyüşünü yaptığını, hoş beş etmek için laf attığını söyledi. Bir dahaki sefere caminin içini de görmek isterim," dedi Martin, Frederick'in şortla oraya giremeyeceğini fark etmişti.

"Bu dili nereden biliyorsun? Bir tür... nasıl denir, devlet temsilcisi değilsin, değil mi?"

Martin güldü. "Casus mu demek istiyorsun? Laf atan adam Arapça konuşuyordu, ben de geçtiğimiz sene Mısır'daydım, eğitim fakültesinde danışmanlık yapıyordum. Aslında daha doğrusu işgüzarlık ediyordum. Ve müsaade ettiklerinde eski çağ bölümünde ders veriyordum, yapılara ve planlara bakıyordum. Sanırım beni dinleyen talihsizlerden çok daha fazla şey öğrendim orada."

"Tabii ya, ne aptalım," dedi Frederick, Martin'e hayranlık dolu bir bakış atmak için geri çekilmişti. "Ben de çat pat Hintçe konuşabiliyorum, özellikle karşımdaki kişinin ne dediğini anlamak zorunda olmadığım zamanlarda. Neyse, sonuç olarak çok etkileyiciydi. Seni askerî hizmete mecbur kı-

lıp burada tutmalıyım aslında. Burton da biraz Svahili konuşabiliyor ama tabii Afrika'daki İngiliz hâkimiyetinin kaderini bu dilde anlatacak kadar bildiğini sanmıyorum. Daha çok, şunu taşı, bunu getir, onu bir daha yapma kabilinden şeyleri söyleyebiliyor ama kalabalık içinde konuştuğunda dili doğru kullanamadığını fark ediyorsun. O çiftliği nasıl bu kadar başarıyla yönettiği bir muamma. Burton'dan konu açılmışken, biraz daha iyileştiğinde onu ziyarete gitmemiz için ısrar etti.

"Olur," dedi Martin sessizce.

"İyi adamdır aslında. Birkaç kadehten sonra dili çözülüyor, beyaz adamın kaderiyle ilgili zırvalıyor ama yine de iyi adamdır. Öyle rahatsız edici olmasının sebebi karşısındakini kışkırtmayı sevmesinden kaynaklanıyor. Bence biraz yerli çapkını bir hali var, ha ha ha."

"Ne demek istediğini tam anlayamadım," dedi Martin.

"Yerli çapkını şey işte, R.L. Stevenson'ın anlattığı, yerli kızlarla biraz takılmak için gemiyi terk eden tipler. Yoksa Melville'de mi vardı bunlar? Ama R.L.S.'de de birçok yerli çapkını vardır. Bence Burton'ın çiftlikteki hali biraz böyle. Aman Tanrım, bu kadar kötü konuşmamalıyım zavallı adam hakkında, dikkate alma söylediklerimi, uyduruyorum işte."

Körfezin kavisini takip edip, şehrin kıyısını sol taraflarına alarak ilerlediler. Biraz sonra dallı budaklı bitki örtüsü sıklaştığı için birkaç metre içe doğru yönelerek etraftan dolaşmak zorunda kaldılar, bu sırada bulundukları yerle deniz arasındaki harabeye dönmüş taş binaları gördüler. "İşte," dedi Frederick, "şerifin mezarı ve camisi. Bu konuda ahkam kesecek bilgim yok, antikite uzmanı olan sensin. Sanırım Portekizliler buradan gittikten sonraki dönemden, 16. yüzyıldan kalma bunlar."

Caminin yan duvarı boyunca uzanan üç kemer vardı. Martin yine gülümsedi, Frederick'in uçan halıdaki Persler-

le ilgili bir şey söylemek geldi dilinin ucuna fakat söylemedi. Sıvanın bir kısmı dökülmüştü, çatıdan geriye hiçbir şey kalmamıştı, arka duvar yıkılmıştı, fakat mihrabın olduğu duvar yerindeydi ve mihrap hâlâ kusursuzdu. Mihrabın çevresinde kare bir kemer vardı, onun içinde de kıbleyi gösteren sivri bir kemer yer alıyordu. Mihrabın üstünde farklı bir taştan, belki mermerden yapılmış üzerinde yazılar olan bir tablet vardı. Akşamüstü güneşi çıplak mercan zeminden yansıyor, ışık kıble duvarında altın gibi parlıyordu. Yan taraftaki kemerin içinden geçti, mezarlar ve yıkıntılar vardı burada, biraz ötesinde şerifin bir kısmı devasa mimoza ağacının gölgesinde kalmış sütunlu türbesini gördü. Müştemilatın duvarları ve mezarlarla karşılaştırıldığında türbenin bakım gördüğü aşikârdı. Sütun beyaza boyanmıştı ve temizdi, boyu mimoza ağacının sarkan dallarından yere en yakın olanlarından birkaç metre yüksekti. Dikdörtgen ve üstü açık türbenin hemen arkasından yükseliyordu. Türbenin her köşesi küçük bir kubbe şeklindeydi, kubbelerin üzerinde pirinç ya da tunçtan bir topuz vardı. Türbeye sütun kadar iyi bakılmamıştı, onarılan yerler boyanmamıştı ve sıvanın bir kısmı yosun tutmuştu. Sütunun altındaki duvara yerleştirilmiş bir tabak gördü Martin, Arapça süslü bir elyazısıyla yazılmıştı, fazla süslü yazıldığı için ilk bakışta ne yazdığını çözemedi. Yine defteri geldi aklına, yanında olsaydı bu yıkıntıların ve türbenin resmini çizerdi diye geçirdi içinden. Habeşistan ve Somali yolculuğu boyunca yanındaydı bu defter, hatta rehberleri onu terk ettikten sonra da yanındaydı ama güvenli bir yer bulmak için çabalarken kaybettiğini düşündü.

"Şerif Hamdi'nin türbesi," diye açıkladı Frederick, piposuyla türbeyi işaret ederek. "İnsanlar buraya adak adamak için geliyor. İçeri baksana."

Frederick gülümseyip başını onu teşvik eder şekilde salladı, Martin'in bu tekliften hoşlanacağını biliyordu. Duvarlar

yüksekti, Martin'in boyunu aşıyordu, Frederick, Martin'in basıp yükselmesi için avuçlarını birleştirdi, Martin de sıçrayıp türbenin yan duvarına oturdu. Kaba saba otlar kaplamıştı türbeyi, üstünde bazıları mavi, kırmızı, bej bazıları eskimiş, rengi solmuş ve yıpranmış kumaş parçalarından yapılmış öbek öbek bohçalar vardı. Bazılarının ağzı sicimle bağlanmıştı. Sekiz-on santim büyüklüğünde, direği ve ıskarmozuyla minyatür bir tekne vardı. Teknenin içinde kurumuş muz yaprağına sarılmış bir kese gördü. Bu dikdörtgen alanın sonunda, yani sütun tarafında, insan bedeninin yatacağı ölçüde tahtadan üzerine bir şeyler kazınmış bir parça vardı. Martin duvarın üstünde yer değiştirdi ve daha yakından bakmak için eğildi. Eğilirken ansızın kaba etinin sol yanına bir şey saplanmış gibi hissetti, duvardaki bir çıkıntıya değdiğini düşündü. Tahta parçasının üzerinde çizgi, hilal gibi işaretler kazınmıştı ama tanıdığı bir şekil yoktu.

Duvardan aşağı atladı, yere bastığında dizlerinin çözüldüğünü hissetti. Hâlâ tam olarak kuvvetini toplayamamıştı. Frederick ona bıyık altından güldü, orada gördüklerini şaşkınlıkla anlatacağını tahmin edebiliyordu. "Pis et parçaları göreceğini düşündün değil mi? Çarmıha gerilmiş karga, bağırsak yiyen kemirgenler gibi şeyler görmeyi bekliyordun. Ama işte hepsi bu, insanlar buraya gelip iyileşmek için dua ediyor, bazıları oğulları olsun diye bazıları denizde olabilecek kazaları önlemek için gelip dilekte bulunuyor. O bohçalardan birini yürütmemek için kendimi zor tutuyorum, bunu bilim adına yapmak istiyorum tabii, içinde ne olduğunu görmek için. Daha önce buraya bizim seyis İdris'le birlikte gelmiştim de bu fikrimi söylediğimde sanki insanlığın kaderiyle oynamayı teklif etmişim gibi öfkelenmişti. Sence ne var içlerinde?"

Martin bilmiyorum der gibi omuz silkti, "Parşömene yazılmış dualar. Bir kuvars parçası. Bir tespih."

"*Mumbo jumbo*,"[3] dedi Frederick. "Hiçbir değeri olmadığı açık ama bir zararı yok sanırım." *Mumbo Jumbo*'nun aslında ağaçlara bağlanan kumaş parçaları anlamına geldiğini duymuş muydun? Mungo Park, Batı Afrika'ya yaptığı seyahatinden dönerken bulmuş bu kelimeyi. Mungo Park. Nasıl bir isim bu? Mungo buradaki yerli dostlarımızdan birinin ismi gibi çınlıyor değil mi? Mungo jumbo. Sersem bir atlet ismi gibi."

Martin, Frederick'in onu nasıl gördüğünü düşündü: İdealist bir sömürgeci, şiirden anlayan bir mektepli, biraz serseri ruhlu, belki biraz da ince zekâlı, nüktedan biri. "Sanırım tütün kesesi gördüm oradaki minyatür teknenin içinde," dedi Martin, dönüp geri yürümeye başlamıştı. Sonra tekrar gelip duvarın üstünde duran porselen tabaktaki yazıyı çözerim diye düşündü.

"Belki de şerif burundan çekiyordu," dedi Frederick, "burundan çekmelerine izin var mıydı? Şair bir yönü de varmış belli ki bizim şerifin, ki bence bu çok hoş bir özellik. İlahi gibi şeyler yazmıştır herhalde, belki sen araştırırsın Pearce."

"Evet," dedi Martin.

"Bu insanların yüzyıllardır yazılı bir şey bırakmadan bu döneme gelmeleri dikkat çekici öyle değil mi?" dedi Frederick, çoraplarına yapışan otları temizlemek için eğilmişti. "Her şey ezberlenmiş ve sözle aktarılmış, Zanzibar'da 1870'lerde rahip Steere[4] ortaya çıkana kadar bir dilbilgisi oluşturmayı düşünmemişler. Bunun bütün Afrika için geçerli olduğu söylenebilir, değil mi? Afrika dillerinin hiçbirinin misyonerler buraya varana kadar yazılı kültürü olmaması çok şaşırtıcı. Ve sanırım buradaki dillerin çoğunun yazılı metinleri İncil'den yapılan tercümelerden ibaret. Çok tu-

3 (Svahili) Saçma sapan şeyler işte.

4 Edward Steere, Zanzibar, Stone Town'da İsa Kilisesi'ni kurmuş, David Livingstone'la birlikte köleliğin kaldırılması için çalışmıştır – ç.n.

haf değil mi? Halen tekerleği icat edemediler. Önlerinde çok uzun bir yol olduğunu gösteriyor bu."

Eve vardıklarında Martin'in belindeki ve kalçasındaki ağrı dayanılmaz bir hal almıştı. Ter içindeydi ve sol bacağını hafifçe sürüyordu. Frederick'in, Martin'in acı içinde kıvrandığını fark etmesi biraz zaman aldı, fark ettiğinde zaten eve varmalarına çok az kalmıştı. Koluna girdi Martin'in, son birkaç basamağı topallayarak çıkmasına yardım etti. Martin'i bir şey sokmuştu. Hamis, sokan şeyin kenge olduğunu söyledi, hayvanın çenesini göstermek için işaretparmağı ve başparmağını açıp kapayarak yaptığı el hareketinden bunun bir akrep olabileceğini düşündüler. Isırılan bölgenin çevresi solmaya, kararmaya ve şişmeye başlamıştı. Martin sağ yanına yattı, Hamis yarayı soğuk su ve bir bez parçasıyla sakince temizlemeye koyuldu, Frederick'in telaşlı sorularından etkilenmemiş görünüyordu. Bunun bir panzehri var mı? Ne kadar tehlikeli? Pearce, sevgili dostum üstün başın yara bere içinde kaldı, biri bitiyor öbürü başlıyor. Sonra aşçı, Hamis yarayı temizlerken hazırladığı bir kase yeşilimsi lapayla içeri girdi, ısırılan yere bunu sürdü. Lapa keskin nane kokuyordu. Aşçı, Martin devrilmesin diye sırtını destekleyecek şekilde bir yastık koydu, ardından Hamis temiz bir bez parçası daha kesti ve Martin'in ter içindeki alnını sildi. Martin de bu ihtimamın sağladığı rahatlıkla derin bir nefes alıp gözlerini kapadı.

Martin'in akşam yemeğine kadar ayaklanmış olması Frederick'i hayret içinde bırakmıştı. Bunu, ikinci mucize olarak nitelendirmişti: güneş çarpmasının ardından ikinci gün iyileşmişti ve akrep soktuktan birkaç saat sonra kendine gelmişti. "Ama belki de akrep sokması değildir bu," dedi Martin akşam yemeğinden sonra verandada otururlarken. "Aslında akrep sokması öyle sanıldığı kadar ölümcül değildir, aşçının soğuk kompresi de kusursuz bir panzehir oldu tabii.

Sanırım bir kırkayaktı beni ısıran. Her neyse hizmetlilerine teşekkür için bir armağan düşünmeliyim..."

"Hiç gerek yok, ben senin adına birkaç bozukluk verdim onlara," dedi Frederick, Martin'in ısrar etmesini engellemek için avucunu ona bakar şekilde yukarı kaldırmıştı. "Şu an için onlara verebilecek fazla bir şeyin yok, dünyalıklarından yoksunsun. Bu durum yaşandığında Hamis'e nerede olduğumuzu, senin o sırada ne yaptığını anlattığımda çok şaşırdı. Anlaşılan şerifin türbesine oturman terbiyesizlik gibi algılanıyor. Daha da kötüsü Martinciğim, orada otururken bir böceğin seni ısırması, buradan ayrılamayacağına delalet ediyormuş. Umarım, Hamis'in bu tahmini yalnızca kibar bir palavradır, senin iyiliğin için söylüyorum bunu. Bu arada aklıma gelmişken, buranın birkaç kilometre güneyinde de birtakım harabeler var, iyileşince gideriz istersen. Oraları görünce eminim yine medeniyete şaşıracaksın. Bunu yapan insanlar nasıl böyle bir dönüşüm geçirmişler acaba? Ben bu soruyu Hindistan'dayken sormuştum, sen de muhakkak Mısır'da ve çıktığın diğer seyahatlerde sormuşsundur. Bu kaotik, ilkel yerdeki insanlar nasıl bu muazzam eserleri tasarlayanların soyundan gelmiş olabilir? İlham insanı bir kez terk etti mi bir daha geri dönmüyor herhalde."

"Belki de asıl biz dikkate almalıyız bu sözleri," dedi Martin yumuşakça, Frederick'in beyanatlarının içine çekilmek istemiyordu.

"Ozymandias," dedi Frederick, başıyla onayladı. "Krallığın kibrini kastediyorsun değil mi? Bugün güçlü ve görkemli görünen şey yarın bir harabeye dönüşecek, toprağa karışacak. Fakat Ozymandias şark despotuydu Martinciğim, bizler gibi iyi ve akılcı değildi. Shelley'nin kastettiği de bu değil miydi? En görkemli dönemimizde bile özgür düşünce geleneklerimize bağlı kalmalıyız ve despotik kibre kapılmama-

lıyız. Gerçi Shelley bu şiiri yazdığında daha önümüzde nasıl zaferlerin bizi beklediğini bilmiyordu."

Birkaç dakikalık sessizliğin ardından Frederick bütün şiiri gece serinliğinin esintisinde ezberden okudu, o birkaç dakikalık sessizlikte şiiri belleğinde tazelemişti. Son mısraları kahince bir vurguyla okudu:

yok olmakta olan devasa harabenin etrafında sınırsız
ve çıplak,
yalnız ve dümdüz kumlar uzaklara doğru uzanıyor.

Sonra iç çekti. "Sana katılmıyorum Martin. Bizim büyüklüğümüzü sarsacak bir şey görmüyorum ufukta. Bu düzen uzun bir süre daha böyle devam edecek bence. Bu yüzden lütfen felaket tellallığı yapmayın efendim."

Martin gülümsedi. "Gitmek demişken," dedi, bitkindi ama hasta görünmüyordu. "Yarın beni bulan kişiyi ziyaret etmek istiyorum, iyilikleri için ona ve ailesine teşekkür edeceğim."

Frederick kuşkuyla baktı ama yine de başıyla onayladı. "İyilikleri konusunda bir şey diyemem. Muhtemelen bir mükafat beklentisiyle yaptılar bunu."

"Elimden gelen bir şey olursa tabii ki yaparım ama bana yardımlarını daha çok iyiliklerinden yaptıklarını düşünmeyi tercih ediyorum," dedi Martin.

"İyilik üzerine söylenebilecek çok şey var," dedi Frederick dostça, kadehini masanın üstüne bırakıp bileğindeki ısırığı hızlı hızlı kaşıdı. "Yüce gönüllü olman iyi bir şey. Tabii ki dilersen gidip görebilirsin onları. Ve onları mükafatlandırmak istersen, ki bence gerek yok ama sana bir şeyler ayarlayabilirim. Seni evlerine taşımalarının hemen ardından biz de vardık oraya, gittiğimizde şifacı cadıları seninle ilgilenmek üzereydi. Burada ilacın yerine ne kullanıyorlar biliyor mu-

sun? Saçma sapan bir lapa ve dağlama yöntemi. Ya yaranın üzerine lapa koyuyorlar ya da kızgın maşa."

"Kendim gidebilirim oraya," dedi Martin gergin bir tonda. "Bu sabah Hamis'ten yol tarifini aldım, hiç karmaşık değilmiş." Frederick'in uşağı Hamis ona yolu kendi kısa, öz üslubuyla tarif etmişti. Şerifin türbesinin yanındaki dev ağacın karşısındaki yoldan gir, meydana varıncaya kadar yolu takip et, solda göreceksin dükkânı, kahve sağında kalacak, cami de karşısında. Gayet basitti ama Frederick bunu dinlemedi bile. "Sevgili Martin, güzel arkadaşım, daha yeni ayaklanmıştın ki bu kez de az daha zehirleniyordun, kaza ve terslikler hep seni buluyor. Bu ara belki biraz daha dikkatli olman lazım, en azından gücünü toplayana kadar. O pis dar yollardan geçip kendi başına gitmen mümkün değil. Yarın sabah beraber gideceğiz."

Martin yanına refakatçi istemiyordu, telaş etmeden dar sokağı takip ederek meydana çıkacak, orada da dükkânı, kahveyi, camiyi bulacaktı. "Bunun büyük bir mesele haline gelmesini istemiyorum," dedi sakince, tartışamayacak kadar yorgundu.

"Mesele yapmayacağız. Sadece, teşekkürler arkadaşlar, böyle devam edin, diyeceğiz sonra da dönüp öğle yemeğini yiyeceğiz." İyicil bir sevecenlikle gülümsedi, Martin'e bir kadeh daha teklif etti ama Martin istemediğini söyleyince kendine doldurdu. "Senin yaptığın işlerle ilgili... haddimi aşmak istemem ama bir şey sormak istiyorum. Bugün yarın Mombasa'dan bir haber bekliyorum da, sana gelen bir posta, yapmak istediğin bir anlaşma var mı acaba? Burada istediğin kadar kalabilirsin, dinlenirsin, gönlümüzce Swinburne ve İmparatorluğun geleceğini konuşuruz. Fazla ileri gitmiş gibi olmak istemem ama burada olduğun için, yeni bir dost kazandığım için mutluyum." Kadehini şerefe diyerek uzattı Frederick, çakırkeyif bir neşe sarmıştı benliğini.

"Teşekkür ederim," dedi Martin, daha önce gösterdiği tahammülsüzlükten dolayı nankörlük ettiğini düşündü, gözleri hafifçe yandı. "Bana büyük bir nezaket gösterdin, Aden'deki konsolosa bir mektup yazacağım. Orada bıraktığım şahsi eşyalarım ve bir miktar nakit paramla ilgili yaptığım anlaşmayı biliyor. Ayrıca Mombasa'dan bana para yollanmasını da ayarlayabilir. Para gelene kadar sana yük olacağım ama..."

"Lafını bile etme lütfen. Dostluğundan mutluluk duyuyorum. Uyku vaktin gelmiş görünüyor," dedi Frederick ve sinirli bir hamleyle sol kulağına vurdu, içkisinin bir kısmı dökülmüştü. "Kahretsin. Şu lanet sivrisinekler bu gece bayağı meşgul. Bunlar hep kumsalda uyuyan baldırı çıplaklar yüzünden oluyor. Beraberlerinde sinekler de geliyor tabii. Sesleri sinirlendiriyor beni, ölçüsüz bağırış çağırışları, gürültüleri." Gaz lambasının yanında tuttuğu bir kıymıkla piposunu tekrar yaktı ve iç çekerek arkasına yaslandı.

Posta vapurunun ertesi sabah Mombasa'dan geldiğini duydular. Haberci temiz giyimli, zarif bir Mombasalıydı, memurların tipik kıyafeti beyaz gömlek ve *khaki* pantolonuyla ellerini arkasında kenetlemiş karşısında duruyordu, o sırada Frederick kaşlarını çatmış, ne yapacağını düşünüyordu. En sonunda Martin'e kendisine eşlik edemeyeceğini, üzerinde çalıştığı işleri tamamlaması gerektiğini söyleyerek onu mazur görmesini rica etti, çünkü haberci rüzgâr dönmeden, bir an önce geri dönmek istediğini, ertesi gün erkenden gideceğini belirtmişti. Haberci teşekkür etti ve ayrıldı, yemeğe ya da yatıya kalma davetlerini güleryüzle reddetti. Martin kahvaltıdan önce Aden'deki konsolosa mektup yazdı yoksa onu Swinburne bile kurtaramayabilirdi ama umduğu gibi kendi haline bırakmamıştı onu Frederick, o dükkâna ilk kez gideceği için vekili de yanına vermişti.

"Bu herifle daha işim olacak" dedi Frederick şeytani bir gülümsemeyle. "Ve yararlı olabileceğini de düşünmeye başladım. Aşağıda ofisi her gün aradı, yardım edebileceğimiz bir şey var mı, hastamızın sağlık durumu nasıl diye sordu. Ellerini kenetlemiş endişeyle bekliyordu ama bu hürmetkar tavırlarının ardında keskin bir kurnazlık pırıltısı var. Seni almaya geldiğimizde dükkândaki curcunayı savuştururken sergilediği pratik tutum hoşuma gitti. Tabii o küçük baş belasının hiçbir hükmü olmadığını görünce kendini göstermek için yaptı bunu ama bu tavrını devletin çıkarları için kullanabileceğimi düşünmeye başladım. Biraz İngilizce de biliyor, usuller ve işleyiş konusunda da bilgi sahibi belli ki. Kendini kurnaz zannediyor ama ben ondan daha kurnazım sanırım. Umarım böyle konuştuğum için kibirli olduğumu düşünmüyorsundur ama buradaki tecrübelerim bana yerlilerin izin verildiğinde çok kurnaz olabileceğini gösterdi. Yaltakçı kişilerin bazen çok kullanışlı olduğunu düşünüyorum."

Böylece Frederick vekile haber yolladı ve devlet için bir hizmette bulunmasını, Pearce'ın birkaç gün önce kendisini bulan dukawallaha ziyaretinde ona eşlik etmesini istedi. Yola çıktıklarında neredeyse öğlen olmuştu. Vekil Martin'i hiç tanımıyordu, onun hakkında bilgi alacak kadar bile tanımıyordu, Hasanali'ye yaptığı bu ziyaretin de neye karşılık geldiğini kestiremiyordu, bu yüzden gülümsedi ve yolu gösterdi. Martin vekilin durumun gerektirdiği şekilde davranmaya yönelik bir tavır benimsediğini görebiliyordu. Sıcak, aydınlık bir sabahtı, vekil yanında bir şemsiye getirmişti, açıp güneşlik gibi Martin'in başının üstünde tuttu.

"*La la, me'esh,*" dedi Martin uzaklaşarak.

Vekil, Martin'e bir an şaşkınlıkla baktı ve hemen birtakım ayarlamalar yaptı. Arapça cevap verince bu kez de Martin şaşırdı. Evet çat pat Arapça, korkunç bir İngilizce ve bi-

raz da Svahili konuşuyordu. Burada Arapça bilmeden iş yapamazsın. Ama sen nasıl öğrendin Arapçayı? diye sordu vekil. Martin bir dönem Mısır'da yaşadığını söyledi. Ah, dedi vekil, Britanya dünyanın her yerinde.

Vekil haklıydı, sabah olmasına rağmen hava hâlâ bunaltıcı derecede sıcaktı ama Martin başının üstüne şemsiye tutulmasını istemediği için vekil de nezaket icabı, kendini güneşten korumak için bir önlem almamıştı. Ara sokaklara geldiklerinde buraların biraz daha serin olduğunu fark ettiler. Martin bu görece loş bölgede ışığa alışmak için biraz yavaşladı. Önden uzun adımlarla yürüyen Vekil, Martin'in acele etmediğini sonradan fark etmişti, arayı açarak ağır ağır yürüdü. Dar sokaklarda farklı ama tanıdık bir koku vardı: çağın ve insanın kıymetsizliğinin kokusuydu bu: çatlamış gider borular, küflenmiş çöpler, birbirinin üstüne yıkılan viran evler ve her yere nüfuz eden yoğun ter ve nefes kokusu. İyileşmeyen bir yaranın, kuruyan bir çamurun, çürüyen ve hastalığa dönüşmek üzere olan bir şeyin kokusuydu bu ve bu koku ölümcül bir gaz ihtiva eden balonu şişiriyordu. Sıtmaydı patlamak üzere olan balon. İnsanlar bunun ortasına oturuyordu, bunun içinde yaşıyordu, alışveriş yapıyordu, bebeklerini emziriyordu, onlara ninni söylüyordu. Martin derin bir nefes çekerek buna alışmaya çalıştı. Çocuklar çekinerek gülümsediler ona ve mzungu dediler. O da onlara gülümsedi. Yaşlıca adamlar sandaletlerine, bol kıyafetlerine, kırpılmış saçlarına bakarak müstehzi bir gülümsemeyle baştan aşağı, sessizce süzdüler onu. *Mzungu hafifu*, dedi biri ona. Dermansız beyaz adam. Herkes güldü, Martin de güldü, bunun üzerine bir kahkaha koptu çünkü ona güldüklerini fark etmediğini düşünmüşlerdi. Herkesin tükürükler saçarak gülmesine neden olan başka sesler de yükseldi: *kelb, sheitan, majnoon, punda*. Köpek, iblis, kaçık, eşek. Kelimelerin birçoğu Arapçadan geliyordu. "*Anafahamu*" diye bağırdı ve-

kil, elindeki şemsiyeyi eğlenen bu insanlara doğru sallamıştı. Anlıyor. Bu kez daha sesli güldüler, insanlar bu dili anlayan *mzungu*yu görmek için evlerinin önüne kadar çıktı. Bağırış çağırış ve gülüşmeler arttı, fakat şimdi yapılan gereksiz şakaları artık ikimiz de anlamıyoruz diye tahmin etti Martin. En azından o tek kelime bile anlamamıştı. Bu eğlencenin hâlâ iyi niyetli olduğunu düşünerek, şaşkınlığını belirtmek için omzunu kaldırdı ve el salladı, işkencecilerini yatıştırmak için yapılan şakaları üstüne alınmamış gibi yapan köyün budalası rolüne büründü. İçlerinden bir ikisi de el sallayarak karşılık verdi, sonra çocuklar bakışlarını aniden vekile çevirdiler. *Kumbaro* diye bağırdılar. Martin bu kelimenin ne anlama geldiğini bilmiyordu ama vekilin şemsiyesini sıkıca kavradığını ve çocuklara dik dik baktığını gördü. *Kumbaro, kumbaro, anakumba uharo*, diye şarkı söyleyip vekilin şemsiyesinin uzanamayacağı mesafeyi koruyarak dans ediyorlardı. Bir kadın kapıya çıktı, çocuklardan birini kolundan tuttu ve yüzüne bir tokat attı. Terbiyesiz diye bağırdı, bir kez daha aynı yere vurdu. Çocuk bağıra bağıra ağlayarak, tekerlek izleriyle dolu yolda düşe kalka öbür yöne doğru koştu. Kadın da öfkeden deliye dönmüştü, peşinden koştu, ismini çağırdı.

Meydana çıktılar nihayet, Martin bir an vekile baktı, o da aynı şekilde rahatladı mı diye. Sanki geniş bir evin içinden geçmiş, evin mahremiyetinde yaşanan şeylere şahit olmuşlardı. Bu nedenle bir an meydanın ferahlığını ve intizamını idrak edemedi; köşedeki caminin düzgün ve biçimli duruşunu, sabah vakti ardına dek açık mavi kapısını, ötedeki tarlaları, mermer kaplı masalarıyla kahveyi, muntazam evleri ve kapı eşiklerindeki uçuşan perdeleri. Sonra etrafına baktığında memnuniyet belirten kısık bir sesle, hem nereye vardığını anladığını hem de burada olduğu için sevindiğini gösteren derin bir nefes çekti. Güzellikle kastedilen şey bu olmalı diye düşündü, bu dinginlik, bu denge, memleket hasretiy-

le gözleri doldu, halbuki karşısındaki hiçbir şey İngiltere'ye benzemiyordu.

Vekil kullanışlı şemsiyesiyle sola işaret etti, sonra nazikçe kafasını sallayıp gülümsedi. Dükkâna doğru ilerleyişlerinin şaşkınlık yarattığını gördü Martin. Bankta oturan adamlardan biri ayağa kalktı, dükkâna baktı, uyarı niyetine bağırdı. Onları dar sokaklar boyu takip eden çocuklar da yaklaşan gösteriyi daha iyi bir yerden izlemek için birbirleriyle yarıştı. Dükkâna girdiklerinde diğer adamlar da ayağa kalkmıştı. İlk önce vekilin sonra Martin'in elini sıktılar, Martin de bir düğündeki onur konuğuymuş gibi, elini sıkmak için birbirleriyle itişip kakışanlara mecburen teslim oldu. Dükkâna doğru döndü, sandıklar, sepetler dolusu hububat art arda sıralanmıştı; pirinç, fasulye, eğri büğrü zencefiller, öbek öbek tuz ve demirhindi vardı, gözleri loşluğa alıştığında dükkân sahibini gördü, ceketinin omuzları yıprandığı için yamalanmıştı, ayakta duruyordu. Martin selam vermek için elini kaldırdı, dükkâncı da ona selam verdi. Vekilin şemsiyesiyle elinden geleni yapmasına rağmen kalabalık Martin'in etrafında gergin bir yay oluşturmuştu. Martin yaklaşıp elini uzattı, dükkâncının yüzünde beliren gülümseme dikkatinden kaçmadı, dükkâncı hemen öne eğilip elini yakaladı Martin'in. Üstünde durduğu basamaktan aşağı indi, dükkânın yan kapısını açıp dışarı çıktı. Kalabalık gevşeyerek açıldı, gerginlikleri hafiflemişti. Martin onun da Frederick'in önceki gelişinde olduğu gibi kibirle, hak iddia ederek bir şeyler istemeye geldiğini düşündüklerini anladı. Dükkâncı tevazuuyla tekrar elini sıktı Martin'in, rahatlamıştı şimdi. Fakat Martin onun elini sıkıp gülümserken bile açıktaki ürünlerine yaklaşan kalabalık nedeniyle dikkatinin o yöne kaydığını görebiliyordu, en sonunda kalabalığa döndü ve gitmelerini söylercesine kollarını salladı, biraz nazik olmalarını rica etti. *Anafahamu*, diye açıkladı vekil ve şemsiyesini tekrar ka-

labalığa doğru sanki sihirli bir sopaymış da bir anda hepsini yok edecekmiş gibi salladı. Böyle birkaç hamleden sonra kalabalık gönülsüzce geri çekildi fakat dağılmamakta direndi. Üç ihtiyar banklarına oturdu yeniden ve dükkân sahibi Martin'e biraz daha az sıkıntılı bir tebessümle döndü.

"Size yaptığınız iyilik için teşekkür etmeye geldim," dedi Martin. "Ben Martin."

Dükkâncı anladığını belirtir şekilde başını salladı, adını söyledi, Hasanali. Martin de başını sallayarak karşılık verdi. Vekil de başını salladı, bu selamlaşmayı onaylayarak. Bunun olmasını beklemiyordu belki de, fakat Martin onun vekillik yapabilmesini sağlayan pişkinliğiyle her durum karşısında hesaplı bir tutum takınıp üstünlük sağlama potansiyeli olduğunu düşündü. Maşallah, maşallah dedi Martin'in Arapçasını duyunca şaşıran ihtiyar heyeti. Ağır aksak konuşabildiği bu dilin, yolculuklarında ona hep arkadaş kazandırması hoşuna gidiyordu, burada da aynısı olmuştu. Buna şaşırmıyordu artık. Birkaç dakika süren içten selamlaşmaların ardından Martin, bankta onun için sıkışarak açtıkları yere oturdu ve kendini sordukları sorulara bıraktı. Bank gölgede kalıyordu, cami tarafından gelen serin bir esinti vardı ama Martin ter içinde kaldığını hissetti. Vekil öfkeyle şemsiyesini kalabalığa doğru salladı ve her sallayışında bir küçük grup daha dağıldı. Martin, Hasanali'nin onları bırakıp müşterileriyle ilgilenmek istemediğini fark etti, vekil şemsiyesine dayanmış yanlarında, bankın önünde duruyordu, bir yandan da etrafa göz kulak oluyordu, vazifesini bir an aksatmıyordu. Tanışma merasimini kendinden emin, yüzü dik kayalıkları andıran, gür sakallı adam başlattı, Martin'in bacağına hafifçe dokunarak adının Hamza bin Mesut olduğunu söyledi, bu da Ali Kipara ve o da Jumaane.

"Ee," dedi Hamza, herkes anlayabilsin diye Arapça, ağır ağır konuşuyordu, "Maşallah, bizi epey şaşırttın. Lindi'den

Kismayu'ya dolaştım ve hatta Aden'de bile bulundum ama Arapça ya da Svahili konuşan bir mzunguya rastlamadım. Birkaç gün önce seni bulduğumuzda ceset gibiyken o tekinsiz vakitte bizimle Arapça konuşsaydın şeytanın hizmetkârı zannedebilirdik seni. Hadi anlat bize sevgili ya Martin, neler geçti başından, buraya paçavralar içinde, ölmek üzereyken varmana ne sebep oldu anlat bakalım."

Binbir Gece Masalları'nın yeni bir hikâyesine açılabilirdi bu sorunun yanıtı. O da anlatmaya koyuldu, hikâyesini kısa tutmasına rağmen dinleyicilerinin bol vakti olduğu, ayrıntıları da dinlemeyi arzuladıkları belliydi. İç kesimlerde av gezisine çıkan bir grupla birlikteydi, grup biraz daha batıya ilerlemek isteyince o onlardan ayrılıp aşağıya, sahile doğru inmişti.

Yalnız başına mı?

Yok, hayır ama yolun yarısında yanındaki rehberler onu bırakıp gidince buraya kendi başına gelmek zorunda kalmıştı.

Kimdi bu rehberler? Onu soyup öylece orada mı bırakmışlardı? Vahşilerden miydiler?

Somaliliydiler.

Somalili biri asla kaybolmaz. Belli ki soymuşlar seni. Bizimle olduğun için şanslısın ya Martin. Tanrı seni korumuş, elhamdülillah de, şükret ona. Peki sağlığın nasıl? İyileştin mi? Biraderlerin ve çocukların bunu duyunca içleri çok rahatlayacak.

Martin'in dükkâna gelme sebebi dükkân sahibine teşekkür etmekti, o da şimdi yeniden içeri girmişti, tedirginlikle bu kardinaller meclisine bakıyordu. Hasanali'nin içeride birine seslendiğini duydu, ardından dükkânın arkasındaki kapı eşiğinin loşluğunda bir kadının gölgesini gördü. Bu kadın Frederick'in bahsettiği, onu lapa gibi bir şeyle besleyen kadın mı acaba diye merak etti. Martin, kaybolan ve sonra bir

şekilde evlerine dönebilen diğer gezginlerin hikâyelerini kibarca dinlerken, bir süre sonra kapının gölgesinde tekrar kadını gördü, Hasanali kadının elinde tuttuğu beyaz porselen kaseyi almak için kalktı, kaseyi Martin'e uzatması için vekile verdi. Limonata vardı içinde, taze kokusunu duyabiliyordu. Yalnızca bir kase geldiği için Martin duraksadı, fakat vekil işgüzarca iç, iç diye işaret etti ona. Martin banktaki adamlara da ikram etti, fakat hepsi teşekkür ettiklerini belirten zarif hareketlerle geri çevirdiler onu. Böylece Martin kana kana içti limonatayı, verdiği ferahlık için minnet duydu. O sırada müezzin öğlen ezanını okumaya başladı, ihtiyar heyeti ve kalabalık dağıldıktan sonra kalanların çoğu camiye ya da evlerine doğru yola koyuldu. Hasanali tüneğinden indi ve Martin'i öğle yemeği için eve davet etti. Öyle çok özel bir şey yoktu yemekte, her günkü sıradan öğle yemeğinden sunacaklardı, isterse vekil de onlara eşlik edebilirdi. Martin, Hasanali ve ailesine yeterince zahmet verdiğini, yalnızca onlara teşekkür etmek için geldiğini, daha fazla yük olmak istemediğini zaten onlara çok şey borçlu olduğunu söyledi. Yemeğe gerek yok dedi vekil İngilizce. Bu adam iyiliğinden geldi buraya, sizle yemek yemeyecek efendim.

Fakat Martin yemeğe kalmak istiyordu, Hasanali'ye davetini geri çekme şansı tanımak için nezaketen istemiyormuş gibi konuşmuştu. Acaba yeterince yemekleri var mıydı? Kadın kapıya ilk geldiğinde Hasanali ona yemeğe misafirleri olacağını söylemişti herhalde diye düşündü. Frederick'in onu bu insanların elinden kurtarmalarıyla ilgili anlattığı hikâye nedeniyle kalmak istiyordu yemeğe, buraya gelip onları boş yere suçladığı için, çünkü onu bulduklarında üzerinde çalacakları hiçbir şey olmadığını biliyordu, Frederick'in onları nasıl küçümsediğini hayal edebiliyordu. Frederick'in buraya gelip bağırıp çağırması acı bir utanç duygusu uyandırmıştı onda. Kırbacını dükkâncıya kaldırıp;

"Eğer ki bana yalan söylüyorsan sefil it, senin derini yüzerim bilesin, demişti. Frederick kendi anlatmıştı bu hikâyeyi verandada, sesini gürleştirip abartılı mimiklerle sigarasını tuttuğu sağ elini kaldırmış, sol elindeki kadehi bırakmadan, ayağa kalkarak bu sahneyi canlandırmıştı. Verandadaki bu soytarılığı biraz abartmış olabilirdi ama savurduğu çirkin tehditlerin abartılı olmadığını biliyordu. Kendisi için pek de konforlu olmayacak bir şey yapıp mütevazı evlerinde mütevazı yemeklerine ortak olup, onlarla konuşacak bir konu bulmak için gayret etmek istiyordu. El sıkışıp teşekkür ederek ya da birkaç bozukluk bırakarak çıkmak istemiyordu, onlara tepeden bakmadığını aksine minnettar olduğunu ve onlardan şüphelenmediğini göstermek istiyordu. Bu nedenle vekili, Hasanali'nin kendisini öğleden sonra eve bırakacağını Frederick'e söylemesi için geri gönderdi.

Hasanali dükkânı itinayla, ağır hareketlerle toparladı ve kapattı, belki de hava aşırı sıcak olduğu için acele etmiyordu, sonra misafirini arka bahçe kapısından geçirerek eve götürdü. Seslenip kapıyı itti, misafirine bahçeye kadar eşlik etti. Ortalıkta kimse yoktu. Bahçe beyaz-yeşildi, badanalı duvarlar yeşil pencereler, saksılarda yemyeşil, gür çiçekler: güller, lavanta ve yaprakları sardunyaya benzeyen, kokusunun gece her yanı sardığını bildiği açık yeşil bir çalı vardı. Sağında, direklerin üstünde yükselen sazdan gölgelik duruyordu, birbirinin içine geçmiş mavi, yeşil ve pembe desenlerden oluşan bir kilim serilmişti yere. Meğer yemek hazırlanmış ve sofra kurulmuştu, tozdan ve sineklerden korumak için masanın üstüne bej rengi bir örtü örtmüşlerdi. İlave misafir için nasıl bu kadar çabuk yemek hazırlayabilmişlerdi? Hasanali ona bahçenin öbür ucundaki tuvaleti gösterdi, Martin buranın loş fakat temiz olduğunu görünce rahatladı. Bir saat gibi kısa bir sürede ne hazırlamış olabileceklerini bilmiyordu ama böyle durumlarda sunulan şeyden çok

böyle bir teklifin getirilmesinin kıymetli olduğunu biliyordu. Pilav ve balık kokusu aldı, mutlaka meyve de getireceklerdi. Hayatında bu şehirdeki kadar bol çeşitlilikte meyve görmemişti hiçbir yerde.

Hasanali ona kilimin üstünde oturmasını söyledi, Martin, pencerelerin karanlığında içerideki kadın tarafından izlendiğini bilmenin tedirginliğiyle öylece otururken Hasanali'nin ilk başta sandaletlerini çıkarıp sonra lavaboya gittiğini görünce gülümsedi. Hasanali lavabodan çıktığında kırlaşmış bıyıkları nemden parlıyordu, eve girdi ve yanında iki kadınla bahçeye geri döndü. Martin ilk başta bu kadınların Hasanali'nin karısı olduğunu düşündü. Hasanali gülümseyerek onu işaret etti ve ismini söyledi. Kadınlardan genç olanı da gülümsedi, fakat diğeri ışıl ışıl kahverengi gözleriyle ona baktı ve gülümsemedi. İlk gördüğü şey buydu, kocaman, ışıl ışıl kahverengi gözler.

"Umarım sizin için bir sakıncası yoktur birlikte yememizin" dedi Rehana. Arapça, düzgün bir şekilde söylemişti ama soğuk değildi sesi. "Biz hep birlikte yeriz."

"Çok naziksiniz, teşekkür ederim," dedi Martin.

Kilime oturdular, Martin bir süre yerleşemedi; her köşeden çıkan dizleri, dirsekleri ve ayaklarıyla mücadele etti bir süre, oysa ev sahipleri gayet rahat kurulmuşlardı. Örtü kaldırıldığında, bir tabak pilav ve çeşit çeşit yemeğin hazırlanmış olduğunu gördü: ıspanak, kızarmış balık, güveçte sebze, biberiyeyle pişirilmiş patates, susamlı ekmek. Hasanali, Martin'e ellerini yıkayabilmesi için pirinç sürahiden su döktü, sonra diğer iki kadına da aynı şekilde yardımcı oldu. Hepsi ellerini kullanarak aynı tabaktan yediler ve garnitürlerden diledikleri gibi avuç avuç aldılar.

"Çok lezzetli," dedi Martin bir lokma aldıktan sonra. Kimse cevap vermeyince o da sessizce, etrafa döküp saçmamak için elinden geleni yapmaya dikkat ederek devam etti ye-

meğe. Kadınların ellerinin yakınlığı dikkatini çekti, kafasını kaldırıp yaşça daha büyük olan eşe bakabilmeyi istiyordu.

Hızları biraz kesildikten sonra Hasanali seri, becerikli yeme hamlelerine ara verip söze başladı; Arapçası yeterince iyi değildi, dil konusunda babaları gibi yetenekli olan kız kardeşi Rehana'ya (ah!), bu konuda birçok kez danışması gerekmişti. Hasanali konuşurken Rehana'ya yardım için danıştığında Martin onun yüzüne bakma fırsatı yakalamıştı. Başörtüsünü omuzlarına indirmiş, yemek yerken lekelenmesin diye atkı gibi sarmıştı. Hasanali duraksadığında konuşmayı bir iki kez Rehana sürdürmek durumunda kalmıştı, Martin de bütün dikkatini hayranlıkla onun keder veren güzellikteki gözlerine ve yüzünün zarif hareketlerine vermişti. Pek gülümsemiyordu Rehana ama konuşma sırasında Martin ona gözlerini ayırmadan baktığında yere ya da başka yöne de bakmıyordu, o yüzden Martin de fazla gülümsememişti. Aralarında bir şey geliştiğini hissediyordu, en sonunda Hasanali belki gücenir diye bakışlarını gönülsüzce başka yöne çevirdi. Herkesin Rehana'ya baktığını gördüğünü düşündü ve yaptığı bu edepsizlik yüzünden kızardığını hissetti. Ne düşüneceklerdi onun hakkında? Evlerine gelmiş ve evin kadınlarına göz dikiyor.

"Beni almaya geldiklerinde bana bakan, yemek veren kişi siz miydiniz?" diye sordu, buraya asıl gelme sebebiyle ilgili konuşmaya başlamıştı tekrar. Aman Tanrım, eğer saygılı davranamayacaksan çek git buradan. Rehana başını salladı. Martin sürdürdü konuşmasını: "Buraya bana yaptıklarınız için teşekkür etmeye ve sizi zan altında bıraktıkları için özür dilemeye geldim. Sizin yaptığınız insaniyetli bir hareketti, bu yüzden size hayatım boyunca minnettar kalacağım..."

"Hayır, bize teşekkür etme lütfen," diye araya girdi Hasanali. "Nasıl olduğunu sormaya bile gelemedik, iyilikle yardım eli uzatmamanın Tanrı nezdinde en büyük ayıplardan

biri olduğunu bildiğimiz halde ve Tanrı bizden bu insaniyeti herkese göstermemizi istediği halde arkadaşını kızdırmaktan korktuk. Sana nasıl ulaşabileceğimizi de bilemedik. Bu yüzden iyileşip iyileşmediğini merak ettiğimiz halde senin öfkeli *mzungu*yu daha da çileden çıkarmamak için uzak durduk."

Sohbet bu minvalde, yüce gönüllükten dem vurarak, karşılıklı hoş sözlerle birkaç dakika daha devam etti. Fakat bütün bu süre içerisinde Rehana'nın yanındaki varlığını hissetmişti Martin, dönüp ona bir kez daha bakmak için her fırsatı değerlendirmeye çalıştı. Rehana, Hasanali'nin dost canlısı, sevecen tavrını müstehzi ve hafif kuşkulu bir gülümsemeyle dinledi. Rehana hakkında nasıl bilgi edinebilirdi? Ondan ne istiyordu? Evli miydi? Bu yaptığı doğru muydu? Onu bir kez daha nasıl görebilirdi? Buna cesareti var mıydı? Bu saçmalığa son vermesi gerekiyordu. Ne olmuştu ona? Onu görmekten, ona bakmaktan, yüzünü, gözlerinin parıltısını izlemekten, onu yalnız görmekten alacağı hazdan başka bir şey düşünemiyordu. Vedalaşma vakti geldiğinde en kısa zamanda tekrar görüşmek üzere demişti, bunu hepsine doğru söylediyse de dönüp yalnızca Rehana'ya söylemek istiyordu.

Kısa Bir Müdahale

Böyle bir şeyin nasıl olmuş olabileceğini hiç bilmiyorum. Gerçekleşmesine ihtimal verilmeyen bu durumun imkânsızlığı elimi kolumu bağlıyor. Oysa ki olmuş işte, Martin ve Rehana sevgili olmuşlar. Düş gücümü aşıyor bu, bu yüzden derin bir keder kaplıyor içimi. İlişkilerinin ayrıntılarını bilmesem de hakikatlerine ulaşabileceğimi düşünüyorum, ne de olsa düş gücü de bir tür hakikattir. Romantik bir bencillikle, yalnızca benim düşleyebildiğim şeyin gerçek olduğunu ileri sürmüyorum. Demek istediğim, eldeki bilgiler son derece yetersiz olsa da, iki kişinin aralarında neler geçmiş olabileceğini, ilişkilerinin nasıl başladığını ve geliştiğini düşleyebiliriz fakat Martin ve Rehana'nın durumu söz konusu olunca, ilişkinin nasıl bir hat izleyerek ilerlediğini, olası olaylar dizisini kuramıyorum.

Belki de aralarında geçenlere, gerçekleşmesi pek mümkün görünmeyen noktalardan yola çıkarak burnumu sokmak istemediğim için, olayları hakkını vererek anlatamayacağımı düşündüğüm için düşlemek istemiyorumdur.

Belki de bu isteksizliğimin sebebi böyle bir karşılaşmayı

düşlerken kendimi mucize klişesini tekrar etmekten alıkoyamayacağımdan korkmamdır. Birbirlerini gördükleri anda âşık oldular ve gerisi geldi demek istemiyorum, birbirlerinin gözlerine baktılar, birbirlerinin ruhlarını gördüler ve içinde bulundukları koşulların gerektirdiklerinden sıyrılıp, her şeyden vazgeçtiler. Böyle bir şey gerçek olabilir mi? Böyle şeyler oluyor mu? Ve oluyorsa bile bu nasıl yazılabilir ki? Böylesi bayağı, tahmin edilebilir bir açıklamanın inandırıcılıktan bu kadar uzak olması rahatsız ediyor beni. Yaşadığımız çağda bunlara yer yok. Mucizenin bir yalan olduğunu bildiğimizi düşünüyoruz ve her zaman bizden saklanan ya da örtük kalan açıklamanın peşine düşüyoruz. Aşktan çok açgözlülük ve şehvet bizi harekete geçiriyor. Titrek tevazuumuzla ya da sevilmeye duyduğumuz arzuyla değil sefaletimizle, pis kokumuzla ve dışarıda bırakılmışlığımızla alay etmekte ustalaşarak avunuyoruz. Bağışlayamıyoruz da kendimizi, ruhsal yaşamımız artık yalnızca sızlayan açık yaraların, çözüme kavuşamayan çalkantıların sahnesi.

Fakat yine de, benim düş gücümün sınırlarını aşmış olsa da Rehana Zekeriya ve Martin Pearce'ın sevgili olduklarını biliyorum. İlişkilerinin nasıl başlamış olabileceğini anlatmayı denemekten başka şansım yok. Martin, Frederick'in evine döndüğünde, sıcaktan ve o göz kamaştırıcı bakıştan serseme dönmüştü. Aklı Rehana'nın duru yüzünde, yüz hatlarının deviniminde, kara gözlerindeki yoğun derinlikte kalmıştı. Kendisini kapıya kadar geçiren Hasanali'yle el sıkıştı; misafirperverliği ve iyiliği için ona bir kez daha teşekkür etti. Frederick'ten onlara hediye olarak vermeyi düşünerek borç aldığı parayı vermemişti. Böyle bir hareketin onları gücendireceğini ya da mahcup edeceğini ve her iki durumda da misafirperverlikleriyle gösterdikleri yüce gönüllülüğü kıymetsizleştireceğini sezmişti. Onu kötü ve dar kafalı bir insan gibi gösterebilirdi bu hareket, parada insaniyetle

eş tutulabilir bir değer bulduğunu düşünebilirlerdi. Maddiyatın bu kusurlu dünyadaki acınası değerini anlayan kişiler olarak acaba şimdi, erkek erkeğe dururlarken mi verseydi? Gösterdikleri iyiliğin karşılığı olarak yapılan bir geri ödeme değil, kendi içinde bir cömertlik olarak, eşdeğer bir iyilik gibi düşünmüştü bunu. Fakat Hasanali'nin yaklaşımındaki bir şey, son derece hassas ve duyarlı bir şey onun bunu yapmasını engellemişti.

"Ne iyi ettiniz ziyaretimize gelmekle. Kapımız size her zaman açık," dedi Hasanali, sonra o göz kamaştırıcı bakış yuttu onu.

İşte böyle başlamıştı her şey. Meseleyi bu noktada bırakamamıştı; kendine söz geçirememiş, Hasanali ve komşularının insaniyet namına ve gelenekleri gereği onu evine alıp baktıklarını anlatamamıştı kendine. Yardımlarınız için minnettarım, bana gösterdiğiniz iyiliği yardıma ihtiyacı olan, muhtaç biriyle karşılaştığımda aynı şekilde göstermekten kaçınmayacağım, böylece insaniyet zincirine benim de küçük bir katkım olmuş olacak diyemedi. Bunları yapamadığı gibi, kendi de hükmeden sınıfına mensup biri olarak payına düşenden fazlasını yaptığını itiraf edemedi. Ona baktıkları için teşekkür etmeye, yakışıksız ve gereksiz suçlamalarla itham edildikleri için özür dilemeye gitmişti. Ve bu kadarla sınırlı kalmalıydı ziyareti. Hasanali ve komşuları da onun bu nezaketine Ortaçağ'a özgü inceliklerle karşılık vermişti, Martin de nekahet dönemini geçirip kendisini almaya gelecek gemiyi beklemeliydi (Bir Ortaçağ prensi olsaydı, tebaasının yanına sağ salim döndüğünde bir kese altın ve mücevherler gönderirdi ve buralarda bir efsaneye dönüşürdü).

Ama Rehana'yı unutamamıştı. Belki de bu ilişkiye çekilmekten kendini alamadığını, ona karşı koyamadığını itiraf etmişti kendine. Rehana'yı anımsadıkça ona duyduğu özlem (bu noktaya çok hızlı ulaşmıştı) daha da artıyordu. İlerleyen

günlerde ve gecelerde bazen sırf onu düşünmek için gözlerini kapatıp sanki çok yakınındaymış gibi bakışının üzerinde dolaştığını, nefesinin hafifçe yüzüne değmesiyle ürperdiğini hissediyordu. Her halükârda yaptıkları iyilik karşısında yeterince minnettarlık gösteremediğini, içtenliklerine tek bir ziyaretle karşılık vermenin tepeden bakan, nezaketsiz bir tavır olacağını düşünmüştü. Hasanali onu davet etmişti. Burası senin de evin demişti. Bir kez daha ziyaretlerine *gitmezse* kaba ve kendini yüksek gören biri olduğunu düşüneceklerdi.

İlk ziyaretinden birkaç gün sonra, ihtiyar heyetiyle laflamak için tekrar dükkâna gitti, onlar da mzungunun sohbet etmek için geri geldiğini görünce gururlandılar, kahveciyi misafirlerine hizmet etmesi için çağırdılar. Mzungudan böyle yalın ve umulmadık bir nezaket görmek onları şaşırtmıştı. Avrupalılara alışkın değillerdi. Son yıllarda kentte yaşayan ya da buradan bir vesileyle geçen Avrupalıların hiçbirinin böyle havadan sudan sohbetlere ayıracak zamanı yoktu, büyük bir ciddiyetle kendi işleriyle meşgul olurlar, gecikmelere müsamaha göstermezler, ürkütücü bir hırsla hareket ederlerdi. Şehirdeki birkaç kişinin Mombasa'da gördüğü Avrupalılar da aynıydı, ölçülü ve sistemli, her zaman tetikte ve kolay öfkelenen kimselerdi. Ama bu mzungu günlük sohbetlere katılmaktan keyif alıyordu, hiçbir acelesi yoktu ve kendisinden beklenmedik derecede iyi Arapça konuşuyordu.

Belki de Martin, Hasanali'nin evine ziyarete gitmeden biriki gün önce Hamis'i, onlara hediye olarak balık ve muz götürmesi için göndererek bir kurnazlık yapmıştı, böylece kendini aileden biri ilan etmiş ya da en azından aileye minnettar biri gibi davranmış ve bir sonraki ziyaret için bir kapı aralamıştı. Hasanali dükkândaki tüneğinden ihtiyar heyetinin hararetli sohbetini kıskançlıkla, yerinde zor durarak

izlemiş ve *kendi* mzungusunu tekrar öğle yemeğine çağırarak bu gevezelere Martin'in aslında kimin arkadaşı olduğunu göstermişti. İşte Martin'in Rehana'yla tekrar karşılaşması böyle olmuştu, sonra da onunla daha yakın olmanın bir yolunu bulmuştu. Peki Hasanali onu gerçekten bir daha davet eder miydi? İlk daveti içten gelen bir misafirperverlikti, o anın gerektirdiği yüce gönüllü bir hareketti, fakat ikinci kez çağırması bir plan gibi daha karmaşık ve hesaplı olmalıydı. Diyelim ki yüce gönüllüğü henüz tatmin olmamıştı, bu yüzden ikinci kez davet etti, böyle bir durumda Martin, Rehana'ya nasıl yaklaşacaktı? Böyle hayal edilmesi güç bir neticeye ulaşmak için ne gibi bir şey söyleme fırsatı yakalamış olabilirdi ki?

Rehana'ya duyduğu tutkuyu bir mektupla anlatmış ve bunun üzerine buluşmuşlardı. Mektubunu Arapça yazmış, alışkın olmadığı bu yazı biçimini kotarabilmek için yoğun bir emek sarf etmişti. Arapça ya da başka herhangi bir dilde aşk mektubu yazmak kuralları ve mecazları ustalıkla kullanmayı gerektiriyordu ve Martin'in bu dili kavrayışının bunun için yeterli olmadığı aşikârdı. Ama uzunca bir zaman Mısır'da kaldığı için muhtemelen Edward Lane'in *Modern Mısırlılar* isimli kitabından ve *Binbir Gece Masalları* tercümesinden haberdardı, bu eserlerde aşk meselelerinde nasıl ilerleyeceğine dair birçok ipucu ve örnek bulabilirdi. Gerçi burası Mısır değildi, Harun Reşit'in fantezi dünyası hiç değildi, ortada ihtişamlı İran ya da Çin prensesleriyle ilgili bir durum da yoktu kuşkusuz, bu nedenle Lane'in tumturaklı anlatısı duruma uygun bir şeyler yazmak için çare olmayacaktı ona. Buna rağmen Martin Arapça bir mektup yazdı, bu girişimi her ne kadar sakil dursa da meramını iletebilmişti. Bir kadının etrafındaki gardiyanlar için ele geçirilen bir mektup ahlâka aykırı davrandığına ilişkin kesin kanıt yerine geçer, dolayısıyla böyle bir mektubun bulunma tehlikesi mektupta ifade edi-

len arzunun ciddiyetinin kanıtıydı. Ayrıca mektup yazmak, iki kişinin öylesine buluşmasının pek kolay olmadığı yerlerde, özellikle de varlıklı ve tahsilli kişiler arasında ve tabii bu kadar şanslı olmayanların da kullandığı gelenekselleşmiş bir kur yapma yöntemiydi. Mektubun bir satırını bile okumasanız da anlamı başka türlü yorumlanamayacak kadar açıktı bu iletişim biçiminin. Belki de Martin Pearce kendi kendine tekrar tekrar bu ilişkiye çekilmekten kendini alamadığını, ona karşı koyamadığını söylemişti. Tanrım neden bana duygularımı kontrol edebilmem için yardımcı olmuyorsun?

Gelgelelim bu gizli aşk sürekli Martin'i düşünüp duran Rehana için de karşı konulmaz bir hal almıştı. Mektuba cesaret kırıcı olmayan fakat temkinli bir yanıt vermişti, buluşma teklifini kabul etmeden önce ikinci ya da üçüncü mektubu beklemişti.

Aralarında mektup taşıyan kişi tabii ki Hamis'ti. Hamis'i bu zahmete sokan Martin ona nazik davranıyor, hizmeti için onu kibarca övüyor ve muhtelif angaryaları yaptırırken (Frederick'in parasıyla) cömertçe mükafatlandırıyordu. Güçsüz insanların bu tür bayağı davranışlara ne kadar duyarlı olduğunu, bonkörlüğe ve mütevazılık gösterilerine nasıl değer verdiğini biliyordu. Evde ikinci defa yemek yedikten sonra aileye çay ve meyveden oluşan bir hediye paketi daha göndermişti Hamis'le. Hamis bu paketi teslim ederken Rehana'nın eline katlanarak iyice küçültülmüş bir mektup da sıkıştırmıştı. Ya da Hamis aşk mektuplarını taşımaya itiraz etseydi, çünkü bazı kişiler mevkileri ne kadar aşağı olursa olsun bu tip hizmetleri küçültücü görürdü, o durumda da belki aşçı bu haberleşmeyi sağlayacaktı. Aslında aşçılar bu haberleşme yöntemi için çok uygun kişilerdir, çünkü işleri esasında kadınların alanında, evin içinde yapılan bir iştir, onları işe alan erkekler de bu kişileri kontrol etme gereği duymaz, ayrıca katlanarak iyice küçültülmüş mektupları

da rahatça iletebilecekleri bir konumdadırlar. İşleri erkeksi olmadığı için de kadınların iffetine karşı bir tehdit oluşturamaz *gibi* görülürler. Belki de bu düşünce nedeniyle bazı aşçılar zalimce saldırgan ve küfürbazdır.

Veya vekil aynı işi görebilirdi! Ama hayır, vekil böyle bir şey yapmayacak kadar saygındı ve ne Martin Pearce ne de Rehana için bu konumunu tehlikeye atardı. Bunun ortaya çıkması onun gibi dürüstlük ve edep timsali olmak üzerinden işlerini sürdüren biri için, ki birçok kişi avukatların bu faziletlerden hiçbirine sahip olmadığını bilir, epey tahripkâr olabilirdi. Üstelik bir hizmetlinin rahatlıkla yapabildiği gibi eve ve kadınların yanına ulaşması mümkün değildi, dolayısıyla mektupları Rehana'ya ulaştıramazdı. En uygunu Hamis ya da aşçının bunu yapmasıydı.

Bu bölgede böylesine kolayca tanınabilen bir İngiliz nasıl bu saydığımız numaralardan birini yapabilirdi? Her gün birlikte olduğu insanlar ne yaptığını merak eder, gözlerini ondan ayırmazlardı. Martin'in davranışlarında aslında önemsiz fakat onların tuhaf ve alışılmadık buldukları şeyler üzerinden dedikodu yaparlardı muhtemelen. Bütün dünya onu izlerken *böylesine* sıradışı bir şey nasıl yapabilirdi? Belki de bütün dünya biliyordu ve Martin bunu umursamıyordu. Frederick biliyordu mesela, Martin ona ikinci ziyaretten sonra söylemişti durumu. Onu evden kovalayan o güzel kadını hatırlamıştı Frederick ve Martin'in coşkulu anlatımını ihtiyatla, başını sallayarak dinliyordu. Martin'e aklını mı kaçırdın diye sormak istese de bunun yerine ne yaptığını bildiğini umuyorum demekle yetinmişti. Martin sonradan mahcup olmamak için Frederick'e durumdan bahsetmişti. Hiçbir şey olmazdı ya, yine de her ihtimale karşı Rehana'ya öylesine bir not yazdığını Frederick'in bilmesini istiyordu.

"Bu malikâne ve ofisi bu işe karıştırmadığın sürece," dedi, Frederick, "istediğini yap dostum. Fakat bu insanlar bu tip

yakınlıkları ciddiye alırlar. Aslında herkes ciddiye alır. Bak sana Hindistan'da başından böyle bir durum geçen birinin hikâyesini anlatayım, o da senin gibi yerli bir kadına âşık oldu ama çok geçmeden durum o kadar vahim bir hal aldı ki kadının akrabalarının gazabından kurtulmak için yer değiştirmek zorunda kaldı. Durum Bölge Sekreteri'nin hiç hoşuna gitmemişti, başka bölgeye naklettiler adamı ve bu gülünç skandalın haberi yeni görev bölgesine ondan önce gitmişti. Yerli dilberlere çok kaptırma kendini. Kadın bu sayede ailesine sayısız bağış sağladı, çok geçmeden de çay eken bir *sahib* ile flört etmeye başladı, hatta şehrin dışında bir ev tutmuşlardı."

"Evet," dedi Martin.

Peki Frederick, Martin'le böyle konuşmaya cesaret edebilir miydi? Aristokrat değillerdi, orta sınıf üslubuyla konuşuyorlardı fakat buna rağmen aralarındaki hoşgörü sınırını aşmaz mıydı bu? O akşam (belki de) Frederick ilk kez, Hindistan'dan ülkesine dönen ve bir daha geri gelmek istemeyen karısı Christie hakkında konuşmuştu. Hintlilerin sesi sinirlerine dokunuyormuş. Frederick ona yerlilerin seslerinin herkesin asabını bozduğunu söylese de Christie onu dinlememişti bile. Beni hasta ediyor demişti. O sızlanan, mızmızlanan seslerin tırnaklarıyla kafasının içini tırmalama isteği uyandırdığını söylemişti. Ve İmparatorluğun onları, başka türlüsü ellerinden gelmediği için böyle olan bu zavallı insanlara karşı zalim ve açgözlü kıldığı için şeytan olduğunu düşünüyordu. "Karım şair," dedi Frederick "ve imparatorluğun zalimliğinin iyi duyguları aşağılamasını, bizi, onun deyişiyle şarlatan ve zorbalara dönüştürmesini kabul edemiyordu. İçimizdeki en kötü yanı ortaya çıkarıyor diyordu ve affetmiyordu onları," diyerek hafifçe başını salladı. Bir an duraksadıktan sonra: "Şarlatanlar ve zorbalar yakıştırması konusunda haklı olabilir," dedi.

Fakat yine de, bu ilişkiye başlamanın bir yolu olsa bile, Martin'i Rehana gibi bir kadınla ilişki yaşamaya yöneltecek kadar korkusuz kılan ne olabilirdi? Bu insanlar, yani Rehana, Hasanali ve Malika karmaşık ve maddiyata düşkün insanlar değillerdi, uygunsuz davranışları süslü bahçelerle, yüksek duvarlarla perdelenmiş aristokrat aylaklar değillerdi. Dükkânlarının arkasındaki evlerinde, komşularının göz hapsinde bir hayat sürüyorlardı; hepsi, kadınların iffetiyle ilgili bir değer sistemine sıkıca sarılmış, birbirlerini sıkıştırıyordu. Kadınlar yalnızca diğer kadınlara misafirliğe gidebilirdi, bazen de gerekli olduğunda birlikte pazara gidebilirlerdi. Genellikle sadece düğün, cenaze sonrası başsağlığı, bir doğum olduğunda tebrik etmek gibi merasimlere katılmak üzere ya da ihtiyaç olduğunda borç istemek için dışarı çıkabiliyorlardı. Gizli saklı aşk maceraları konusunda ne bilgileri ne de böyle bir şey yaşama arzuları vardı, ayrıca bu gibi meselelerde birbirlerine karşı son derece acımasız olabiliyorlardı; alay ediyorlar, ayıplıyorlar ve bazen daha kötü şeyler de yapıyorlardı.

1899 yılıydı, yani Pocahontas'ın yerli prensesle flörtünün bir macera olarak nitelendirildiği yıllarda değildik. İmparatorluk camiası cinsellikle ilgili gelenekler hususunda esnek olmamayı destekliyordu. İmparatorluk, İngiliz vatandaşların itibarının bir uzantısı olmuştu, bu, bir miktar macera duygusu ve eğlenceye yer açsa da fahişelerle birlikte olmaya izin verilmiyordu, en azından orada görev yapanlar bunu meşru yollardan yapamıyordu. Karılarını ve annelerini düşünmek zorundaydılar, misyonerleri, kamuoyunu, itibarlarını ve attıkları her adımın menkul kıymetler piyasası üzerindeki etkisini düşünmek zorundaydılar. Martin Pearce ücra bir kırsaldan gelen genç, toy bir denizci değildi ya da İmparatorluk'la övünen, gücünü buradan alan bir çömez, çevresinin yabancılığından büyülenmiş ya da egzotik bir mücevherin veya kaslı bir kadın savaşçının etkisine kapılmış

bir delikanlı da değildi. Üniversiteli sömürgeci bir subay, bir akademisyen olarak böyle bir birikimle Doğu Afrika'da bir sahil kasabasında yaşayan bir esnafın kız kardeşiyle bu ilişkiye başlamasının nedeni ne olabilirdi?

Belki de o başlatmamıştı bu ilişkiyi. Belki Rehana ilk buluşmalarından sonra peşine düşmüştü onun. Hasanali onlara Martin'i tekrar yemeğe davet ettiğini söylediğinde gülümsemesini gizleyememişti. Gülümsemişti çünkü Hasanali halinden memnun görünüyordu. *Mwengereza wetu kaja kututizama*, demişti Hasanali, onun gülümsemesine gülümsemeyle karşılık verirken. İngiliz misafirimiz bizi ziyaret etmek istiyor. Malika çamaşırları ipten ivedilikle toplayıp bahçeyi süpürmüş, erzakları bol suyla yıkarken Rehana da sunacakları yemekleri çeşitlendirmek, sofralarını misafire uygun hale getirmek için mercimeği ve salata malzemelerini yıkamıştı. Martin de sofralarına kendini rahat hissederek, dostane duygularla oturmuştu, onları minnet duyduğu iyiliksever insanlar olarak görüyor, Rehana'ya tedirgin edici bir içtenlikle bakıyordu. Böyle bir şey ummuyordu Rehana. Martin'in ikinci ziyaretinden, dostane hediyelerinden sonra, hâlâ defterini saklıyor olmak bir tür kötülük gibi görünmeye başlamıştı ona. Ziyaretten iki gün sonra, bir öğle sonrası gergin bir haleti ruhiye içinde mzungu yetkilinin evine gitmek üzere yola koyuldu. Mzungu yetkiliden, onun suçlamalarından korktuğu için gergindi, bir yandan da utanç verici bir durumda kalırsa, görmeye gittiği adam onu azarlarsa ya da onu aşağılarsa diye tedirgindi. Giderken Hasanali'yi de çağırmayı düşündü ama bu işi kendi başına halletmesinin daha iyi olacağına karar verdi. Pearce'ın mütevazı hali kalbini fethetmişti, bu nedenle defter için mesele çıkarmayacağını, sessizce geri alıp, kimseye bundan bahsetmeyeceğini düşündü. Ayrıca Pearce'ın ona bakışındaki hiç de sıradan olmayan arzuyu bir kez daha görmek istiyordu.

Yetkilinin oturduğu eve gittiğinde ofisin kapalı, ön kapının da içeriden sürgülenmiş olduğunu gördü. Evi çevreleyen duvarı takip ederek bahçe kapısına kadar yürüdü, kapıyı itip açtı, bahçeye girince *hodi* diye bağırdı, geldiğini belli ederek. Bahçe gölgeliydi, ortasında genç bir palmiye ağacı vardı, duvar dipleri boyunca çalılar uzanıyordu. Dışarısı sıcaktan kavrulurken burası o öğle sonrası güneşinde bile serindi, mis gibi kokuyordu. Bahçenin karşısında çiçekli sarmaşıklarla örtülmüş çitin arkasında hizmetlilerin odası ve mutfak vardı. Ortalıkta kimse görünmüyordu. Rehana tekrar seslendi, kimse karşılık vermezse oraya sorabileceğini düşündü. Çok geçmeden Martin'in şaşkınlık içinde üst kattaki pencerelerden birine çıktığını gördü.

Rehana belki de kaybedecek hiçbir şeyi olmadığını düşünüyordu, ne de olsa ona kalan, hayat boyu dükkânın arkasındaki o aydınlık bahçede kadınlara elbise dikip karşılığında üç kuruş kazanmak ya da vaatler dinlemek ve şefkat görmekti. Bu aslında onun gibi o şehirde, bir dükkânın arkasında yaşamını geçirmiş, birçok kadının da aynı durumda olduğunu bilen biri için o kadar da katlanılmaz değildi. Belki benim onu hayal ettiğimden daha gözü kara, daha cesaretli ya da dikbaşlı biriydi. Azad'ın gidip dönmemesi onu daha inatçı, başkalarının onun iyiliği için istediklerine karşı biraz daha duyarsız, düşüncelerine karşı daha kayıtsız birine dönüştürmüştü. Adamlar çekip gider kadınlar geride kalır ya da dil döküp onları ikna etmekle uğraşır veya karşılarında el pençe divan durarak hayatlarını geçirir sonra da ölürlerdi. Bu yüzden Rehana defteri verirken Martin, gülümseyerek alıp, elini uzatıp, onu içeri, eve davet ettiğinde, o da uzatılan eli tutmuş ve eve girmişti.

Peki Burton ne demişti bütün bu olanlara? Ne düşünmüştü Pearce hakkında? Bir yerli çapkını bir diğer yerli çapkınının halinden anlayacak mıydı? Belki sıradan, eğlencelik bir

şehvet ilişkisi gibi görecekti bunu, Martin'i kendine hâkim olamadığı ve aptallık ettiği için, böyle sıradan bir şeyi mesele haline getirdiği için ciddiye almayacaktı artık. Ama bu, ilk tepkisi olurdu. Sonra, böyle bir aşk macerasının yanılsamalara dayalı heyecanını küçümseyecekti kuşkusuz. İleri gittiğini söylerdi herhalde. Bu sefer gerçekten çok ileri gittiğini söylerdi. Bu aşk Rehana ile Hasanali arasında kavgaya neden olmuş mudur? Mutlaka olmuştur. Hasanali muhtemelen Rehana'yı yakışık alır, anlayışla karşılanabilir şeyin ne olup olmadığını artık ayırt edemediği için azarlamıştır. Ailesine utanç duydurduğu için kızmıştır. Aklını kaçırdığını düşünmüştür.

Ağabeyim Amin'in anlattıklarından bildiğim kadarıyla Rehana Zekeriya ve Martin Pearce sevgili olmuşlardı. Martin Pearce Mombasa'ya gitmişti, bir süre sonra da Rehana akrabalarını ziyarete gitme bahanesiyle onun peşinden gitmişti. Orada şu an hastanenin bulunduğu fakat o zamanlar genellikle Avrupalıların yaşadığı yerin yakınında, *leafy district* diye anılan bölgede Martin'in kiraladığı bir dairede birlikte yaşamaya başlamışlardı. Martin ve Rehana bir süre kimseden gizlemeden birlikte yaşadılar, sonra Martin memleketine döndü; bir noktada aklı başına gelmiş ve memleketinin yolunu tutmuştu.

Ağabeyim Amin bu hikâyeyi biliyordu çünkü ucu ona dokunan birtakım olaylar yaşamıştı fakat muhtelif nedenlerden ötürü anlatamamıştı bana, bu nedenlerin en önemlisi de bana bunları anlatabileceği dönemde onun yanında, orada olmamamdı. Bunları yazdığı mektuplardan birinde anlatabilirdi ama bu meseleden bahsetmemeyi tercih etmişti, senelerce bu konuda tek bir şey yazmadı. Basitçe, mektupta anlatılamayacak, belli bir yakınlığı, yüz yüze konuşmayı gerektiren meseleler vardır, bu da onlardan biriydi. Sonra birkaç ay önce bir mektupta oradan ayrıldığımdan beri ilk defa

bana Cemile'den bahsetti. Bunun üzerine Cemile ve Amin'in aralarında neler geçtiğini, bu ilişkinin ifade ettiği anlamı uzunca bir süre düşündüm. Amin'in bu konudaki sessizliği onunla ilgili daha önce bilmediğim şeyleri fark etmemi sağladı; beni inat ve ıstırap üzerine düşünmeye zorladı. Ona Grace'ten bahsettiğim mektubumu aldıktan sonra, yazdıklarımın onu üzüntüye boğduğu ve Cemile'yi aklına getirdiğini yazdı. İşte ilk defa o zaman Cemile'den bahsetti, evden ayrıldığımdan beri geçen onca seneden sonra ilk defa. Cemile'yi böyle aniden hayatımıza sokması onların, Cemile ve Amin'in hikâyesini yazma isteği uyandırdı içimde. Belki de Grace'i düşünmemenin bir yoluydu bu, bilmiyorum. Vaktim çoktu. Sevgisini kazanabileceğim, beni teskin edecek hiç kimse yoktu çevremde. Ve Amin'i düşünmek istedim, onunla daha yakın olmak, şimdi artık içimde kaybettiğimi hissettiğim şeyleri hatırlamak istedim.

O zamanlar Amin'in yaşamında derin bir kederin, trajik bir acının olduğunu düşünürdüm, kendi sıkıntılarımın ise yaşamımı iyi yönetemememden kaynaklanan aksaklıklardan ve çekingenlikten kaynaklandığını zannederdim. Her neyse, sonuç olarak hikâyelerini yazma arzum dinmedi, bu fikri bir süre erteledikten sonra başlamaya karar verdim. Fakat bu olayları ve orada yaşanan hayatı düşünmeye başladığımda ilişkiye nasıl başladıklarını anlatmam gerektiğini fark ettim. Rehana ve Martin'in nasıl bir araya geldiklerini hayal etmeden başlayamazdım ve bu konuda bildiklerim yalnızca birkaç dedikodu kırıntısı ve skandalla sınırlıydı. Bu İngiliz'in şehre varışıyla başlamaya karar verdim. Şimdi kritik noktaya ulaştığım için tam anlamıyla hayal edemediğim bir şey karşısında zorlandığımı fark ediyorum.

Sizin de gördüğünüz gibi bir "ben" var hikâyede ama bu benimle ilgili bir hikâye değil. Hepimize dair bir hikâye, Farida'yla, Amin'le ve ailemizle ilgili bir hikâye, Cemile'yle il-

gili bir hikâye. Bir hikâyenin nasıl başka hikâyeler içerdiğine ve bu hikâyelerin bize ait olmaktansa çağımızın rastgele akıntılarının bir parçası olduğuna dair bir hikâye; hikâyelerin bizi nasıl her an yakaladığını, bizi birbirimize nasıl ördüğünü anlatan bir hikâye.

İkinci Kısım

V

Amin ve Raşit

Evlerinin karşısındaki yolda kocaman harap bir ev duruyordu. Evin dış sıvası, toprak ve mercan dolgusu basbayağı dökülmüştü. Pencerelerin bazılarında ahşap panjurların halen yerinde olması mucize gibiydi, yıpranmış perdeler ılık rüzgârda ağır ağır evin mahremiyetinden sıyrılarak havalanıyordu. Bazen evin penceresinden balık ağları sarkardı. Ailenin erkekleri balıkçıydı, bu yüzden ara sıra balık ağlarını eve getirir, bir nedenle pencereden sarkıtırlardı. Ev ahalisi binaya girip çıkarken tedirginlik duyacak herhangi bir tehlike görmüyordu, merdivenlerin muhtelif yerlerine tüneyen tavukların da böyle bir derdi yoktu. Raşit'e göre ev tam bir harabeydi, katlar günün birinde kaçınılmaz olarak kendi üzerlerine çöktüklerinde kalkacak tozu hayal edebiliyordu. Üstelik sanki canlı, yaşayan bir şeyin içi gibi balık, tavuk pisliği ve insan nefesi kokuyordu. Binanın elektriği yoktu, ilk baştaki birkaç basamaktan sonra insan kendini bir mağaranın uçsuz bucaksız boşluğunda hissediyordu. Musimde yağmur bastırdığında evin sele kapılacağını düşünüyordu Raşit ama öyle olmamıştı. Yıllar boyunca yıkılma eşiğinde öylece durdu, tarih gibi yılmazdı sanki.

Onların evi ferah ve aydınlıktı, çünkü anneleri böyle olmasını istiyordu. Eve geldiğinde ilk işi kimseye aldırmaksızın pencereleri açıp esintiyi içeri almak, evi havalandırmak olurdu. Hep bir şeyler sorar, herkesi diken üstünde tutardı. *Bu evde her şeyi ben mi yapacağım*? Etrafında bir karmaşa ve düzensizlik olmasını da, en azından kısa bir süreliğine, severdi aslında.

Üç kardeşlerdi: Raşit, Amin ve Farida. Raşit ağabeyi Amin'den iki yaş küçüktü, Amin de en büyükleri olan Farida'dan iki yaş küçüktü. İki yaş, bir ay, on iki gün. Amin, Raşit'i kızdırmak için aralarındaki bu yaş farkını iki yaş, bir ay, on iki günü sayar ve bir kafiye tutturarak şarkı gibi söylerdi, tabii bunu bu tip şeylerin hâlâ asap bozucu olabildiği yaşlardayken yapardı. İki yıl, bir ay ve on iki gün vardı aralarında ve ne yaparsa yapsın, ne söylerse söylesin bu hep, hep, hep böyle kalacaktı. Amin belli bir yaşa kadar bunu tekrar tekrar, usanmadan, acımasızca, sonsuza dek sürecekmiş gibi söylemişti. Raşit onun bu şarkısından öyle bunalırdı ki bir keresinde kendini yere atıp hıçkıra hıçkıra ağlamıştı. Bunun üzerine Amin sesini kesmiş, kardeşinin duyduğu üzüntünün derinliği karşısında dehşete düşmüştü. Onun sataşma amacıyla söylediği bu sözlerin bunca üzüntüye yol açmasına, hıçkırıkların Raşit'in ufak tefek cüssesini böyle sarsmasına şaşırıp kalmıştı. Onu sakinleştirmek, bu fazla acıklı hale gelen durumu hafifletmek için gülümseyerek sırtını hafifçe sıvazlamış, yanına oturup yatıştırmıştı onu.

Amin kardeşine başka yollarla da eziyet ediyordu, fakat bunlar yavaş yavaş yalnızca ikisi arasında kalmaya başlamıştı, Farida ve anne babasının müdahaleleri bu eziyetleri gizlilikle tatbik etmeye yöneltmişti onu. Elbette gerçek eziyet değildi bunlar, herhangi bir yara bereye sebebiyet verecek bir şey yapmıyordu, yalnızca alaycı laflar edip gülüyor, onunla itişip kakışıyordu, veya misket ve şekerlerini

çalmak gibi küçük hırsızlıklar yapıyordu, tabii bir de dinmeyen, amansız bir üstün gelme çabası vardı. Raşit bu eziyetlerin kaçınılmaz olduğunu, her yakın ilişkinin değişmez kuralı gibi burada da abisinin sevgisi için ödemek zorunda kaldığı bir bedel olduğunu oldukça erken bir yaşta anlamıştı. Raşit'in çoğunlukla boyun eğen, uyum sağlayan taraf olması her zaman yeterli değildi. Amin genellikle üstün konumda olmaktan memnun olmasına rağmen zaman zaman gösteriş de yapmak istiyordu, her şeye gücünün yettiğini kabul ettirmek, her isteğinin karşılandığını görmek, göstermek istiyordu. Bu düzenin en acımasız dönemi çocukluklarıydı. Büyüdükçe durum değişmişti; Raşit artık daha az esnek davranmaya başlamış, Amin de biraz daha sakinleşmişti, hâkimiyetini daha örtük, daha ustaca hissettiriyor, Raşit'in isyan edeceği noktayı daha iyi hesaplayabiliyordu. Etraflarındaki kişilerin iki kardeşe sanki birbirlerinin tamamen zıddı kişilermiş gibi davranması Amin'in böyle çetrefil hesaplarla üstünlük kurma çabasından vazgeçmesini zorlaştırmıştı. Farida bir süre bunun tersini yapmış, bazen de onları karıştırıyormuş gibi davranmıştı. Başka herkes, anne babalarından, akrabalarına, en uzaktaki komşulara ve sokakta görünce selam vermek dışında bir alâkâları olmayan tanıdıklara kadar herkes birbirlerinden çok farklılarmış gibi davranıyordu onlara.

Küçük bir yerde yaşıyorlardı, dolayısıyla ne komşular düşündükleri kadar uzak ne de tanıdıklar sandıkları kadar ilgisizdi. Herkes herkesin kim olduğunu bilirdi. Şu veya bu nedenle hiçbiri başka insanların hayatlarına müdahale etme hakkından, onlar hakkında konuşmaktan vazgeçmek istemiyordu, birinin uyumsuz diğerinin sorumsuz olmasına şaşırıyor ya da öbürünün ailesinin başına felaket getireceğini düşünüyorlardı. Bazıları iki kardeşin de yalnızca yolda gördükleri, ismini bilmedikleri, hayatlarıyla herhangi bir alâkâ-

ları olmayan kişilerdi fakat bunlar bile ikisi arasında ayrım yapmaktan, onlarla ilgili fikir belirtmekten geri durmuyordu. Bireyselliğimizi ve biricikliğimizi tanımlarken aynı anda adımlarımızı sürüye uydurduğumuz zamanlardaki tutumlarına bakılırsa kuşkusuz birbirlerinden farklıydılar fakat insanların onları konumlandırışında işlenmemiş, ham bir yaklaşım vardı. Amin büyüktü, Raşit küçüktü. Farida kız kardeş olduğu için bu denklemde yer almıyordu, ayrıca ele alınıyor, farklı bir zamansallık ve beklenti üzerinden değerlendiriliyordu. Ama erkek kardeşler ilk başta, büyük olan ve küçük olan diye tanımlanmış, sonra bu noktadan yola çıkarak farklılıkları üzerine bir hikâye örülmüştü ve bu hikâye onlar büyüdükçe değişmeyen küçümseyici sıfatlar ve kısıtlamaları beraberinde getirmişti.

Amin evde hep Amin'di, fakat Raşit isminin sonuna eklenen muhtelif küçültme ekleriyle anılırdı. Çocukken Şişi ya da Didi ve hatta Rara diye çağrılırdı, bunlar kendi ismini telaffuz etmeye çalışırken dili dönmediği için icat ettiği isimlerdi. Yaşamını zorlaştıracak, kendisini alay edilmeye açık bir konuma sokacak malzemeyi sunmayı erken yaştan öğrenmişti. Daha sonra *Kishindo* yani gürültücü diye anılmaya başladı çünkü yaramaz ve arsız olduğunu düşünüyorlardı. *Kishindo kishafika.* Bazıları için bu tip tabirler sevecen bir yakınlığın ifadesidir, hatta bazen bunlar gibi lakaplarla çağırılmayanlar, çağırılanları kıskanır, sevilmediklerini ya da sessizce sevildiklerini düşünürler. Fakat Raşit bunların ardında yatanın sevecenlikten çok alay olduğunu hissettiği için rahatsız olurdu, herhangi bir şekilde karşı çıkmaya kalktığında da herkesin hep birlikte kahkahalarla gülmesinden nefret ederdi. Ama en çok da bu lakapları umursamamayı beceremediği için veya o da onlarla bu eğlenceye katılıp gülemediği için kendine kızardı. Gülmeye başladıklarında evden bağırarak kaçıp gitmemek için kendini zor tutardı. Daha son-

ra Mtaliana demeye başladılar ona, üzerinde en uzun kalan isim bu oldu.

Bu ismi alması şöyle olmuştu; Amcası Habip liman bölgesindeki gümrük dairesinde sevkiyat memuruydu. Amin ve Raşit bazen sırf onu, tepedeki pervanelerin bulanık görünecek kadar hızla döndüğü odasında, koca duvar saatinin önündeki bölmesinde görmek için gümrük dairesinin büyük kapısına gelirlerdi. Kuran dersinden çıkıp yolu uzatarak Forodhani'den geçip kordonu boydan boya dolaşarak varırlardı buraya. Bazen de okullar kapandığında, şehirdeki bütün çocukların aylak aylak orada burada dolaştığı tatil zamanlarında giderlerdi ziyarete. Kapı eşiğine yığılmış tüccar ve katipler olmadığında içeri girerler ve devasa pencerelerden sızan sualtı ışığının kuşattığı kabul salonunun sütunlarla gölgelenmiş çini kaplı koridorunda beklerlerdi. Eğer ortalık sakinse Habip Amca onları görür, eliyle işaret edip yanına çağırır, bölmesinden sarkarak ellerini sıkar, onlar da kendilerini önemli hissederek keyifle gülümserlerdi.

Birkaç tane amcaları vardı ama içlerinden onlara en cazip gelen Habip Amca'ydı çünkü Habeşistan'da İngiliz kuvvetleriyle birlikte savaşa katılmıştı. Evde KAR[1] üniformasıyla çekilmiş çerçeveli bir fotoğrafı asılıydı duvarda. Şapkasının siperi buraya gelen Avrupalılar gibi geriye doğru katlanmış, çenesinden dolanan kayış yanaklarını sıkıştırmıştı. Raşit'e İtalyanca konuşma kılavuzunu veren de oydu işte.

Bu kılavuzu Vespa marka mobilet konusunda uzmanlaşmaya başlayan bir araba şirketinin temsilcisi hediye etmişti Habip Amca'ya. Bu dönem, böyle küçük hediyelerin önemsiz bir memurun gönlünü kazanmak için yeterli olduğu, gümrük dairesinin yeşil sütunlu kubbesinin altında, muaz-

1 King's African Rifles: Britanya'nın kolonyal dönemde Doğu Afrika yerlilerinden oluşturduğu silahlı asayiş birimi.

zam işlemelerle bezeli kapısının önünde, kordonun manzarasına karşı açıkça verildiği zamanlardı (Sanırım Gümrük Dairesi halen orada, gerçi şimdiye kadar turistlere hizmet veren Mavi Papağan, Mavi Marlin ya da Mavi bilmemne adlı bir kafeye dönüştürülmüş olabilir). O günlerde Kapadia Motors'tan bir temsilci İtalyanca konuşma kılavuzu veya üzerinde Venedik resmi ya da Toskana Vadisi'ndeki serviler yer alan bir poster hediye ederek işlerini hızlandırabiliyordu. Bu alışverişlerin gizlilik içinde yürütülmesinin tek nedeni bu değersiz hediyelerin değerli sayılmasıydı. Bunlar günlük yaşamın sıradan, kasvetli dünyasından hep daha iyi, hep daha parlak olan büyük dünyanın simgeleriydi. Bu büyük dünyanın illa Avrupa dünyası olması gerekmiyordu. Bir Japon takviminde görülen zarifçe aydınlatılmış kâğıt evler ya da alev gibi parlayan ufak açelya ağaççıkları da olabilirdi. Veya bir kâğıt mendil üstündeki Lübnan üzümleri, kutuların üzerine basılmış sedir ağacı silueti ya da Irak'tan gelen hurma paketlerindeki vaha resmi de aynı değerdeydi. Ama Hindistan'la ilgili şeyler bu etkiyi yaratmıyordu; o, bildik dokunun bir parçasıydı zaten. En makbulü Avrupa'ydı. Avrupa kat edilemeyen bir uzaklıkta ve tedirgin ediciydi. Bu simgeler onun giderek yayılan mevcudiyetinin bir tür açlıkla bakılan ve tüketilen parçaları gibiydi. Memurlar da yoldan geçip giden, kendisine hiçbir yararı olmayacak kişilerin bakışları yüzünden bu hediyelerden mahrum kalmak istemiyordu.

Açlığımızı daha keskin hissettiğimiz dönemlerde ise, bu tip hediyeler memurları gücendirir, işleri hızlandırmak yerine öfkelerini arttırır ve isteneni ağırdan alarak yapmalarına yol açardı. Böyle durumlarda memur başka bir acil işi hatırlar ve nihayet müsait olduğunda da oldukça aksi davranabilirdi. Gönderilen malla ilgili titiz ve özenli bir araştırma yapıp bürokratik forma harfi harfine riayet edilmesini isteyebi-

lir ve hatta belki kimsenin henüz bilmediği yeni bir düzenleme gereği gümrük ihlalinden kovuşturma açılma tehlikesi üzerinde durabilirdi. Bu durum, işleri hızlandırmak için verilmesi gereken hediyenin bir İsveç bankasına yatırılacak yüklü bir meblağ olması gerektiği anlamına gelmiyor, en azından gümrük memurları için böyle değil, gerçi bu, memurun nerede görev yaptığına ya da neyin sevkiyatını yapacağına göre değişirdi. Ama yüklü bir meblağ olmasına hiç gerek yoktu yalnızca memurun kendine saygısını sağlayacak ve kısıtlı maaşıyla almasının mümkün olmadığı küçük, lüks nitelikli lütufkâr bir hediye, bir minnet ifadesi, küçük bir bağış yeterli olurdu. Zira geniş ailenin ihtiyaçlarının sonu gelmezdi ve sigara bile pahalıydı.

Şimdi, eskiye kıyasla nasıl büyük bir değişim oldu da böyle kural tanımaz olduk? Habip Amca'nın şimdi olsa hırs ve tatminsizlikle burun kıvıracağı bir konuşma kılavuzu ve posteri böylesine mutlulukla kabul edip Kapadia Motors'un işlerini keyifle hızlandırdığı günlerden bu yana ne değişti? Tabii İngilizler gittiği için böyle oldu. Buradalarken her şey tıkır tıkır işliyordu. Yasak, yasaktı. Yanlış, yanlıştı, hapsi boylardınız. Siz geri kalmışsınız, yozlaşmış ve ilkelsiniz. Yalnızca biz İngilizler dürüst, zeki ve çalışkanız. Tarihteki en ahlâklı, en adil, en liyakatli hükümdarlar biziz. Sonra kendi memleketlerine, denetim altında tutamadıkları yozlaşmış düzenlerine döndüler ve burada da ahmaklara gün doğdu. Gümrük memurlarının küçük hesapları, hırsları elbette Başkan ve Yardımcısı'nın kartelinin yanında hiçbir şeydi, fakat herkesin yararlanması için örnek teşkil ediyorlardı.

Her neyse, o daha ılımlı dönemde Habip Amca İtalyanca konuşma kılavuzunu kabul edip, sahilde yürüyüşe çıkmış herhangi birinin görebileceği bir yerde, Gümrük Dairesi'nin merdivenlerinde Kapadia Motors'la el sıkışmıştı. Sonra o akşam, kılavuzu dokuz yaşındaki yeğeni Raşit'e vermiş-

ti. Toskana Vadisi'ndeki servi ağacının posterini de kendi için ayırmıştı.

Raşit bu hediyenin ne olduğunu ilk anda pek anlayamamıştı ama konuşma kılavuzu bir şekilde ilgisini cezbetmişti. Belki de içindeki kısa, derli toplu ifadelerin hayatta karşılaşabileceği beklenmedik durumlarda kendisine yardım edebileceğini düşünerek güvende hissettiği için cazip gelmişti. Ya da belki İtalyanca ilgisini çekmişti, kitaptaki kalıpları telaffuz etmeye çalışırken çıkardığı sesler hoşuna gitmişti, ona bunların nasıl okunduğunu gösterecek kimse yoktu çünkü. Tanıdığı kimse İtalyanca bilmiyordu, bu dili konuşan kimseye de rastlamamıştı. Yalnızca Habip Amca İtalyanca biliyordu, o da herhalde sadece kendisine ricada bulunmak için gelen birkaç İtalyan'la İtalyanca konuşmuştu. Belki de konuşma kılavuzunun cazibesi Habip Amca'nın cazibesiyle, İtalyanlara karşı savaşan bir asker olmasının ona kattığı parıltıyla ilişkiliydi. Kimse Habip Amca'ya savaş hakkında bir şey soramazdı, birisi bu konuyu açıp bir şey sorduğunda ya surat asar ya gülümser ya da soruyu duymamış gibi yapardı, bu nedenle Raşit kılavuzda geçen cümleleri onunla çalışamıyordu.

Raşit çalışıp birkaç kalıp öğrenmişti, hatta bazen elinden geliyorsa bazı soruları İtalyanca cevaplıyordu ya da İtalyanca gibi tınladığını düşündüğü bir dilde cevaplıyordu. Muhteşem bir numaraydı bu. Başlarda yalnızca evde İtalyanca konuşuyordu, herkes çıkardığı anlaşılmaz seslere gülüyordu. Sonra ünü yayıldıkça insanlar sokakta sırf aksak konuşmasını duymak için onu soru yağmuruna tutmaya başlamıştı. Evde, sorulan sorulara İtalyanca haricinde bir dilde yanıt vermemesi biraz bıktırıcı olmaya başlamıştı ama yine de gülüyorlardı ona. Bir keresinde Farida, artık bunun gevezeliklerine tahammül edemiyorum deyip kitabı ortadan kaldırmıştı (sonradan döşeğin altına sakladığı anlaşıldı)

ama Raşit bunun karşılığında konuşmayarak, yemek yemeyerek, annesinin en korkunç tehditlerine rağmen gözünün içine bakmayarak öyle bir inat etmişti ki kitabı tekrar ortaya çıkarmak zorunda kaldılar. Sonra İtalyanca sağanağı yine başladı, şimdi artık kasıtlı olarak Farida'nın duyacağı şekilde ama yanında kendisini ablasının çimdiklerinden ve şaplaklarından koruyacak birilerinin de olmasına dikkat ederek muzaffer bir hainlikle İtalyanca konuşmaya başlamıştı. Babası bazen keyfi yerindeyken kitabı alır Raşit'in söylediği cümleler doğru mu yoksa sadece taklit mi ediyor diye bakardı. Aile halkına Raşit'in gerçekten de İtalyanca konuştuğunu söylemişti. İşte böylece Raşit, Mitalyan diye anılmaya başladı. Fakat gösterişçiliği nedeniyle edindiği ve uzunca bir süre onu gülümseten bu isimden de ergenliğinde sokakta ufaklıklar onu bu isimle çağırdıklarında nefret etmeye başlamıştı.

Rahatsızlık duyduğu şey yalnızca bu isimle çağırılmak ya da alay konusu olmak değildi. Herkesin onu mesuliyetsiz ve güçsüz görmesi de üzüyordu onu. Biri bir şey tarif ettiğinde Amin'e söylerdi. Parayla ilgili bir durum söz konusuysa, mesela pazara gidilecekse ya da birine para gönderilecekse yine Amin daha güvenilir bulunurdu. Hatta bazen Raşit'in parası bile Amin'e verilirdi: bu kardeşinin parası, bununla sandalet alsın, sinemaya gitsin ya da okul harçlığı yapsın. Gözün üstünde olsun bu hayalperestin.

İşin kötüsü Raşit'e ilk kez güvenilip para teslim edildiğinde hakkındaki bu yargıları doğrularcasına kaybetmişti parayı. O sıra daha sekiz yaşındaydı ama yine de kaybetmemesi gerekirdi. İtibarının tehlikede olduğunu, tarihin bu tip tekrar eden olaylarla yazıldığını ve her şeyin hafızalarda kayda geçtiğini bilmesi gerekirdi. Bu olay şöyle olmuştu. Öğretmeni annesine ulaştırması için bir pusula vermişti ona. Hayır, okulda yaptığı bir yaramazlıkla ilgili olduğunu düşünme-

mişti bunun. Bu gibi durumlarda başka yollarla haber veriliyordu veliye. Zaten velilerin çoğu okuma yazma bilmiyordu, dolayısıyla yazılan notu eve götürmek kendini ihbar etmek olurdu ki çocuklar bile bu durumda ne yapılacağını bilirdi. Ayrıca öğretmenler öğrencileri yanlış bir şey yaptıklarında doğrudan cezalandırabiliyordu, vazifelerinin en çok bu yönünden keyif alırlardı. Hayır, Raşit bir erkeğin verdiği notu annesine götürmekte de bir beis görmemişti. Bunu düşünmek için yaşı daha çok küçüktü, üstelik öğretmenlerin borç istemek için seçkin velilere not yazması alışıldık bir şeydi. Genelde ay sonuna doğru bu ricada bulunurlardı ve çocuğu aracı olarak kullanarak aldıkları parayı hemen geri öderlerdi. Ayrıca çocuklar bu öğretmenden korkarlardı, hiç gülmezdi çünkü, bazen ürkütücü bir kahkaha atardı, bazen de beklenmedik zamanlarda öfkelenirdi, kollarını pervane gibi hiddetle savurur ve sıktığı yumruğunun eklem yerleriyle en yakındaki çocuğun kafasına vururdu. Bu nedenle verdiği bilgilerin anlamını hiçbiri merak etmezdi. Diz çöküp itaat ederlerdi yalnızca, böyle istiyordu öğretmenleri.

Öğretmenin velilerden aldığı borçların haricinde gelirini arttırmak için başka yöntemler izlediği de olurdu. Her sabah sınıfın ayağa kalkmasını söyler ve ilk iş olarak çarpım tablosunu şarkı şeklinde okuturdu, İngiliz ilkokul sisteminin değişmeyen hoşluklarından biriydi bu da. Bu şarkı söyleme faslı başka bir dilde de yapılabilirdi ama çocuklar üstünde yarattığı ruhsal etki değişmezdi. Çocuklar sıralarının arkasında ayağa kalkar, kolları vücutlarına bitişik öğretmenlerinin günün işlemini söylemesini beklerlerdi, mesela *Tat umara moja, üç kere bir*. Sonra, gergin çocuksu sesleriyle, gözlerini arada yumarak tumturaklı bir kasidenin ritmine uyar gibi hafifçe sallanıp şarkıyı söylemeye başladıklarında öğretmen yüzünü onlara döner gülümseyerek, memnuniyetle izlerdi sınıfı. Hata yapan biri olursa hemen

ona döner, fark ettiğini belirten bir bakışla gözlerini dikerdi. *Tatu mara moja tatu, Tat umara mbili sita, Tat umara tatu tisa* diye devam ederdi sonra. Bazen memnun kalmadığında ya da çocukların cılız gergin seslerini biraz daha duymak istediğinde başka bir sayıyla tekrar başlardı. Sonra da para toplardı.

Yoklama defterinden isimleri okurken herkes sırayla öğretmenin yanına gelir, masasının üstündeki çanağa beş sent bırakırdı. Ancak o sayede yoklamada var yazılabilirdi. Öğretmen toplanan bu paraların ne için kullanılacağını hiçbir zaman söylemezdi ama kendisi için topladığını anlamak için dahi olmaya gerek yoktu. Ailelerin çocuklarını okula gönderirken teneffüste bir meyve suyu ya da bir külah fındık alabilmeleri için birkaç sent verdiğini biliyordu. Bu paraları toplarken çocuklara yardım da ediyordu, mesela çocuğun hiç parası yoksa başka birinden, daha zengin olanlardan borç almasını söylüyordu. Ne de olsa biriktirdiği parayı paylaşmazsa başına bir şey geleceğinden korkan birileri mutlaka çıkardı. Sınıfta yaşça en büyük çocuk kendi başına küçük çaplı bir girişim başlatmıştı bile, her hafta birilerini kendisinden işe yaramaz bir şey alması için zorluyor ve karşılığında beş sent istiyordu, sonra da bu parayı yoklama alınırken kendi parasıymış gibi usule uygun şekilde vererek öğretmenin refahına katkıda bulunuyordu.

Şimdilerde artık beş sent hiç mühim bir para değil, hatta para değil. Tedavülden kalkmış durumda. Ama o zamanlar, yani 1950'lerde bu paraya büyük bir mango alınabiliyordu ya da mesela on sente bir somun ekmek, bir tabak ıspanak veya kavrulmuş manyok ya da Adnan'ın soslu patatesinden ve hatta küçük bir parça ızgara et alınabiliyordu. O dönem beş sent sekiz yaşında bir çocuk için az para değildi. Şimdilerde ufak bir mango yirmi şilin tutuyor. Bu paraya o zamanlar dört yüz tane mango alınabilirdi ve manav da

bunun karşılığında muhtemelen bir düzine de kendi ikram ederdi. Her neyse. Öğretmen, sınıftaki kırka yakın öğrenciden her gün bu parayı topladıktan sonra karnını doyurmaya yetecek miktardan fazlasını almış olurdu. Genellikle parayı topladıktan hemen sonra çocuklardan birine birkaç kuruş verip güne sağlıklı bir başlangıç yapmak için yandaki kahveden kendine süt aldırırdı. Bunu her gün yaptığını diğer öğretmenler bilirdi, veliler de bilirdi fakat kimse ses çıkarmazdı. Bir öğretmendi ne de olsa, mesleği itibarıyla saygı duyulan bir şahsiyetti. Eksantrik olması hoş görülürdü, acayiplikleri, kendine özgü davranışları zamanla kasvetinden sıyrılıp bir efsaneye dönüşürdü. Bu bütün öğretmenler için geçerliydi, hepsi kendine özgü acayip davranışlarıyla ün salmıştı. Bu acayiplikler, genellikle çocuklara yaptıkları zalimlikler ya da baskılarla ilgiliydi, aşağılama, korkutma ve şiddet içeriyordu, yakından bakıldığında gülünecek bir şey yoktu ama yine de herkes gülerdi ya da en azından tebessüm ederdi bu aşırılıklara, böylece bir şekilde zararsızmış gibi görülürdü bu davranışlar. Böyle gelmiş böyle gidiyordu. Velilerden birinin böyle bir şeyi konu etmesi nankörlük olarak değerlendirilirdi ve birkaç sent için öğretmeni mahcup etmek hoş görülmezdi.

Her neyse, öğretmeni Raşit'e annesine götürmesi için bir pusula vermişti, ertesi gün de annesi oğluna öğretmenine götürmesi için içinde para olan bir zarf vermişti. Birkaç gün sonra öğretmen onu dersin sonunda yanına çağırmış, annesine götürmesi için eline iki zarf sıkıştırıp teşekkürlerini iletmesini fısıldamıştı. Çocuklara karşı pek göstermese de nezaket kurallarından haberdardı. Onu yalnızca sokakta görseniz yol yordam bilen güleç biri zannederdiniz, sınıfta terör estirebileceği aklınızdan geçmezdi.

Cuma günü öğle sonrasıydı, Cuma günleri çocuklar namaza gidebilsin diye okul yarım saat erken kapanırdı. Raşit

koşar adım eve geldi, okul şortunu annesini bir dakika bile düşünmeden kirli çamaşırların arasına fırlatıp Cuma namazı kıyafetlerini giydi ve kordonda banyan ağacı altında ezan vaktini bekleyen arkadaşlarının yanına koştu. Ancak Pazartesi sabahı şortunu giydiğinde cebindeki dertop olmuş zarfları hissedince parayı annesine vermeyi unuttuğunu hatırladı. Bu para taşıma işinden Amin'e bahsetmemişti. Bu işi Amin'in müdahaleci yönlendirmeleri olmadan kendi başına yapmak istemişti. Bahsetmiş olsaydı, Amin ona parayı geri vermesi gerektiğini mutlaka hatırlatırdı o da elindeki kurumuş, buruş buruş olmuş kâğıt parçalarıyla ve ağlamaklı, korku dolu özürlerle annesine yaklaşırken ayakları geri geri gitmezdi. "Ne dedim ben sana," diye başladı annesi, "bu çocuk, kafası boynuna bağlı olmasa onu da unutur bir yerlerde." Anneler bu bakımdan her yerde aynıdır. Küçük çocuklarına karşı hep aynı klişeleri, aynı incitici sözleri tekrarlarlar. Bu olaydan sonra her şey eski ritmine döndü gene: "Amin, bak bakalım Raşit ödevini teslim etti mi, berbere gitti mi, dikkat et okuldan sonra doğruca eve gelsin vb."

Bu rol paylaşımının Raşit'in işine gelen bazı avantajları da vardı, yoksa hepten katlanılmaz olurdu durumu. Sokakta bir yaramazlık yaptıklarında azarı işiten hep Amin oldu; son sürat geçen el arabalarının ya da hız yapan bisikletçilerin olduğu caddede aylak aylak dolaştıklarında, birbirlerine çürük meyve fırlattıklarında ya da yüksek sesle kavga ettiklerinde duruma müdahale eden bir işgüzar mutlaka çıkar ve hemen Amin'e yönelerek nasıl davranmaları gerektiğini vazederdi, hatta bazen kardeşine göz kulak olmadığı için onu azarlardı. Evde de birlikte yaptıkları yaramazlıklardan sonra azarın en şiddetli kısmını göğüslemek durumunda kalan taraf yine Amin olurdu, Raşit ise böyle anlarda kendine güvenli bir yer seçer, oradan acı içindeki kardeşine sırıtıp, yü-

zünü komik şekillere sokar, birisi onun bulunduğu yöne bakacak olursa hafifçe burnunu çekerdi. Bu sahne genellikle üç şekilde sonlanırdı. Bir: Amin hızla azarını işitir, gözlerini utanç ve pişmanlıkla yere indirir, annesi işlenen kabahatin bir daha tekrarlanmaması kabilinden bir şeyler söyler ve olay fazla uzamadan kapanırdı. Bazen kırıcı sözleri telafi etmek için durum tersine de dönebilirdi. İki: Amin, Raşit'in takındığı komik ifadelere kendini tutamayıp gülerdi, böyle zamanlarda anneleri işkence altındayken kıkırdadığı için Amin'e daha da öfkelenerek yüzüne bir tokat indirir ve küfür ederdi. Üç: bunlar olurken Farida etraftaysa hemen Raşit'i ispiyonlar, amansız anne de dönüp Raşit'in yaptığı tuhaf komiklikleri yakalardı. Bu durumda tokatlardan nasiplenen ve avazı çıktığı kadar bağıran Raşit olurdu. Fakat genel olarak zorlu işlere Amin'in gönüllü olması beklenirdi. Bir getir götür işi söz konusuysa bunu da kesinlikle Amin yapardı. Sofrada lezzetli bir yemeğin son lokması kaldıysa Amin'in kendini tutup bunu küçük kardeşi Raşit'e bırakması beklenirdi. Bu kurallar Farida için geçerli değildi çünkü o bir kız kardeş olarak başka kurallara tâbiydi ve her durumda kendi hakkını korumasını bilirdi.

Azarlama ve tokatlama tabii ki çocukken oluyordu ama evdeki bu düzen sonraki yıllarda da devam etmişti. Herkes Amin'e neredeyse bir yetişkinmiş gibi davranıyor, ondan sakin davranmasını, sorumluluk sahibi olmasını bekliyordu, Raşit'e ise hep çocuk gözüyle bakıyorlardı, düşünmeden hareket eden, hayalci biri gibi görüyorlardı onu. Kardeşler nasıl görüldüklerinin farkındaydı ve bundan kendilerini memnun edecek şekilde yararlanmanın yollarını buluyorlardı. Bunu hiçbir zaman açıkça konuşmamış olsalar da kendilerine yapılan yakıştırmalardan yola çıkarak çeşitli stratejiler geliştirmişler ve birbirlerine gülümseyerek bildikleri gibi davranmaya devam etmişlerdi. Kardeşlik duy-

gusu kıymetliydi onlar için. Bu yolda beraberlerdi. Birbirlerinin tutumlarına alışıklardı. İlkin isteksizce sonra sonra gönüllü bir şekilde bu sorumluluk sahibi ağabey ve düşünmeden, hızlı hareket eden küçük kardeş rollerini benimsemişlerdi fakat büyüdükçe üstlendikleri bu rollerde doğruluk payının da olduğunu gördüler. Yerinde ve hoş bir örtüşmeydi bu, olması muhtemel şeyler uyumlu bir şekilde birleşmişti. Raşit ve Amin için başka çocukların yetiştirilmesinde rol oynayan hayallerden çok bu durum veya çevreleri derin bir etkiye sahipti. Güvenilir Amin: Hayalperest Raşit.

Çocuklar büyüdükçe anne babalarının onlara ilişkin kanıları daha bir oturmaya başlamıştı. Amin ve Raşit'i, hayatta kendi yollarını çizebilecek donanıma sahip kişiler olarak görüyorlardı. Fakat onları, özellikle de annelerini asıl endişelendiren Farida'ydı. Farida rahat (tembel) ve güleryüzlüydü (aptal). Yapmak istediği tek şey arkadaşlarıyla oynamak ya da o harap evdeki komşuları ziyaret etmekti. Onu okulda verilen ödevlerin başına oturtmak, bu görevi annesi üstlenmişti, tam bir işkenceydi. Onu tehdit ediyor, tehditler işe yaramadığında tatlı dille kandırmaya çalışıyordu, bu yalnızca kısmen işe yaradığı için en sonunda oturup geri kalanını onun yerine kendi tamamlıyordu. "Bu dünya kendi başının çaresine bakamayan kadınlara pek müsamaha göstermez," demişti Farida'ya. Onun bu sözlerini dinlerken hüzünlü görünüyordu Farida çünkü annesinin kendisinden ne beklediğini anlamıştı. Tutsaklığı bittiğinde güler yüzü yeniden belirir, komşulara gider ya da oturup sohbet etmek isteyen kim varsa onunla çene çalardı. Konuşmayı seviyordu, çevresinde konuşacak kimse olmadığında bir yastıkla, şemsiyeyle ya da boş bir sandalyeyle konuşuyordu. Ev işlerine yardım etmek bile keyifliydi onun için, bazen to-

zunu aldığı ya da yıkadığı eşyalarla da sohbet ettiği oluyordu. Bunu tek başınayken ya da tek başına olduğunu sandığı zamanlarda yapıyordu. Annesinin baskısı zamanla azaldı, kendisi, zamanında öğretmen olmak için epeyce çabaladığı için Farida'nın okula karşı ilgisizliğinin onda yarattığı hayal kırıklığını gizleyememişti.

Sonra bir gün Farida'nın okulu bitti ya da okul onun için bitti. On üç yaşındaydı. Devletin kızlar için açtığı orta okula giriş sınavını kazanamamıştı. Bu şehirde, bu adada ve birçok adadan oluşan, yarım milyon nüfusa sahip bu ülkede kızların gidebileceği yalnızca bir okul vardı. Her sene yüzlerce, binlerce kız öğrenci bu sınava girerdi ve aralarından sadece otuz tanesi okula kabul edilirdi. Öğrencilerin çoğu için bu ilk ve son sınavları olurdu. Sınavı kazanan öğrencilerin isimleri başarılarının büyüklüğünü göstermek, ülkenin her köşesine mümkün olduğunca duyurmak için ulusal radyo kanalında okunurdu. Öğrenciler, spiker saygın birinin ölümünü duyurduğu zamanlardaki ciddi sesiyle kazananların isimlerini okurken radyonun etrafında gergin bir sessizlik içinde oturup beklerdi. Farida da ismi okunmayan binlerce kişiden biriydi.

Gerçi Farida sınavı kazanan sınırlı sayıda kişiden biri olmak için hırsla rekabet eden biri değildiyse de açıkta kaldığı için üzülmüş ve öfkelenmişti. Gözyaşlarına boğulmuş annesinin iyilikbilir kollarına bırakmıştı kendini. Ona minnetle sarılarak bir süre ağlamıştı. Beni almadılar demişti, bir yere gelme şansımı tümden yitirdim. Onun için bir gelecek yoktu artık, hiçbir şey yoktu. Rahibelerin yönettiği katedrale bağlı karma eğitim veren bir manastır vardı ama orası Hıristiyanlar içindi. Aklı başında hiçbir anne baba çocuğunu, özellikle de kızlarını, oraya, bu inançsız, yozlaşmış, alçalmış kişilerin yanına göndermezdi. Bir de İsmaili mezhebinden çocukların gittiği Aga Khan Okulu vardı. Bu mez-

hebin mensubu olmayan öğrenciler için ücretliydi, ayrıca sınavdan yüksek bir puan almış olması gerekiyordu. Farida'nın aldığı puan bu okul için de yeterli değildi. Gidebileceği hiçbir yer yoktu.

Annesi evde onunla ilgilenmek, ona ders vermek için öğretmenliği bırakmayı düşündü ama etrafındaki herkes bunun çok anlamsız bir fedakârlık olacağını söyledi. Kocası karısının bu düşüncesine şiddetle karşı çıktı, kız ve erkek kardeşleri de, hatta Farida bile.

Babaları Faysal, annelerine "Bunca mücadele verdin, şimdi de ödülün başkalarına yararlı olduğun ve sana saygınlık kazandıran mesleğini yapmaya devam etmek. Senin gibi kişiler diğer insanlara örnek oluyor, artık bir son vermeyi öğrenmemiz gereken dayatmaları tekrar düşünmeye davet ediyor. İnsanlar senin başardıklarına bakınca elhamdülillah, aslında her şey o kadar da karanlık değil, mahrum bırakıldığın şeyin üstüne gidersen, kendini mutlu edip başkalarına da yararlı olabilirsen bir çıkış yolu bulursun diye düşünüyorlar. Nasıl öğretmenliği bırakmayı düşünürsün. Başka bir yol buluruz," demişti.

Annelerinin kız kardeşi Halime ise, "sen bir karar verene kadar bana gelsin Farida, bana yardım eder biraz. Senin işini bırakmanın bir manası yok, hele ki çalışacağım diye hepimizi bunca sıkıntıya soktuktan sonra. *Lo Mwana*, sakinleş biraz. Binlercesinden bir farkı yok onun da," demişti.

"Ben onun yaşındayken herkesin benim için söylediği de buydu," dedi anneleri, "Ve eğer onları dinleseydim, hayatımın sonuna kadar evde yemek yapıp çocuklara bakıyor olacaktım."

"Benim gibi yani," dedi Halime kardeşinin küçümseyici kıyaslamasından etkilenmediğini göstermek için bir yandan gülüyor bir yandan parmaklarını çıtlatıyordu. "Ama o zaman da çocuklarına keyifle bakabilir, kocana zevkle yemek

pişirebilirdin ve hatta içine deli kaçmış gibi oradan oraya koşacağına misafirliğe gidip insanlarla biraz sohbet etmeye vakit ayırabilirdin."

"Ben çocuklarıma gerektiği gibi bakabiliyorum," dedi anneleri, bu suçlama hep içini sızlatırdı. "Ayrıca kocamla da ilgileniyorum. Onlara sor istersen, bak bakalım bir şikâyetleri var mıymış. Sor onlara."

"Onlara sormama gerek yok," dedi Halime, hep aynı çıkmaza girdikleri için iç çekti. "Tabii ki herhangi bir şikâyetleri yok. Nasıl olsun? Bunu büyütme bu kadar, onu demeye çalışıyorum. Ne yapacağına karar verene kadar bana yolla Farida'yı."

Böylece Farida annesinin büyük kardeşinin, Bi Halime'nin yanına yollanmıştı. Bi Halime'nin ailesi kalabalıktı ama kendine ev işlerinde yardım edecek bir hizmetçi tutmak istemiyordu, nedenini de öyle detaylıca açıklamaya yanaşmıyordu. Etrafımda bir hizmetçi olmasını istemiyorum diyordu yalnızca. Çamaşırları yıkıyor, mangalı temizliyor, evi siliyor, yemeği, ütüyü hep kendi başına yapıyordu. Evin ihtiyaçlarını her gün yandaki dükkândan alır, pazardan alınması gerekenleri de kocası Ali'den işten dönerken getirmesini isterdi. Hizmetçiye ne gerek vardı? Farida'yı ona yardım etmesi için sabahtan yolluyorlardı, o da orada her kadının bilmesi gereken ev işlerini öğreniyordu. Annesi ve babası onu eve mahkûm eden bu köhnemiş yollara başvurmak zorunda kaldıkları için büyük bir sıkıntı duyuyordu fakat kızlarını gönderebilecekleri bir okul yoktu. Farida'yı bütün sabah evde yalnız bırakmaları elbette söz konusu değildi, en azından o yaşta, kızların güzelliklerinin farkına henüz varmadığı, kolayca ulaşılabilir bir konumda olduklarında erkeklerde nasıl bir arzu ve heyecan uyandırdıklarını bilmedikleri, beğenilmenin yarattığı sarhoşluk karşısında son derece savunmasız kaldıkları bu yaşta olmazdı. Öğ-

le yemeği vaktine doğru Farida eve döner, annesine yemeği hazırlarken yardım ederdi.

Anne babaları kendi dönemlerinin genç muhaliflerindendi. Sokaklarda yumruklarını havaya kaldırıp slogan atan, söylev veren siyasi muhaliflerden değillerdi ama. Zaten böyle bir şeye müsaade edilmiyordu o zamanlar. İngilizler izin vermiyordu. Yürüyüş ve söylevler konusunda son derece hassaslardı. Ayaklanma olmaması için hep tetikteydiler. Ummanlılar buna izin vermezdi çünkü her ne kadar kendi aralarında sesleri yükselse, bastonları fırıl fırıl avuçlarında dönse de kargaşadan ödleri kopardı. Şeyhler de buna izin vermezdi, mesele aralarındaki bitmeyen kan davalarından biri değilse, otoriteye meydan okuyan, onu tartışmaya açan her şeye karşı dururlardı. Anne babaları muhaliftiler çünkü *kendi* anne babalarına devletin yeni açtığı öğretmen okuluna yazılmak için karşı gelmişlerdi. Babalarının bu okula gitmesine izin verilmemişti çünkü babası sömürgeci eğitimin oğluna zarar vereceğinden korkuyordu: "Kendi insanlarını aşağılamayı öğretecekler orada sana, metal kaşıkla yemek yemeği öğretecekler. Burnundan konuşan bir eşeğe dönüştürecekler seni," demişti. Babalarının babası, ancak o nesilden bir babanın söyleneceği şekilde konuşmuş, tehditler savurmuştu. "Seni kafir ederler, biz de senin yüzünden Tanrı'ya karşı vazifemizi yerine getirememiş oluruz. Bizi kendi ellerinle cehenneme götürürsün. Hakkımı helal etmem sana. Bu saçmalığa hemen bir son vereceksin ahmak herif."

Anneleri de bu yasaklardan payını düşeni almıştı, onun da okula gitmesine karşı çıkmışlardı. Ailesi, kocasının ailesinden birçok yönden farklıydı, daha geniş ve daha dağınık bir aileden geliyordu ama okul konusunda kocasınınkilerle aynı fikirdeydiler. Zaten genç bir kadın olarak bir başına orada

burada gezinmesi, avlanmak için bekleyen kişileri kapısına çağırmak ve kendisinin ve ailesinin itibarını zedelemek gibi bir felakete yol açabilirdi.

Başkaldırmak Tanrı'ya itaat etmesi gereken insanların işlediği bir günahtı, öncelikle O'na, sonra Anne ve Babaya karşı çıkmak günah sayılıyordu. Fakat ikisi de karşı çıkmıştı ailelerine. Birbirlerini tanıyorlardı zaten, âşık olmuşlardı ve okumaya devam etmişlerdi. Aileleriyle atışmışlar, onları razı etmeye çalışmışlar ve hatta onlara yalvarmışlardı, aileleri de tabii boş durmamıştı. Sonra akrabaları ve komşuları kendi yanlarına çekip bu isteklerinin ciddiyetini, iyi niyetli içtenliklerini yavaş yavaş onlara hissettirmişlerdi. Akraba ve komşuların görüşlerine karşı çıkmak böyle durumlarda zor oluyordu.

Sonra herkes sevgili olduklarından şüphelenmeye başladığında, eğitimlerini bitirip öğretmen olarak çalışmaya başlayana kadar evlenmeyerek bir kez daha karşı çıkmışlardı ailelerine. En sonunda yıldırdılar onları; sözlenmeye ve ilişkilerinin bir müddet gizli kalmasına razı ettiler. Anneleri bazen, keyfi yerinde olduğu zamanlar, babaları da etraftayken, kendi anne babalarıyla yaptıkları münakaşaları anlatırdı. Belki babalarıyla mutluluklarını yeniden yaşamak için ya da onları da çocukları olarak bu mutluluğa dahil etmek için bu dönemleri anardı. Sonra konu bazı özel anlara geldiğinde karşılıklı gülümserlerdi, bazen babaları, anneleri olaylara fazla duygusal ya da efsanevi bir hava kattığı için kaşlarını çatar, itiraz ederdi.

"Yine süslemeye başladın," derdi ve her zamanki sakin, ölçülü haline geri dönerdi.

"Hayır, hiçbir şeyi süslemiyorum," derdi anneleri. "Aynen anlattığım gibi olmuştu. Yaşlanıyorsun artık, unutuyorsun, hepsi bu."

Onlar gibi eğitimleri için mücadele etmiş, bunu kişisel bir

meseleye dönüştürmüş, örtük kalan başka arzularının yerine geçirmiş bir girişimi başlatan, bunu yeni ve aydınlık bir yol gibi görmüş kişiler için kızlarının okula girememiş olması küçük çaplı bir trajedi yaratmıştı. Halime Teyze'nin Farida'yı tehlikelerden korumak için evde tutmayı teklif etmesi de bunun üstüne tuz biber ekmişti, sanki gençlik hayallerine ihanet gibi gelmişti bütün bunlar. Sınavı geçemeyen öğrencilerin velilerinin ücret karşılığında bir öğretmen tutup kızlarına ders aldırdıklarını duyduklarında, onlar da hemen katılmak istediklerini belirtmişlerdi, özellikle Farida böyle bir fırsat çıktığı için mutlu olmuştu. Evinde öğle sonraları özel ders veren bu öğretmen, sabahları devlet okulunda çalışıyordu, yani Farida gibi binlerce kız öğrenciyi eleyen o okulda ders veriyordu. Bu aileler belki kızlarını o okula gönderememişlerdi fakat öğretmen aynıydı, kullandığı kitap da yine okuldaki derslerinde kullandığı kitaptı. Farida sabahları teyzesinin evinde ödevlerini yapıyor, kendisine ihtiyaç duyulduğunda yardım ediyor, sonra öğleden sonra dersine gidiyordu. Okuldan daha iyi diyordu, rutini daha rahat, ödevler daha kolaydı. Okul dağıldığında derse gidiyor olmak utandırıcıydı, parasını veren herkesin katılabildiği bir özel kursa giden üniformasız öğrenciler olarak başarısızlıkları damgalanıyordu sanki. Fakat yenilmiş hissettiği tek alan bu değildi, kendine ayrılan köşede kalmayı kabul etmeyenlerin arasına katılmak için bir süre sonra bu çetin deneyin bir parçası olmaya razı oldu.

"Evde hiçbir şey yapmadan oturmak istemiyorum," dedi Halime Teyze'sine. "Kadınlardan beklenen bu olsa da ben kendim için bir şeyler yapmak istiyorum." Teyzesi gülmüştü "evde hiçbir şey yapmadan oturmak istemiyorum" dediğinde, sabahın ilk ışıklarından gece yarısına kadar onu bitkin düşüren ev işleri aklına gelmişti. Bu, sanki bütün dünya onun isteğinin karşısında duruyor, onu engellemeye çalı-

şıyormuş gibi, istediği şey için hırçınlaşan, acele eden Mwana'nın konuşmasıydı.

Dersler birkaç ay devam etti fakat sonra öğretmen ve öğrenciler karşılıklı şikâyetlerle bunun daha fazla yürüyemeyeceğini söylediler. Öğretmen öğrencilerin bu çalışmayı ciddiye almadığını, dersler için yeterli olmadıklarını söylemişti. Öğrenciler cebir ya da kimya ile ilgili giriş düzeyindeki bilgileri tam olarak kavrayamadıklarında öğretmenin teşvik edici olmaktan uzak, abartılı sayılabilecek bir sessizlik içinde kaldığı anlar oluyordu. Öğrenciler de öğretmenin onlara anlattığı konulara aslında pek hâkim olmadığını, okulda yalnızca hayat bilgisi ve Svahili derslerine girdiğinden yakınıyordu. Onlarla sanki hiçbir şey bilmiyorlarmış gibi konuştuğunu, esas kendisinin zor dersleri nasıl anlatması gerektiğini bilmediğini söylüyorlardı. Ailelerine boş yere ödeme yaptıklarını söylemişlerdi, aileleri de muhtemelen aynı şeyi düşünüyordu, nihayetinde, okuldaki öğretmenlerin, birçok kitabın ve laboratuvarın sağladığı imkânları tek bir öğretmen kendi evinde nasıl sunabilirdi ki? Ayrıca veliler, kızlarına, sokakta karşılaştıklarında zarifçe selamlaştıkları o ışıltılı Avrupalı öğretmenlerin ders vermesini istediklerini, onun gibi kendilerine benzeyen birini istemediklerini akıllarından geçirmiş olsalar da söylememişlerdi.

Böylece Farida eski rutinine dönmüş oldu. Sabahları Halime Teyze'sine gidiyor, ona ev temizliğinde, çamaşırların yıkanmasında, sebzelerin doğranmasında yardım ediyor ve sanıldığından daha mutlu olduğunu gösteren bir açıklıkla sohbet edip gülüyordu. Sanki hâlâ tamamlaması gereken ödevleri varmış gibi bir süre daha kitaplarını yanında taşıdı ama kapaklarını bile açmadı. Hiç zamanı olmuyordu. Öğle yemeği vakti yaklaştığında evin yolunu tutuyor, büyük evdeki komşuları Bi Azize'nin pazardan onlar için yolladıklarını alıp yemek için hazırlıklara başlıyordu. Annesi eve var-

dığında her şeyi yoluna koymuş oluyordu, böylece Mwana bir bardak soğuk su içmeye ve işlere başlamadan önce biraz soluklanmaya fırsat buluyordu. Yemek tam vaktinde hazır oluyor, sofraya oturduklarında da acele etmeden, tadına vararak yiyebiliyorlardı. Babası gülümsemişti bu yeni düzen karşısında; gerçi bazen endişeyle gölgeleniyordu bu hoşnutluğu. Böylece kardeşleri Kuran kursuna gitmeden önce karınlarını doyurmuş oluyor, Mwana dinlenmeye çekilmeden önce uzun, güzel bir duş alabiliyordu. Herkes halinden memnundu.

Aylar geçtikçe Farida'nın bu düzeni daha da oturdu. Ailedeki herkesin kirli çamaşırlarını Halime Teyze'ye gittiğinde beraberinde götürüyor, orada yıkayıp ertesi gün eve dönerken yanında getiriyordu. Alışveriş yükünü de annesinden almıştı, bazen annesinin Bi Aziza'ya söylemeyi unuttuğu bir malzemeyi almak için o giderdi pazara. O dönemde çoktan yabancıların usullerine göre yaşayarak pişkinleşmiş ya da yoldan çıkmış kadınlar haricindeki bütün kadınlar gibi çarşaf giymeye başlamıştı. İstediği zaman pazara ya da dükkânlara alışverişe gidiyor, arkadaşlarına uğruyor ve öğle yemeğini hazırlamak için tam vaktinde eve dönüyordu. Öğleden sonra bulaşıkları yıkıyor, evi siliyor, bazen kendi kıyafetlerinden birkaçını ütülüyor (gerisini annesine bırakıyordu), sonra duş alıp tekrar arkadaşlarına uğruyordu. Bütün bu yavan ev işlerini yüzünde bir gülümsemeyle, bir tür hevesle yapıyordu. Bu durum annesini endişelendirmeye başlamıştı.

"Nesi var bu kızın? Bu işlerden böyle memnun olması çok tuhaf," demişti Faysal'a. "On dört yaşında. Kendi için bir şeyler istemesi gereken bir yaşta. Bütün bu angarya işlere karşı çıkması gerekir. Onu böyle yetiştirmedik ki biz."

"Mutlu görünüyor," dedi Faysal, karısının kaygısını dindirmek için ne diyeceğini bilemiyordu ama en azından art-

tırmamaya dikkat ederek ölçülü bir tonda söylemişti bunu. İkindi vakti yatakta yan yana uzanmışlardı, günün en sakin kısmıydı bu, bunca yıllık evlilik yaşamlarının en güzel anlarını hep bu zaman diliminde yaşarlardı. Günün bu vaktinde kimse çağırmazdı onları, çocuklar Kuran kursunda olurdu, zaten onları baş başa bırakmaları gerektiğini anlayacak yaşa gelmişlerdi artık.

"Kesin biriyle kırıştırdı bu kız."

"Nuru, neden böyle söylüyorsun? Böyle bir şeyi aklından bile geçirme." Ona gerçek ismiyle hitap eden tek kişi kocasıydı.

"Kendini böyle hizmetçiye dönüştürmesine izin veremeyiz," dedi Nuru. "Bunun illa böyle olması gerekmiyor. Ben önceden gayet iyi yürütüyordum bütün işleri. Onu bu işleri yapmaktan alıkoymanın bir yolunu bulmam lazım."

"Bize yardım ettiğini düşünürken onu böyle engellemek tuhaf olur," dedi Faysal. "Yaptığı bu işler onu mutlu ediyor bence. Öğrendiği pasta tarifleri, börekler. Çok da lezzetli pişiriyor. Belki o da bu konuda yeteneklidir."

"Bunları ona hep Halime öğretti," dedi Nuru. Sonra dönüp kocasına baktı uzun uzun. "Umarım hayatının sonuna kadar bunları yapmasını, kek börek pişirmesini beklemiyorsun."

"Hayır, tabii ki hayır."

Tabii ki hayır.

Farida'yı okutmak için son bir girişimde daha bulundular. Eğitim döneminin sonunda, Aralık ayında annesi Farida'yı da yanına alarak Mombasa'daki akrabaları ziyarete gitti. Kız kardeşlerinden en büyüğü orada evliydi. Ayrıca anneanneleri de oralıydı, dolayısıyla birçok kuzeni de orada yaşıyordu. Annesi kardeşine Farida'nın orada gidebileceği okulları araştırması için bir mektup yazmıştı, bu plan Farida'yı memnun etmişti, Seyide Teyze'sinin yanına Mom-

basa'ya yerleşip orada okula gitmek için sabırsızlanıyordu. Ziyaretlerinin sebebi bu araştırmaların sonuçlarını öğrenmek, Farida'nın Mombasa'ya alışıp alışamayacağını görmek ve iki aile de varlıklı olmadığı için eğitim masraflarını mektupta sormak yerine gidip orada hesaplamaktı. Üç haftanın sonunda anneleri Farida'yı bu kez Kenya'da gireceği ortaokul giriş sınavından önce, ilkokulun son senesini on beş yaşında tekrar okuması için orada bırakarak tek başına geri dönmüştü.

Farida Mombasa'dayken Amin, onun iki sene önce kazanamadığı sınavı geçmişti. Oğlanların gidebildiği iki okul vardı ama yine de işleri zordu. Neyse ki kazananlar listesinde Amin'in ismi ikinci sırada yazılıydı, yani okul yalnızca on öğrenci alsa bile bunlardan biri o olacaktı. Farida, Amin'in bu başarısından kısa bir süre sonra döndü. Mombasa da işe yaramayacaktı. Farida için birçok açıdan keyifli geçen, hayatı boyunca unutamayacağı anılar biriktirdiği o senenin sonunda, Ocak ayında yenilmiş olarak eve geri döndü. Kenya'da da kazanamamıştı sınavı, Mombasa'da bir özel okula yazılması da ailesinin maddi gücünü aşıyordu. Elimden geleni yaptım ama çok aptalım o yüzden kazanamadım demişti.

Buradaki yaşamına bıraktığı yerden devam etti, sabahları Halime Teyze'ye yardım ediyor, çamaşır yıkıyor, temizlik yapıyor, öğle yemeklerini hazırlıyordu. Amin şimdi artık ortaokulda olduğu için ve dersler ortaokulda zorlaştığı için ödevlerinde ona yardımcı olabileceğini söylemişti oysa aslında sohbeti ve kahkahalarıyla onun dikkatini dağıtıyordu. Raşit'in aynı korkunç sınava hazırlanması ve derslerini tekrarlaması için ona kendi plansız çalışmasının yol açtığı sonuçlardan örnekler vererek bir ders programı hazırlamıştı. Raşit de bu programı alıştırma kitabının içine güzelce yapıştırmış sonra da orada unutmuştu, kız kardeşinin tavsi-

yelerine uymaktansa arkadaşlarıyla kâğıt ve futbol oynamayı yeğlemişti. Farida hazırladığı programa uymadığı her durumu tuttuğu deftere not etmişti, bunları anne babasına söylemekle tehdit etmişti, bunun Raşit üzerinde bir miktar etkisi olmuştu. Eğitim yılının sonuna gelindiğinde o da kendisinden beklendiği gibi, geçmişti sınavı. Bütün bu emeğe ve zahmetli ev işlerine rağmen Farida yine eskisi gibi mutlulukla ya da buna yakın bir ifadeyle gülümsüyordu, bu defa tebessümünde zarif bir bilmişlik havası, dudaklarının kenarında sanki henüz anlaşılmamış bir şakayı saklayan bir sıkışma vardı. Belki de yalnızca yaşla gelen bir farkındalığa ulaşmıştı. Mombasa'da geçirdiği bir sene ona bir ışıltı katmıştı, oğlanların ve genç adamların ona nasıl baktığını fark etmemek imkânsızdı ama konuştuklarında onlara öyle ketum bir kayıtsızlıkla bakıyor ve güvenle gülümsüyordu ki kimse ona yaklaşmaya cesaret edemiyordu. Sanki oyunları, ufak numaraları açıkça gören yetişkin bir kadın olmuştu.

Bu arada kardeşi Amin, hakkında yürütülen tahminlerin hepsini doğru çıkarmış, kendinden beklenenleri rahatlıkla yerine getirmişti. Nazik, güvenilir, hakikatli ve dürüsttü. İyi bir çocuk derdi annesi bazen, sesinde bir sakınmayla. Çocukken olduğundan daha sessizdi, ortada herhangi bir neden yokken sessizce dalardı bakışları fakat erdemleri göz önünde bulundurulduğunda bu çok küçük bir kusur sayılırdı. Sessizliği ve bazı şeyleri giderek daha anlaşılmaz şekilde ifade etmesi derin ve bilge bir insan olduğu izlenimi yaratıyordu. Okulda gördükleri dersler ve genel işleyiş herkes için yeni olduğundan birçok öğrenci bu konuda zorluk yaşıyordu ama o en başından beri başarılı olmayı becermişti. Derslerde anlatılanları anlamış, ödevleri istenildiği gibi yapmak için sistemli bir şekilde çalışmıştı. Bu yeni eğitim sisteminin kuralları altında ezilmemiş, verilen ödevleri yapmanın

kestirme yollarını bulmaya çalışmamıştı. Sakince ilerleyerek kusursuzluğa ulaşması takdir topladı. Özenli çalışmasına ve üstün başarısına rağmen ağırbaşlı, gösterişten uzak bir tavrı vardı. Öğretmenleri onun hiçbir zaman dikbaşlılık yapmadığını, lider ruhlu biri olduğunu düşünüyorlardı. Onun bu uysallığını yeteneklerinin kanıtı gibi değerlendiriyor ve diğer öğrencilere örnek gösteriyorlardı. Amin bu bakımdan sınıftakiler arasında tek istisna olmasa da istisnalar arasındaydı. Hepsi çekingen yetiştirilmiş delikanlılardı. Bulundukları yerde oldukları için ne kadar şanslı olduklarının bilincindeydiler ve buraya dikbaşlılıkla ya da isyan ederek ulaşmadıklarını biliyorlardı. Müthiş bir gülümseyişi vardı Amin'in, sıhhatli, korkutucu olmadan güçlü, gençliğinden bir şey kaybetmeden ağırbaşlı olabiliyordu. Herkes, özellikle de ailesi onunla gurur duyuyor, başarılarını minnettarlık ve takdirle izliyorlardı. Çocukların büyüdüklerinde nasıl insanlar olacaklarını kim bilebilirdi ki? Ailelerinin sevgisini tüketen sonra da iflah olmaz kan emicilere, insafsız şeytanlara dönüşerek anne babalarının her anını bir başka azaba gark eden birçok örnek yok muydu?

Raşit de onunla gurur duyuyordu. Bunu ona söylemeyi hiç aklından geçirmemiş ve aslında kendisine bile çok sonraları söylemiş olsa da ağabeyini seviyordu. Onu iki sene geriden takip ediyordu, ağabeyiyle arasında yapılan kıyasları sükûnetle dinliyor, Amin'in öne çıkan özellikleri karşısında taraf olduğunu hissettiğinden ve kendi de bu özellikleri kazanma gayreti içinde olduğundan bunları olağanüstü özellikler gibi görmüyordu. Mesela öğretmeni ona herhangi bir konuda abisi kadar başarılı olmadığını söylediğinde yalnızca aşağılandığı için bir sızı duyardı, yoksa ağabeyi Amin'le rekabet etmek istediğinden değil. O da okulda ağabeyinden farklı alanlarda başarılıydı. Bir kere akademik çalışmalar için Amin kadar yetenekli olmadığı bilinen bir şeydi. Öğretmen-

lerinin gözünde, dediğim dedik, altından kalkamayacağı işlere soyunan, olaylara gerçekçi bakamayan ve bazen de pervasız olabilen bir öğrenciydi. Yaklaşımı ağabeyi gibi titiz ve derinlemesine değil, aksak ve hatta baştan savmaydı. Bazıları cümbüşlü ve gösterişli tavırlarıyla kendini tüketip yine de çok bir şey elde edemeyeceğini düşünüyordu. Öğretmenleri zeki olduğunu teslim ediyordu fakat bazı kusurları olduğunu da düşünüyordu. Gevezeydi mesela, sınıfta sürekli önündeki, arkasındakini lafa tutmaktan derse odaklanamıyordu, spora hevesliydi fakat ilgilendiği her spor dalında başarılı olan ağabeyinden farklı olarak yeteneksizdi. Hararetli bir tartışmacıydı, bu ilk başta iyi bir özellik gibi görünse de aslında değildi. Özellikle de mantık ve stratejinin önem taşıdığı, biraz palavra, adap ve dirayet isteyen, kurnazlık ve şatafat gerektiren okul münazaralarında bu özelliği pek işe yaramıyordu. Böyle münazaralarda Raşit öfkeli, küçümseyen bir tutumla, sırf karşı çıkmak için muhalefet ederek konuşur, insanları çileden çıkarır ya da gülünç duruma düşerdi, vır vır konuşan huysuz biri gibi görünürdü.

Bir de tabii İtalya'yla ilgili her şeye duyduğu derin ilgi meselesi vardı. Aslına bakılırsa bu ilgisi; konuşma kılavuzu ve bu kılavuzdaki birkaç resim ve afiş, bazı dergilerden kestiği kupürler, birkaç tane vespa üzerinde Giacomo Agostini fotoğrafı, kız kardeşinin Mombasa'dan onun için getirdiği Garibaldi karikatürleriyle sınırlıydı, esaslı, anlamlı bir bilgiye dayanmıyordu. Üslup, estetik ya da edebiyatla ilgili her tartışmada, özellikle de ergenlik döneminde, kahramanları hep İtalyanlardı. Shakespeare iyi ve güzeldi hatta eşsizdi ama Dante'yle kıyaslanamazdı bile. Neden okullarda Dante okutulmuyordu ki? Bence en güzel aktris Silvana Mangano. Tabii ki İtalyan milli takımı en az Brezilya kadar iyi. İlkokuldayken öğretmenleri İtalyanca telaffuzlarını neşeyle dinler, konuşmalarını zeki bir çocuğun kendini gösterme çabası gi-

bi görürlerdi. Zaten o dönemde birçok kişi, İtalyanları Habeşistan'daki savaş sırasında yaptıkları tuhaflıklar nedeniyle biraz komik bulurdu, dolayısıyla Raşit'in İtalya sevdası hep kendi içinde garip bir komiklik gibi algılanırdı. Fakat ergenliği döneminde okuldaki öğretmenlerinin büyük kısmı İngiliz'di, içlerinden bazıları onun bu konudaki hevesini absürt bir ilgi olarak görmüştü. Tarih öğretmeni Raşit'in İtalyanlara düşkünlüğünden tuhaf bir rahatsızlık duymuştu. Romalı bir düşünür ya da yazardan alıntı yaparken hep ilk önce Raşit'e bakar, senin Romalı atalarından şu şu kişi, şunu söylemiştir diye devam ederdi. Edebiyat öğretmeni ona İtalyanca bir alıntı okuyup, söylediklerinden bir şey anlamayan bu küçük delikanlıya *bunun* Dante'den olduğunu söylerken buz gibi bir ifadeyle gülümsemişti. Ona, anlamsız ve gösterişli tavrını böyle pervasızca sürdürmek yerine kütüphaneye gidip yeni başlayanlar için en makûl kaynak olduğunu düşündüğü Everyman tercümesine bakmasını önermişti. Belki de edebiyat öğretmeninin bilgece tavsiyesine uyup, koşmaya başlamadan önce yürümeyi öğrenmeliydi.

Sonra sonra Raşit'in edebiyatla gerçekten tutkuyla ilgilendiği iyice anlaşıldı, vaktini okuldaki kütüphanede bu konuda okuyarak ve sahaflardan ikinci el seçkiler toplayarak geçiriyordu. Eskiden, daha küçükken kaside okumayı severdi, birçoğunu da ezbere bilirdi. O zamanlar insanlar Kuran'dan parçalar okumayı, kasidelerden ya da hikâyelerden alıntılar yapmayı severdi. Yetenekli olanlar en gündelik olaylardan bahsederken bile laf arasına konuya tam oturan bir alıntı sıkıştırırdı, dinleyenler bundan etkilenir, konuşma keyifli bir akış kazanırdı. Bazen bir sohbetin ortasında biri güzel birkaç dize okur, diğerleri de ona katılır koro halinde devam ederler, onlar da bildiklerini gösterir, beraberce eğlenirlerdi. Fakat yaşı ve gittiği okul itibarıyla artık kaside okuyamıyordu. Edebiyat, Shakespeare, Keats, Byron, Longfellow ve Kipling

demekti şimdi, o da kendini edebiyatın içine heves ve keyifle bıraktı. Eğitim bu demekti. Başka herkesin bildiğini bilmek eğitimden sayılmıyordu, o da geride bıraktığı şeyi kayıp olarak görmemişti bu süreçte. Evde kendine ait bir Dante kitabı bile vardı ama bitirmeye vakti olmamıştı.

Bir noktada kendi de arkadaşlarını eğlendirmek için İngilizce şiirler yazmaya başladı, *Hyperion* ya da *Childe Harold's Pilgrimage* üslubunda komik, ölçüsüz şiirler yazıyordu. Bu sonu gelmez mısralarda ferasetle yazılmış şiirleri taklit ederek alay ediyordu. Okuldan eve dönerken ezberlediği bazı mısraları arkadaşlarına yüksek perdeden tumturaklı mimiklerle okuyordu. Arkadaşlarından biri onun Dante taklitlerinden rahatsız olan edebiyat öğretmenine Raşit'in şiir yazdığını söylemişti, öğretmen bu haberi duyunca iyice sıkılmıştı, zaten çocukların da maksadı buydu. Bu *yapıtı* görmek istediğini belirtince Raşit ona karalama defterini gönülsüzce verdi, küçümseyeceğini tahmin ediyordu. Bunlarla dalga geçmek onun fikri değildi ve çalakalem yazılmış olsalar bile seviyordu şiirlerini.

Öğretmen Raşit'in yazdıklarını okuduktan sonra "bu yazdıkların iyi işlenmemiş, ham şiirler," dedi sınıfta, sanki herkes fikrini belirtmesini hevesle bekliyormuş gibi. "*Binbir Gece Masalları*'ndan aşırılmış usandırıcı mistisizmini bir yana koyarsak, anlam dağarcığı fazla geniş, satirik üslupla biçimsizce yazılmış kötü bir Byron taklidi olduğu söylenebilirdi. Afrikalıların genelde İngilizce yazma girişimlerinde sıkça görüldüğü üzere çağrışımlarla boğulmuş, düzensiz ve anlamsız. Böyle bir şey yazmaya kalkışman bile küstah olduğunu, kapasiteni gerçekçi değerlendiremediğini gösteriyor. Kendini bir an önce topla delikanlı. Bugünkü ödevin *The African Queen*'deki kaptanın karakter analizini yazmak ve şu yazdıklarından daha düzenli ve açık bir şey bekliyorum senden." Bu çocukların yetenekleri için uygun olan büyük ese-

rin *Hornblower*'ın[2] yazarı C.S. Forester'ın meşhur *African Queen*'i olduğunu düşünüyordu öğretmenleri. Raşit öğretmeninin aşağılayıcı yaklaşımından o kadar korkmuştu ki cevap veremedi. İşte yaşamının bu dönemlerinde Mitalyan lakabı ona ağır gelmeye başlamıştı.

Böylece öğretmenlerinin onun hakkındaki düşünceleri farklılaşmıştı, oysa Amin söz konusu olduğunda herkes hemfikirdi. Ailesi onunla da gurur duyuyordu fakat Amin'den emin oldukları kadar ondan emin olamıyorlardı. Özellikle annesi onun için endişeleniyordu; yemeği hazırlarken bazen yanında oturup uzun uzun gevezelik ettiği, onu kahkahadan gözyaşlarına boğduğu anlarda bir an dönüp ona bakar, acaba hep böyle mutlu olacak mı diye düşünürdü. Allah korusun bir illete tutulacak ya da hayatını kuramayacak diye değil, devam edecek gücü her zaman bulabilecek mi diye kaygılanırdı. Tutkuyla bağlı olduğu şeylerde öylesine saplantılı, güveni öyle pervasız, zekâsı bazen o kadar hadsizdi ki hayal kırıklığı yaşadığında bununla baş edemeyeceğinden korkuyordu annesi. Büyüdükçe dikbaşlılığının arttığını, boyun eğmemek için elinden geleni yaptığını ve sevmediği şeyleri yadsıdığını görüyordu. Yaşça Amin'den daha küçüktü ama içinde sürekli kendini besleyen bir ateş büyüyordu. Yanıyordu adeta. Kendini görüyordu onda sanki.

1950'lerin sonuna yaklaşıyorduk o sırada, dünya hiç olmadığı kadar ironik bir yere dönüşmüştü, Afrika'nın neredeyse tamamı bir şekilde Avrupalıların hâkimiyetindeydi; dolaylı ya da açıktan açığa, kaba kuvvet veya şiddet diplomasisiyle yönetiliyordu. 1950'lerde İngilizlerin Afrika haritasına bakıldığında dört baskın renk göze çarpıyordu: kırmı-

2 C.S. Forester'ın 1937-1967 arasında yazdığı Napolyon Savaşları döneminde İngiliz donanmasında görevli bir subayı anlatan roman dizisi ve bu romanın ana karakteri subay – ç.n.

zıdan pembe tonlara doğru olan kısımlar İngilizlerin hâkimiyetindeki bölgeleri gösteriyordu, Fransızlarınki koyu yeşil, Portekizlilerinki mor ve Belçikalılarınki kahverengiydi. Renkler bir dünya görüşünün işaretiydi, diğer sömürgeci ülkelerin de haritalarında kendi hâkimiyetlerini belirten başka bir renk düzeni vardı. Dünyayı anlama biçimlerinden biriydi bu. Aynı zamanda bu tip haritaları inceleyen birçokları için de yalnızca hayallerinde canlandırabilecekleri seyahatlerin düşünü kurma yöntemlerinden biriydi. Artık haritalar aynı şekilde okunmuyor. Dünya çok daha karmaşık bir yere dönüştü, eski netliği gölgeleyen birçok ülke ve isimle doldu. Resmin kendisi hikâyeye dönüşünce düş gücüne pek bir şey kalmadı artık.

İngiliz haritalarındaki kırmızı renk İngiliz bayrağını, görev için fedakârlıkta bulunmaktan çekinmemeyi ve İmparatorluk için dökülen kanı temsil ediyordu. Güney Afrika bile o dönemde kırmızıdan pembeye doğru işaretlenmişti; Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi, Avrupalıların dünyanın yarısını dolaşarak huzur ve refah bulmak için gittikleri bir dominyondu. Koyu yeşil alanlar Fransızlara yapılmış soğuk bir şakaydı, Cennet vadeden yeşil bölgeleri akla getiriyordu, halbuki hâkimiyet kurdukları alanların büyük kısmı çöller, kurak bölgeler ya da ekvatoral ormanlardan oluşuyordu, bunca işe yaramaz bölgeyi görkemli kibirleri ve silahlarıyla ele geçirmişlerdi. Mor kısımlar Portekizlilerin kendileri hakkındaki ikircikli algılarını ve kraliyetle, din ve imparatorluk sembolizmleriyle ilgili saplantılarını gösteriyordu, yüzyıllardır bu bölgeleri sömürgeci işgalleriyle vahşice yağmalıyor, tahrip edip ateşe veriyor ve milyonlarca bölge sakinini Brezilya'daki köle çiftliklerine götürüyorlardı. Ve kahverengi bölgeler de Belçikalıların hissiz, kinik işgüzarlıklarını gösteriyordu, onlar bu şenliğe geç intikal etmişlerdi fakat hükmettikleri halklara hediyeleri o kötücül dönemin diğer Bü-

yük Güçlerinden geri kalmamıştı. Kongo ve Ruanda'ya bıraktıkları miras nehirleri ve gölleri epeyce bir süre daha bulandıracaktı. İspanyolların da kendi bölgeleri vardı elbette, buralar İngilizlerin haritalarında onların ulusal renklerine, yani aslında talan ettikleri altınların rengine gönderme yaparak sarı işaretlenmişti. Bu on yıllık sürecin sonlarına doğru, bu renkler soluk pembe, açık yeşil, leylak ve beje doğru açılmaya başladı. Sömürgeci yönetimin yavaş yavaş geri çekildiğini gösteriyordu bu, belki de özerk yönetime doğru bir değişimin, her şeyin kontrol altına alındığının, bugün var yarın yokun işaretiydi.

1950'lerin haritası Avrupalıların yönetiminin istisnalarını da gösteriyordu. Mısır özgürdü ama 1922'den beri tedirginliği devam ediyordu, fakat İngiliz Ordusu'na, Donanması'na, Hava Kuvvetleri'ne ev sahipliği yapmak dışında pek seçeneği yoktu. Liberya hiçbir zaman resmî bir sömürge olmamıştı fakat serbest bırakılan Afrikalı kölelerin Amerika'dan yeni bir barış şehri kurmak için *geri* yollandığı kurtarılmış bölgeye dönüştürülmüştü. Etiyopya ise İtalyanların düzensiz, aksak ordusundan iki kere kurtarılmıştı. 19. yüzyılda, Avrupalı her ordunun Afrika'nın bir kısmını ele geçirip halkı katletmek istediği o dönemde, İmparator Menelik'in ordusu İtalyanları Adwa'da mağlup etmişti. Bazı yetkililer bu gereksiz yenilgiyi Rimbaud'nun imparator için silah kaçakçılığı yapmasına bağlasa da aslında bu düpedüz İtalyanların soytarılığıydı. Daha sonra Mussolini'nin orduları, Habip Amca'nın da içinde yer aldığı kolonyal Afrika birlikleri, İngiliz orduları ve gerillalar sayesinde kovulmuştu. Bir de Sudan vardı, 1952'den beri bağımsız askerî diktayla yönetiliyordu ve Libya, 1951'den beri İngiliz himayesi altındaki bir teokratik krallık olarak varlığını sürdürüyordu. Bunlar, böyle haritaların yorumlayamadığı ironilerdi. Bunun haricinde her şey, Cape Town'dan Tangier'e kadar bu olayların geçtiği yeri, ya-

ni Doğu Afrika'nın tamamını içine alacak şekilde Uygarlık Getiren Elçilerin ellerindeydi.

1950'lerin haritasındaki bu resme kısaca değinmemizin sebebi o dönemde dünyanın ne kadar farklı olduğunu görmekti. Açık denizdeki bu telaşa kimse bir anlam veremiyordu, birkaç sene içinde bu Avrupa devletlerinin birçoğu ordugâhlarını kaldırıp süratle memleketlerine döneceklerdi ve arkalarında itibar etmedikleri kısacık antlaşmalar ve akitler bırakacaklardı. Dolayısıyla Amin ve Raşit gibi gençlerin kendilerine ilişkin algıları ve gelecek planları henüz, küçük bir alanda, bir ara dönemde, (bunun farkında olmasalar da) bir devrin sonu öbür devrin başında yaşayan sömürgeleştirilmiş halkların beklentilerinden tam anlamıyla kopmamıştı. Amin, okulun son yıllarında, anne babasının okuduğu öğretmen okuluna gitmek istediğine karar vermişti, kimse bu kararına itiraz etmedi, onu bundan vazgeçirmeye çalışmadı ya da yedi-sekiz yıla kadar bağımsız kalma ihtimallerini göz önünde bulundurmasını söylemedi. Kimse bağımsızlığın bu kadar yakında olduğunu bilmiyordu, neredeyse kimse bağımsızlığın ne tür imkânlar getirebileceği üzerinden spekülasyon bile yapmıyordu. Zaten Amin'in, ailesinin kendi içinde mutlu, topluma faydalı kişiler olarak sürdürdükleri yaşam şeklini takip etmemesi için bir neden yoktu. Fakat her şey Afrika'da yaşanacak yoğun çatışmalarla *değişecekti* ve bu kimsenin, en azından Amin'in tanıdığı kimsenin ummadığı bir şeydi. Her gün radyodan haberleri dinleyen babası bile, bağımsızlığın yaklaştığına inanmıyordu.

* * *

Babası şehrin tanınan, saygın öğretmenlerindendi, gerçi orada görev yapan bütün öğretmenlerin saygın olduğunu biliyoruz artık. Sokakta insanlar ona Muallim Faysal diye yani hem ismi hem de mesleğiyle hitap ederlerdi ve selam

vermek, iyi dileklerini iletmek için yollarını değiştirirlerdi. Bir devlet dairesinde, limanda ya da hastanede yani devletin doymak bilmez bürokratik çarkını besleyen her yerde ona içtenlikle yardımcı olmak isteyen eski bir öğrencisine muhakkak rastlardı. Bu kişilerin babasının iyiliğine, zekâsına övgüler düzmesi, babasıyla anılarından sevgiyle bahsederek o zamanları anımsıyor musun Muallim? diye söze başlamaları Amin'i derinden etkiler, mutlu ederdi. Okuldaki son yılına kadar annesi de öğretmen olarak çalışmasına rağmen onun öğrencileri kadın olduğu için kamu görevi yapamazlardı.

Annesi ve babasını yan yana görmek ona mutluluk verirdi. Babası uzun, ince bir adamdı, annesi ise kiloluydu ve her geçen sene biraz daha tombullaşıyordu. Babası belki de başka yerlerdeki düzgün vücutlu, iriyarı adamlarla kıyaslandığında uzun sayılmazdı. Ama burası kendi halindeki insanların yaşadığı küçük bir yerdi ve buraya göre uzun sayılırdı. Suratı da inceydi, hatta sivri bir şekilde kestiği kırlaşmış sakalları yüzüne münzevi bir ifade katıyordu. Gömlek kollarını her zaman bileklerinde iliklerdi, her hareketi mazbut ve ölçülüydü. Bu hali hep böyle olduğunu göstermezdi belki ama insanlar üzerinde yarattığı ilk izlenim bu yöndeydi. Biraz kambur yürürdü ve genellikle kaşları hafif çatık olurdu, fakat konuştuğunda sesindeki şefkatli ton, yüzündeki tebessüme yakın ifade hemen sezilirdi. Bazıları ona *Msafi* yani temiz, derdi, bu kelimenin ismiyle belli belirsiz bir uyumu vardı. Belki başka bir yerde titiz diye tanımlanabilirdi bu nitelikleri.

Annesi ise kısa ve şişmandı, çoğunlukla karman çorman, aceleyle tutturulmuş saçları tokalarının zapturaptından inatla kurtulurdu. Olaylar karşısında genellikle abartılı tepkiler verir, şaşırdığında gözlerini kocaman açar, öfkelendiğinde bağırır çağırırdı. Düzensiz yapılmış ya da yarım bı-

rakılmış işlere köpürürdü, fakat çok iyi bir dinleyiciydi. Evde olduğu zamanlarda bütün konuşmalar ve yorumlar kaçınılmaz olarak ona yönelirdi, her şey onda toplanır ve ondan dağılırdı. Ne zaman yaptığı işe ara verip tüm dikkatini karşısındakine vereceğini çok iyi bilirdi. Ailesinin en küçüğü o olduğu için insanlar ona *Mwana* derdi. *Mwana* çocuk anlamına gelir. Asıl adı ışık anlamına gelen Nuru'ydu, gerçi artık yalnızca Faysal onu bu ismiyle çağırıyordu.

On dokuz yaşına geldiğinde Amin kendisinden beklendiği gibi öğretmen olmak için, yalnızca bir nesil önce kurulmuş olan ve öğretmen yetiştiren okula yazıldı. Okul arkadaşlarından ailesi eğitim masraflarını karşılayabilecek durumda olanlardan biri İngiltere'ye tıp okumaya gitmişti. Hindistan'a, Mısır'a ve başka yerlere gidenler de vardı. Bazıları da kendilerine bir gelecek kurmak için sahildeki ya da iç bölgelerdeki akrabaların, tanıdıkların yanına dağılmışlardı. Hep böyle olurdu. İnsanlar fırsatını bulduklarında kalkıp giderdi. Fakat Amin fırsat peşinde koşmuyordu. Gitmek istemiyordu. Hayatının sonuna kadar öğretmenlik yapmanın kendisine nasıl bir hayat sağlayacağını az çok tahmin edebiliyordu, kararını vermişti. Bu muhtemelen yalnızca küçük yerlerde yürürlükte olan bir düşünme biçimiydi ve belki de dünya eskisinden daha huzursuz bir yerdi artık.

Farida da hayatıyla ilgili bir karara varmıştı. Mombasa'dan döndükten birkaç ay sonra Vuga'da, Bayan Rodrigues adında Goalı bir terzinin yanında çıraklığa başlamıştı. Müşterileri arasında sömürgeci memurların eşleri olduğu için modacı olduğunu iddia ediyordu Bayan Rodrigues. Bu müşteriler ona yalnızca eteklerinin kısaltılması ya da elbiselerinin daraltılması gibi ufak tefek tadilat işleriyle gelseler de müşterisi olmaları Bayan Rodrigues'in tabelasına Majestelerinin Terzisi yazması için yeterli olmuştu. Her türden elbise dikiyordu ama Avrupalıların onun dükkânından alış-

veriş yapması prestij kazandırmıştı ona. Farida orada sabah ve öğle sonraları çalışıyordu, yarım kalan işlerini de akşamüstü dönerken eve götürüyordu. İlk altı ay hiç ücret almadı, sonra da çok cüzi bir miktar almaya başladı. Bayan Rodrigues, alçak sesle konuşan, güler yüzlü, sessiz, bazı konularda sert ve katı fikirleri olan biriydi, Farida'ya ona öğrettiği üst düzey beceriler ve muhatap olduğu seçkin müşteriler için kendisine minnettar olması gerektiğini ve tam olarak ustalaşana kadar herhangi bir ücret beklememesini söylemişti. İyilikseverliğinden ödeme yapıyordu ona, her sabah bir fincan çay ve bir dilim keki ücretsiz veriyordu üstelik. Farida hazır olduğu zaman buradan ayrılıp kendi işini kurana kadar bu kötülüğe katlanmaktan başka seçeneğinin olmadığını düşündü.

Annesi Mwana dikiş dikmeyi severdi, kendine ait bir dikiş makinası da vardı, bu o dönemde ve yaşadıkları şehir itibarıyla olağandışı bir şey değildi. Dolayısıyla eve getirdiği hüner gerektiren işlerde; dantellerin, kurdelelerin, ilmeklerin dikişinde annesinden yardım alıyordu, dikiş makinesinin ön kolunun altındaki küçük, kısık ışıkta eğilir dikerdi annesi. Onun için hoşça vakit geçirdiği bir oyalanma gibiydi bu, öyle demişti kızına. Bazen Farida işi müşterisine yarın teslim edeceğine söz verdiği ve sözünü tutamazsa işiteceği azara tahammül edemeyeceği için gece geç saate kadar çalışırlardı. Annesi kızının gözlerinin bozulacağından endişe ederdi.

Farida, Bayan Rodrigues'in yanında üç sene çalıştı. Ayrılmak istediğini, evden çalışarak kendi işini kuracağını her söylediğinde Bayan Rodrigues onun ücretini arttırır, kendi işini kurmasının getireceği risklerden söz ederek kalmaya ikna ederdi. Farida bir süre daha onun kendisini ikna etmesine izin verdi, devam etti işine, ama üç sene sonra evden iş almaya başlayacak kadar tecrübe kazanmıştı. Başlar-

da arkadaşlarından kıyafet siparişleri alıyordu. Arkadaşları bir dergiden kestikleri resimleri ona getiriyor, aynen bunun gibi bir elbise istediklerini söylüyorlardı, Farida da akşamları ve haftasonları çalışarak elinden gelenin en iyisini yapıyordu. Bir elbisenin tamamlanması uzun zaman alıyordu, bu süreçte arkadaşları Farida'nın yanına uğrar bazen ondan bundan yakınır bazen de gevezelik ederlerdi, kimse elbiseye aldırmazdı. Bu meşakkatli sürecin sonunda ortaya çıkan, dergiden kesilen fotoğrafın aynısı olmasa da yine de iyi görünürdü çünkü Farida kesim dikim işlerinde gerçekten yetenekliydi ve bir resimden tıpatıp benzemese de bir elbise çıkarabiliyordu.

Farida evden çalışmaya başladığında evdeki günlük akış tamamen değişmişti. Sabahları herkes evden çıkana kadar ortalarda görünmezdi, fakat öğle vakti eve geldiklerinde her şeyi kontrolü altına almış olurdu. Sırayla mutfağa girip görünürlerdi ona, annesi ne yapıp ettiğini sormak ve müdahale etmek için, babası görevi olduğu üzere işten dönerken aldığı meyveleri bırakmak için gelirdi, kardeşleri de ayak altında dolaşır, tencerelerin kapaklarını kaldırıp yemeğin kokusunu iştahla içlerine çekerdi. Öğle yemeğinden sonra herkes sofrayı toplamak için etrafta dolanırdı. Sonra Faysal ve Mwana öğle sonrası istirahatlerine çekilirlerdi, Amin ve Raşit spor, ev ödevi, sokaklarda aylak aylak dolaşmak, iskambil oynamak gibi ergenlik dönemi faaliyetlerine dönerlerdi, Farida da o günkü dikiş işlerine başlardı.

Farida'nın dikiş işleri için müşterilerinin çoğaldığı, Amin'in diplomasını almak için kendinden emin olarak sınava girdiği, Raşit'in onu kendinden pek de emin olmayarak izlediği zamanlardı bu; Muallim Faysal'ın okul müdürü olması için sunulan ilk teklifi reddettiği ve Mwana'nın okulda ders anlatırken birden yere yığıldığı ve henüz otuz dokuz yaşında emekliye ayrılmak zorunda kaldığı dönemdi. Glokom teşhi-

si konmuştu Mwana'ya ve yüksek tansiyondan şüpheleniyorlardı. Herkese yük olacağını düşündükçe kendini harap ediyordu Mwana, birliktelerken umulmadık anlarda sessizce ağlıyordu. "Kör olacağım siz de benim işe yaramaz bedenime bakmak zorunda kalacaksınız," diyordu. "O yallah, elhamdülillah."

Yanında oturup avutuyorlardı onu, beraber ağlıyorlardı çünkü onlar da Mwana'nın kör olacağını biliyorlardı. Doktor körlük durumunun ihtimal dahilinde olduğunu söylemişti yalnızca ama bu korkunç teşhis karşısında büyük bir felaketle yüzleşmişler gibi hissetmişlerdi. Artık anneleri evdeydi, her şeye yeniden başlamak durumundaydı. Hem asabileşmişti hem de yerinde oturmak istemese de hareketsizleşmişti çünkü artık aynı anda birkaç işe birden yetişmeye çalıştığı zamanlar geride kalmıştı. Fakat bir süre sonra rahatladı, yaşam ritmini yavaş yavaş değiştirmeye başladı. Birkaç doktora daha görünecekti, Mombasa'ya gidip bir uzmana danışacaktı, belki gözündeki basıncı azaltacak bir ameliyat olacaktı. Miyobu için gözlük alacaktı, beslenmesini yeniden düzenleyecekti, ilaç tedavisine başlayıp egzersizlerini aksatmayacaktı. Böylece, hayatı biraz daha sakinleşmekle birlikte, onu memnun eden bir hıza tekrar kavuştu.

Raşit okuldaki son senesine geldiğinde arkadaşlarına, abisine ve ailesine büyük laflar etmeye devam ediyordu. Yıllar geçtikçe daha zor, daha inatçı bir insan olmuştu, kendini muhalif biri gibi düşünmek hoşuna gidiyordu. Okuldaki son senesinde sürekli gitmekten bahsediyordu. Bu düşünce o farkında olmadan sızmıştı zihnine, etrafındaki birçok şeyden duyduğu rahatsızlıkta ve küçümseyici tutumunda iyice belirginleşmeye başlamıştı. Öğrendiği şeyler ve okuduğu kitaplar yaşamlarında gördüklerinden daha büyük bir dünya olduğunu göstermişti ona. Burası boğuyordu onu, öyle söylemişti: toplumun yaltakçı mütevazılığı, Ortaçağ sofulu-

ğu, tarihsel yalanlar. Geniş bir kelime dağarcığı vardı ve henüz on yedi yaşındaydı. Söyledikleri palavra değilse büyük adam olacağını düşünüyordu arkadaşları. Amin onu gülümseyerek dinliyor, ona sataşıyor, sonra onaylıyordu onu. Annesi de, kendi sıkıntılarına rağmen onun bu halini gördükçe tedirgin oluyordu, fakat o da Raşit'in hiddetinin etkisinden kendini koruyamıyordu. Ne olacaktı bu deli çocuğun hali? Babası onunla uzun uzun konuşmuştu, onu uyarmış, ayaklarının yere basması için öğüt vermişti: böyle hayalci olmamalısın, biraz pratik ol, ne yapmak istiyorsun? En sonunda ailesi ve arkadaşları onun bu büyük konuşmalarıyla başa çıkamaz olmuştu, buradaki yaşamla ilgili memnuniyetsizliğini dinleyip onu, büyük dünya hayallerini gerçekleştirmesi için çalışmaya teşvik etmeye başlamışlardı.

Onun bu durumuna nihayet uygulanabilir bir çözüm bulan öğretmenleri olmuştu. Ortalama bir yeteneğe sahip, geveze bir öğrenciden, olgun ve esaslı yazılar yazan, kendine güvenen, geleceği parlak bir öğrenciye nasıl dönüştüğünü hayretle izliyorlardı. Bu dönüşümünden kendilerine pay çıkarmışlardı. Macaulay ya da Shakespeare veya Islam kadar etkileyiciydi yazıları ve aynı zamanda yaşına göre olgun bir nüktedanlık da taşıyordu. Nüktedanlığı tepeden bakma eğilimindeydi ama bunu yalnızca neşelenmek için yapıyordu ve zaman bunun icabına bakacaktı. Oxbridge kumaşı vardı onda. Öğretmenleri İngiliz'di, en azından ona yardımı dokunacak, nüfuzlu olanlar İngiliz'di ve belki de Raşit'e kendi kültürlerini o kadar iyi öğretmişlerdi ki ürünlerine hayran olmaktan kendilerini alamıyorlardı. İngiliz üniversitelerine başvurma sürecinde ona yardımcı olmuşlardı, burs alması için geçmesi gereken sınavda yol göstermişlerdi, kendi öğrencilik yıllarından alışık oldukları düzene onun da uymasını sağlamışlardı. Sanki onunla gizli bir ittifakın içine girmişlerdi. Raşit'e kendi kültürleri hakkında ne kadar çok

şey öğretirlerse Raşit'in hevesi, başarılı olma isteği o nispette artıyordu. Bu durum göründüğünden daha karmaşık işliyordu aslında. Yalnızca başarı kazanarak bir tatmine ulaşma arzusu değildi bu, daha kışkırtıcı bir hissiyattı: kavrayışı derinleştikçe sanki bu kültüre ilişkin aidiyet duygusu da pekişiyordu. Onunla yakından ilgilenen tarih ve edebiyat öğretmenleri diğer öğrencilere hiç bahsetmedikleri Carlyle, J.S. Mill, Darwin, T.S. Eliot gibi yazarları okumasını tavsiye ediyorlardı. Her cumartesi okul bittikten sonra ona, anlamakta zorlandığı bu metinleri hazmedebileceği biçimde veren bir öğretmeniyle ek ders için kalırdı. Bazen de, ne kadarını hazmedebilmiş ölçmek için sürpriz bir test yaparlardı.

Yani Farida en sonunda terzilik işine başladığında ve Amin de on dokuz yaşında, öğretmen okulunda, ortaokul öğretmenliğine hazırlandığı eğitimine başlamışken Raşit evden ayrılma planının son çetin evresindeydi.

VI

Amin ve Cemile

Amin'in öğretmen okulundan eve döndüğü o öğle sonrası Farida'nın yanında bir müşterisi vardı. Bu elbette sıradışı bir durum değildi. Günün bu saatlerinde kadınlar birbirini ziyaret eder, yaşamın dokusunu beslemek için aralarındaki olağan alışverişi sürdürürlerdi. Haberler alınır verilir, tebrikler ve baş sağlığı dilekleri iletilir, karşılıklı nezaket ziyaretleri yapılır, temennilerde bulunulur ve gündemdeki ağız sulandıran ya da yavan dedikodulardan söz edilirdi. Nişan düzenlemelerinden, yeni doğan bebeklerden, geleceğe yönelik hayallerden konuşulur, bir dertten mustarip olanların acısı paylaşılırdı. Hediyeler ve borçlardan bahsedilir, kocaların ve oğulların yönettikleri dünyanın kusur ve eksikleri şikâyetlerle sayılıp dökülürdü. Ayrıca günün bu vakti yeni bir elbise deseninden bahsetmek ya da satenin pamuklu kumaşa kıyasla üstün yönlerini veya eteklerde büzgülü belin yüksek bele göre zarafetini tartışmak için de uygundu. Bu, aynı zamanda Farida'nın müşteriyle iş konuştuğu zaman dilimiydi.

Amin bu müşterinin isminin Cemile olduğunu biliyordu, onunla daha önce de karşılaşmıştı fakat ilk kez bu kadar

yakından görüyordu, ilk kez konuşuyorlardı. Güzel bir kadın olduğunu düşünmüştü hep. Şimdi ona bu kadar yakın dururken yüzünün ince ve zarif olduğunu, içinde bir şeylerin sürekli kıpırdadığını görebiliyordu. Kehribar rengi gözlerinin içindeki ışık ve devinim hissediliyordu, bir tür hayatiyet ve mutlu olma arzusu taşıyordu gözleri. Vücudu kusursuzdu. Kucağında Farida'nın moda kataloglarından biri açık duruyordu, kullanılacak kumaş, oturdukları kilimin üzerinde açılmıştı, dolayısıyla diktireceği elbise için ölçü alma işlerini halletmeye geldiğini anladı Amin. Cemile kibarca gülümseyerek selamlamıştı onu, gülümseyişindeki durgun, bilmiş ifadenin ona cazibe kattığını düşündü Amin; gezmiş görmüş, dünyabilir bir hali vardı. Önünde hayranlıktan donakalmış dikilirken yüzüne bir tebessüm yayıldığını ve gözlerinin bir anlığına parladığını gördü. Farida da gülümsemişti.

"Küçük kardeşim" dedi Farida.

"Amin mi?" diye sordu Cemile, gülümsüyordu, böyle zarif ve narin biri için umulmadık şekilde kalındı sesi.

"Az önce annen seni soruyordu."

Amin kitaplarını içine koyduğu çantasını bir kenara bırakıp en yakın sandalyeye oturdu. Annesi orada olsaydı onu hemen dışarı çıkarırdı. Amin'in de Raşit'in de evde kadın misafirler olduğunda odada onlarla oturmaları hoşuna gitmezdi. Gelenleri saygıyla selamlayıp odalarına çekilmeleri gerekirdi, eğer misafirler çocukluklarından beri onları tanıyorsa bu kez de sevecen sohbetlerini gülümseyerek dinleyip uygun bir anda kalkmaları beklenirdi. Artık kadınların arasında oturabilecekleri yaşı geçmişlerdi, böyle yaparak ancak onların sohbetini bölmüş oluyorlardı, bu durumda haklarında hoş olmayan şeyler düşünülebilirdi. Annesi özellikle de Farida'nın müşterilerine karşı tetikteydi, çünkü bunların büyük çoğunluğu *genç* kadınlardı, büyük bir şey olaca-

ğından korkmuyordu ama dedikodu yapılmasına mahal vermemek gerekirdi. Oğullarının komşuların evlilik çağındaki genç kızlarına uygunsuz davranmakla suçlandığını duymak istemiyordu. Fakat o sırada annesi orada değildi, o yüzden bakışlarını Cemile'den ayırmadan oturdu. Farida durumdan rahatsızlığını belirten kısık, sabırsız bir ses çıkardı, bunun üzerine Amin ona döndü. Ne istediğini sorar gibi, uyarır gibi kaşlarını kaldırmıştı.

"Ne oldu?" diye sordu. Amin gülümsedi ve odadan çıkmak üzere ayağa kalktı ama çıkmadı. "Bir şey mi diyeceksin?"

"Yok, yok," dedi Amin.

"Konuşuyor," dedi Cemile, sesi daha yumuşaktı şimdi, ona muzipçe sataşıyordu.

"*Karibu*," dedi Amin ona dönerek. Hoşgeldin.

"Okuyor musun?" diye sordu Cemile çantasına bakarak. "Nerede okuyorsun?"

"Öğretmen okulunda," dedi Amin, kapı eşiğinde duruyordu.

"Annem seni arıyor," dedi Farida, Cemile'nin arkasına geçip öfkelenmiş taklidi yapan bakışıyla. Amin de bunun üzerine elini hafifçe kaldırıp selam vererek içeri doğru yürüdü.

"Seni sordu bugün," dedi Farida, gece, anne babası uyuduktan sonra. Farida genellikle ön odada, radyonun sesini hafifçe açarak gece geç saatlere kadar çalışırdı. Amin de bazen Raşit'e okuduklarını tekrarlaması için daha fazla vakit tanımak için bir süre onun yanında otururdu. Raşit yalnızca kitap okuyacak olsa bile Amin odadayken rahatsız oluyordu, hatta o varken uyumakta bile zorlanırdı. Eğer çalışmasını tamamlayamamışsa buhranlar yaşar, yeterince iyi olmadığını düşünür, surat asıp otururdu. Neyse ki Amin, Farida'nın yanında gece geç saate kadar okumayı, radyodan yakındaki ve uzaktaki dinleyicilerin istek parçalarını dinlerken onunla ara ara sohbet etmeyi severdi. Okuldaki dersle-

ri verilen ödevler ağır olmadığı için kendi ilgi alanlarına ve zevkine göre okuyabiliyordu ve bunları daha sonra zekice sunması gerekmediği için de okuduklarından korkmuyordu. Dolayısıyla Farida'nın sohbet açmasıyla okuması bölünse de bunu dert etmiyordu, daha sonra kaldığı yerden yine aynı keyifle devam edebiliyordu. Farida'nın arkadaşlığını zahmetsiz buluyordu, sohbeti de talepkâr değildi. Farida konuşur o dinlerdi, bazen karşılığında bir şey söylediğinde bu kez Farida dinlerdi. Sonra kitabına ya da aldığı notlara dönerdi, Farida da tekrar düğmelerini, korselerini eline alırdı. Birliktelerken böyle rahat hissettikleri için şanslıydılar. Konuşmalarında genelde insanlardan, ne yaptıklarından ve Farida'nın onların ne yapacağına ilişkin düşüncelerinden bahsederlerdi. Farida ve annesi bu tip sohbetleri son sürat sürdürürken babası bunun dedikodu olduğunu söylerdi ama Amin için bu, erkeklerin kendi aralarındaki konuşmalardan çok da farklı değildi, hatta erkekler daha kötü niyetli yorumlar yapabiliyordu. Belki kadınlar da kendi aralarında konuşurlarken böylelerdi.

"Bugün buraya gelen kadını diyorum," dedi Farida. "Seni soruyordu."

"Ne soruyordu?"

"Kaç yaşındasın, ne okuyorsun, ne zaman okulu bitireceksin falan işte," dedi Farida ona muzipçe gülerek.

"Seni daha önce gördüğünü fakat kim olduğunu bilmediğini söyledi. Onu tanıyor muydun?"

"Evet, görmüştüm. İsminin Cemile olduğunu biliyorum," dedi Amin. "Biraz daha anlatsana. Ondan bahset yani, başka ne söyledi?"

Farida sırıttı. Bu durumun onu keyiflendirdiğini görebiliyordu Amin, fısıldanan itiraflara, eziyet verici sırlara bayılırdı Farida. O da Amin'e bir sır vermişti, kimseye söylememesi için yemin de ettirmişti. Gizli aşkından ona ilk bah-

settiğinde Amin, sırrın ağırlığından ve geriliminden kurtulmak için bunu kendisiyle paylaştığını düşünmüştü ama sonra âşık olduğu için ayaklarının yerden kesildiğini ve gururlandığını anlamıştı. Farida onunla Mombasa'daki bir yıllık öğrencilik deneyimi sırasında karşılaşmıştı. Okuldaki yaşça büyük diğer kız arkadaşlarıyla hep aynı yoldan eve yürürlerdi ve yandaki lisede okuyan bir grup delikanlının da yolu bir şekilde hep bu güzergâhla kesişirdi. Ama durmazlardı bile. Bir süre bakışarak, gülüp, şakalaşarak beraberce yürürlerdi, sonra kızlar kendi aralarında oğlanlardan kiminle arkadaşlık etmek istediklerini söyler, kız kardeşler ve kuzenler aracılığıyla onlara haber yollarlardı. Farida içlerinden birini, uzun, ince, ciddi olanını, Abbas'ı, gözüne kestirmişti. Kuzenlerine bunu söylemişti, onlar da Abbas'ın kız kardeşine haber yollamışlardı, böylece Abbas, Farida'ya mektuplar yazmaya başlamıştı. Hiç buluşmamışlardı, öpüşmemişlerdi, sinema ya da bunun gibi âşıkların gitmekten hoşlandığı herhangi bir yere gitmemişlerdi. Şüphe uyandıran ya da rezalete dönüşen bir durum da yaşanmamıştı. Tam da olması gerektiği gibi yaşıyorlardı aşklarını, sokakta karşılaşıyorlardı, belki o esnada elleri birbirine değiyordu, hepsi bu. Bir de Abbas'ın kız kardeşinden kuzenlere ve onlardan da Farida'ya ulaşan gizli mektuplar vardı.

Giriş sınavını geçemeyip Zanzibar'a dönmek zorunda kaldığında gerçek bir trajedi yaşanmıştı. Sınavı kazanamadığı için üzgündü. Ahmak kızlar matematikteki uzun bölme işlemini ondan daha iyi yapabildiği için ve ailelerinin onlara özel ders aldıracak gücü olduğu için sınavı geçebilmişlerdi, o da kendini aptal gibi hissetmişti. Bu durum onun için zaten yeterince zorken, asıl trajediyi mektuplarından birinde ona hep yüreğinde kalacağını yazan (Farida onun için de aynısının geçerli olduğunu söylemişti) Abbas'tan ayrılırken hissetmişti. Kuzenleri âşıkların ayrılmalarının zaten yeterin-

ce vahim bir durum olduğunu düşündükleri için buluşmalarına izin vermişlerdi, tekinsiz bir şey olmayacaktı, sahilde yürürlerken belki birkaç dakikalığına baş başa bırakacaklardı onları, o kadar. Abbas'ın kız kardeşleriyle bunu planlamak için görüşmeler yaptılar fakat Seyide Teyze durumu fark etti ve görüşmelerini yasakladı. Aslında ne olduğunu pek anlamamıştı ama cüretkâr bir plan yaptıklarını sezmişti ve onlara korkunç bir ceza vereceğini söyleyerek müsamahasız bir yasak koymuştu. Kimse onu kızdırmak ya da âşıkların başına dert açmak istemiyordu. Dolayısıyla Farida ve Abbas sahilde ele ele tutuşup yürüyememişlerdi bile ya da birbirine âşık kişilerin yaptıkları herhangi bir şey yapamamışlardı. Amin aslında ele ele tutuşmadıklarını söylediğinde biraz şüphelenmişti. Farida'nın, abisi olarak onun onurunu kırmamak ve Abbas'ı onun öfkesinden korumak amacıyla doğruyu söylemediğini düşünmüştü. El ele yürümek bazı bölgelerde ancak evlenince yapılabilecek bir şeydi.

Her neyse, Farida Zanzibar'a döndü, erkek arkadaşsız bir *dubu*. İlk birkaç hafta son derece üzgündü, elini yumruk yapıp göğsüne bastırarak Amin'e, Abbas'ı ve Mombasa'daki kuzenlerini ardında bıraktığı için duyduğu üzüntüden acıyan yeri gösteriyordu. Sanki bir parçasını da orada bırakmıştı. O da böyle hissetmiş miydi hiç? Öyleyse kalp ağrısı nedir bilemezdi. Tüm gece rüyasında Mombasa'ya ait kareler görüyor, kokular duyuyordu, sonra uyandığında evde yatağında olduğunu fark edince gözyaşlarını tutamıyordu.

Döndüğünde ilk başta eskiden yaptığı gibi Halime Teyze'ye yardım ediyordu sabahları, bir gün teyzesi onu karşısına alıp ne olup bittiğini anlatmasını istedi. Uzun uzun uzaklara bakmasına, iç çekişlerine tahammül edemiyordu artık. Zaten itiraf ettiği gibi, o kadar derin bir ıstırap duyuyordu ki saatlerce ağladı, bir yandan anlatıyor, bir yandan ağlıyordu, teyzesi durumu anlayana kadar olanları birkaç defa tek-

rar anlatmak zorunda kalmıştı. Halime Teyze önce çok öfkelendi, sonra onu avutmak için başvurduğu yollar işe yaramayınca Farida'nın çektiği acının derinliğine bakarak gülümsedi ve en sonunda Abbas'ın bu evin adresini kullanarak ona mektup yazabileceğini söyledi. Tabii kocası Ali'nin haberi olacaktı bu durumdan, çünkü mektupları o getiriyordu ama ona güvenebilirlerdi, kimseye bir şey söylemezdi. Amin, Ali Amca'nın kendisinden böyle bir gizli ittifak içinde yer alması istendiğinde yüzünün aldığı ifadeyi düşününce güldü. Muziplikleri, oyunları, insanları kasıtlı biçimde yanıltmayı severdi. Biri bir yanlış anlaşılma üzerine bir hikâye anlattığında, özellikle de hikâye alaycı anlatılmışsa Ali Amca hemen sonunu tahmin eder ve kıkır kıkır gülerdi. İnsanlar bu tip hikâyelerini anlatmak için onu beklerdi ve böyle keyiflendiğini görünce gülerlerdi. Gizli yazışma fikrine de bir tür eşek şakasıymış gibi gülmüştür herhalde diye düşündü.

İşte böyle başlamıştı, Abbas o gün bugündür Farida'ya mektup yazıyordu, Farida da ona. Aradan geçen dört senede birbirlerine duydukları aşk derinleşmişti. Abbas bu mektuplarda hep Farida'ya özleminden bahsediyordu. Farida bu sırrını Amin okulunu bitirdiğinde söyledi ona. Onu yetişkinlerin çevirdiği dolaplarla, gizli tutkularla, dünyanın çetrefil yönleriyle böylece tanıştırmış oldu.

"Neden gizli tutuyorsun ki bunu?" diye sordu Amin, Farida'yı anlamamıştı. "Yirmi bilmem kaç yaşındasın ve o da muhtemelen senden birkaç yaş büyük. Anneme babama neden birbirinizi sevdiğinizi, evlenmek istediğinizi söylemiyorsun?"

"Çocuk gibi konuşma," dedi Farida, Amin'in bu düşüncesiz önerisi karşısında abartılı bir dehşet ifadesiyle bakmıştı. "Çünkü şu an evlenemeyiz. Zamanla anlarsın ne demek istediğimi. Şimdi bir şey söyleyemem sana."

"Neden söyleyemezsin?" diye sordu Amin.

"Çünkü sen benim kardeşimsin," dedi Farida naifliğine şaşırmıştı.

Bu açıklama Amin'i tatmin etmemişti fakat şimdilik diğer sırlar hakkında da ipucu veren, fısıltıyla söylenmiş bu cezbedici sırla yetinmek durumundaydı, ara sıra da kuşku uyandırıcı yanlış anlaşılmaların Farida'ya ıstırap veren muğlaklığını paylaşıyordu. Bu yanlış anlamalar ve kuşkular genellikle Abbas'ın mektuplarını yorumlarken özellikle de, birbirlerine derin hissiyatlarını ve tereddütlerini ifade ettikleri şiirlerde ortaya çıkıyordu. O cümle şaka mıydı yoksa farkında olmadan rahatsızlığını mı ifade etmişti? Farida'nın yolladığı şiir söylemek istediğini tam ifade ediyor muydu acaba? Peki Abbas'ın şiiri yazdığı gibi mi okunmalıydı yoksa tam tersini mi *kastediyordu*? "Şiirlerin nasıl olduğunu bilirsin," dedi Farida. "Bugün okurken içini mutluluk kaplar, diğer gün seni çok derinlere sürükleyebilir. Ona artık birbirimize şiir yazmayalım dedim ama dayanamıyor, ben de dayanamıyorum."

"Neye dayanamıyor?" diye sordu Amin.

"Şiir yazmaya," dedi Farida.

"Kendi yazıyor demek. Başka bir yerden kopya ediyor sanıyordum."

"Nereden mesela?" diye sordu Farida bir an kuşkuyla bakarak.

"Birçok şiir kitabı var biliyorsun, onlardan birinden yazmış olabilir."

"Hayır, kendi yazıyor," dedi bir an düşündükten sonra. "Ben de kendim yazıyorum."

"Sen de mi şiir mi yazıyorsun?" dedi Amin şaşırmıştı, "İnanmıyorum sana. Bakayım, göstersene."

"Hayır," dedi katı bir sesle. "Sana yazılmadı onlar. Ayrıca şiir yazmama neden bu kadar şaşırdığını anlamadım. Yoksa benim şiir yazamayacak kadar aptal olduğumu mu düşünüyorsun?"

Aptal olduğunu düşünmüyordu ama Farida'nın herhangi bir konuyla uzun uzadıya ilgileneceğine, hele ki şiire ilgi duyacağına ihtimal vermemişti hiç. Sevecen bir grup içinde diğer kadın arkadaşlarıyla sohbet edip gülüyordu bütün gün, Amin de bu yüzden tek yaptığının ve istediğinin bu olduğunu düşünmüşü. Halbuki Mombasa'daki sevgilisiyle mektuplaşıyor, birbirlerine kendi yazdıkları aşk şiirlerini yolluyorlardı. Yalnız kaldığı zamanlarda vaktini böyle geçiriyormuş demek, cümlelerinin sonunda yüzünde beliren tebessümün nedeni buymuş. Halime Teyze ve Ali Amca'nın bu yazışmaları gizlice ilettiğini, annesi bunu öğrenirse dişlerini sıkıp tıslayarak söyleyeceği öfkeli sözleri düşününce gülümsedi. Bu durumu öğrendiğinden beri Farida'ya farklı bir gözle bakıyordu. Bu çapta bir düzen çevirecek beceriye sahip, şiirler yazan ve bunları Abbas haricinde kimseye göstermeyen, etrafındaki herkesten sakındığı gizli bir dünyası olan biri gibi görüyordu onu. Farida bunları anlattıktan sonra Halime Teyze'yi ilk gördüğünde sırıtmaktan kendini alamamıştı. Halime Teyze de, böyle sırıtmasının nedenini duymak bile istemediğini belirtircesine kaşlarını çatıp kuşkulu gözlerle süzmüştü onu.

Amin, Farida'yı yanlış değerlendirmiş olduğu için yazdığı şiirler konusunda şaşırmış olsa da Farida ona kıymetli sırlarını anlatmaya bazen aldığı bir mektubu heyecanla eline tutuşturmaya, bazen de sevgilisi hakkında hiçbir şey saklamadan (en azından öyle görünüyordu) konuşmaya devam etti. Abbas, Mombasa'da Marine Authority şirketinde mühendislik eğitimi görüyordu, eğitiminin ilk aşamasını tamamlamak üzereydi. Müdürleri onu çok başarılı bulduğunu, fırsat çıktığında İngiltere'deki ileri eğitim kursu için ismini en başlara yazacağını söylemişti. Farida Amin'e, müdürlerinin mzungu olduğunu belirtmişti, bunu belirtince Abbas'ın aldığı övgünün Amin'in nazarında daha bir kıymetli olacağını biliyor-

du. Bir mzungu'nun övgüsü, bu övgüye mazhar olan kişinin de onun kusursuz sistemi ve sonsuz hünerine sahip olması anlamına geliyordu. Abbas'ın bir sonraki sene, hazırlık eğitimini tamamladıktan sonra, geleceğinden ilk o haberdar olmuştu. Burada, şehrin biraz dışında akrabaları vardı, fakat o bölgenin ismini tam olarak anımsayamıyordu. Bir ay kadar o akrabalarının yanında kalmayı düşünüyordu. Annesi de gelecekti. Farida onu dört seneyi aşkın bir süredir ilk defa görecekti ama sanki dün ayrılmışlar gibi hissediyordu.

"Seni istemeye mi gelecek?" diye sordu Amin. Böyle durumlarda genellikle anneler ya da teyzeler diğer tarafın anne ya da teyzesine bu teklifi götürürdü. "Annesinin gelme sebebi bu mu? Anneme söyle bu durumu bence, ne olur ne olmaz."

Farida şişt! diyerek hemen susturdu onu, Amin acaba halen sır olan bir konuda, yine yanlış bir anda ilave bilgi edinmek isteyerek onu zorladığı için mi yoksa nazar değmesin diye mi susturduğunu anlayamadı. Onu susturduktan sonra gülümsemişti Farida, bu kadarıyla yetinmesini istiyordu.

"Mombasa'da mı yaşayacaksınız?" diye sordu Amin, Farida yine susturdu onu, gülümseyerek. "Eğitim için İngiltere'ye gittiğinde sen de onunla birlikte mi gideceksin? Neden şiirleri bana göstermiyorsun?"

"Çünkü bu şiirler başka birine ait," dedi ama Amin bu sorunun onu keyiflendirdiğini görebiliyordu.

Cemile'nin onun hakkında bir şeyler sorduğunu söylediğinde de yine kendi gizli ilişkisinden bahsettiği zamanlardaki gibi alçaltmıştı sesini. Amin'e Cemile hakkında şunları söylemişti: "Kiponda'daki o büyük evi biliyorsun," dedi, "Dev baobab ağacının bulunduğu mezarlığı sağına alıp geçiyorsun, solunda kalan bisiklet tamircisini de geçiyorsun, tamirciden sonra o büyük Hint okulunun tam karşısında hamama gidermiş gibi sola kıvrılan bir yol var, orayı döndükten sonra karşına çıkan ara yolları, o büyük evi biliyorsun...

Orada yaşıyor işte. O, alt katta oturuyor, ailesi, annesi babası ve ağabeyleri ve ağabeylerinin aileleri üst katta. Öyle büyük bir evde yaşayamazdım ben. Hiç gördün mü orayı? Yani o eski evi demek istiyorum? İçerisi mezar ya da mağara gibi kasvetlidir herhalde. Bi Azize'nin evi gibi. Gerçi Cemile'nin evi Bi Azize'ninki kadar harap değil. Orada o alt katta bir başına bir kadın olarak yaşadığını düşünebiliyor musun? Belaya davetiye çıkarırsın. Ben olsam çok korkardım... hem iblislerden, hem de dedikodudan. Cemile evlendiğinde ailesi, kocasıyla birlikte otursunlar diye alt kattaki odalardan bir daire yapmışlar. Bu odalar önceden herhalde müstakil girişli dükkânlar ya da depolar olarak kullanılıyordu. İnsanlar onun için birçok şey söylüyor."

"Ne söylüyorlar?" diye sordu Amin, onun için üzülerek.

"Yani, kendi dairesinin kapısının ayrı olmasında ısrar ettiği için, onun orada gizli kapaklı bir şeyler çevirdiğini, haddini bilmez olduğunu düşünüyorlar, bazen daha kötü şeyler söyleyenler de oluyor. Neden o da herkes gibi yaşamıyor? Neden yalnız kalmakta ısrar ediyor? Ne saklıyor? Şu kısmı dairenin içine katmalıydı, o duvarı yıktırmalıydı, şu pencereyi yenilemeliydi kabilinden şeyler işte. Kocası varlıklıymış, Nairobi ya da Dar es Salaam ya da öyle bir yere yaptığı seyahatlerden birinde tanışmışlar. Belki evlendiklerinde kocası birlikte orada yaşasınlar diye o katın tadilat masrafını üstlenip eve dönüştürmüştür. Bir işler yapıyormuş kocası ama ne tür bir iş olduğu hatırımda değil şimdi. İş işte tam olarak nedir bilmiyorum. Bir iki sene sonra onu terk etmiş, sonra da boşanmışlar, adam nereden geldiyse oraya dönmüş. Bunlar şaşırttı seni değil mi? Neden şaşırdın?"

"Dünyayı tanıyan, görmüş geçirmiş birine benziyor," dedi Amin.

"Sonra palavracı biriyle tekrar evlenmiş ama," diye araya girdi Farida, başını sallayarak. "Belki göründüğü kadar bil-

giç değildir. Adam bir süre onunla gönül eğlendirmiş sonra da çekip gitmiş, şu her sene yeni bir kadınla evlenip birkaç ay sonra da boşanan o pis yaşlılar gibi. Cemile'nin bu duruma düşmesi garip, ailesi onun her ihtiyacını karşılayacak durumda, böyle bir adamla niye birlikte olduğunu hiç anlamadım."

"Sevmiştir belki de," dedi Amin, alaycı olmaya çalışarak ama Farida ona sanki büyüleyici bir şey söylemiş gibi sersem bir gülümsemeyle baktı.

"Her neyse sonuçta herkes Cemile'nin kocası gittikten sonra yukarı, ailesinin yanına taşınmasını bekliyordu, hatta biri daire kiralık mı diye haber bile yollamıştı ama o taşınmak istemedi. Müstakil girişli dairesinde yalnız yaşamayı tercih etti. Sonra da bu seyahatleri başladı. İnsanlar iş için seyahat ettiğini söylüyor ama ne tür bir iş olduğunu bilmiyorum. Mombasa'da ve hatta sahilin daha yukarısında da akrabaları olduğunu biliyorum yalnızca. Hakkında söylenenleri duymamış olmana şaşırdım doğrusu, insanlar onun hakkında birçok şey söyler."

"İnsanlar! Herkes hakkında öyle korkunç şeyler söylüyorlar ki bazen dinlemiyorum bile," dedi Amin.

"Öyleyse duydun bir şeyler," dedi Farida muzaffer bir edayla. "Hadi söyle bakalım ne duydun?"

Amin bir an duraksadı. "Yoldan geçerken gördüm onu, sonra da kim olduğunu, ismini söylediler. Ama hakkında kötü bir şey duyduğumu anımsamıyorum, eğer bunu kastediyorsan. Yalnızca anneannesinin Avrupalı bir adamın sevgilisi olduğunu, yani işte metresi olduğunu duydum bir de," dedi.

Farida kadının talihsizliğini onaylar gibi başını salladı. "Evet öyleydi, Mombasa'da yaşıyordu. Hâlâ hayatta olduğunu sanmıyorum. Olamaz yani. Ama hayattayken bile kimse ziyaretine gitmezmiş zaten, o da bir yere gitmezmiş. Bir ke-

resinde eski evinin önünden geçmiştik. Cemile'nin annesi Bi Asmah onların bu ilişkiden doğan çocuğu. Tenine dikkat ettin mi hiç, süt gibi, yaşlı olmasına rağmen yumuşacık. Buraya evlenmek için ve muhtemelen Mombasa'daki dedikodulardan kaçmak için geldi. Sanırım akrabaları büyüttü onu ama herhalde herkes annesinin skandallarla dolu hayatıyla ilgili bir şey söylüyordur ona. Bazen söylenen laflar insanın kanını dondurabiliyor."

"Ama bu olanların, yani anneannesinin yaptıklarının Cemile'yle bir ilgisi yok," dedi Amin. "Kimseye faydası olmayan bir fesatlık ve dedikodu bu, o kadar. İnsanlar bunu neden yapar hiç anlamam. İnsanlık ölmüş yahu. Tekrar ne zaman gelecek? Başka ne sordu benim hakkımda?"

İnsanlık ölmüş. Bu ifade Amin'i o kadar iyi tanımlıyordu ki Farida bunu duyduğunda gülümsemekten kendini alamadı. Arkadaşları ahmakça veya zalimce bir yaklaşıma ilişkin bir durumdan bahsettiğinde ya da küçük hesaplarla, ihmalkârlıkla veya başka türden bir kabalıkla ilgili bir şey anlattığında bir an düşündükten sonra hep bunu söylerdi. Arkadaşları onun bu sözüne gülerdi hep. Onu yakından tanımayanlar bunu erdemli insan izlenimi yaratmak, merhametli havalarına giren kişiler arasında pek yaygın görülen o duyarlı, nazik üslubu takınmak için yaptığını düşünürlerdi. Gerçek arkadaşları onu kötümser bulmazdı, ona gülmeleri kabalıktan değildi, her zaman yüzüne karşı da gülmezlerdi ama yine de gülerlerdi ona, bu şekilde hayıflanmasını bir tür naiflik olarak yorumlarlardı. Bu kederli cümleyi söylemesi için her gün karşılaşılan çiğ olaylardan birinden söz ederek onu yoklarlardı. Söylediğinde de hemen kasılarak kıkırdar, kahkahalarını yutarlardı, yakın arkadaşları ise açıkça güler, onun bu iflah olmaz iyi niyetiyle dalga geçerlerdi. Bu dünya için fazla iyisin sen, derlerdi.

Cemile'nin hikâyesini duyduğu o günün gecesinde onu rüyasında görmüştü. İlk anda anımsayabildiği kadarıyla bahçede, karanlıkta oturan birini görmüştü yalnızca ama bu kişinin Cemile olduğundan emindi. Başta hiç konuşmamıştı ama Amin onun orada olduğunu biliyordu. Varlığını hissediyordu. Bir şey titredi havada. Neredeyse duyulmayacak kadar kısık bir şey mırıldanmaya başladı Cemile, sonra ses yavaş yavaş yükseldi ve Amin'in işitebileceğinin ötesine geçecek şekilde yükselip bir uğultuya dönüştü. Ama onun orada olduğunu hissedebiliyordu, uğuldayan sesi bedenini titretti. Gecenin karanlığının koyulaşması gibi silueti gitgide yekpare bir biçime büründü. Mırıldandığı şarkıda iptidai bir keder, yalnızlık ve acıdan duyulan korku yankılanıyordu. Daha sonra onu loş bir odada gördü, yeraltı ya da mağara gibi bir yerdi, bir kilimin üstünde kıyafetleriyle sırtüstü uzanmıştı. Uzun tüylü bir hayvan, belinin üstüne çökmüştü, suçluymuş gibi görünüyordu fakat hiç kıpırdamıyordu, saplantısı nedeniyle hareketsiz kalmıştı sanki. Hayvanın umarsızlığı öylesine açıktı ki Amin uyandı ve rüyasında bağırmış olmaktan korktu fakat Raşit birkaç metre ötesinde mışıl mışıl uyuyordu. Muhtemelen rüyasında Oxbridge'i görüyor diye düşündü Amin.

Ertesi gün Cemile'nin evinin önünden bisikletle geçti. Haftada iki üç kere okuldan sonra arkadaşlarıyla yüzmeye giderlerdi, o gün de arkadaşlarını hamama giden yolu takip ederek almaya gitmişti. Bu sokak öğleden sonraları dar ve gölge olurdu, Cemile'nin evi de sokağın tepesinde, yol ayrımında duruyordu. Evin önünden her iki yöne uzanan bir başka sokak vardı, gerçi o sokak da diğer evleri kapamadan kıvrılıp dönüyordu. Eski şehir böyle kurulmuştu işte, kısa dar sokaklar ve uğuldayan derin bir sessizlik. Bu bölgeden bisikletle geçerken eller hep frenlerde, başparmak da kornada olurdu. Ev bej rengine boyanmıştı, yağmurun et-

kisiyle duvarlarında yer yer lekeler oluşmuştu. Üst katlardaki pencereler açık yeşildi, üstlerinde yelpaze gibi açılan, kemer şeklinde vitrayla süslenmiş ikinci bir küçük pencere daha vardı. İlk kattaki pencereler kapalı olmasına rağmen içeri ışık girsin diye bazılarının panjurları açık bırakılmıştı. İkinci kattaki pencereler ardına dek açıktı, kocaman işlemeli kapıları da öyle, iç taraftaki avlu rahatlıkla görülebiliyordu. Ev hiç de harap görünmemişti ona aksine ferah, aydınlık ve dingin bir havası vardı. Evin yan tarafında, daha küçük, işlemeleri daha sade bir kapı vardı, dükkân ya da depo kapısı olabilir diye düşündü. Alt kattaki sokağa bakan pencere, zemin kattaki tek pencereydi. Panjurun tahta çubuklarının hepsi açıktı fakat pencere kapalıydı, önünden geçerken bisikletinin kornasını uzunca çaldı. Evet, hiç de harabeye benzemiyordu bu ev.

Yüzmeye giderlerken önceden plan yapmazlardı, kim yüzmek istiyorsa diğerlerini de çağırır, o sırada kim katılmak istiyorsa onunla birlikte giderdi. Bazen beş altı kişiye kadar çıktıkları oluyordu bazen de yalnızca iki kişi gidiyorlardı. Kimse yüzmeye yalnız başına gitmezdi, özellikle de yılın bu vaktinde, denizin kabardığı muson mevsiminin başlamasına az bir zaman kala. Bazı kişiler bu dönemde denizden tamamen uzak dururdu ama hava öylesine sıcak ve kuruydu ki Amin bu şartlarda yüzmek son derece yorucu olsa da kendini denize atmayı tercih etmişti. Fakat arkadaşlarının hiçbiri evde değildi, o da üçüncü denemeden sonra vazgeçti ve oyun alanlarının olduğu bölgeden geçerek günün her vaktinde serin olan casuarina ağaçlarının sıra sıra dizildiği yoldan sahile, golf sahalarının olduğu yere doğru ilerledi. Ama orada da kimse yoktu.

Hastane yolunu takip ederek geri döndü, Victoria Gardens'ı geçti, sonra adliye binasının oradan sola dönüp yüzmek için sıklıkla gittikleri tenha plaja geldi, adliyenin arka-

sından aşağı, plaja doğru uzanan çimenlerle kaplı alanın iki yanında da bahçeleri duvarla çevrelenmiş denize bakan kocaman evler vardı. Bu evlerin üst katlarından bakınca kanalın üzerinden anakaranın boydan boya görülebildiğini duymuştu fakat bunu nereden duyduğunu hatırlamıyordu şu an. Çok eskiden bu evler tüccarlara ve Ummanlı asilzadelere aitti, onların beğendikleri üsluba göre inşa edilmişti; mazgallı siperler, teraslar, meraklı bakışları kesen kör duvarlar. Amin'in oradan geçtiği o öğle sonrasında deniz kenarındaki bu evlerde İngiliz sömürgeci memurlar yaşıyordu: birinde bir başyargıç, diğerinde bir sağlık çalışanı ya da belki bir avukat oturuyordu. Ortalıkta kimse yoktu. Hemen yanında genç bir palmiye ağacının yaprakları kendilerini taşıyan saplara alışılmadık, yılankavi bir kıvrımla dolanmış, rüzgârda ağır ağır, baştan çıkarıcı bir salınımla kımıldıyordu. Darmadağınık saçlarını bir o yana bir bu yana savuruyordu. Amin kocaman bir casuarina ağacının altına oturdu, oturduğu yer ağacın gelişigüzel düşmüş kuru çekirdekleriyle dolmuştu, çalkalanan denizi seyretti bir süre. Kıyıdan bu mesafede denizin uğultulu sessizliğini dinlemeyi seviyordu.

Bu evlerde yaşayan İngiliz memurların kim olduğunu bilmediğini fark etti. Bazen evlerinin teraslarına çıkıp sahile bakar, onları yüzerken izlerlerdi, bazen el sallarlardı bazen de sanki oradan gitmelerini istediklerini hissettirirlerdi. Ne o ne arkadaşları, ne de tanıdıkları herhangi biri bu koca koca evlerde yaşayan insanların bu topraklara hükmetme ve kendilerini hep ayrı tutma istekleri haricinde kim olduklarını biliyordu. Kim olduklarını bilen birileri vardı elbette: hizmetçileri ya da ofislerinde emirleri altında çalışanlar. Fakat Amin, okuldaki öğretmenleri veya Avrupa'ya giderken ya da oradan dönerken yol üstünde buraya uğrayan gemilerdeki turistler haricinde sokakta neredeyse hiç Avrupalı bir çehre görmezdi. Fakat herhalde daha yüzlercesi böyle evlerin ar-

dında sessiz sakin yaşıyordu. Yönettikleri insanların onlar için ne ifade ettiğini merak etti Amin. Galeyana gelen, sürekli huysuzlanan kişiler olduklarını, ağlamalarının ve iç çekişlerinin tarihin herhangi bir döneminde köleleştirilen insanların iniltilerinden farklı olmadığını düşündüklerini tahmin edebiliyordu.

Arkasındaki bahçe duvarının kapılarından birinin açıldığını ve eşikte bahçıvana benzer birinin durduğunu gördü. Uzun kahverengi bir şort ve eski püskü beyaz bir gömlek giymişti. Ayakları çıplaktı. Amin kapı aralığından bahçenin serin gölgesini gördü. Bahçıvan Amin'in orada olmasından duyduğu rahatsızlığı hissettirmek ister gibi elleri belinde birkaç dakika süzdü onu. Amin ona el sallayıp bakışlarını başka yöne çevirdi ve tedirgin olmadığını belirtircesine çimenlere yayıldı. Bunu adliye bahçıvanı ve diğer evlerin bahçıvanları da yapardı bazen; yüzmek için buraya geldiklerinde onlara, efendilerinin mahremiyetini ihlal ediyorlarmış gibi gözlerini dikip bakarlardı. Bahçıvanın bu tetikte duruşu ağaçların altındaki huzurunu bozmuştu. Casuarina ağacından dökülen çekirdeklerin sırtına battığını iyice hissetmeye başlayınca kalktı, bisikletine atlayıp uzaklaştı oradan. Eve dönerken tekrar o evin önünden geçti, büyük işlemeli kapı kapalıydı şimdi, içeriden bir kız çocuğunun çıktığını gördü. Bisikletinin ziline neşeyle basarak selam verdi, kız da ona gülümsedi.

O gece diploma ve burs sınavları yaklaştıkça iyice deliye dönen Raşit'le istatistik ödevinin üstünden geçmesi gerekiyordu. Çoğu akşamı Raşit'le geçiyordu, ona eşlik etmek için alıştırmaları gözden geçiriyor, bildiklerini pekiştirmek için sorular soruyor ve ardı arkası kesilmeyen kaygılarını dinliyordu. Sınavlar altı haftaya kadar yapılacaktı, Amin, Raşit'e biraz daha sakin olmazsa altı haftaya çıkamayacağını düşündüğünü söylemişti.

"Ama sen zekisin," dedi Raşit ona. "Sakin ol demenin faydası yok. Bazılarının öğrenmek istediği en ufak şey için bile mücadele etmesi gerekiyor. Bu istatistikten hiçbir şey anlamıyorum. Gereksiz bir tahminde bulunma yönteminden başka bir şey değil. Ama sana kolay geliyor ve işine de yarıyor sanırım. Nasıl sakin olayım? Kalacağım bu sınavdan."

"Öğretmenlerin seviyor seni. Kalmazsın."

"Ne demek istiyorsun?" diye sordu Raşit, keyfi yerine gelmişti ama biraz öfkeli de görünüyordu. "Bana iltimas mı geçecekler yani? Keşke yapsalar. Yoksa yaltakçı biri olduğumu mu kastediyorsun?"

"Herkes senin yaltakçı olduğunu söylüyor," dedi Amin. İki kardeş şimdi istatistiği bir süreliğine bir kenara bırakıp daha elzem bir meseleyi çözmek üzere birbirlerini duvara ve yatağa doğru itip kakmaya başlamışlardı, çıkardıkları gürültüye anneleri yetişmiş, kapıya vurup delirdiniz mi siz diye bağırmıştı.

"Hayır anne," diye ağlamaklı bir tonda seslendi Raşit. "Amin bana sataşıyor gene."

"Kesin şunu ikiniz de," diye bağırdı anneleri. "Açın şu kapıyı, açın şu kapıyı dedim," kapıda bağırıp çağırdı ama bu olayda da yine en ağır azarı işiten Amin oldu. Anneleri gittikten sonra Raşit'e yardım etmeyi bıraktı Amin, ama Raşit ertesi gün her şeyin yoluna gireceğini biliyordu.

Ertesi gün cumaydı, öğleden sonra hep birlikte futbol maçı izlemeye gittiler. Pazar günü de kırlarda Bububu'ya kadar uzanan uzun bir bisiklet turuna çıktılar, sonra da piknik yapıp yüzdüler. Pazartesi günü de günlük akışa yeniden döndüler, ikindi vakti servis bekleme, ödevler, arkadaşlar, dersleri tekrarlama çalışmaları. Yağmurlar başlamıştı, gökyüzü günlerce üzerlerine kapaklanmıştı sanki, aniden bastıran billur gibi sağanaklar herkesi yenilemişti. İlk başta sanki her şey yeniden doğmuş gibi oluyordu: ağaçlar eskiye nazaran

daha bir azametle salınıyor, çatılar üzerlerindeki pas gidince daha bir ışıldıyor, yollar parlıyordu, fakat yağmur günlerce sürünce önüne katıp süpürdüğü çer çöple su yollarını tıkıyor, lağımlar taşıyor, her yerde küçük küçük göletler ve su birikintileri oluşuyordu. Çatılar akıyor, su, kireçli harçtan yapılmış evleri aşındırıyordu, hatta bazılarını bir gecede ansızın çökertiyordu. Evlerinin karşısındaki harabe de iskeleti ortaya çıkacak kadar aşınmıştı, panjurlarından birkaçı kırılmıştı ama bunun haricinde bir hasar yoktu, tamamen teslim olmamıştı. Sokaklarda herkes elinden geldiğince çamur ve pisliğe bulaşmadan yürümeye çalışıyordu ama bundan tamamen kaçınmak imkânsızdı. Deri sandaletler de hem kendileri yıpranıyor hem de kıyafetlere çamurlu su sıçratıyordu. Hemen birkaç gün içinde binlerce sivrisinek üşüşmüş ve hastalıklar başlamıştı. Su birikintileri içinde oynayan çocuklar mikrop kapmıştı. Derslerden sonra kapalı bir yerde oturup iskambil oynamak ya da dedikodu yapmaktan başka pek bir seçenek yoktu. Yağmurların başlaması, her gün bir işkenceci gibi tepelerine dikilen gaddar güneşten bir kurtuluştu, fakat yine de bir ay süren sağanakların ve kasvetli atmosferin ardından güneşin kendini göstermesiyle herkesin yüzünde bir gülümseme belirmişti.

Yine bu mevsimde bir akşamüstü, Amin'in Cemile'yi ilk görüşünün üstünden günler, belki de haftalar geçmişken, eve geldiğinde Cemile'nin tekrar kilimin üzerinde, kucağında postadan çıkmış bir katalogla (moda kataloğuydu bu) oturduğunu gördü, saten bir kumaş örneği onunla Farida'nın arasına serilmişti. Annesi ışıktan yararlanmak için pencerenin önüne çektiği sandalyede oturmuş mektup yazıyordu. Cemile'yi görünce, beklenmedik bir ferahlık kapladı içini, sanki onu bir daha göremeyeceğinden korkmuştu. Onu ilk gördüğünden beri aklındaydı Cemile ama sanki uygunsuz fanteziler kurmuş gibi suçluluk duygusuyla, giz-

li saklı düşünüyordu onu. Cemile gülümseyerek elini uzattı, o da hafifçe öne eğilip tuttu elini. Yanındaki sandalyeye oturdu gülümseyerek, göğsünde bir ağrı düğümlenmişti. O kadar güzeldi ki ona bakmak acı veriyordu Amin'e. Sık sık, karanlıkta öylece uzanırken yüzünü gözünün önüne getirir, onunla ilgili hayaller kurardı, fakat şimdi karşısında duran yüze kıyasla bu hayaller çok yavan kalıyordu. Teni ışıl ışıldı, yüz hatları narince hareket ediyordu, gözlerinin içi duru bir huzurla gülüyordu.

"Nasılsın?" diye sordu, derinden gelen, kalın sesiyle kaygısızca sohbete başladı. "Okulda geç saate kadar çalıştırıyorlar sizi galiba, değil mi?"

"Dersimizin bazıları öğleden sonra başlıyor," dedi, ve sesinin heyecandan titrediğini düşündü.

"Farida o kadar güzel bir elbise dikti ki bana, bir tane daha yaptırmaya geldim," dedi Cemile.

Üstündeki elbise mi diye sormak geçti aklından ama fazla cüretkâr görünmekten çekindi, onun yerine "çok iyi bir terzidir," dedi, bu kez sesinin titrediğinden emindi.

"Neyin var senin?" diye sordu annesi arkasından. "Hasta mı oldun? Yağmura yakalanmadın, değil mi? Neyse, ne yapıyorsun burada? Git kitaplarını bırak, baban gözlüklerini soruyordu, ona da bir bak bakalım. Kahvedeydi. Evde unutmuş gözlüklerini ve herhalde şimdiye kadar bir yerde düşürdüğüne kani olmuştur bile. Hadi git, ne işin var burada? Ah bir de bana o 30 sentlik pullardan alır mısın? Seyyide Teyze'ye mektup yazıyorum, bir ara onu da gönderirsin."

Cemile'ye baktığında annesinin onu odadan uzaklaştırma yöntemini eğlendirici bulduğunu, gülmemek için kendini zor tuttuğunu gördü. Anneler böyledir işte der gibiydi gözleriyle, hep çocuklarını bir yerlere koştururlar. Selam vermek için yedi yaşından beri okuldan her geldiğinde yaptığı gibi annesinin yanına gidip elini öptü. Annesi de her zamanki gi-

bi karşılık olarak onun elini öpmüştü. Amin annesinin gözlerinin yazarken zorlandığı için sulandığını ve ıslaklıktan parladığını fark etti. "Hadi," dedi annesi, "Hadi git de babanın gözlüklerini götür. Yatağın yanında duruyor."

"Okumayı severdim," dedi Cemile birden.

"Zeki bir öğrenciydin sen," dedi annesi, bir an merhametle. "Herkes öyle söylerdi. Ben senin dersine hiç girmemiştim ama giren diğer arkadaşlar öyle olduğunu söylemişti."

"Hangi okula gitmiştin sen?" diye sordu Amin, Cemile'nin yüzünün, gülümseyişinin, sesinin tadını çıkararak. Onu izlemenin, dinlemenin verdiği hazzın şehevi derinliği onun için yeni bir deneyimdi.

"Forodhani'de, sonra da St. Joseph'de okudum," dedi. "St. Joseph'ten sonra Mombasa'da bir ticaret okuluna gittim, stenografi ve daktilo öğrendim. Sonra orada birkaç yıl çalıştıktan sonra burada bir hizmet bürosu kurduk."

"Ne yapıyordunuz?" diye sordu.

Cemile boşver der gibi omuz silkti. "Zaten yürümedi," dedi gülümseyerek. *Biz*'i duyunca boşandığını anımsadı fakat Cemile'nin bundan rahatsızlık duymadığı görülüyordu. Birbirimize hep hangi okullara gittiğimizi soruyoruz diye düşündü Amin ve oradan kimleri tanıdığımızı. Bu bazen bir tür yakınlık kurma biçimi oluyor.

"Amin, gidip kitaplarını bırak ve babanın gözlüklerini götür, hadi," diye yineledi annesi, daha fazlasına tahammül edemeyecek gibiydi. "Pulu da unutma. Raşit'e de bir sor bir şeye ihtiyacı var mıymış ya da çağır o da seninle gelsin. Okuldan geldiğinden beri odaya tıkıldı kaldı. Bu kadar çalışarak kendine zarar verecek." Annesinin rahatsızlığını hissettirmesi ve baskı kurması aslında bir tür böbürlenmeydi. Bak kapris yaptığım zamanlarda bile oğullarım bana nasıl itaat ediyor, der gibiydi. Bak nasıl da dediğimi yapıyorlar.

Amin o gece yine Cemile'yi gördü rüyasında, hayvanın

onun üstüne çöktüğünü gördü yine. Uyandığında bunun kendisi olduğunu düşündü. Aslında en başından beri kendisiydi fakat kabul etmek istememişti, bastırması ve inkâr etmesi gereken duygular ve arzularla titreyen çirkin, saplantılı bir yaratıktı. Peki neden inkâr ediyordu? Yalnızca bir fanteziydi bu, yüzünü, kendisine sarıldığını, onunla yattığını düşlediği zevkli bir oyundu. Gözlerinin kendisi için güldüğünü, onunla parladığını düşlüyordu. Cemile bunları bilse gülerdi, başka herkes de dehşete kapılırdı herhalde. Onun ve muhtemelen diğerlerinin de gözünde sakil ve beceriksiz biriydi, dünyayı tanımayan koca bir çocuktu. Oysa Cemile, gezmiş görmüş bir kadındı, aşkı biliyordu, Mombasa'dan beraber döndüğü adamla âşık olduğu için evlendiğine emindi. Güzelliğinin farkında olan bir kadındı ve onunla ne tür yakınlaşmalar hayal ettiğini bilse bunları aklından geçirdiğine inanamayarak gülerdi. Ama zaten gece karanlıkta birlikte uzandıklarını, onunla konuştuğunu, ona dokunduğunu bilmesine gerek yoktu.

Bisikletiyle sık sık evinin önünden geçiyordu, bazen günaşırı bazen her gün. Kocaman işlemeli kapılar gün içinde hep açık oluyordu, bazen çocukların avluda oyun oynadığını görürdü. Yandaki daha küçük kapı ise hep kapalıydı. Bir keresinde onu Belediye Binası'ndan çıkarken görmüş, acaba orada mı çalışıyor diye merak etmişti. Biraz uzakta duruyordu, ona yetişmeye çalışmadan arkasından yürümüştü. Sokağa çıktığında her kadın gibi örtünmüştü ama yüzü açıktı.

Bir keresinde de arkadaşlarıyla sinemaya girmek için kapının önünde beklerken yanından geçmişti. Yanında iki kadın, bir de gezi kıyafetlerini giymiş bir kız çocuğu vardı. Bu kızın evlerinin önünden ilk kez geçtiği gün, kapıdan çıkarken bisikletinin zilini çaldığında ona neşeyle gülümseyen kız çocuğu olduğunu düşündü. Cemile ona gülümsedi, kaygısızca ve ismini söyledi. O da el salladı Cemile'ye. Kadınlar-

dan biri de dönüp gülmüştü. Arkadaşları bu gülümsemelerin muhatabı olduğu için ona aktörlerin isimlerini takarak sataştı, o da hemen bu role girdi, omuzlarını arkaya attı ve kasıldı biraz ama bu gülümseyişlerin dostane bir hava taşıdığını kendisi gibi arkadaşları da biliyordu. Ya da en azından bu kadınların onlardan bir şey beklemediğinin farkındaydılar. Ne de olsa onlar yetişkin kadınlardı ve gülümseyişlerin devamını getirmeyi ancak tecrübeli adamlar bilirdi.

Sınavların yaklaşmasıyla birlikte zihinlerini meşgul eden diğer düşünceler geride kaldı. Sınavların onları yeniden nizami bir çocuk birliğine dönüştürmesi dikkate şayandı. Raşit kendine çok güvendiği için sınavda karıştıracağından korktuğunu söyleyen Amin'in haklı çıkacağından emin olmaya başlamıştı. Amin de ilk yılın sonunda sınava girecekti fakat bu Raşit'in sınav telaşının uyandırdığı büyük etkiyi uyandırmamıştı. Sanki burs sınavına giren ilk kişi oymuş gibi bir hava oluşmuştu. Okul yılı sınavlarla birlikte bitince gençler gruplar halinde sokaklarda aylak aylak dolaşır ya da kırda bisiklet turuna çıkardı, bazıları gün ortasına kadar uyur ya da ne yapmak istiyorsa onu yapardı. Ailelerin çocuklarının çalışmasının karşılığı olarak bir dediklerini iki etmedikleri sınavlardan sonraki tatil döneminde, aile işlerine yardım etmeleri icap eden bazı talihsizler de vardı fakat onlar bile ağır bir ceza almadan işten sıyırabilmişlerdi kendilerini.

Bu dönem aynı zamanda musim dönemiydi, sokakları, meydanları bir sürü denizci ve tüccar doldurmuştu, Coldstream Muhafızları onları eskiye nazaran, yani en azından yakın geçmişe kıyasla daha dikkatli izliyordu. Daha eskiden musim dönemi taşkınlıkların yaşandığı, idaresi zor bir dönem olurdu, rüzgârlarla gelen ateşli maceracılar sokaklarda kan döker, insanlar çocuklarını kaçırılmasınlar diye eve ki-

litlemek zorunda kalırdı. Hiçbiri bunun gördükleri son musim olduğunu bilmiyordu. Coldstream Muhafızları'nın o sene orada olmasının sebebi o ay yaşanan birtakım ciddi olayların yanı sıra yeni yılda bağımsızlıktan önce yapılacak son seçimler için oy toplamak amacıyla kampanya turları ve mitingler düzenlemekti. Amin bazen katıldığı toplantılarda ve okuryazarlık eğitimlerinde Cemile'yi görürdü. Kadınları oy vermek için kaydolmaya ikna eden aktivistlerdendi Cemile. Kaydolmak için okuryazar olmak şartı aranıyordu, Cemile de bu kadınlar için partinin ana şubesinde açılan sınıflarda ders veriyordu, onlara isimlerini ve doğum tarihlerini yazmayı öğretiyordu, bu okur yazar sayılmak için yeterliydi. Raşit de partinin yerel şubesinde derslere yardımcı olmak için gönüllü olmuştu, anneleri Amin'in de gönüllü olmasını istiyordu.

Altı ay önce başarısız bir seçim yaşanmıştı; çıkan ayaklanmalardan dolayı kazanan ya da kaybeden belirlenememişti. Partiler arasındaki siyasi farklılıklar uzlaştırılamaz bir noktaya gelmişti, tıpkı derin bir tarihi ve bir türlü sönmeyen acıları olan; buna karşın tarihlerini değişime zorlayan olaylar ışığında nadiren yeniden değerlendirebilen küçük yerlerde sıkça görüldüğü gibi. İnsanları bağlılıkları konusunda bir kez daha düşünmeye iten birkaç dönüştürücü olay yaşanmıştı. Ama şimdi değil diye düşünmüşlerdi. Ayaklanmalar gençlerde şok etkisi yaratmıştı fakat sokak savaşlarını ve hatta yüz yılın başlarındaki amansız katilleri hatırlayan yaşlılar için muhtemelen bu ölçüde sarsıcı olmamıştı. Bu yeni isyanlara da sonraki senelerde belli bir mesafeden bakılabilecekti kuşkusuz fakat yaşandığı sırada, geleneksel tutumlardan dehşet veren bir sapma gibi, aile bireylerinin herkesin gözü önünde birbirlerine çirkin sözler söylemesi gibi bir etki uyandırmıştı. Birbirimize nasıl zarar verebileceğimize ve bir kez başlarsak ne kadar kolay ileri gidebileceğimi-

ze ilişkin öğrenecek çok şeyimiz vardı. Her neyse, yeni bir seçim kapıdavdı ve senenin sonunda bağımsızlığın geleceği anlaşılacaktı. Başka yerlerde insanların korkarak kaçmasına sebep olan çatışmalar başlamıştı bile: Fransız Batı Afrika'sı ve Fransız Sudan'ı aniden bir düzine yeni Afrika cumhuriyeti çıkarmıştı ortaya. İngilizler gemilerini Gana ve Nijerya'ya doğru suya indirip ışıl ışıl geleceklerine doğru demir aldılar ve komşumuz Tanganika da ansızın ve daha gösterişsizce aynı güzergâhların içine girmişti. Afrika'daki havaalanları ile Londra'daki Lancaster House arasındaki görüşme trafiği, bütün anayasa görüşmeleri (ne komik!) burada gerçekleşiyordu, yoğundu.

Ramazan da o dönemde denk gelmişti, hakikaten yılın o aylarında her şey üst üste geliyordu. Yaklaşan seçimler gergin bir atmosfer yaratmıştı, insanlar, geçici hükümetin özel plakalı siyah Austin'larına takılmış sultan bayrağını görünce yaklaşmakta olanın farkına varmaya başlamışlardı. Arabaya asılmış bu bayrak bağımsızlığın yaklaştığının somut simgesi gibiydi.

Okul ve üniversitelerin oruç tutulan süre boyunca kapalı olduğu uzun ve aç geçen bir Ramazan öğlen sonrasında, Amin oturma odasındaki divanda uzanmış kitap okurken Farida çalışma tezgâhının önünde henüz bitirdiği bir elbiseyi ütülüyordu. Herkes Ramazan'dan sonra gelen bayram için yeni elbiseler yaptırıyordu dolayısıyla yılın bu dönemi Farida'nın işlerinin en bereketli olduğu dönemdi. Anne ve babası öğle sonrasını ayrı odalarda uyuyarak geçiriyordu, annesi Farida'nın odasında babası kendi yatağında uyumuştu. Ramazan'da, öğlenleri dinlenmeye çekildiklerinde karı koca ihtiyatlı davranır, ne olur ne olmaz diye birbirinden mümkün olduğunca uzak dururdu. Çünkü çiftler evli bile olsa birbirlerini arzularlarsa oruç bozulurdu. Her türden şehevi düşünce orucu bozardı, Amin bu nedenle tuttuğu oruçların

Tanrı nezdinde hiçbir şeye yaramadığını düşünüyordu. Büyümenin sürprizlerinden biri de orucun cinsel heyecanları engellemediğini aksine arttırdığını keşfetmesiydi.

Birinin dış kapıyı çaldığını duydular. Açlıkla baş etmeye çalıştıkları bu öğle sonralarında dış kapıyı genellikle kilitlerlerdi çünkü doğrudan doğruya ön odaya açılıyordu ve bazı komşular dayanamayıp çat diye içeri giriyordu. Gelen Cemile'ydi, yeğeni için yaptırdığı elbiseleri almaya gelmişti. Amin el sıkışmak için ayağa kalktı sonra da yakındaki bir sandalyeye oturdu, Cemile elbiselerin bayram için sürpriz olduğunu, yeğenini buraya getirmektense Farida'nın başka bir elbiseden ölçü alarak onun bedenine göre dikip dikmeyeceğini soruyordu. Yeğeninin ölçülerini verdi, Farida da bunları fazla yavaş hareketlerle, ciddiyetle not aldı, bu hali Amin'i her zaman ona hayran bırakırdı. Farida, sipariş aldığı durumlar haricinde onunla göz göze geldiğiniz hemen her zaman gülümserdi. Amin bir şeyler okuyormuş gibi yapıyordu ama göz ucuyla onu, yüzünü, ellerini, dudaklarını takip ediyordu, her hareketi gerçeklikten sıyrılmış, bir hayale dönüşmüştü sanki. Cemile açıklamaları bitirdiğinde Amin'e doğru döndü. Amin, Cemile'nin onun hakkında nasıl hayaller kurduğunu, aklından geçenleri bildiğini düşündü. Cemile ona ne okuduğunu sordu ve kitabı almak için elini uzattı. Amin de kitabı vermek için kalktı, tekrar otururken ona daha yakın bir iskemleye geçti. Kitap, Amin'in bir arkadaşının ailesini ziyarete Dar es Salaam'a gittiğinde getirdiği ciltsiz bir *Doktor Jivago*'ydu. Cemile nasıl bir kitap olduğunu sordu, o da muazzam bir roman olduğundan, tutkulu hikâyesinden bahsetti.

"Bitirdiğinde ben de mutlaka okumak isterim," dedi Cemile, kitabı geri uzatarak.

Amin kitabıyla tekrar kanepeye oturdu, Cemile de çok geçmeden gitmek üzere kalktı, bir şey söylemeden bir sani-

ye bakıp Amin'e doğru el salladı, Amin bunu bir şey söylemesinden daha içten bir jest gibi algılamıştı. Farida da hiçbir şey söylemeden tekrar ütü yapmaya koyuldu, fakat şimdi biraz düşünceli görünüyordu. Amin onun bu durumu onaylamadığını düşündü. Nasıl saplantılı olduğumu biliyor dedi kendi kendine, huzursuz bir sessizlik içinde kanepede kitap okur gibi yaptı, onunla alay edeceğini düşündü. Ama Farida hiç konuşmadı, bir süre sonra da anne babasının uyanması için radyonun sesini biraz açmasını söyledi. Annesi, Ramazan'da yemekleri kendi yapmayı isterdi, Farida'nın yalnızca yardım etmesine izin verirdi. Radyonun sesi babalarını yataktan ve sonra da evden çıkarmada muhakkak etkili olacaktı; şeyhlerin radyodaki Ramazan vaazları verirkenki sesleri babasının kulağını tırmalıyordu. Korkutmaya çabalar gibi sindirici ve gerçek olamayacak kadar kutsal bir tonda konuşuyorlardı, öğlen sonrası programları tecvidden sonra başlardı, tecvid biter bitmez çıktı babası. Kahveye akşam ezanı okunana kadar arkadaşlarıyla oturmaya gitti, ezanla birlikte camiye gitmeden önce hep birlikte günün ilk kahvesini içtiler.

Ramazan'da gün içinde oruç tutulduktan sonra akşam herkes iyice karnını doyurur, arkadaşlarla ya da ailece günün ilk ışıklarına kadar sohbet eder veya geç saatlere kadar kordonda dolaşır, bazıları sinemaya gider ya da iskambil oynardı. Bazıları da sokaklarda diğer herkesten gizlemeyi tercih ettikleri başka türden oyunlar oynamak için fırsat kollardı. Herkes gece geç saatlere kadar ayakta olurdu, çocuklar bile bütün gece yanan sokak lambalarının altında oyun oynarlardı. O gece Amin, Cemile'yi ailesiyle birlikte kordonda yürürken gördü. Yanlarından geçerken Cemile ona neşeyle gülümsedi ama bir şey söylemedi. Kordonun sonuna sokak lambalarının ışığının ulaşamadığı yere kadar yürüdü Amin. Denizin üstünde ışıl ışıl kayıp bir dünya gibi asılı du-

ran o geceki dolunayı sonradan hatırlayacaktı. Ertesi gün şehirde dolaşmaya çıktı, zihni Cemile ve yemek yemenin haricinde hiçbir şeye odaklanamıyordu, amaçsızca yürüyeceğim dedi kendi kendine, fakat çok geçmeden onun evine doğru gittiğini fark etti. Oradan geçerken Cemile'yi ilk kez küçük kapıdan çıkarken gördü, eşikte durup şaşkınlıkla ona baktı Cemile, bir an duraksadıktan sonra "Amin, nasılsın?" dedi, Amin soruyu cevapladı ve aceleyle uzaklaştı, artık onu başına musallat olmuş biri gibi göreceğini düşünüyordu.

O gece kordona gitmemeyi başardı ama sonraki gece kendini tutamayıp yine gitti. Cemile'yi ailesiyle görünce aralarındaki mesafeyi korudu, onu uzaktan izledi, dişlerinin karanlıktaki parıltısını, gülüp konuşurlarkenki görkemli sıradanlığı gördü. En sonunda yanlarından geçti ama dönüp bakmadı, onları görmemiş gibi davrandı. Okul kapanmıştı, onu oyalayacak bir şey yoktu artık, yorucu otobüs yolculuklarının, basit ödevlerin yerini şimdi bunaltan bir gündüz açlığı, içinde kötü bir şeyler olacakmış gibi bir sıkıntı, bastıramadığı korku dolu kalp atışları almıştı. Ona açılmaktan korkuyordu, duygularından bahsederse dehşet içinde bir kahkaha atacağından emindi. Buna rağmen ona söyleyeceklerini tekrar tekrar zihninden geçiriyordu, hatta bazen Cemile'nin de onu istediğine inandırıyordu kendini. Böyle saplantılı bir ısrarla durmaksızın onu düşünebildiği için kendinden korkmuştu. Bazen kendine zarar verebilecek kadar yoğun bir öfke duyuyordu ve neden böyle hissettiğini anlayamıyordu.

Kendini ondan uzak durmaya zorlayabilirdi. Buna karar vermişti. O akşam gün batarken kanzusunu giydi ve camiye gitti, orucunu açtıktan sonra eve gitmek yerine mahalledeki arkadaşlarıyla sohbet etti. Sonraki gün, kordondan uzak bir yere, sahilin biraz ilerisinde balıkçıların teknelerini bağladıkları bölgeye gitti. Birlikte büyüdüğü insanlar vardı burada, bazıları onların karşısındaki o kocaman, harap evde ya-

şıyordu. Amin, elleri balık ağlarını, oltaları tutmaktan nasırlaşmış, yüzleri güneş ve denizin etkisiyle sertleşmiş bu balıkçıların yanında kendi elleri yumuşak olmasına rağmen oldukça rahattı. Kendilerinden son derece emin, gözü pek insanlardı bunlar, gün boyu lak lak edip birbirleriyle acımasızca şakalaşır sonra da güneş hafiflemeye başladığında küçük tekneleriyle denize açılırlardı. Amin bir süre onlarla oturdu, selamlarını alana kadar sunturlu şakalarına ve alaylarına epeyce maruz kaldı. Öğleden sonra tekrar camiye gitti ve sonra d.. gün batana kadar kitap okudu. Cemile'yi böyle evin civarında vakit geçirerek, camiye gidip, kitap okuyarak, arkadaşlarla iskambil oynayıp sohbet ederek unutmaya karar vermişti. Fakat bu pek işe yaramadı, çünkü okurken, hatta arkadaşlarıyla konuşurken ya da onları dinlerken Cemile hep aklındaydı ama en azından uzağında kalabilmişti.

Raşit, Amin'in bu alışılmadık ibadet aşkıyla anne babasının önünde alay edince annesi buna hemen bir nutukla karşılık verdi. "Senin de camiye gitmen lazım, nankör çocuk," demişti annesi. "yoksa çoktan *mzungu* olduğunu mu düşünüyorsun? Daha buradan ayrılmadan her şeyi unutmaya başladın. Vazifelerini yerine getirmen gerekirken Amin'e bunu yapıyor diye sataştığın için kendinden utanmalısın." Babasının da ekleyecekleri vardı. Bu vaaz birkaç ufak yorum farkıyla aşağı yukarı hep aynı ilerlerdi: "Cebrail'in peygamberimize Kuran'ı indirdiği Ramazan ayı yılın en kutsal ayıdır. Kendimizi terbiye etmek, Tanrı'nın buyruğunu yerine getirmek için oruç tutarız. Ramazan aynı zamanda, tövbe etme ve önceki aylarda ihmal ettiğimiz görevleri telafi etme zamanıdır. Senin de, delikanlı, çokta. dır ihmal ettiğin görevlerden biri de camiye gitmekti, bu konuda kardeşini örnek alsan iyi olur. Bütün gün iskambil oynamak yerine her gün öğle sonrası Kuran'dan bir sure okuman gerekir. Şimdi git kanzunu al ve gözümün önünden kaybol." Sonra yatak-

larında uzanırlarken aralarında birkaç metre mesafe olmasına rağmen Amin, Raşit'in karanlıkta onun soluk alıp verişini dinlediğini düşündü.

Sonra Raşit "Ne oldu?" diye sordu.

"Yok bir şey," dedi Amin, lafı uzatmadan.

"Bütün bu ibadet hevesi. Kötü bir şey mi yaptın?"

"Senin bursun için dua ediyorum. Başka türlü sana burs vereceklerini hiç sanmıyorum. Ve de zaman geçiriyorum işte, biraz egzersiz de yapmış oluyorum, eğil, kalk, diz çök, yere değ falan, sırtıma iyi geliyor," dedi Amin. "Hadi uyu sen artık, zihnin dinlensin biraz."

Bu yeni düzene girdikten sonra, bir gece geç vakit Farida ona: "Cemile öğleden sonra elbiseleri almak için uğradı bugün, güzel oldular, o da beğendi, bu iyi haber çünkü bayramdan sonra yeni siparişler vereceğini söyledi. Bir de seni sordu. Ne zamandır görmüyorum onu dedi."

"Sen ne söyledin ona?" dedi öfkeyle.

Farida çok şaşırmış gibi bir ifade takındı. "Sakin ol, tamam. İyi olduğunu söyledim. Başka bir şey mi söylemem gerekiyordu?"

Ertesi akşam kanzusunu çıkardı ve onu görmek için kordonda yürüyüşe çıktı. Bir sürü insan küçük gruplar halinde deniz kenarında, ayın sönmeye yüz tutmuş ışığında yürüyordu, bazıları el ele tutuşmuştu. Gecenin bu vaktinde araç trafiğinin iyice hafiflediği yolu aydınlatan sokak lambalarının ışığı denize de yansımıştı. Daha saat dokuzdu ama bu saatte arabayla gidilecek bir yer yoktu. Kadınlar ve erkekler ayrı gruplar halinde yürüyor, arada bir birbirlerine selam veriyor ya da sataşıyorlardı. Çoğu gençti. Hintli kadınlardan bazılarına erkek kardeşi ya da bir akrabası eşlik ediyordu, bunun haricinde gençlerden hiçbiri kız kardeşiyle yürürken görülmeye dayanamazdı. Goalı kızlar cazibelerinden memnun, kendi başlarına yürürlerdi; Hıristiyanlardı ve isimleri Portekizcey-

di, devlet postanesinde çalışıyorlardı, bu yüzden Avrupalı sayılırlardı. Kimse onları hal hatır sorarak bile rahatsız etmezdi. Amin denizden uzakta, yolun gölgeli kısmından ağır ağır yürüdü. Sultanın sarayının ışıkları yanıyordu, kordonun sonundaki parkta ağaçlar rengârenk lambalarla aydınlatılmıştı. Fıskiyeden sıçrayan damlalar lambaların üstünde parlıyordu. Cemile'nin kalabalığı geride bırakıp parka, onun bulunduğu yöne doğru yürüdüğünü gördü. Yanında daha önce de gördüğü, ailesinden olduğunu tahmin ettiği iki kadın vardı. Karşıya yolun kordon tarafına doğru geçti. Ona yaklaşırken yüzünde hafif bir gülümsemenin belirdiğini, kendi gülümsemesinin de yayıldığını hissetti. Onların birkaç metre uzağında durdu, onlar da durmuştu, herkes gülümsüyordu.

"Amin, nerelerdesin yahu?" dedi Cemile onu gördüğüne sevindiği belliydi. "Günlerdir görmedim seni. Arkadaşların nerede? Neden yalnız yürüyorsun?"

"Orada bir yerlerdeler," diye Old Fort'u göstererek yalan söyledi Amin. "Ben de şimdi onların yanına gidiyordum."

Cemile'nin yanında kendisiyle aşağı yukarı aynı yaşta olan fakat çoktan çoluk çocuğa karışmış gibi görünen iki kadın birbirlerine baktı ve yürümeye devam etti. "İyi görünüyorsun," dedi Cemile, gözlerinin yüzünde dolaştığını hissetti Amin, sanki ona dokunuyormuş gibiydi. "O kitabı bitirebildin mi? Bitirince ben de okumak isterim, aklında olsun."

"Aklımda zaten," dedi Amin ama kelimeleri, sanki ciddi bir söz veriyormuş gibi, amaçladığından daha kuvvetli yankılandı. Karmaşık duygularla baktı Cemile'ye, gülümsemesinden eğlendiğini anladı ama zalimce bir hal yoktu bu ifadesinde, yalnızca bakışındaki duygu yüklü karmaşada Amin'in hafifçe içini sızlatan bir şey vardı. Diğer iki kadın birkaç adım ötede durmuş denize bakıyorlardı, bir tanesi bir kahkaha attı, Amin ona güldüklerini zannederek dönüp baktı. Belki de Cemile ona nasıl baktığını, her yerde pat

diye karşısına çıktığını anlatmıştı onlara. "Kız kardeşlerin sanırım?" diye sordu.

"Eltilerim," dedi Cemile onlara doğru bakıp yavaşça ilerleyerek. "Sonra görüşürüz. Saklama kendini," dedi ve el sallayarak vedalaştı.

Sonraki iki gün boyunca kendi düzeninde kalarak evin civarında gezindi, camiye gitti, kitap okudu ama son karşılaşmalarını mutlulukla anımsıyordu, birkaç saatte bir hatırına getiriyordu. Sonra üçüncü gün öğleden sonra acilen hastaneye kaldırılıp apandisit ameliyatına alınan arkadaşını ziyarete giderken yolunun üstündeki Katedral kitapçısına şöyle bir bakmak için bir uğradı. Buradaki kitapların çoğunu biliyordu, genellikle okul kitapları satardı bu dükkân, fakat Amin yeni baskıları elinde tutmayı, bildiği hikâyelerden bir paragraf okumayı severdi. Hıristiyan Öğretisini Yayma Derneği'nin işlettiği bir kitapçıydı bu. Fakat din propagandası yaparak çoğunluğunu Hıristiyan olmayanların oluşturduğu müşterilerini gücendirmiyordu. Amin birkaç dakika sonra dışarı çıkıp acele etmeden anacaddeye doğru yürüdü. Birden karşı caddede Cemile'yi gördü, el sallayınca Cemile de yavaşladı, Amin'in karşıya geçmesini bekledi.

"Hastaneye bir arkadaşı ziyarete gidiyorum," dedi Amin, selamlaştıktan sonra. "Dün acilen hastaneye kaldırmışlar, bir operasyon geçirmiş, en azından artık oruç tutmak zorunda değil." Maun ağacının altında birkaç dakika ayaküstü lafladılar, Amin daha sonra yoluna devam ederken Cemile'nin ona bakışında içini bir tür sıcaklıkla dolduran bir şey olduğunu hissetti. Gözleri kocamandı, Amin'i içine çekiyor, konuşurken onu inceliyor, onda kayboluyor, açığa vurdukları karşısında savunmasız kalıyordu. Cemile'nin gözlerinin arzusunu açık ettiğini düşünmüştü, bu kadarını biliyordu böyle konularda. Öğlen vakti anacaddede duruyor olmasalardı ona dokunurdu.

Sonra Amin'in zihni heyecan ve korkuyla çalkalandı. Ne yapacağını ya da nasıl yapacağını bilmiyordu artık. Ertesi gün kendi başına uzun bir bisiklet turuna çıktı kırlarda, yanına kitabını da almıştı, geri dönerken Şerif Musa'nın türbesinin yanındaki plajda oturdu, biraz kitap okudu, durumun üzerinde yarattığı şaşkınlıktan sıyrılamamıştı, ne yapacağını düşünüp endişeleniyordu. O akşam oruçlarını açtıktan sonra kahve içerlerken –Raşit arkadaşlarına bir an önce yetişmek için ayakta, aceleyle içiyordu kahvesini, babası da kahvede arkadaşlarıyla büyük büyük laflar etmek için bir an önce evden çıkmak istiyordu, annesi ise mutfaktaki işlerini bitirdikten sonra sandalyesine oturmuş biraz şekerleme yapmak niyetindeydi– Farida onu sofrayı toplamaya yardım etmesi için dışarı, bahçeye çağırdı. Amin, Farida'nın bir şey söyleyeceğini tahmin etmişti, o yüzden içi bir anda ferahladı.

"Neler oluyor? Senle konuşmak istiyorum biraz," dedi Farida öfkeli bir fısıltıyla. "Bugün yine geldi, seni sordu. Neler oluyor? Aptalca bir şey yapmıyorsun değil mi? Bu gece bilahare her şeyi anlatmanı istiyorum bana."

Amin de o gece ilerleyen saatlerde durumunu anlattı. Sıcak, nemli bir gündü fakat şimdi denizden esen kuvvetli rüzgâr serinletmişti havayı. Öğlen geldiğinde Farida'ya ne söylemiş olabileceğini, neyin onu böyle öfkelendirdiğini merak etti ama soru sormadan, hiçbir şey saklamadan anlatmaya karar verdi. Ona neler hissettiğini anlatacaktı ve nasıl tepki vereceğini görecekti. Ramazan'ın sonuna geldikleri için küçülen ayın giderek soluklaşan ışığında, bahçedeki kilime oturdular. Konuşmak, uzun uzun anlatmak rahatlatmıştı onu, Farida da gülümseyerek dinlemiş yalnızca birkaç yerde araya girmişti. Amin'in ilk kez anlattığı bu yoğun duygularının heyecanı biraz geçtikten sonra Farida, bunu tahmin ettiğini, ona duyduğu hislerin başına iş açacağından

korktuğunu söyledi. "Dikkatli olmalısın," dedi fısıldayarak, tatlılıkla. "Onun neyin peşinde olduğunu bilmiyorsun, aklından neler geçtiğini bilmiyorsun. Görmüş geçirmiş bir kadın o. Biriyle görüştüğü söyleniyor, bir politikacıyla. Politikacılar artık bir kahraman gibi görülüyor, çok yakında da devleti yönetecekler. Bu insanlar onun gibi bir kadınla gösteriş olsun diye birlikte olmak isterler."

"Gösteriş demekle neyi kastediyorsun?" dedi Amin, Farida bunları söyledikten sonra susmuştu, konuşmayı Amin'in devam ettirmesini bekledi.

"Yani onun gibi aile hikâyesine skandal karışmış, güzel, cazibeli bir kadın demek istiyorum," dedi Farida. "Onun gibi bir kadınla biraz hoş vakit geçirmek isterler. Belki senin de istediğin budur, yalnızca hoş vakit geçirmek. Ama umarım niyetin bu değildir. Bunu söylediğim için bana kızma ama bu senin oynayabileceğin türden bir aşk oyunu değil. Hem belki onun da istediği budur, bir tür aşk oyunu. Senden yaşça büyük, daha tecrübeli. Onun gibi biriyle yolunu şaşırabilirsin."

"Onu sevdiğini sanmıştım," dedi Amin sessizce, kederle, Cemile'yi öyle düşünmek istemiyordu. Farida ona gülmediği için ya da basmakalıp laflarla kafasını şişirmeye başlamadığı için minnettardı ama Cemile'nin oyunbazlığı karşısında Farida'nın sandığı gibi naif olduğunu düşünmüyordu.

"Onu sevmediğimden değil," dedi Farida, sonra da loş ışıkta hafifçe parıldayan bir gülümseme belirdi yüzünde. "Onun gibi kadınların bizimkinden farklı bir dünyada yaşadığını unutma. Annem de bunları duysa aynı şeyi söylerdi. Bizim gibi yaşamıyor bu insanlar. Kendilerinden beklenenler konusundaki düşünceleri... onurlu yaşam anlayışları bizden farklı. Kendine ve *onlara* zarar vermemelisin." Çenesiyle evi işaret etmişti Farida.

Amin hiçbir şey söylemedi, bir an sonra iç çekerek devam etti. "Bugün gelip seni sorduğunda aslında geri çevrilmeye

açık bir duruma sokuyordu kendini, küçük düşürüyordu. Size aracılık yapmamı istiyordu. İlk başta yalnızca seni sordu, nasıl olduğunu ama sonra senin bana söylediğin ve ona iletmemi istediğin bir şey var mı diye yokladı. Bundan rahatsız olup onu mahcup edebilirdim. Bence seni istiyor ama seni ne için istiyor bilmiyorum, bu yüzden dikkatli olmalısın. Politikacıyla ilgili kulağıma gelenler söylentiden ibaret de olabilir. Onun arabasında görülmüş, onu belki de yalnızca evine bırakıyordu. Başka söylentiler de var ve yaşı senden büyük."

Amin bu belirsizlik karşısında kendini aptal durumuna düşürmüş olabileceği için acı duymuş, ter içinde kalmıştı. Bu hissiyat birkaç haftadır iyiden iyiye tanıdık olmaya başlamıştı. "Senden fazla büyük olamaz," dedi, "Zaten sen de sadece iki yaş büyüksün benden."

"Sanırım senden beş altı yaş büyük," dedi Farida, usulca sürdürüyordu konuşmasını, adeta fısıldayarak, "Onu seviyor musun?" diye sordu. Amin başını sallayarak evet dediğinde ona sarıldı, yorgun bir tebessümle baktı, elini tuttu, avucuna katlanmış bir zarf bıraktı. "Bunu sana vermem için bıraktı. Seni sordu, ben de iyi olduğunu söyledim, orada korkunç bir sessizlik içinde öylece oturdu. Tuhaf bir şey isteyeceğini fark ettim. Bunu ona iletir misin dedi, ben de iletirim dedim. Böyle işte, şimdi biraz yorgun hissediyorum kardeşim, senin de düşünecek epey meselen var. Ne yazdığını yarın söylersin. Söyledim mi sana bugün ben de Abbas'tan bir mektup aldım? Bayram için harika bir şiir yazmış."

Farida çıktıktan sonra Amin birkaç dakika sessizce oturdu, zarfı elinde döndürüyor, duyduklarını zihninde oturtmaya çalışıyordu. Zarfın üzerinde bir hitap yoktu, ağzı yapıştırılmamıştı. İçeri geçip hemen zarfı açtı, içindeki ince mavi kâğıdı çıkardı ve üstünde yazan tek satırı gözlerine inanamayarak okudu: *Seni özlüyorum sevgilim.* Düşlerindeki gi-

bi bir andı bu. Bir selam cümlesi, bir isim yoktu, yalnızca bu tek satırı yazmıştı. Gururlandı Amin, gözünün önünde canlandı yüzü, gülüyordu, suratını okşuyordu. Onu kollarına aldığında bedeninde paniğe benzer bir hafiflik hissetti.

Ne isteyecekti ondan acaba? Ne yapmasını istiyordu Amin'den?

Ramazan bittikten sonra bayramın ikinci gününde ilk kez baş başa buluştular. Buluşacakları yerle ilgili bilgiyi Farida verdi Amin'e. Golf sahasının yanındaki oyun alanında düzenlenen, bayramda dört gün boyunca açık olan Sikukuu Panayırı'nın girişinde buluştular. Öğleden sonra panayır yeri çocuklara tahsis ediliyordu. Büfeler, tezgâhlar ve atlı karıncalar yeni kıyafetlerini giymiş, bereketli harçlıklarını ellerinde tutan çocuklarla doluyordu. Oyuncak, pamuk şekeri, dondurma alıyorlar, atlı karıncaya binmek için sıraya giriyorlardı. Bazıları gürültücü ve kavgacı kesildiği için anneleri onların kulağını büküyor, bazıları da abi ve ablalarını kaybettikleri için panikle ağlıyorlardı. Dünyanın her yerinde olduğu gibi hava kararmaya başladığında eve dönmeleri gerekiyordu. Akşam olunca büyükler gelmeye başlıyordu fakat panayırdaki düzenleme öğlenki haliyle kalıyordu, tabii onlar oyuncak tezgâhları, pamuk şekerler ve eğlence araçlarının sundukları karşısında çocukların duyduğu heyecanı duymuyorlardı: Panayır alanı küçük süsleme ışıklarıyla ve cızırdayan fenerlerle aydınlatılmıştı, fakat ışıklandırma yalnızca büfelerin, eğlence araçlarının ve bayram zamanı dondurmacıya dönüştürülen kriket çadırının etrafını aydınlattığı için sürüp giden cümbüş ile gölgeler ve biraz ilerisindeki zifiri karanlık arasında yalnızca birkaç adımlık bir mesafe kalıyordu.

Amin yaklaşırken Cemile yavaşça seslenerek onu bulunduğu yere doğru yönlendirdi ve hemen sonra eli Cemile'nin

ona uzattığı elleriyle buluştu. Cemile sağ avucunun içini öptü ve habibi dedi. Sonra onu yavaşça çimenlere doğru çekti, böylece gölgeleri bile görünmeyecek şekilde karanlıkta kaldılar. Elini uzatıp Amin'in hep düşlediği gibi yüzüne dokundu, sonra yüzünü kendisine doğru yaklaştırdı, dudaklarını ıslaklığını hissetmesi için aralayıp öptü onu. Çok güzelsin diye fısıldadı, sol koluyla beline sarılıp onu kendisiyle birlikte aşağı çimenlere doğru çekti. Kollarının arasında Cemile'yi hissetmek mucize gibiydi. Bu somutluk ve yoğunluk, vücudunun üzerinde ellerini gezdirmesinin yarattığı açıklanamaz heyecan hayallerini aşıyordu. Bu denli yoğun şeyler hissetmeyi ummamıştı, o ana kadar Cemile'nin onun için yalnızca soyut, dokunamadığı bir fantezi olduğunu fark etti. Öpüştüler, Amin onun rayihalı nefesini içine çekti. Birbirlerinin isimlerini fısıldayarak sevgilim dediler, bedenlerini birbirine bastırıyorlardı. Amin için hem saniyeler kadar kısa hem de sonsuzluğa uzanan birkaç dakikanın ardından Cemile geri dönmesi gerektiğini söyledi. Yalnızca ona sarılmak ve ne kadar güzel olduğunu söylemek için gelmişti ama şimdi diğerleri onu aramaya başlamadan gitmeliydi. Birlikte geldiği gruba dondurmanın ağzında bıraktığı kötü tadı gidermek için patlamış mısır alacağını söylemişti. Arkadaşları merak edip onu aramaya başlamadan gitmesi gerekiyordu. Eve gelebilir miydi? Orada bol vakitleri olurdu.

"Ne zaman?" diye sordu Amin. Bu gece geç vakitte mi?

Acele etmesi hoşuna gitmişti, bunun için onu bir kez daha öptü, sonra ayağı kalktı. O da kalktı, el yordamıyla uzandı Cemile'ye, sarıldı. Bu şekilde birbirlerine dokunarak ve sarılarak aydınlığa doğru ilerlediler. O gece bayram ziyafeti verdikleri için yeğenlerinin onda kaldığını söyledi. Pazartesi akşamı gelir miydi? Saat tam dokuzda. Gece kapıyı açık bırakabilirdi, o da çalmadan girmiş olurdu böylece. Eğer kapıyı kapalı bulursa gidip ondan haber beklemeliydi. Saat tam

dokuzda. Şimdi gitmesi gerekiyordu. Gülümsedi ve aceleyle öptü onu. Dikkat et sevgilim dedi.

Amin gölgeler içinde durup bekledi bir süre, Cemile'nin öylece, herhangi bir yerden gelir gibi değil de olağan bir şekilde kalabalığa, gürültüye karışarak yürüyüp gözden yitmesini izledi. Korkmuyordu artık, yalnızca allak bullak bir gülümseme, bir şaşkınlık asılı kalmıştı yüzünde. Bunca zaman Cemile'nin göz kamaştırıcı güzellikte olduğunu düşünürken, o, ona güzel olduğunu söylemişti. Kendisine güleceğini düşünürken haz dolu iç çekişlerle öpmüştü onu. Yüzünün ayrıntılarındaki zenginliği, gözlerindeki ışığı, dudaklarının şeklini, içini sızlatan gülümsemesini yakından görebilmişti. Her şey yitip gidiyor, bazen bir anda, bazen uzun bir an sürdükten sonra, fakat hafızada yaşamaya devam ediyordu. Amin bu birkaç anın belleğinden asla silinmeyeceğini biliyordu: dudaklarının ağzında ilk kez bıraktığı tat, bacaklarının ağırlığını hissedişi, boynuna dokunan eli. Cemile ona sarılırken, kendi ihtiyacına, hissettiği aciliyete benzer bir şey hissetmişti onda. Sevmek ve sevilmek bu olsa gerek diye düşündü, şimdi artık sevip de karşılık görememenin, dokunmak isteyip de geri çevrilmenin ne korkunç olabileceğini tahmin edebiliyordu.

Müzik ve ışıklardan uzaklaşarak karanlığın derinleştiği yere, oyun alanlarının kenarında kalan yola doğru ağır ağır yürüdü. Birileri onları görmüş müydü acaba. Karanlıkta bir fısıltı duyar gibi olduğunu anımsadı. Bayram panayırının kuytu köşelerinde genellikle diken üstünde flörtöz yakınlaşmalar, şüphe uyandıran kıpırdanmalar olurdu, gelip geçenler de (geçenlerden biri bir kızın abisi olmadığı sürece) gerçekten uygunsuz bir şeyin yaşanmadığını düşünür, anlayışla gülümserlerdi. Yola çıktığında, casuarinas ağaçlarıyla bezeli caddede tek başına yürüdüğü zamanlardaki gibi ya da golf sahası boyunca uzanan sahili takip ederek yaptığı yürüyüş-

lerden birindeymiş gibi tekrar kendine döndü. Rüzgâr ağacın tüylü yaprakları arasından hafifçe süzüldü, yere düşen çekirdekler sandaletlerinin altında çıtırdıyordu.

Bu yalanları uydurmasına, sanki bayramın keşmekeşinden uzakta masum bir yürüyüşe çıkmış gibi yapmasına güldü kendi kendine, fakat bir yandan işlerin bundan sonra böyle yürümesi gerektiğini sezmişti. Bu tip ilişkilerin aleni yaşanmasına müsamaha gösterecek bir yer değildi burası, etrafta her zaman gizlice izleyen birileri, âşıkların korkuyla başvurdukları şüphe uyandırıcı taktikleri sefil bir komediye dönüştüren amansız bir denetim her an hissedilirdi. Sürekli birilerini seyreden ve başka bir seyircinin anlattıklarına ekleyecekleri olan birileri olurdu, ta ki en sonunda hikâyenin bütün parçaları birleşip her şey ortaya çıkana kadar konuşurlardı. Amin için o gecenin sarhoşluğu, yakalanırsa alay konusu olmanın ya da hissedeceği utancın önüne geçmişti, fakat yine de bunu sürdürmek için uydurması gereken yalanlarla dolu düzen onda hafif bir bulantıya, bir ürpertiye neden olmuştu.

Panayır yerinden uzaklaştı, yolda beyaz badanalı Karimjee Jevanjee hastanesini geçti. Karimjee Jevanjee, bu kurumun yapımında cömert bağışlarda bulunmuş İsmaili tarikatına mensup hayırseverlerden biri olduğu için ismi hastaneye verilmişti. Koğuşun ışıkları gece olduğu için kısılmıştı, fakat yine de ışıl ışıl karelerden sızan ışık yoldaki ağaçları aydınlatıyordu. Soluk yeni ayın ışığı hastaneye hafifçe vurmuştu, seyir halindeki bir gemi gibi görünüyordu. Yol boş ve sessizdi, yalnızca kandiller gibi sarı sarı parlayan epey ötedeki sokak lambalarının ışığıyla aydınlanmıştı. Sağ tarafta hastanenin karşısında bu bölgedeki sömürge dönemi mimarisinin tanınmış ismi John Sinclair tarafından 1918 Ateşkesi anısına yapılmış müze vardı. Beit-el-Amani, yani Barış Evi adı verilmişti bu müzeye. Kubbeleri, şimdi bu loş ışıkta yalnızca

beyaz bir çıkıntı gibi duruyordu, İstanbul'daki Ayasofya'nın kubbeli çatısının daha yalın bir kopyasıydı.

Amin hastanenin karşısındaki metruk mezarlığın yanından geçti, burası şimdi sessizdi ama gün içinde gölgesinde hastalara ve refakatçilerine meyve ve atıştırmalık yiyecek satan satıcıların tezgâhlarıyla dolu olurdu. Malikanenin demir kapıları kapalıydı, gecenin o vaktinde bile bir polis içeride nöbetçi kulübesinde duruyordu. O kapıların ardında ve yine John Sinclair tarafından Kuzey Afrika üslubunda yapılmış bu sarayda bu toprakların yöneticisi, geminin kaptanı İngiliz Temsilci, Sir Henry Potter K.C.M.G. yaşıyordu, merasimlerde siyah Humber marka arabasıyla kayar gibi süzülür, başının üstünde bir fıskiye taşıyormuş gibi duran beyaz tüylerle bezeli beyaz kasketiyle (*topee*)[1] selamlardı insanları: Bu tüylü kasketi eskiden muhtemelen atlı süvariler takardı, tüyler, at zarifçe, ağır ağır ilerlerken binicisinin hareketleriyle öne arkaya doğru hafifçe salınırdı, fakat liyakat yerini büyüklenme numaralarına bıraktığı için sessizce parlayan şık Humber modern İmparatorluğun sessiz yöntemleri için daha uygun bir semboldü. Amin, malikâneyi bir keresinde bir arkadaşıyla denize açıldığı sırada görmüş, kendini yasaklı bir odaya izinsiz bakan yaramaz bir çocuk gibi hissetmişti.

Malikanenin karşısında Victorya Bahçeleri uzanıyordu. Bağımsızlığın çok yakın olduğu o günlerde yeni parlamento burada toplanırdı. 19. yüzyılın bir diğer mimarı Sultan Bargaş, yollar, fıskiyeler, kanalizasyonlar ve saraylar yapmış, aile efradı meraklı bakışlardan uzak, rahatça gezinebilsin diye büyük duvarlarla örülmüş bahçeleri ve kameriyeyi inşa etmişti. Bahçıvanlarından bahçeyi envai çeşit fidanla, güzel kokulu çiçekle süslemesini, su kanalları yapmasını istemişti. Dünyanın çeşitli yerlerinden gelen bu bitkilerin ve ağaç-

1 Sömürgeci dönemde Avrupalı ordu mensuplarının Afrika'da giydiği özel bir tür kasket – ç.n.

ların birçoğu dönemin, bahçıvanlık konusunda en az sultan kadar tutkulu (gerçi ara sıra çiçeklerin yalnızca zevk için bu denli lüks bir şekilde kullanılmasına üzülürdü) bir Viktoryen beyefendi olan İngiliz konsolosunun hediyeleriydi. Sonraki sultan, rakibi karşısında kendisinin tahta çıkmasını hızlandıran İmparatorluk temsilcilerine minnet duygusunu ifade etmek için bahçeye ölümsüz kraliçenin adını vermiş, bunu o insanlara hediye gibi sunmuştu. Amin, yine doğuya özgü kubbeler model alınarak kopyalanmış bir diğer Sinclair eserinin, adliyenin yanından geçti. Bu sessiz gecede binanın üstündeki saatin tiktaklarını duyabiliyordu. Sağında yine başka bir mezarlık vardı. Şehir küçük mezarlıklarla doluydu, yol ayrımlarında, camilerin kuytularında, duvarlarla örülmüş bahçelerde, bir yığın ölü beden torunlarıyla birlikte yatıyordu.

Amin ağır ağır, loş sokakların sessizliğinin tadını çıkararak kordona doğru yürüdü. Şehrin şaşırtıcı biçimde birbirinden farklı tınılar taşıyan sessizliklerini seviyordu. Denizin sessiz hırıltısını ya da ara sokakların uğuldayan sessizliğini, bunların her birini ayrı ayrı tanımlamayı seviyordu. Eski şehrin ortasında bazı bölgelerde ara sıra uzaktan bir kadının kahkahasının sessiz yankısını duyardı. Yanından belki panayır yerinden, belki bayram için eş dost ziyaretinden eve dönen birkaç araba geçtiyse de yolda kimseyle karşılaşmadı, fakat bu tenhalığa rağmen yine de kalabalığın arasındaymış gibi hissediyordu. Açık pencerelerden yükselen kahkahaları ve mırıltıları duyuyordu, evlerin bazılarının ön kapısı açıktı, anlaşılan ev halkı birinin aniden içeri girmesini dert etmiyordu. Hâlâ kordonda gezinen insanlar vardı, sultanın sarayının aile bölümünün ışıkları da yanıyordu. Medcezir usulca, ağırdan alarak geri çekiliyordu; deniz, kordonun duvarına şlap şlap çarpıyordu. Biraz açıkta ve rıhtımın yanındaki alanda mavnalar demir atmıştı. Gemi ertesi gün

Dar es Salaam ya da Mombasa'ya gitmek üzere yüklenmişti. Habip Amca'nın çalıştığı Gümrük Dairesi'nin önünden geçti, biri merdivenlerde yüzü denize dönük uyumuştu. Liman müdürünün evinin üst katının panjurları açıktı, içeride bütün ışıklar yanıyordu, verandasından puro kokusu ve İngilizce konuşan insanların sesleri, kahkahaları geliyordu. Ithnaasheri Dispanseri'nin yanındaki yola döndü, eskiden elektrik santralinin olduğu yeri hızla geçti. Burayı nasıl yıktıklarını anımsıyordu, türbinlerden bazılarının kasaları ve pervaneler halen oradaydı, yağmur yağdığında suyla dolar, içindeki yağ suya karışır, gün ışığında yanar döner bir ışıltıyla parlardı. Ay ışığının böylesine küçüldüğü bir gecede (yeni ayın en ince dilimi çoktan gökyüzünün kavisi altına batmıştı) havuzlar, House of Usher'ın kara deniz kırlangıcı gibi kapkara görünüyordu. Çocukken, bu havuzların kaygan, yılansı yaratıklarla kaynadığını düşünürdü, şimdi bu zehirli bulamaç içinde yılansı yaratıklar olmadığına aklı erse de yine de hızla, korkarak geçti buradan. Sultana Cinema bilet gişesinin ışıkları kapalıydı fakat girişteki ışıklar loş da olsa yanıyordu, gece gösterimi vardı. Bir sonraki Pazartesi hangi gece gösterimi olacağına bakmak için durdu ve sonra eve doğru yola koyuldu.

Bahanesi bu olacaktı, arkadaşlarıyla gece gösterimine gittiğini söyleyecekti. Annesinin hoşuna gitmemişti bu. Niçin akşam gösterimine gitmiyordu ki? Gece dışarı çıkmak daha zevkli o yüzden demişti Amin. Neden ertesi gün okul varken pazartesi gece geç saate kalıyorsun? dedi annesi. Bütün işlerimi bitirdim, zaten ertesi gün de yalnızca okul gezisi var, dedi. On bire kadar dönmüş olurum. Babası hiçbir şey dememişti ama Amin onun da bu programdan hoşlanmadığını görebiliyordu; giderek ciddileşti, gözlerinde kıvılcımlar çakıyordu. Biriyle buluşacağını anlamışlardı belki de ama na-

sıl olsa onu durduramayacaklarını biliyorlardı, bu yüzden Amin böyle homurdanıp, tasvip etmediklerini hissettirmelerini ellerinden bir şeyin gelmemesine bağladı, dışarı çıkmasını engellemek için bir bahane bulamamışlardı.

Pazartesi akşamı saat dokuzda, Amin, tahmin edilebileceği gibi korkudan ve endişeyle titreyerek Cemile'nin dairesinin kapısını ittirdi ve kapının hemen açıldığını hissetti. Cemile içeride ayakta duruyordu, Amin girer girmez kapıyı kapattı ve sürgüsünü çekti. İçerisi mağara gibi karanlıktı, odanın diğer ucundan vuran loş ışıkta Cemile'nin gülümsediğini gördü. Sessiz olmasını söyler gibi elini dudaklarına götürdü, sonra elinden tutarak onu ışığa doğru çekti. Misafirlerin kaldığı odaydı bu; içeride bir yatak, bir koltuk, yaldızlı çerçeveden yapılmış aynalı bir şifonyer vardı. Onu yatağa doğru yönlendirdi ve yanına oturdu. Amin gece lambasının loş ışığında bile yüzündeki ışıltıyı ve gülümsemesinde mutlu bir anlatım olduğunu seçebildi. Kendi yüzünde de bir tebessüm asılı kalmıştı.

"Geldin," dedi Cemile, sesi kırılgan ve muzipti. Amin bir şeyler geveledi sonra da ona doğru eğildi. Bu Amin'in ilk deneyimi olacaktı bu yüzden ilk başta karşı koymadan kendini Cemile'nin ellerine bıraktı. Haz, acı ve rahatlamanın yarattığı heyecan nefesini kesmişti, bir süre sonra sevişmenin kontrollü coşkunluğunda kaybolmuştu, yalnızca onun dokunuşunu ve sesini takip ediyordu.

Sonra yan yana uzanıp konuştular, Amin efor gerektiren bir eylemde kendini kanıtladığı için cesur ve mutlu hissediyordu. Cemile ona sokuldu, ona dokunuyor, gençliğini ve kusursuzluğunu hayranlıkla izliyordu, Amin de onu okşuyor, bedenine sinen parfüm kokusunu içine çekiyordu. Gece lambası hâlâ açıktı, odada geçirdikleri bunca süreden sonra her şeyi açıkça seçebiliyordu artık. İçerideki duvarlardan birinin kalın bir perdeyle örtüldüğünü gördü.

"Oturma odasına açılıyor," diye fısıldadı Cemile. "Bu odada dışarıya açılan pencere yok. Burada sesimiz duyulmaz diye düşündüm. Yalnızken burada uyuyamıyorum. Mezarda gibi hissediyorum kendimi."

"Neden senin yatak odanı kullanmıyoruz?" diye sordu, bir yandan da bunu sormakla fazla mı ileri gitti diye düşünüyordu.

"O odanın penceresi iç avluya açılıyor," dedi Cemile. "Biri bizi duyabilir orada."

Evin içindeyken bile gizlenmeleri gerekiyordu. Bu düşünce tehlikeyi tekrar hatırlarına getirmiş, hafif bir bulantı yaratmıştı. "Bir mucize gibiydi," dedi Amin bu aşağılayıcı düşünceden kendini sıyırmak için, Cemile küçük bir kahkaha attı. "Neden gülüyorsun?"

"Çünkü mutlu hissediyorum ve çünkü senin ilk deneyimin değil mi? Öyle olduğunu tahmin ettim," dedi ve dokundu ona. "Ve güzel olduğun için. O öğle sonrası karşıdan karşıya geçip yanıma geldiğinde seni istedim. Seni gerçekten istedim. O yüzden o notu yazdım sana. Kendimi tutamadım. Seni kaybedeceğim diye korktum. Tekrar gelecek misin?"

"Yarın olur mu?" dedi Amin, Cemile tekrar bir kahkaha attı, sesi yüksek çıktığı için eliyle ağzını kapatıp sesi bastırmak zorunda kalmıştı.

"Yok hayır, yarın olmaz. Dikkatli olmalıyız habibi, yoksa... Başka bir gün olsun, haftasonuna doğru olabilir belki. Cuma gel mesela, olur mu?" diye sordu hafifçe okşadı sırtını.

Amin başıyla onayladı. "Tamam, cuma gelirim. Yoksa ne olur?"

"Yoksa bunu sürdürmemizi engellerler," dedi Cemile. "Çirkin şeyler söylerler ve ayrılmak zorunda kalırız. Sen çok gençsin, okulun devam ediyor ve ben de yirmilerinde, boşanmış bir kadınım."

"Ben üniversiteye gidiyorum artık, yaşım da yirmiye yaklaştı," dedi Amin. "Aramızda öyle çok büyük bir yaş farkı yok ve olsa bile sen tanıdığım en güzel kadınsın, senin kocan olsaydım asla senden ayrılmazdım."

"Sevgilim, dikkatli olmalıyız, yoksa bunu sürdürmemizi engellerler," dedi gülümseyip onu susturarak. "Şimdi gitmelisin, gece gösteriminden geç dönmüş olma."

Amin evden çıt çıkarmadan, sessizce çıktığını düşündü. Eve yakışıklı, sevilen, yeniden doğmuş biri gibi döndü. İşte böyle başlamıştı, o yıl bağımsızlıktan önceki Şubat ayında, uzun süren yağmurlardan hemen önce başlamıştı. Amin aylar boyunca, ilk başlarda haftada bir, sonra biraz daha sık, akşamüstü, ikindi vakti Cemile'nin evine gitmişti. Fısıldayarak konuşup, gülüşmelerini bastırmışlardı, Amin'in gitme zamanı geldiğinde birbirlerine muhtaç şekilde sarılıyorlardı. Amin, Cemile'ye ayrı kaldıkları zaman onu hatırlatsın diye yakut bir yüzük vermişti, Cemile de bazen onun cebine bir not iliştiriyor, günlerini onu düşünerek geçirdiğini, kokusunun, dokunuşlarının hayatının her anını doldurduğunu söylüyordu. Ona bedeninin aşkla ağrıdığını, acıdığını söylemişti. Amin onunla olmadığı zamanlarda onu kaybedeceğinden, onu kendisinden alacak dedikodulardan korkuyordu. Sonra onun yanındayken onun bedeni, nefesi haricinde hiçbir şey düşünemiyordu, hayatının bir bütün olduğunu hissediyordu. Her şeye ve herkese karşı çıkabileceğini düşünüyordu.

Cemile bazı öğle sonraları Amin'den daha bir gece önce ayrılmış olsa bile onu görmek istediği için Farida'ya uğrardı, onunla sohbet edip, elbise ölçüsü verirdi. Farida'ya hiçbir şey söylemezdi ama yüzündeki gülümsemeyi gizleyemediği anlar olurdu. Farida hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi davranırdı ama gözlerindeki mutluluk onu eleverirdi. Farida onların gizli aşkını memnuniyetle karşılamıştı. Bazen de Amin Belediye Binası'na gider, gişelerden birine bir şey so-

rar, bir ofisten diğerine dolaşır, orada gördüğü tanıdıklarla sohbet eder, sonunda da onu görebilmek için istihdam bürosunda alırdı soluğu.

Okuldaki işlere yetişmek iyice zorlaşmıştı, bu işler artık ona daha zahmetli, daha basit geliyordu, çünkü onu düşünmekten başka bir şey yapamıyor, hep onu görmek, onunla olmak istiyordu. Onu düşünebilmek için, ileriki yıllarda nasıl birlikte olabileceklerini planlamak için insanlardan kaçıyordu. Cemile yaşadıklarını anlatmıştı ona, o da artık ailesine basitçe, ben bu kadını seviyorum ve hayatımı onunla sürdürmek istiyorum diyemeyeceğini biliyordu. Mzungu dede ve anneannenin aleni şekilde günah işleyerek sürdürdükleri bir hayatları vardı. Aile büyüklerinin bu kusuru affedilse bile, ki bu da şüpheliydi, boşanmış olması, yaşı ve hakkında çıkan söylentiler vardı. Amin bazen Cemile'nin bunlardan üstü kapalı bahsettiğini düşünürdü ama açıkça sormaya hiç cesaret edememişti. Bilmek istemiyordu, en azından şimdilik. Şimdi artık belki de Farida'nın en başından beri bildiği şeyi, ailelerin mevzu aşk olunca en kötüsünü düşündüklerini ve ellerindeki gücü, otoritelerini zorla, kötücül bir doğruculukla ve şantajla dayattıklarını biliyordu.

Cemile'yle buluşmalarına hep kararlaştırdıkları vakitte ve gece gidiyordu. Elinden geldiğince farklı yollardan geçerek acele etmeden yürüyordu. Bir tanıdığa rastladığında iki çift laf ediyor, kahvede çay içip futbol maçı üzerine dönen bir tartışmayı ya da bir gencin meşgalelerini anlatışını dinleyerek oyalanıyordu. Cemile'nin hafif aralık bıraktığı kapıyı itip eve girmeden önce sokağın boş olup olmadığını kontrol ediyordu. Eğer birini görürse hemen ilerliyor ve ertesi gün aynı saatte geliyordu. Birliktelerken gece lambasıyla aydınlatılan misafirlerin kaldığı yatak odasında, yani evin sokağa en uzak köşesinde duruyorlardı. Fısıltıyla konuşuyorlar, gülüşlerini bastırıyorlar ve kaçamak bir tutkuyla sevişiyorlardı. Fakat

bütün bunlara rağmen ilişkilerini gizli tutamamışlardı. Birisi incelikle yürütmeye çalıştıkları bu düzeni görmüştü, belki tutkulu iç çekişlerini duymuştu, belki üst kattaki pencereden onu görmüştü, belki de onun karanlıktan süzülerek o dar sokaktan geçtiğinden şaşmaz bir doğrulukla emin olabilmişti. Sonuç olarak birisi mutlaka görmüş ve başka birine bundan bahsetmişti. Sonra parçalar diğer parçalara eklenmiş ve ilişkileri kaçınılmaz olarak açığa çıkmıştı.

Üçüncü Kısım

VII

Raşit

Çok daha önce fark etmeliydim ama fark etmedim. Hemen ötemde uyuyordu, aradan geçen bunca ayda kalbinin bir başka attığını sezmeliydim. Uykusunun düşlerle, fantezilerle bölündüğünü, bazı geceler karşılık bulmuş tutkusuyla, yoğun duygularının verdiği yorgunlukla derinleşen nefesini, ondaki farklılığı sezmeliydim. Tutumunda bir şeylerin değiştiğini, güvenini, muzaffer edasını görebilmeliydim. Karşımda duruyordu ama anlamamıştım, hiçbir şey duymamış, hissetmemiş, sezmemiştim, hiçbir şey fark etmemiştim, ancak sonra anladım, ilişkileri duyulduktan çok sonra, hatırladığım kesitler tiksindirici bir cerahat gibi yüzeye vurduktan sonra.

İlişkilerinin duyulması derken sevişirken yakalandıklarını kast etmiyorum. Böyle bir şey olmamıştır herhalde. Büyüklerimiz o kadar çok şeyi örtbas edip bizden gizlerlerdi ki, bu şeyler bazen öyle sıradan öyle basit şeyler olurdu ki, bunun için neden bunca çaba sarf ettiklerini anlayamazdım. Bizi dünyanın çirkinlerinden korumak için miydi bu çaba? O yıllarda gençlerin kendilerine itaat etmesini ve sözlerinden çık-

mamalarını sağlamak için onları mümkün olduğunca uzun süre her şeyden bihaber bırakmaktan başka bir şeye yaramayan bir geleneğin dayattığı ketumluktan mı kaynaklanıyordu bu? Bazen o zaman yaşadıklarımın ne kadar az bir kısmını anladığımı fark ettiğimde şaşırıyorum. Ama sevişirken yakalanmış olsalardı, eminim bu haberi örtbas edemezlerdi. İlişkilerinin nasıl ortaya çıktığını tam olarak bilmiyorum ama bu şekilde olmamıştır diye düşünüyorum yoksa büyük bir rezalet çıkar, bazıları sinsice gülerek bunu konuşur hatta belki birkaç yara bere izi bile olurdu. Belki ilişkileri duyulmamıştı bile, belki birbirlerine karşı hissettiklerinin etraflarındakilerin kötü niyetli suçlamalarından onları koruyabileceğini düşündükleri için, yenilmezlik hissinin verdiği ufak tefek tedbirsizlikler yüzünden kendilerini ele vermişlerdi. Ben o zamanlar aşkın insana kendini böyle haklı hissettirebileceğini anlayabilecek duyarlılığa sahip değildim. Kendi başarımdan, sınavlarımı verip Londra Üniversitesi'nde burs kazanmaktan başka şey düşünmüyordum. Bunlar 1963 yılının Temmuz'una doğru olmuştu, yani benim gidişimden tam bir ay önce. O sırada başka birinin duyguları gibi hassas, örtük hissiyatları fark edemeyecek kadar bencil fantezilerime kaptırmıştım kendimi. Birçok kişinin benim için dilediği ve benim de çok istediğim bir şeyi başarmıştım. Başarımla herkesi mutlu ettiğimi düşünüyordum. Seviliyordum, bir kahraman gibi hissediyordum kendimi, ailemin ve arkadaşlarımın takdirinin tadını çıkarıyordum. Kaçmanın ve evsizliğin insanı nasıl derinden zehirlediğini anlatmam mümkün değil, fakat o zamanlar bunu da bilmiyordum. Nasıl bilebilirdim? Bunu ucundan bucağından sezmem bile mümkün değildi.

Durumun ortaya çıktığı o akşam, yatağımda uzanmış kitap okuyordum. O zamanki okuma zevkimden anımsadığım kadarıyla muhtemelen bir dedektif romanı ya da romantik

tarihsel bir anlatı okuyordum. Önümüze ne gelirse ayırt etmeden, utanç duymadan okurduk: karikatürler, *Anna Karenina*, Hemingway, ansiklopediler. Melville'in sindirme gücü çok gelişmiş, demirleri ve çakmak taşlarını, nadir bulunan şifalı, lezzetli otları ayırt etmeksizin öğüten devekuşu gibiydik. Babam, yatsı namazı sonrası, yani saat sekiz civarı genellikle akşam yemeğine oturduğumuz vakitte gelmişti. Genelde, hasta olmadığı müddetçe (o zamanlar hiç şimdiki kadar hasta olmazdı), öğleden sonrayı ve ikindiyi kahvede arkadaşlarıyla sohbet ederek geçirir, gazetelere göz atar, radyo dinler, gelen geçenle selamlaşır, dünyaya karışırdı. Kahveye gitmediği zamanlarda hasta mı oldu, evde bir terslik mi var diye onu sormaya gelirlerdi. Müezzin yatsı ezanını okuduğunda camiye gider, kahvede sohbet ederken akşam namazını kaçırdığı için ilk önce akşam namazını kılar sonra da imamın yatsıyı kıldırmasını beklerdi.

Bazen kahveden erken kalkar, beni ve Amin'i namaza götürmek için eve gelirdi. Belki kahvedeki sohbetleri yavan bulduğu için, belki birinin bir lafından rahatsız olduğu ama mesele çıkarmak istemediği için kalkardı oradan ya da bazen ölen bir komşunun ardından camide dua okunacağını duymuş olur, bizi de çağırırdı. Yani bir sebeple, oğullarının kendi kendine namaza gitmek yerine evde yattıklarını düşündüğü için rutinine devam etmek yerine eve gelip onları önüne katar camiye götürürdü. Bu yüzden sesini yükselttiğini duyduğumda bana bağırdığını düşünmüştüm ilk başta çünkü müezzin henüz yatsı ezanını okumamıştı dolayısıyla bizi namaza götürmek için bağırıyor olamazdı. Ben de *Naam* diye seslendim şevkle (şevk kelimesini seviyorum) çünkü ona saygısızlık ettiğimizi düşündüğü zamanlar ne kadar üzüldüğünü biliyordum. *Naam* evet kelimesinin en kibar ifadesidir, bu kelimeden azıyla ona cevap vermeyi saygısızlık sayardı babam. Oturma odasına gittim, Amin'i ön kapının girişinde

dikilirken gördüm, yeni gelmişti sandaletlerini bile henüz çıkarmamıştı. Yüzü okunaksızdı ama gözleri korkuyla kocaman açılmıştı. Babamın sırtı öfkeli olduğu zamanlardaki gibi kaskatı ve kamburdu, arkası bana, yüzü ona dönüktü. Kapıdan girer girmez Amin'e bağırmıştı. Annem her zamanki yerindeydi, pencerenin yanındaki köşede oturmuş, kafasını eğmiş, sağ eliyle alnını ovuşturuyordu. Farida dikiş makinasının yanında duvara yaslanmış babamı izliyordu, bakışları bana döndüğünde gözlerinin endişeyle büyümüş olduğunu gördüm. Sanki oradaki varlığım durumu daha da güçleştiriyormuş gibi şaşkınlıkla bir an kaşlarını çattı.

"Faysal, lütfen bağırma," dedi annem, "gerek yok bağırmana." Sesinden ağladığı anlaşılıyordu. Amin de duydu ağladığını ve ona baktı. Babam bana doğru döndü, yüzü gergin, kaşları çatılmıştı, gözleri kıvılcım saçıyordu, belki de kim olduğumu orada ne yaptığımı düşünmüştü. Sonra tekrar Amin'e doğru dönüp üzerine yürüdü, avucunu açıp kolunu kaldırdı ve öylece durdu, tutuklaşmıştı, sevgili oğluna vuramıyordu, cezasını ertelemek istiyordu. Yıllardır bize vurmamıştı, bazen bir iki payladıktan sonra sözlerini bitirirken kolumuzu büker ya da hafifçe sırtımıza vururdu. Annem tekrar adını söyleyince elini indirdi, gidip annemin yanındaki koltuğa oturdu. Vücudunun belki hiddetten belki de acı ve korkudan titrediğini hatırlıyorum.

"Böyle bir şeyi nasıl yaparsın?" dedi babam. "Bizi ve kendini rezil ettin. Kendi zevkin dışında bir şey düşündüğün yok. Akılsız biri gibi hayatını mahvediyorsun. Sanki sana hiçbir şey öğretememişiz, doğruyu yanlışı gösterememişiz gibi. Duygusuz bir hayvandan farksızmışsın gibi. Ne kendine saygın var ne başkalarına. Sana daha başka ne diyeceğimi bilmiyorum."

Ne oldu? diye sormak istedim. Ne yapmıştı Amin? Fakat şahit olduğum bu manzara karşısında şaşkınlık ve kor-

kudan ne diyeceğimi bilemiyordum, aslında iyi ki de bir şey soramamıştım çünkü sorsaydım odadan derhal kovulurdum herhalde. Babam alçak sesle konuşuyordu ama yüzünde küçümseyen bir ifade vardı, genelde biriyle uzlaşamadığı zamanlarda bile nezaketle konuşmasına rağmen bu sefer sarf ettiği sözler son derece yüklüydü.

"Bu meseleyi anlat bize lütfen," dedi annem elini alnından çekip iri, parlayan gözlerini, kederli yüzünü Amin'e çevirerek, ellerini kenetleyip kucağında birleştirmişti, gergin fakat sabırlıydı. Birkaç dakika süren bir sessizlik oldu.

"Size kim söyledi?" diye sordu Amin, derin, acı dolu bir sesle.

"Amin," dedi babası bitkin bir sesle, ufak bir gülümseme belirdi yüzünde, bu ironik gülünçlük karşısında irkildiğini gizleyememişti. "Kimin söylediğinin önemi yok. Duyduğumuzun doğru olduğu her hareketinden belli."

"Ne duyduğunuzu bilmiyorum," dedi Amin hemen. "Ben bir şey duymadım," demek istedim. "Ne olmuş? Bana da söyleyin."

"Anlamak istiyoruz seni," dedi babam. "Annen sana böyle bir şeyi nasıl yapabildiğini soruyor. Nasıl bu kadar ahmak olabilirsin?"

Müezzinin ezan sesi odaya yayıldı, biz de âdet gereği o bitirene kadar sessizce bekledik. Tam vaktinde yetişen bir sessizlikti bu çünkü ezan süresince babamın biraz rahatladığını, yüzündeki gergin ifadenin dağıldığını gördüm. Bir an gözlerini kapatmış dudakları müezzinin kelimelerini içinden tekrarlar gibi kıpırdıyordu: "*Allahü ekber, Allahü ekber, Allahü ekber, Allahü ekber. Eşhedü en la ilahe illallah, eşhedü en la ilahe illallah. Eşhedü enne Muhammeden resulullah.*" Ezan bitince babamın dudakları aşina olduğumuz bir jestle seğirdi; umursamamak ve kabul edememek arasında, teslim olmak ve tereddüt arasında salınan bir duyguyu anlatı-

yordu. Annemin ona göz ucuyla baktığını gördüm. Sanırım Amin'in de bir ona bir diğerine bakarken yüzünden bir şey geçti. Belki de kararını vermişti o an.

"Onu seviyorum," dedi Amin ezanın ardından gelen derin sessizlikte. Yalnızca bunu söylemişti açıklama olarak, en azından şimdilik bu kadardı söyleyecekleri, bu kelimeler ağzından çıktıktan sonra dudaklarını sıkıca kapatması, bunun yeterli olduğunu düşündüğünü gösteriyordu.

Babam ayağa kalktı, gözlerini aşağı çevirdi, yüzü okunaksızdı. Sandaletlerini ayağına geçirdi ve camiye gitmek üzere tek kelime etmeden, peşinden gitmemizi istemeden evden çıktı. Gitmek konusunda iyidir babam. Uzunca bir bakıştan sonra çekip gider, suçlayan ya da hınç dolu tek bir şey söylemeden sessizce çıkar, karşısındakini günahlarıyla baş başa kavrulmaya bırakırdı, sonra geri geldiğinde teslim olup adeta tövbe etmeye zorlanmayı istersiniz. Belki de, zorbalık yapmaksızın kendisine itaat etmemizi sağlayan içindeki bu öğretmendi.

Babam çıkar çıkmaz "Kimi seviyor? Ne yapmış? Neler oluyor?" diye sordum hemen.

"Sen namaza git, hadi," dedi annem, babama yapamazdım ama onu kolaylıkla duymazlıktan gelebiliyordum. Babam böyle küçük saygısızlıklara o kadar içerlerdi ki ona böyle davranmaya cesaret edemezdim ama annem sürekli bir şeyler yapmamızı istediği için bazen ona kulak asmayabiliyorduk. Gözyaşlarını hemen silip Amin'i eliyle işaret ederek yanına çağırdı. Amin, yere bakarak az önce babamın kalktığı koltuğa oturdu.

"Seni kandırdı o kadın değil mi, kandırdı seni?" dedi doğrudan söze girerek, Amin'in saflığından yararlandığından emindi. Amin hiçbir şey söylemedi, gözlerini indirdi, yüzü terden sırılsıklamdı. Konuştukça annemin sesi giderek daha küçümser bir tonda çıkıyordu.

"Kim olduğunu biliyor musun o kadının? Ailesini biliyor musun? Nasıl insanlar olduklarından haberin var mı? Anneannesi *chotara*ydı, Hintli bir adamın gayri meşru çocuğuydu, piçti. O da büyüyüp bir kadın olduktan sonra yıllarca bir İngiliz'in metresi olarak yaşadı ve ondan önce de başka bir mzungudan hamile kalmış, kendi piçini doğurmuştu. Bu işte onun hayatı, Avrupalı adamlarla ahlâksızca yaşamak. Annesi, yani o büyük evde yaşayan kadın, ipekler, parfümler ve altın mücevherler içinde yaşadığını zanneden o kadın, işte o mzungunun çocuğu. Babasının kim olduğunu bile bilmiyor, annesinin eve aldığı sarhoş bir İngiliz işte, bütün bildiği bu babasıyla ilgili. Kocası onu Mombasa'dan geri getirdiğinde bütün bunlardan haberdardı ama zengin bir aile oldukları için kimin ne düşündüğünü umursamamışlardı. Hep akıllarına estikleri gibi yaşıyorlardı. Sevdiğini söylediğin bu kadın, tıpkı anneannesine benziyor, günahlar ve sırlarla dolu bir hayat sürüyor. Evlenmiş ve boşanmış zaten. Kimse nereden geldiğini, nereye gittiğini ya da kiminle görüştüğünü bilmiyor. Bizden farklı insanlar bunlar. Utanmak nedir bilmezler, kendilerinden başka kimseyi düşünmezler. Onu sevdiğini söylüyorsun, sevgiden ne anlıyorsun ki sen? O tür kadınları bilmezsin. Oysa sana güvenmiştik. Babanı gördün... nasıl kırıldı sana."

Amin ürpermişti.

"Babanı biliyorsun," diye devam etti, sesindeki aşağılayıcı ton kısmen değişmişti, biraz daha yumuşak konuşarak geri sarıyordu. Her zamanki rolüne bürünmüştü, ilk başta zorlar sonra yatıştırır, boyun eğeceğimiz şekilde uysallaştırırdı bizi. İşlerini gayet iyi yapardı ikisi de. Biz de yönlendirilmesi kolay çocuklardık, itaat etmek üzere terbiye edilmiştik. "Eve gelecek ve tek kelime etmeyecek ama sen ne kadar kırıldığını, onu nasıl üzdüğünü bileceksin. Seninle gurur duyuyor baban. O kadınla hiçbir alâkâ kurmaman gerekirdi, gel-

diğinde af dilemelisin ondan, yoksa kaybedersin onu. O da seni kaybeder. Artık yaşlanıyor, bütün bunları nasıl kaldıracak bilmiyorum. Benim gözlerim de her geçen gün kötüleşiyor, yakında ona yardım edemez hale geleceğim. Her şeye rağmen sana güveniyoruz, bunu bil. Söz ver bana bir daha o kadına gitmeyeceğine."

Amin hafifçe başını salladı ve hiçbir şey demedi, işbirliği yapmaya direnen inatçı, somurtkan bir çocuk gibiydi.

"Söz ver bana," diye bağırdı annem ve ensesine bir tane vurdu. "Seninle konuşurken bana bak. Babanı öldürmek mi istiyorsun?"

Amin ayağa kalkıp uzaklaştı, yüzünde öfkeli bir ifade vardı. Sanki bir şey söyleyecekmiş gibi dönüp anneme baktı ama kelimeler boğazında düğümlendi. Söz vermiyorum diyeceğini düşündüm ama konuşamıyordu. Odamıza gidip kapıyı sürgüledi. Konuşmalar sırasında bahsedilen kişinin Cemile olduğunu anlamıştım, anneannesinin Mombasa'da bir İngiliz sevgilisi olduğu herkesin dilindeydi. Amin'in onu sevmesi, ailesinin karşısına alıp bunu söyleyebilmesi hayret içinde bırakmıştı beni. Ne anlama geliyordu bu? Birbirlerine aşk mektubu yazıyorlar, sarılıyorlar, öpüşüyorlar, birbirlerinin çıplak bedenlerine bakıyor ve sevişiyorlar mıydı? Amin'in Cemile şöyle dursun herhangi bir kadınla sevişebileceğini düşünemiyordum. Cemile'nin son derece cazibeli ve yetişkin bir kadın olduğunu dahası metreslerin ve skandalların günahkâr dünyasına ait olduğunu düşünürdüm ve sanırım abimi yetişkin gibi görmüyordum. Farida'nın, Amin'in tuhaflıklarını düşünerek gülümsediğimi fark ettiğini gördüm. O da yalnızca gözleriyle de olsa gülümsedi bana.

"Ne şeytan ama," dedim.

"Gülünecek bir mesele değil bu," dedi annem öfkeyle. "Sana camiye git dedim. Hadi çık buradan, camiye git, ha-

di, hadi. Bu konuştuklarımızın bu evde kalmasını istiyorum, boşboğazlık etmeyeceksin, anladın mı?"

Camiye vardığımda namazın ikinci rekatı kılınıyordu. Ben de aralarında saf tuttum. Babamı göremedim orada. Cami epey kalabalıktı, o muhtemelen ilk sıralardaydı bense arka duvara yakın duruyordum. Namaz sırasında etrafa bakınmak saygısızlık sayılırdı çünkü bu esnada söylenen her söz, yapılan her hareket Tanrı'ya hitaben yapılmış oluyordu ve Tanrı onun huzurundayken dikkatinin dağınık olmasını, kafanı bir oraya bir buraya döndürmeni, alâkâsız şeyler düşünmeni hoş görmezdi. Ellerini göğsünde birleştirip yere doğru bakar, kendini O'na bütünüyle teslim ederdin. Namaz bittiğinde, kaçırdığım rekatı telafi etmem gerekiyordu, ancak ondan sonra etrafa rahat rahat bakıp babamı arayabilmiştim. Dışarıdaki merdivenlerin ilk basamağında duruyor, yüzünde dostane, nazik bir gülümsemeyle biriyle konuşuyordu, beraber merdivenlerden inmek için adamın sandaletlerini bulmasını bekliyordu. Diğer insanlar da durup konuşuyor, ikili, üçlü gruplar halinde yürüyor, dağılıp eve, akşam yemeğine ya da kahveye, radyodan haberleri dinlemeye gidiyordu. Evde halletmesi gereken bir mesele olduğu halde bu kadar rahat olması çok şaşırtmıştı beni, bu rahatlığa bakarak Amin'in bu aşktan vazgeçmesinin onun için neden bu denli önemli olduğunu anlamıştım.

Amin onlara fazla direnemedi. Ayrılmak zorunda kaldılar. O gece beni ve Farida'yı odamıza yollayıp (Farida karşı çıkmıştı, ben sessizce kabul etmiştim) Amin'le, Cemile'yi bir daha görmeyeceğine söz verene kadar konuştular. Ona ne söylediklerini ya da tam olarak hangi konuda söz aldıklarını bilmiyorum ama tahmin edebiliyorum. Ondan vazgeçmeye söz verene kadar tutmuşlardır onu, üzüntüleri ve rezil olma korkularıyla elini kolunu bağlamışlardır, Amin de bütün nezaketi ve hürmetkârlığıyla onların sevgisine karşı ko-

yamamıştır. Belki daha kolay bir yol bile izlemiş olabilirler; güvenilirliğinden dem vurdukları anda Amin ne yapması gerektiğine karar vermiştir. Ailenin güvenilir insanı hep o olmuştu. Böyle bilirdi kendini, ailesinin, çevresinin sevgisini ve saygısını böyle kazanmıştı ve sanırım bütün bunlara karşı canınız cehenneme demek ona imkânsız görünmüştü. Bu yüzden aslında ben ilişkisini öğrendiğimde ilişkisi sona ermişti bile ve sonrasında da bunu hiçbir zaman konuşmak istemedi benimle.

Ona sataştım, baştan çıkarma konusundaki yeteneklerini övdüm ama bu ilişkiyi nasıl yürüttüğünü, Cemile'yle arasında ne geçtiğini söylemedi. Hatta onu hipnotize etmeyi bile denedim; yatağında uzanırken elime bir fener alıp tavana yansıtarak ona büyü yaptığımı söyledim ama yine de konuşmadı. Sonra Amin bu ilişkiden tamamen vazgeçmiş gibi göründü, ona inanmamak için hiçbir sebep yoktu. Her şeyi o kadar geride bırakmış görünüyordu ki, bu konuyu ister istemez (annemin sıkı sıkı tembihlemesine rağmen) arkadaşlar arasında konuşmaktan bir zarar gelmeyeceğini düşünmüştüm, dilimi tutmakta gerçekten zorlandığımı hatırlıyorum. Eskisi gibi okula gidiyor, eve geliyor, arkadaşlarıyla buluşuyordu, yalnızca artık biraz daha suskundu ve gecelerinin büyük kısmını okuyarak geçiriyordu. Zaten ben de o sıralar gidişim yaklaştığı için kendi işlerimle ilgileniyordum, Amin'in ilişkisini de felakete dönüşmekten son anda kurtulmuş bir macera olarak görüyordum.

Bunlar şimdi çok geride kaldı. O zamanlar kendi meselelerimin sancısı içindeydim, tamamen kendimle meşguldüm, şimdi dönüp düşündüğümde kendimi soylu ve hak edilmiş olduğunu düşündüğüm büyük serüvenimin başında hissettiğimi hatırlıyorum. Amin'in yaşadıklarını biraz komik, biraz ahmakça bir haylazlık gibi görüyordum. Onu Cemile hakkında konuşturmak için hep bu minvalde sorular soru-

yordum: anlat bakalım ne işler çevirdin yine çılgın boğa. Yine de konuşmadığı için kendi kıt deneyimlerimden yola çıkarak nasıl bir ilişki yaşadıklarını hayal etmeye çalışıyordum ama tabii çok yeterli olmuyordu bu. Sessizliği bile aldatıcıydı sanki, bilgece bir gizem taşıyordu. Âşıkların birbirlerini fethetmekle kazandıkları zafere yaraşır bir nezaketti bu, kendiyle böbürlenmesi ve aşkı hakkında açıktan açığa konuşması onu sakil ve beceriksiz gösterirdi.

Gençtim o zamanlar, aşk ve cinsellik konusunda ufkum yalnızca ikinci ağızdan öğrendiklerimle, benim yaşımda ve tecrübesizliğimdeki herkes gibi yalnızca etrafımdaki insanların anlattıklarıyla sınırlıydı. Abim alımlı, dul bir kadınla sevişmişti ve bu gözü kara ilişki açığa çıkmıştı. Onu kıskandığımı sanmıyorum. Birçok şeyde Amin'in benden önde olmasına alışıktım, zaman içinde ben de o seviyeye ulaşacaktım, bunu biliyordum. Hayır, sanırım esasında kendimi kıskanılacak bir konumda görüyordum, burs kazanmıştım, yeteneklerim, becerikliliğim ödüllendirilmişti, oysa Amin kadınların karşı konulmaz bulduğu tehlikeli, haylaz bir genç adam olmaya doğru ilerliyordu.

Oradan ayrıldığımda benim yaşımda olsaydınız, yetiştirildiğim şekilde yetiştirilseydiniz, aşk ve cinselliği yalnızca kıyısından köşesinden duyduğunuz konuşmalardan bilirdiniz. Büyükler bu konularda açık saçık konuşurken kulak kesilip gizlice dinlerdik. Saygın ve yaşça büyük kişiler bu mevzuları zaten konuşmazdı, en azından gençlerin yanında konuşmazlardı, konuşanlar genellikle bu konuda ün salmış genç adamlar olurdu, karşılarındakini kışkırtmak ve alay etmek için, pişkinliklerini göstermek, kendi erkekliklerini ispatlamak için konuşurlardı, ergenlerin bu sokak muhabbetlerini duymalarına aldırmazlardı, birbirlerinin hikâyelerini dinler ve erkeksi bir kinizmle gülerlerdi. Aşkı bir komediye, sonu hep zalimlikle bitmesi beklenen bir kaba güldü-

rüye dönüştürürlerdi. Âşıkları gizlice gözler sonra da bunun üzerinden ahmakça şakalar yapıp kıkırdarlardı. Akrabalar tarafından dövülmüş bir sevgiliyle abartılı taklitler yaparak alay ederlerdi. Ya da bir diğerinin onu seven kişiyi acımasızca terk edişini, yarı yolda bırakmasını konuşurlardı. Aşk suç teşkil eden, gülünç, yabancı bir şeydi onlar için ya da en iyi ihtimalle bir maceraydı. Amin'inki maceraydı, sessizliği bu macerayı daha fazlasına, sırası gelince başka bir kişiye ustaca uygulanacak bir plana ya da hesaba dönüştürüyordu. İşte bu düşünce biçimi içerisinde genç adamların gönül eğlendirmek için yaptıkları altı üstü tehlikeli bir haylazlık olarak görülüyordu.

İlişkisini yüzüne vurup onu Cemile'yi terk etmeye zorladıklarında orada yalnızca *ben* vardım. Çektiği ıstırabı, kor gibi yüzünü, sessizliğini gördüm. O gece beni ve Farida'yı odadan çıkartarak yaptıkları konuşmanın ağır anlamını sezdim, ültimatomlarını ve savunmalarını tahmin ettim. Fakat hepsini yanlış anlamayı tercih edip ona kadınları baştan çıkaran biriymiş gibi davrandım, o çok iyi bildiğim, aşkı gülünçleştiren ağızla konuştum, sessizliğini ve kırılganlığını hiçe saydım. Başka türlü davranamazdım sanırım. Söylediğim gibi toydum ve kendimi çok matah biri sanıyordum, kimsenin meselelerini kendiminkiler kadar önemsemiyordum.

Nasıl gittiğimi pek hatırlamıyorum. Havaalanına varışımızı, kimin beni yolcu etmeye geldiğini, uçağa binişimi hatırlıyorum ama birkaç gün öncesini hatta son geceyi bile hatırlamıyorum. Yani nasıl hissettiğimi, ayrıntıları anımsayamıyorum. Beraber geçirdiğimiz son gece Amin'in bana yakında yapılacak bağımsızlık kutlamalarını kaçıracağımı söylediğini ve iyi bir kitap okursam ona da mutlaka yollamamı istediğini hatırlıyorum. Farida'nın havaalanında ağladığını, ağlamasının üstümde yarattığı mahcubiyeti ve son kez dönüp baktığımda annem ve babamın gülümsediklerini hatırlıyo-

rum. El sallamışlardı. Kendimi zorlamış olsam da söyledikleri tek kelimeyi duymamıştım. Böyle pek de önemli olmayan anlar kalmış aklımda.

Londra! Londra! Londra'yı gördüm ben! Leopold Sedar Senghor, "New York" isimli muhteşem şiirinde Harlem'i ilk gördüğünde şöyle haykırır:

> Harlem Harlem! Harlem'i gördüm ben! Yeşil bir esintiyle, dansçıların çıplak ayaklarıyla sürülmüş kaldırımlardan mısır fışkırıyordu.

O sırada bu şiiri bilmiyordum ama okuduğumda şehri ilk görüşümdeki, uçağın iniş yapmadan önce bir daire çizdiği andaki izlenimimi hatırlatmıştı bana. Sanki ufuk çizgisinin hemen altında olduğunu bilmiyormuşum gibi boşluktan mucizevi bir şekilde doğmuştu. Senghor'un haykırışı Harlem'in orada olduğunu bilmediğinden değildi elbette, daha çok henüz gerçekleşmemiş ama uzun zamandır arzulanan bir hayale, şiirinde de kutsadığı Harlem Rönesansı manzarasına ve diasporadaki Afrikalıların hayatiyetine nihayet ulaşmanın abartılı sevinç gösterisiydi. Londra'ya karşı bu tip bir aidiyet duygusuyla bağlı değildim, oraya vardığımda uyum içinde akıp giden yaşama çıplak ayaklarını kaldırımda sürüyerek dahil olan birileri de yoktu. Senghor'un Harlem'de duyumsadığı ve hayran kaldığı o yaratıcı, ruhani tınıyı da hissetmemiştim ("gececi kalbinin uzaktan yankılanan atışını dinle") ya da orayı Batı Hintlilerin çoğunun hevesini kırıp hayal kırıklığına uğramalarına sebep olan ikinci memleket gibi görme yanılgısına da düşmemiştim, benim için ve başka birçok kişi için de yalnızca mitik boyutlarda bir soyutlamaydı. İmkânsız olan o hedefe nihayet varmıştım, açıklanamaz bir potansiyel ve gizem taşıyan, kendi çabalarımızla bağlantılı zengin çağrışımlar yaratan bir yerdi burası.

Ben, eğer haykırmayı bilseydim, bencilce bir şey söylerdim herhalde. İşte karşımda ve ben de buradayım. Beni bekliyorsun değil mi!

Yalnızca bölük pörçük parçalar hatırlıyorum, bu kadar az şey hatırlamamın nedeni yalnızca bazı güzellikleri hatırlamayı seçmem ya da bazı anıları yadsımam değil, daha çok olaylara bakış açısının böyle coşkulu zamanlarda açıklanması güç bir şekilde sınırlanması olabilir, ayrıca, yaşadıklarımız bazen evvelden yaşadıklarımızı farklı hatırlamamamıza neden oluyor. Keşke daha fazlasını anımsayabilseydim. Korkup sinmemiştim, onu hatırlıyorum, yalnızca bilmediğim bir yerde bulunmanın olağan yabancılığı vardı üzerimde, yolları bilmiyordum, yanlış bir şey yapıp gülünç duruma düşmek istemiyordum, hata yaparım diye tedirgin oluyordum. Kendimi, benim gibi özenli, dürüst, yetenekleri konusunda alçakgönüllü ama içten içe hırslı insanların bulunduğu, entelektüel uğraşlarında benim gibi yolun başında olan kişilerin gittiği bir kuruma katılmak için uzun yol kat etmiş biri olarak görüyordum. Bu kurumda onları kendime hayran bırakıp övgülere mazhar olmak, gururlanmak için elimden geleni yapacaktım. Dolayısıyla korkmuyordum ve neyden korkmam gerektiği konusunda hiçbir fikrim yoktu.

Ağustos'un sonuna doğru varmıştım, İngiliz Konsolosluğu'nda çalışan çelimsiz, aksi bir adam beni almaya gelmişti. Karşılaşmamızdan utanmış görünüyordu, uzun süren sessizlikleri kırmak için arada basmakalıp sorular sormuştu bana. Boynuna taktığı üniversitenin amblemini taşıyan fularına özenmiştim, zamanı gelince ben de ondan takacağıma söz verdim kendime. Londra'ya otobüsle gittik, sonra da, okul başlayana kadar geçici bir süreliğine Euston'da bir üniversitenin öğrenci yurdunda kalacağım için oraya gitmek üzere kırmızı, çift katlı otobüslerden birine bindik. Konsolosluktan gelen adam ruhsuzca gülümsemiş, ertesi gün be-

ni ziyarete geleceğini söylemişti ama o günden sonra bir daha görmedim onu. Uzun koridorlar boyunca birkaç çekingen yabancı öğrenci haricinde neredeyse tüm odalar boştu yurtta. Yurt görevlisi yakında bir yerlerde (sonradan hemen caddenin karşısındaki binada olduğunu keşfetmiştim) yemek yiyebileceğim bir yer olduğunu söylemişti ama o sırada bu bilgiyi tam anlayamamıştım, hattâ yalnız bunu değil söylediklerinin büyük kısmını kaçırmıştım. İlk gece yemek yemeden geçti. İkinci gün yürüyüşe çıktım ve babamın veda hediyesi olarak pazarda bozdurduğu birkaç sterlinle gazete satan büfeden bir kalıp çikolata aldım. Satıcı yeşil hırka giymiş, ufak tefek yaşlı bir adamdı, küçücük dükkânı şekerlemeler ve puro tütünü kokuyordu. Kafeteryayı bulduğumda bile ilk başta tedirginliğimi üzerimden atıp içeri giremedim, ne isteyeceğimi bilemedim, çatal kaşığı yanlış kullanırsam diye endişelendim. Yani aslında genel anlamda biraz korkuyordum galiba. Şehir, büyüklüğü ve karmaşasıyla beni dehşet içinde bırakmıştı, hissettiğim bu yoğun korku birkaç ay devam etti, sonra da hiçbir zaman tamamen kaybolmadı.

İngiliz Konsolosluğu'nun giriş seminerlerinin başlaması iyi oldu, burada verilecek bilgilere ihtiyaç duymaya başlamıştım. Hepimiz, içinde kendimizi hiç de rahat hissetmediğimiz takım elbiselerimizle oturmuşken al yanaklarından sağlık fışkıran, dinç, kel bir adam arsız göbeğiyle karşımıza oturup sonradan memur nüktedanlığı olduğunu anladığım şakacı bir üslûpta konuştu bizimle. Kendi esprilerinden hoşnut görünüyordu, bizim de onun gibi neşelenmemizi istiyor, sırıtarak başını sallıyor, hayattan daha fazla keyif almaya davet ediyordu bizi. *Palaver, badmash, hatari, inşallah*, gibi kelimeler kullanarak bizim kültürümüze aşina olduğunu belirtiyordu. Çocuklar diyordu bize –hiç kız yoktu aramızda, hepimiz erkektik– fakat bunu sanırım bir şefkat ifadesi gibi kullanıyordu, bu yolda berabermişiz, takım arka-

daşlarıymışız gibi. Bize biraz adab-ı muaşeret hakkında bilgi vermişti, bir İngiliz'in evine gittiğimizde ne yapıp ne yapmamamız gerektiğini anlatmıştı. Mesela eve girmeden önce ayakkabılarımız çamurluysa kapıdaki paspasa ayağımızı iyice silmemizi, eve girince ayakkabıları çıkartmamamızı söyledi, bu, resmiyetten uzak ve hoş karşılanmayan bir durumdu. Eğer ki yemeğe davet edilmişsek çok hızlı ya da çok fazla yememeliydik ve geğirmemeliydik. Bir tabak daha yemek istememeli, aksi belirtilmediği sürece kendimiz servis yapmamalıydık. Tabağımızda hep bir parça yemek bırakmalıydık. Aksi belirtilmediği sürece masadan kalkmamalıydık. Bu bilgileri hemen kullanamadım tabii, ancak birkaç yıl sonra birileri beni yemeğe davet etmeye başlamıştı. Fakat eğitmenimiz hemen kullanabileceğimiz başka bazı bilgiler de vermişti; nasıl para sayacağımızı, metro ulaşımını nasıl kullanacağımızı ve öğrenci gereçlerimizi tedarik edebileceğimiz yerleri söylemişti.

Bir zaman sonra kalacağım yurda yerleştim, orada diğer yabancı öğrencilerle arkadaşlık kurdum. Üniversitedeki görevlilerle bütün işlerimi halletmiştim, otobüse gösterilen yerden binmek, akademik ofislerin yerlerini bulmak, derslere kayıt olmak gibi işlerimin hepsini bir hata yapacağım diye tedirginlik içinde tamamlamıştım, bir aksilik çıkmadan bitirdiğimdeyse kısa süreli bir zafer duygusu hissetmiştim. Sonra bir şeyleri yoluna koymuş olmanın güveniyle oturup doğru düzgün ilk mektubumu yazdım. Aslında şehre ilk vardığımda bir mektup yazmıştım (bir postane bulup içeri girmek için cesaretimi toplayana kadar, yani günlerce cebimde kalmıştı) ama bu yerleştikten sonra yazdığım ilk mektuptu. Yazdıklarımın detaylarını hatırlayamıyorum ama oturduğum masanın ne kadar temiz ve şık diye düşündüğüm gri, pürüzsüz formika yüzeyini hatırlıyorum. Mektupta, beceriksiz bir hayalperest olarak anılmama yol açan

savrukluğumun aksine bir aksilik çıkmadan işlerimi halletiğimi yazmışımdır herhalde. Muhtemelen burada olduğum için inanılmaz şanslı olduğumdan, elimden gelenin en iyisini yapacağımdan bahsetmişimdir. Şehrin büyüklüğü, caddelerindeki kalabalıklarla ilgili bir şeyler de eklemişimdir. Belki biraz da kendimle dalga geçmeye, nüktedan olmaya çalışmama rağmen; banka, kantin, doktor, dükkân alışverişi gibi henüz halletmediğim ve halen kendimi gülünç duruma düşürebileceğim işlere ilişkin endişemi gizleyememişimdir.

Her şeyi ne kadar özlediğimi, arkadaşlarımı, sokaklardaki kokuyu, denizden gelen esintiyi, onları nasıl aradığımı yazmadığımı hatırlıyorum. Mavi gözlerin ne kadar serin ve küçümseyici bakabildiğine de değinmemiştim, henüz sırası değildi, daha ilk mektupta yazmayacaktım bunları. Çocuksu ve çaresiz görünmek istemiyordum. Aileme yazdığım sonraki mektuplarda da bunları konu etmemiştim, Amin'le yazışmalarımız bir ritme oturduğunda yalnızca ona bahsetmiştim bunlardan.

Yurtta benim gibi bir grup yabancı öğrenciyle arkadaşlık kurmuştum, onların orada ikinci ya da üçüncü seneleriydi. Acıkınca alt kattaki yemek bölümüne indiğimde onlarla birlikte yemem için beni yanlarına çağırıyorlardı, orada yeni olduğum için ilgileniyorlardı benimle. Hepsini hatırlıyorum, böyle yardımları anmayı önemsediğim için burada hepsinden tek tek bahsedeceğim. İlk olarak sessiz, her an tetikteymiş gibi duran ama en ufak göz temasında hemen gülümseyen Ganalı bir arkadaş vardı, Andrew Kwaku'ydu ismi. Sanki ağzından çıkanları düşünür gibi ağır ağır konuşurdu. Sonra Mısırlı Saad'ı hatırlıyorum, memlekette izlediğimiz Mısır filmlerindeki polisleri andırıyordu, kalın kara bıyıkları vardı, şişman ve şen biriydi. Hep konuşur, güler ve ortadan kaybolurdu. Grupta yaşça en büyük oydu, radyografi bölümünde son sınıfta okuyordu. Ramesh Rao, Hintliy-

di, genellikle sessiz, davranışlarında ölçülü, olaylar karşısında bir miktar donuktu. Genel anlamda nazik bir ifadesi olsa da gözleri hep bir şeyleri hesaplar, seçer, değerlendirirdi. Sık sık Saad'ın cinsel içerikli dokundurmalarının hedefi olurdu, Saad onun yaptığı şakaları anlamadığını düşünürdü, bu da şakalarını daha da komikleştirirdi. Sundeep de Hintliydi ama o Ramesh'in temkinli ve tetikte olduğu noktalarda rahat, kendinden emin ve ataktı. Saad ona dünya vatandaşı derdi, Sundeep'in de hoşuna giderdi bu yakıştırma. Kalın telli gösterişli saçlarına özenle bakardı, pahalı kıyafetlerden oluşan geniş bir gardırobu vardı, bu kıyafetlerini zengin arkadaşları arabayla onu almaya geldiğinde yani en az haftada bir kez sergileme imkânı bulurdu. Bize hiç yapmasa bile bazılarına küçümseyerek gülerdi, o şartlar altında bu kibri bana kendimi iyi hissettirirdi, özellikle de katlanmak zorunda kaldığımız bazı küçümseyici bakışlar karşısında. Bir de Amur Baadawi vardı, Sudanlı, o ve Andrew ilk yıl en yakın arkadaşlarım olmuşlardı.

İngiliz öğrencilere, aynı sınıfta okuduklarımıza bile, yaklaşmak pek kolay değildi. Mesafeli duruşları, yakınlaşmaya gönülsüz oldukları hemen hissediliyordu. Gönülsüzlüklerini seziyordum ama emin olamıyordum. Ne beklemem gerektiğini bilmiyordum ama içtenlikle parlayan gülümseyişime verdikleri soluk karşılıkta seziyordum bunu. Gözlerini kaçırmalarında ve dersten sonra ne yapacaklarsa onlara katılmak için arkalarına düştüğümde suratlarının asılmasında görüyordum. Kütüphane dışındaki bir yerde buluştuklarında ya da bir kafeye veya başka bir yere gittiklerinde beni çağırmazlardı. Birbirlerine kısa fesat bakışlarında, gizlemeye çalıştıkları gülüşlerinde görürdüm bunu. Bazen benden utandıklarını hissederdim, özellikle de kadın öğrencilerin, erkeklerin bir şekilde kadınları ürküttüğünü düşünürdüm hep. Bir gün yine ders çıkışı onların etrafında oyalanırken

hakkımda konuştuklarını duydum. *Ne işi var burada*? Benden usandığını böyle duyabileceğim şekilde tıslayan bir fısıltıyla söyleyen bu kişi Charles isminde hoşsohbet, yuvarlak suratlı, orta boylu, kâküllü koyu renk saçlı genç bir adamdı. Yalnızca *o* dememişti, ortaya konuşur gibi yapmıştı, şimdi tam olarak ne dediğini hatırlamak istemiyorum. Yani ilk başta bu direnci sezdim sonra benden utanarak, kıs kıs güldüklerini duydum, koridorlarda ve caddelerde tanımadığım insanların beni gördüklerine şaşırarak, rahatsızlık duyarak baktığını gördüm ve zamanla da benden rahatsız olduklarını, benden hiç hazzetmediklerini duydum. Bütün bunlar şaşırtmıştı beni. Umursamamayı öğrenmek uzun zaman hatta bir ömür aldı.

İlk birkaç haftada öğrendiklerim bunlarla sınırlı kalmamıştı, fakat bu karşılaşmaların duygusu benimle kaldı, zamanla yeni tecrübelerle ve birtakım tekrarlarla öğrendiğim diğer şeylere eklendi. Birçok başka şey de görmüş ve duymuştum, herkes gibi ben de bunlarla baş etmeyi ya da en azından hayata tutunacak bir yol bulmayı öğrendim, fakat Londra'da aldığım en erken ders hiçe sayılmakla yaşamayı öğrenmekti. Birçoğumuz bunu farklı yollardan da olsa öğrenmek durumunda kalmıştık. Benzer şartlar altında yaşayan diğer insanlar gibi kendime giderek artan bir hoşnutsuzluk ve tatminsizlikle bakmaya, kendimi onların gözünden görmeye başlamıştım. Sevilmeyi hak etmeyen biri olduğumu düşünüyordum. Böylece ilk başta sorunun konuşma tarzımda olduğunu, bu dili konuşmaya yeteneğimin olmadığını, beceriksiz, kaba ve tutuk konuştuğumu, hatta belki sevilmek için çok şey isteyen düpedüz hesapçı biri olduğumu düşündüm. O parlak, sokulgan gülümsemeler konuştuğum herkesi utandırmış olmalı çünkü gülmemek için kendilerini zor tutmuşlardı. Sonra acaba kıyafetlerimle ilgili mi diye düşündüm, ucuz, üzerime bol gelen, yeterince temiz olmayan

kıyafetlerimdi belki de sorun, belki de onlar soytarı gibi, bir kaçık gibi görünmeme sebep oluyordu. Fakat kendime bunların nedenlerini ne kadar anlatsam da küçümseyici konuşmalarına kulağımı tıkayamıyordum, günlük rastlaşmalarda benden duydukları rahatsızlığı ve sıradan bakışlardaki gizli düşmanlığı görüyordum.

İngiltere hakkında aslında fazla bir şey bilmediğimi fark ettim, okuduğum kitaplarda, detaylıca incelediğim haritalarda İngiltere'nin dünyayı nasıl gördüğüne ve benim gibi insanlar hakkında ne düşündüğüne yer verilmemişti. Belki, hiçbir farklılığa yer vermeyen ya da çeşitliliğe açık olmayan bir yermiş gibi İngiltere demem yanlış, fakat bence bu mesele söz konusu olduğunda Avrupa'nın dışında kalan dünya ve o dünyanın vatandaşları orada dava arkadaşıydı. Dünyanın geri kalanına karşı alttan alta bir düşmanlık gösterdiklerine ilişkin gözlemimi İngiltere ya da Avrupa ve yayıldıkları bölgelere göre yapmış olsam da bunda bir gerçeklik payı olduğunu hissediyordum. Küçük adamızda, kendi karmaşık meselelerimizin hayhuyunda yaşarken okulda Shakespeare, Keats ve altın orandan bahseden İngiliz öğretmenlerimizin aslında ifade ettikleri şeyi, yalnızca yerel bir şey olarak gördüğüm bu mevzuların küresel boyutunu anlayamamıştım. İngiliz öğretmenler köleleştirilen dünyanın her yanına yayılmış derslerinde Shakespeare, Keats ve altın oran üzerine konuşurdu ve önemli olan insanların bu kişilerin eserleri hakkında ne düşündüğü değil, onlara bunların anlatılmasıydı. Bu öğretmenlerin hepsi de İngiliz değildi fakat ne söyleyebilirdik ve söylesek ne fark ederdi ki?

Böylece bunu ve emperyalizmi öğrenmiş oldum, bizi aşağıda konumlandırıp Avrupalıları üstün görme eğiliminde olan anlatıların dünyada bilgi diye kabul edilen şeyin ne denli derininde yattığını öğrendim. İlk zamanlar sürekli maruz kaldığım ve katlanmakta zorlandığım bu rahatsızlığın ve

utancın ne anlama geldiğini ucundan bucağından anlayabilmem için bunun ne demek olduğunu öğrenmem gerekiyordu. Hocalarımızdan biri bu mesele hakkında benimle konuşmuştu. Belki de yaşadığım duruma aşina olduğundan ya da yaltaklandığımı gördüğü için bana İngilizler kendilerini mesafeli ve soğuk görmekten hoşlanırlar demişti. Bunun onları aptal durumuna düşmeye karşı sert ve güçlü hissettirdiğini söylemişti. Onlara samimi olduklarını söylersen kendilerini zavallı hissederler, çabucak kandırılabilir enayiler olduklarını düşündüğünü zannederler. Biraz mesafeli ve soğuk dur bak nasıl hemen arkadaş ediniyorsun.

Bu konuları kendi aramızda konuşuyorduk ama birebir yaşarken üstüne konuştuğumuz zamanki gibi hissetmiyorduk tabii. Sanırım konuşurken acının yarattığı karmaşık hissiyat sadeleşiyordu, duygularımızı ya da en azından benim, hor görülüp aşağılandığım için haksızlığa uğramış hissetmemi, bunu neden yaptıklarını anlayamamamın acısını biraz hafifletiyordu konuşmalar. Tahakküm kurmak, zihinlerimize değersiz olduğumuzu işlemek için dünyaya açılan onlarken neden bu kadar öfkeliydiler? Duyduğum şaşkınlık hissi bu konuda kendi savunmalarımızı dile getirdiğimiz, kötüleyici, küçümseyici bir üslup takındığımız konuşmalarımızdan daha gerçekti. Böyle sohbetler esnasında birlikte yaşadığımız bu dar görüşlü insanların kötülüklerini hem kendi yaşadıklarımız hem de başkalarının hikâyeleri bağlamında, konuşma akışının gerektirdiği şekilde allayıp pullayarak, günlük sıkıntılardan ya da global fikirlerden örnekler vererek anlatırdık. Bu çıkışlarımızın çoktan beri alınganlık ve karakter zayıflığı olarak görüldüğünden habersizdik. Beni bu meseleler hakkında konuşmaya yönelten soruları geçiştirmeyi öğrenmiştim çünkü soruyu soran kişi o kuşkucu bakışıyla dinliyordu cevabı, öyle ki daha ağzımı açmadan ya da ufak tefek sıkıntılarımı sıralamadan, gözlerinden ya da başı-

nı yana eğmesinden veya gergin gülümseyişinden ne demek istediğini anlıyordum: Peki, senin için yaptığımız onca şeyden sonra bir de insanların renkleriyle ilgili haksız hükümlere ilişkin sızlanmalarını dinleyelim.

Sundeep etraftaysa İngilizler hakkındaki öfkeli konuşmalarımıza hemen katılıp idareyi eline alırdı. Yaşadığı acı deneyimlerden ötürü gözleri kor gibi parlardı. Aramızda İngiltere'de en çok kalmış, ne yapılacağını az çok bilen ve yabancı öğrencilerden oluşan grubumuzdaki en başıbozuk kişi oydu. Sözleşmeleri, randevuları, telefon görüşmelerini iptal ederdi, biri doğrudan doğruya buna ilişkin bir soru sorduğunda ketum ve gizemli tavrını korur, dudaklarını zarif bir isteksizlikle büzerdi. Konuyla ilgili tartışmalarımızı öyle hakaretamiz bir zalimlikle özetlerdi ki suçluluk duygusuyla titrediğimi hatırlıyorum: "Bakın bunların hepsi pislik. Ben onları sizden daha iyi tanıyorum. Burada okudum ben, biliyorsunuz. Haftada bir kez yıkanırlar ve bütün aile aynı pis suyu kullanır. Kıçlarını tuvalet kâğıdıyla siler. Ellerinizi her sıktıklarında hemen gidip yıkamanız gerekir ve tabii yemeklere de aynı şekilde elinizi yıkamadan dokunmayın. Kadınları fahişedir. Kan, çiğ et ve hayvan postu yerler ve hayvanlarla yatarlar. Sorsan dünyayı onlar icat etmiştir. Şiir, bilim, felsefe hep onlara aittir halbuki bildikleri her şeyi bizden öğrenmişlerdir." Beni ve Adrew'u *biz*in içine katacak kadar, bize doğru bakarak başını sallayacak kadar inceydi. Biz Afrika'nın en kara bölgesinden geliyorduk ve sanırım Sundeep, her ne kadar bizden herhangi bir şey öğrenmediğini düşünse de, dışarıda bırakılmış gibi hissetmemizi istemiyordu. Gerçekten de kimsenin benden bir şey öğrenebileceğini ya da vakti gelince onların da kendiliğinden öğrenemeyecekleri bir şeyi bildiğimi düşünmüyordum ama Sundeep'in kibirli çıkışları hepimizi güldürüyor, kendimizi küçümseyen bakışımızı değiştirmemize yardımcı oluyordu.

Daha sonra yazar oldu Sundeep, Afrikalıların ve Müslümanların hoşgörüsüzlüğünü alaya almasıyla ünlendi ama o sıralar hepimiz İngilizlere ilişkin bu sert tesbitlerini paylaşmaktan mutluluk duyardık.

O zamanlar haftada üç dört mektup yazıyordum. Akşamları bir süre çalıştıktan sonra yorulunca Saad'dan bana kalan Sony marka transistorlu radyodan BBC World Service'ı açar, yaklaşık bir saat mektup yazardım, sonra da gece yarısına kadar okurdum. Yazdığım mektuplar kime yazdığıma göre değişen ruh hallerimi yansıtıyordu; bazen sorumluklarını bilen biri, bazen yalnız, memleket hasreti çeken ya da heyecanlı ve mağrur biri oluyordum. Yazdıklarıma çok dikkat etmiyordum sanırım çünkü saklayacak fazla bir şeyim yoktu. Amin'e haftada bir mutlaka yazardım, geri kalan mektuplar da ailem ve arkadaşlarıma giderdi. Oradaki ilk günlerimde öğrenciler için ayrılmış posta kutusunda her gün bana gelen bir mektup olurdu. Postanın varması yalnızca üç gün sürüyordu böylece benim arzu ettiğim sıklığa pek uymasa da aynı hafta içinde bir mektup yollayıp bir mektup alabiliyordum. Kısa süre içinde yazıştığım insanları, Amin haricinde, bıktırmıştım. Annem gözlerinin ağrıdığını ve vaktinin olmadığını söylemişti mazeret olarak, Amin'in mektupları vasıtasıyla tembihlerini iletiyor, selamlarını gönderiyordu, Amin de bazen mektubun sonuna bunlarla ilgili alaycı bir not düşüyordu. Babam ilk günler haftada bir yazıyordu, içeriği zaman içinde uçup giden, özenle düşünüldüğü belli ciddi, tumturaklı, tavsiyelerde bulunan mektuplar yolluyordu. Uzun olduğunu sanmıyorum mektuplarının, âdetlere uygun bir şekilde yazıldığını hatırlıyorum ama. Babadan oğula yazılmış, otoriter bir dille yüreklendirici mektuplardı bunlar, kendimi yetişkin ve biraz da terk edilmiş hissetmeme yol açmıştı ama niyetinin bu olmadığını biliyordum elbette.

Amin'e özgürce yazabiliyordum, içimi döküyordum ona, şikâyetlerimi sıralıyor, yalnızlığımdan yakınıyor, o kışın tarifsiz soğuğundan, bastıran tipiden, donan göllerden bahsediyordum. O da beni gelişmelerden haberdar ediyor, orada yaşadıklarımla ilgili cesaretlendirici telkinlerde bulunuyordu. *Memleket özlemi duyman çok doğal. Ama orada yeni arkadaşlar edindin* diye yazmıştı. *Bu çok önemli. Yakında başka kişilerle de tanışacaksın, biz aklına bile gelmeyeceğiz. Gerçekten, yalnız hissetme kendini, karamsarlığa kapılma, bu duyguların seni ele geçirmesine izin verme. Tadını çıkar oraların çünkü asıl önemli olan beceri ve yeteneklerini orada geliştirebilecek olman. Bana biraz daha arkadaşlarından bahset, anladığım kadarıyla iyi insanlar. Karı anlat; dokunduğunda nasıl hissediyorsun mesela? Tarif et biraz.* Ben de anlattım, arkadaşlarla yaptığımız tartışma ve sohbetleri, gittiğimiz yerleri yazdım ona. Hatta mektuplarından birinde bana gidip görebileceğim birkaç yer de önermişti. *Dünyanın birçok yerini görme imkânına sahip olduğun için sana özeniyorum. British Museum'u gördün mü? Tiyatroya gidebildin mi? Oradayken bir Shakespeare oyunu izlemelisin mutlaka, Londra'da Shakespeare'i ne kadar güzel sahnelediklerini görmelisin. Bush House'u gördün mü peki?* Bush House'un yanından geçmiştim, burası BBC World'ün yayın yaptığı muazzam binaydı ve bazı kişiler için Londra'nın simgesi olarak Downing Caddesi ya da Trafalgar Meydanı'ndan daha fazla şey ifade ediyordu. Caddenin karşısına geçip bu ihtişamlı yapıya baktım, bir açıdan bakıldığında muharebe gemisi, başka bir açıdan bakıldığında da bir dağ yamacına oyulmuş mağara evleri andırıyordu, döner kapısından insanların içeri girip çıkışlarını izlerken buranın hayal ettiğim gibi olmadığını hissettim bir an. Sanırım ses dalgalarının kıvılcımlar çakarak binanın etrafında döndüğü cızırtılı bir akış görmeyi ummuştum. Mektuplarımda Amin'e gördüğüm yerlerden, derslerimden ve

önemsiz zaferlerimden bahsediyordum. Odamda yalnız geçirdiğim saatlerin karşılığı olarak yazdığım makalelerden aldığım notlarla ve hocaların benim için söyledikleriyle övünüyordum, Amin de bu yazıları merak etmiş, bir kopyasını ona göndermemi istemişti. Bunun yerine ona okuyup bitirdiğim kitaplardan bazılarını yollamıştım.

Hatırladığım kadarıyla ilk yolladığım kitaplar *Mistik Masör*, *Go Tell It on the Mountain* ve *Hindistan'a bir Geçit*'ti. Charing Cross caddesindeki sahafların birinden almıştım bunları. Vitrine konmuş kitaplara bakarak uzunca bir süre oyalandığımı, içeri girmek için cesaretimi bir türlü toplayamadığımı hatırlıyorum. En sonunda satıcı, orta yaşlarda bir Hintliydi, dışarı çıkıp beni içeri çağırmıştı. Ne kadardır Londra'dasın diye sormuştu, hiç gülümsemiyordu, yanaklarında en ufak bir kıpırtı bile yoktu, konuş hadi titrek böcek. Ona karşı kötü bir şey hissetmemiştim. Bu çatık kaşlarının yaşının ona tanıdığı bir ayrıcalık olduğunu düşünmüştüm ama bir tür şefkat, samimi bir temas da görmüştüm bakışlarının ardında, annemi veya babamı da aynı tutum içinde hayal edebiliyordum. Henüz birkaç haftadır Londra'da olduğumu söyledim, o da anlıyorum der gibi başını salladı ama gülümsemesini saklamaya çalıştığını da fark ettim o an. Aradığım belli bir şey olup olmadığını sordu. Abime yollamak için birkaç ilginç kitap baktığımı söylediğimde bu kitapları önerdi. Hikâyesini merak ediyorum şimdi, kitapçılarla dolu o caddede nasıl çalışmaya başlamıştı ve o gülümsemesinde alaycı bir anlam var mıydı? Herhalde, işte bu da ıstıraplı yollardan geçecek bir başka acemi diye düşünmüştür. O kitapları bana tavsiye ettiğinde karanlıkta kalmış yolumu aydınlatmak için bir meşale yaktığını biliyor muydu acaba merak ediyorum.

Yaklaşık bir sene sonra tekrar gittim o dükkâna ama onun yerinde başkası vardı artık. Satıcının içeri girdiğimdeki selamından Alman ya da Hollandalı olduğu sonucunu çıkar-

mıştım. O zamanlar kulağım bu farklılıkları ayırt edecek kadar gelişmemişti, yalnızca sesin hafifçe kalınlaştığını seçebiliyordum. Sanırım tahminimi büyük ölçüde adamın görünüşüne dayandırmıştım. Gülümseyip işine dönmüştü o, ben de birkaç dakika kararsız bir şekilde raflardaki kitapları taradıktan sonra çıkıp gitmiştim.

Bağımsızlık merasiminden önceki gece Amin bana bir mektup yazmıştı. Hâlâ durur; sade bir dille, düşünerek, özenle yazılmış, iyimserliğin muazzam boyutlara vardığı bir dönemde herkes için en iyisini dileyen bir mektuptu. Yıllardır tekrar açıp okumadım, okuyacağımı da sanmıyorum ama usturuplu tonunu, itidalini anımsıyorum. Amin her zaman iyi yazardı, ince bir zekâyla, vakarla ifade ederdi kendini, öyle ki okurken ister istemez gülümserdim, yazdığı gülünç olduğu için değil güzel olduğu için.

Bağımsızlık merasimiyle ilgili bir haber çıkmıştı televizyonda. Televizyona çıkmıştık yani. Görüntüler siyah beyazdı o zamanlar, merasim de gece vakti yapılmıştı, zaten bu tip düzenlemeler hep törene mistik bir sembolizm havası katmak, yönetimin sorumluluğu devrettiğini temsili olarak da gösterip bunu kutsal bir oyuna dönüştürmek için gece yapılırdı. Gösterilen kesit gece, yetersiz bir ışıkta çekilmişti, törenin yapıldığı yeri tanımak, sahil boyunca uzanan sıra sıra casuarina ağaçlarını görmek ya da birkaç metre uzaktaki denizin sesini duymak neredeyse imkânsızdı. Yalnızca bayrağın sancakta aşağı çekilmesi, askerlerin geçişi ve Prens Philip'in esas duruşta bekleyişi görülebiliyordu. Sağında siyah cübbesiyle sultan duruyordu, solunda ise beyaz üniforması ve tüylü şapkasıyla İngiliz Temsilci duruyordu. Muhabirin nezih anlatımı haberlerden alışık olduğumuz İmparatorluk manzarasını gösteriyordu, herkesin rütbesine göre konumlandığı, saygıdeğer bir görüntü çiziyordu. Yalnızca birkaç dakika sürdü bu, sonra diğer haberlere geçilmişti. Tam

bir ay sonra BBC World Service'ın akşam haberlerini dinlerken yeni hükümetin devrildiğini duydum. Haber, amatör bir radyo operatöründen gönderilmişti, orada devir işleri için kalan sömürgeci memurlardan birinin karısıydı konuşan. Ya da belki de amatör bir radyo operatörü değildi bu, kadın, tam da olması gerekenin olduğu bu olayda, bu yaptığını yapması için eğitilmiş ve donatılmıştı. Sesi tedirgindi, yüksek sesle çabuk çabuk konuşuyordu, kulübesindeki yatağın altına saklanmıştı. Orada saklanıyordu çünkü başının üstünde kurşunlar uçuşuyordu. Spiker ismini verince kadının öğretmen okulundaki oyun ve yüzme hocası olduğunu anladım. Okullar arası müsabakalarda ıslık çalan, kazananların biletlerini dağıtan seri, hırslı adımlarla etrafta dolanan atak biriydi. Her neyse yani en son çirkinliğimizi dünyaya o duyurmuştu.

Sonraki günlerde şiddet haberleri arttı. Kitlesel katliam yaşandığına dair yayınlar yapılıyor, uzman yorumcular ve gazeteciler kısa, açıklayıcı analizlerde bulunuyordu, fakat bana tek bir mektup, bir telefon bile gelmemişti ancak haftalar sonra artık yapılan şey tartışmaya yer bırakmayacak şekilde açıklığa kavuşunca güvensizlik, korku ve utancın, ülkemizin üzerine çöken terörün boyutları üzerinde mutabakata varılmıştı. Amin'in mektubunu haftalar sonra alabilmiştim, açıldığı, okunduğu belliydi, kısa ve temkinli yazmıştı. Benden bir mektup aldıklarını ama yolladığımı söylediğim diğer mektupları almadıklarını haber veriyordu. Herkesin iyi olduğunu benim de kendime iyi bakmamı söylemişti. Özgürce yazamadığını benim de aynı şekilde yazmam gerektiğini anlamıştım. Arkadaşlarıma en sonunda onlardan haber aldığımı, korktuğumuz gibi bir durum yaşanmadığını, ailemden kimsenin ölmediğini ya da yaralanmadığını söyledim. İlerleyen dönemde korkumu ve acımı paylaştıkları gibi şimdi de haberi alınca benimle birlikte rahatlamışlardı. Son-

ra da bu konuyu onlara nadiren açtım. Er ya da geç hepimiz uzakta yaşanan trajedilere maruz kalacak ve acımızı kendi başımıza yaşamayı öğrenecektik.

Bir zaman sonra babamdan bir mektup aldım, Mombasa'dan yollanmıştı, zarfı yıpranmış, ezilmişti. O sırada yaşanan korkunç olayları anlatmıştı, tehlikenin sürdüğünü, dönmeyi düşünmememi söylemişti. Ne yazacağımı bilemedim, onlara orada sorun çıkaracak bir şey yazmak istemiyordum, Amin'in mektupları da uzun aralıklarla gelmeye başlamıştı, içerik olarak kısa ve resmîydi; Babam işini kaybetti, başka birçok kişi de öyle. Her şey farklı artık. Annem gözleri için ilaç alamıyor, görüşü günden güne daralıyor. Tahmin edebileceğin gibi bundan yakınıyor. Ama genel olarak iyiler, herkesin selamı var.

İlerleyen aylarda kendimi dışarıda bırakılmış, sürgün edilmiş gibi hissetmeye başlamıştım. Bunu yavaş yavaş gerçekleşmiş gibi anlatıyorum ama gerçekten de içinde bulunduğum durumu tanımlayacak kelimeleri bulmam aylar aldı ama hissiyatı çok daha önce ele geçirmişti benliğimi. Babamın dönmemem gerektiğine ilişkin uyarısı müthiş bir korku uyandırdı bende. Geri dönmeyeceksem nereye gidecektim? Dönmeyi düşünmemelisin derken neyi kastediyordu? Başka nereye gidebilirdim ki? Korkum biraz dinmişti ama günler geçmesine rağmen içimin rahatlamadığını fark etmiştim, yazdığı mektuptaki uyarıyı iptal eden başka bir haber de gelmemişti, işte o zaman olup biteni anlamlandıracak kelimeler aramaya başladım, kendimle alay ederek ve utançla fısıldadığım kelimelerdi bunlar. İngiltere'ye vardığımdan beri ilk kez bir yabancı gibi hissediyordum. O ana kadar kendimi bir yolculuğun ortasındaki biri gibi düşündüğümü fark ettim. Buraya gelmiştim ve üstlendiğim sorumluluğu tamamladıktan sonra ülkeme geri dönecektim ama artık bu yolculuğun bitmiş olmasından, hayatımın geri kalanını İngiltere'de, hiç-

liğin ortasında bir yabancı gibi yaşayarak geçirecek olmaktan korkmaya başladım.

Zamanla daha tahammül edilebilir bir yabancılığa alıştım. Yarını düşünmeden yaşadığım bu yabancılık, kaynağı belirsiz bir tür simgeye dönüştü. Çok geçmeden herkes gibi ben de siyahlar ve beyazlar demeye başladım, bu yalanı artık daha bir rahatlıkla, farklılığımızın aynılığını kabul ederek, sağırlaşan ırkçı bir dünya görüşüne riayet ederek söylüyordum. Çünkü insanları siyah ve beyaz olarak ayırmayı kabul ederek olanaklılığın karmaşıklığını da sınırlıyorduk, yüzyıllardır güce duyulan ilkel açlığa ve kerameti kendinden menkul marazi olumlamalara hizmet eden ve daha uzun süreler de bunu perçinleyecek olan yalancılığı kabul ediyorduk. Fakat bunlara rağmen bu yalanları söyledim ve bunların daha yüce gerçekler olduğunu düşündüm ve yüksek sesle bağıran kederli ve isyankâr şarkılarda (söylemesem bile ruhsal anlamda) kendimi onaylayan bir karşılık buldum. Zaman içinde hepimizi kuşatan ve bağlayarak azap veren daha büyük yalanlara da teslim oldum. Bu arada, savaş kıyametinin, insan haklarının ve ırk ayrımcılığının, dünyamıza ilişkin çözülmesi gereken sorunların üzerine tartışılır ve konuşulurken varlık gösterdiğimi hissediyordum ama memleketimde yaşanan bu anlaşılması güç zalimliklerin uzağında kalmıştım. Bu zalimlikler, kutuplulukları kısılmış, karmaşıklığından arındırılarak net kesinliklere çekilmiş bu tartışmalara dahil edilemezdi, bu yüzden yalnızca kendi başımayken sessizce ve suçluluk duygusu içinde bu acıları düşünebiliyordum.

Çalışıyordum, zaman içinde benim gibi yabancı diğer arkadaşlarla bağlantım kopmaya başlamıştı, herkes kendi yoluna sürükleniyordu. Yalnızca Andrew ile nispeten uzun sürdü arkadaşlığımız. Gana'ya dönmeden önce son tatilinde Lake District'te çok eğlenceli bir tatil yaptık. O zamanlar ha-

len kara tenli bir insanla bir şehrin köşe başında ya da kırsaldaki bir dönemeçte yüz yüze geldiğinde afallayan, hayret eden, donakalan insanlar vardı. Lake District'te bunlardan epeyce gördük mesela, bu karşılaşmaların hepsi de komik değildi aslında ama biz kendimiz dışında herkes gibi davranarak bunu eğlenceli hale getirmiştik. Brezilyalıydık mesela, Madagaskar'dan gelen iki prenstik, Panamalı toy keşişlerdik, Adrew'a çocukluğumun İtalyan döneminden bahsettiğimde, bir süreliğine İtalyan gibi davranmayı bile denedik. İnsanlar girdiğimiz her kılığa inanmaya hazır gibiydi, gerçi biraz dengesiz ve çocuksu göründüğümüzü düşündükleri için de ses etmiyor olabilirlerdi. Biz yine de bunun eğlenceli olduğunu düşünüyorduk, belki de şakalarının diğer herkesinkinden daha komik olduğunu düşünen ve her şeyi saçma bulan gençlerdik sadece.

Andrew şimdi Amerika'da, Montana'da bir üniversitede sosyoloji dersleri veriyor. Gana'da işler beklediği gibi gitmedi, orası da diğer yerler gibi foseptik çukuruna döndü. Yılda bir iki kez arar beni, belki daha az ama bir şekilde, Londra'ya geldiği zaman bile, bir daha görüşme fırsatımız olmadı. Bundan sonrasında da görüşeceğimizi zannetmiyorum. Montana'ya yolum düşse bile buluşmamızın ne anlamı olacak ki? Her telefon konuşmamız daha resmî, daha zoraki olmaya başladı. Telefonda birbirimize sorduğumuz sorular artık ikimizin de içini dolduramadığı bir arkadaşlığı yaşatmaya çalışır gibi. Bazen beni neden hâlâ aradığını, benim için günün oldukça tuhaf saatlerine denk gelen bu telefon görüşmelerinden neden vazgeçmediğini anlayamıyorum. Onu aramam gerektiğini hissetsem de hiç aramıyorum. Ne diyeceğimi, anlatmaya nereden başlayacağımı bilmiyorum. Anılar aklına gelip üzüldüğü için mi arıyor beni, yoksa yalnız hissettiğinden mi ya da mutlu, neşeli bir ruh hali içerisindeyken mi aklına geliyorum veya birlikte yaptığımız, onu

gülümseten bir şey mi aklına geliyor da arıyor merak ediyorum. Şimdi bunu düşünürken duygularımızın ve dostluklarımızın zaman içinde bencil bir kayıtsızlıkla tükendiğini görmek üzüntü veriyor.

Konusu gelmişken İngiltere'ye ilk geldiğimde edindiğim diğer arkadaşlarımın hikâyelerini anlatmaya devam edeyim. Amur geçici bir süre için BBC World Service'ın Arapça yayın yapan bölümünde çalıştı. Sudan'a döndüğünde bir radyoda iş bulmuştu, buradaki geçici pozisyonu da onun için staj yerine geçmişti. Böylece ben de en sonunda Bush House'a gitmiş oldum, o devasa kapılardan geçerek, geniş merdivenlerden kasıla kasıla çıkıp kalabalık stüdyolarını gördüm. Amur benimle röportaj yapacağını söyleyerek içeri almıştı beni. Belki o zamanlar güvenlik bu kadar sıkı değildi çünkü binaya girerken kimse bir şey sormamıştı. Bush House'u yıllarca tarafsız bir ciddiyetle binlerce kilometre öteye dünyadan haberler veren cızırtılı bir ses olarak düşündüğüm için içeri girince doğal olarak hayal kırıklığı yaşamıştım. Giriş ve merdivenler tahmin ettiğim gibiydi ama stüdyo ve ofisler basık, dar, boğucu ve kalabalıktı. Faal bir çalışma ortamı vardı ve itiraf etmeliyim ki Amur'a imrenmiştim burada çalıştığı için. Orada birkaç ay çalıştıktan sonra Sudan'a döndü, sonra izini tamamen kaybettim. Bazen ne zamandır haber almadığımız eski arkadaşlara tekrar ulaşmak isteğine kapıldığımız ancak bu hevesin yalnızca gün aydınlanana kadar sürdüğü zamanlardaki kof nostaljik hisle, Sudan Radyosu'nun frekansını bulurum da Amur'u Nil'in sularından ya da Dofar'ın kuru ovalarından bahsederken yakalarım belki ve en azından sesinin iyi geldiğini kendimce tasdik etmiş olurum diye düşündüm. Fakat daha sabah olmadan radyodaki konuşmasının bana hiçbir şey ifade etmeyeceğini hem zaten konuşanın o olup olmadığından bile emin olamayacağımı, onun şimdi muhtemelen, radyo-

da hararetle bir şeyler anlatmak yerine Dubai'de ya da Sharjah'da bir okulda çalıştığını düşündüm.

Sundeep bahsettiğim gibi ünlü bir yazar oldu. Bir yıl Malavi'de kaldı, bu ülke hakkında gösterişli, satirik bir roman yazdı. Romanı sömürge dönemi sonrası absürtlükler hakkındaydı, sömürgeci *bwana*ların[1] devletin onlar için orada tahsis ettiği özenle bakılmış kulübelerinden ayrılmadan, zahmetsizce göçmenlere (*expat*) dönüşmesiyle alay eden anlamsız bir komedi içeriyordu. Bwanaların romanı okuduğunu ya da umursadığını sanmıyorum. Daha birçok şeyle birlikte o evleri kimin yaptırdığını, oturma ve özenle ekilmiş bahçelerinde dolaşma hakkının kimde olduğunu biliyorlardı. Fakat Cumhurbaşkanı Banda'nın hoşuna gitmedi bu ve kitap Malavi'de yasaklandı. Bu süreçte Sundeep'in başına bir şey gelmedi, otoriter kariyerinin tepe noktasına ulaşmaya başlayan, ömür boyu devlet başkanı unvanına sahip Banda'nın kitabı yasaklaması itibarına gölge düşürmemişti. Sundeep daha sonra kendine özgü üslubuyla başka provakatif kitaplar da yazdı, zamanla bir hayran kitlesi oluştu etrafında. Kitaplarının çoğunu okudum ama yeni kitaplarını hevesle beklediğimi söyleyemem. Romanları canlı ve akıcı olmalarına rağmen bir yazar olarak vardığı yargılardan giderek daha emin olmaya başladığını fark ettim ve böyle bir kesinliğin bağnazlığa giden yolu açtığını düşünüyorum. Liberal bir dogmadır bu, kendi içinde bir paradokstur, eğer çok ileri götürülürse ciddiyetten yoksunluğun, havailiğin tek hakiki ciddiyet olduğuna kadar vardırır bizi. Bu kadar ileri gittiğini söylemiyorum; Sundeep Afrika'da kendine bir konu bulmuştu ve kitaplarında tekrar tekrar ona dönmüştü fakat oradaki insanlar hakkında yazdıkları hoşgörüsüz, anlamsız bir küçümseme içeriyordu, bir gösteri gibi, gençlik halinden bir şeyler taşır gibiydi. Onu da seneler-

1 (Svahili) Efendi.

dir görmedim ama ilk romanı yayımlandığında bir tebrik mektubu yollamıştım.

Ramesh şimdi uluslararası üne sahip, iktisadi gelişmenin ahlâkî sınırlarını savunan bir ekonomist oldu. Ciddi makalelerde yazdıklarından alıntılar yapılan, devletlerin ve Birleşmiş Milletler temsilcilerinin kendisinden danışmanlık aldığı biri. Amerika'daki büyük üniversitelerden birinin (şimdi hangisi olduğunu anımsayamıyorum) ekonomi bölümüne başkanlık ediyor. LSE'ye geldiğinde birkaç konferansını dinlemiştim, her zamanki gibi ihtiyatlı ve kendinden emindi, şaşmaz bir itidal ve inançla konuşuyordu. Ona selam vermek için yaklaştığımda bana, gözlerine ulaşmayan ölçülü bir gülümsemeyle karşılık verdi, bakışlarından anladığım kadarıyla beni tanımadı ilk başta. Sonra kim olduğumu fark ettiğinde resmî bir tavırla başını salladı, bense daha dostane bir yaklaşım bekler gibi gülümsüyordum o sırada, sonra her şey yolunda mı diye sordu. Ben de fena değil, umarım senin için her şey yolundadır dedim. Bir an duraksadı sonra başka yöne baktı. Yanına gidip konuşmasaydım kötü hissedecektim kendimi. Hatta o anda Saad'ı hatırladım, Ramesh'e nasıl sataştığı aklıma geldi, gülümsedim kendi kendime. Buradan gittikten sonra Saad'dan hiç haber almadım, ne yaptı bilmiyorum.

Her neyse, bunlar daha sonra oldu. O sıralar, arkadaşlarımın her biri bir yere gittikten sonra, içinde bulunduğum koşulların gerektirdiği şekilde yarını düşünmeden çalışarak, içimde bir yerlerde bekleyen, varlığından habersiz olduğum hırsımın teşvikiyle ilerliyordum. Bu hırs beni onların kendileri için koydukları standartları, her ne kadar nefret uyandırıcı bulsam da, aşmaya itiyordu. Dolayısıyla hem yapmam gereken şeyden hem de bunu yapmak zorunda olmamdan nefret ediyordum, sonunda başarılı olduğumda da bir tür zafer kazanmış gibi hissediyordum. Beni tanıyanlar muhte-

melen tezimdeki argümanları desteklemek için kullandığım usturuplu eleştirel dilin beni seneler önce ayrıldığım memleketimdeki olaylardan daha fazla endişelendirdiğini düşünmüştür, halbuki sefil odamda yalnızken kaybettiğim insanlar için kederle ve suçluluk duygusuyla ağlıyordum. Amin'in suskun mektuplarından bana yönelik bir suçlama içeriyormuş gibi korkuyordum, oysa oldukça zarif bir dille yazıyordu, hatta olaylar yatışıp oradaki yaşamlarının ürkütücülüğü biraz hafiflediğinde bir nebze daha rahatlamıştı sesi. Ben de sık sık olmasa bile belli aralıklarla, sözlerime dikkat ederek yazıyordum onlara. Yazdıklarım gözüme yavan ve hatta sahte görünmeye başlamıştı, kendimden haber veren, bir konuya değinen biraz daha ayrıntılı bir şeyler yazmaya gayret ettim, burada gittiğim yerlerden, yaptıklarımdan, tren kazasından, hava durumundan bahsettim: Çuha çiçekleri açıyor yavaş yavaş, büründükleri bejin zarafetini keşke tarif edebilsem size, serin bir gecede yasemini çağrıştıran kendine özgü hafif bir kokusu var. Güneşli ve güzel buraları, manzara sanki bir anda dönüşmüş gibi. Bahçeler çiçeklerle dolu, parklarda kocaman yapraklı devasa ağaçlar uzanıyor göğe. İngiltere'nin bu yeşil halini görseniz güzelliğinden gözleriniz kamaşır. Sonbaharın sonlarına doğru karda kadife çiçeklerinin bir gece aniden döküldüğünü gördüm bir keresinde.

Amin'in bu satırları anneme ve Farida'ya okuduğunu canlandırdım gözümde ve hayal kırıklığıyla, şaşkınlıkla bakan gözlerini gördüm. Bunları neden bize anlatıyor? Burada korku ve karmaşa içinde, birçok şeyden yoksun yaşadığımızı anlamıyor mu? Neden bize bu zırvalar yerine *bir şey* göndermiyor? Bir keresinde onlara kır manzaralı bir takvim gönderdim. Buradaki çabalarımı ve endişelerimi onlara anlatacak kadar kaydadeğer görmedim. Zaten ben de önemli bulmuyordum bunları, en azından kelimelere dökecek kadar önemli değillerdi gözümde.

Sonra bir gün onlara, çalışmalarımın nihayet bittiğini, şimdi dönüp bakınca son derece meşakkatli bir süreç olduğunu gördüğüm doktoramı başarıyla tamamladığımı ve inanılmaz ama bir üniversitede iş bulduğumu söyledim. Üniversitenin Londra'nın dışında, güneyde olması mutlu etmişti beni. Bu yaşlı ve büyük şehri kalabalığı ve kiriyle geride bırakıp daha küçük bir şehirde yaşayacaktım. Bu çok hoşuma gitmişti. Şehrin kıyısında sessiz bir caddede yaşayıp, küçük bahçemle ilgilenip işimi yapacaktım. Dinlenmek için de akşam karanlığında kısa yürüyüşlere çıkar ya da sinemaya giderim diye düşünüyordum. Eski günlerdeki gibi bir hafta içinde cevap aldım mektubuma.

Sevgili kardeşim, bizi çok gururlandırdın. Çok çok tebrik ediyoruz seni. Bu öğlen mektubunu annemle babama okuduğumda ikisi de ağlamaya başladı. İlk başta babamın gözleri yaşardı, burnunu çekerek tutmaya çalıştı gözyaşlarını, sonra annem de ona katıldı, hıçkırıklara boğuldu, sonra hep birlikte sanki duyularımız zembereğinden boşanmış gibi ağladık. Sanırım seninle gurur duyduğumuz için ağlıyorduk. Bu kadar uzakta her gün karşılaştığın sıkıntılarla tek başına mücadele etmene rağmen başarmak için bunca çaba harcadığın şeyi elde edene kadar cesaretini ve azmini sürdürdün. Sanırım hayat seni bizden çaldığı için de ağlıyorduk biraz, buraya dönüşünü kutlayacağımızı düşünüyorduk. Aferin sana benim küçük İtalyanım. Okumayı bitirdiğimde babam mektubu elimden aldı, kendi başına bir kez daha okudu. Sağlığı eskisi gibi değil, pek dışarı çıkmıyor artık, Allah onu bize bağışlasın. Zor günler yaşadık, herkes için zordu ama bazıları için daha zor. Mektubunu okuduktan sonra gömleğinin cebine koyup yürüyüşe çıktı ve uğradığı her yerde –arkasından ben de çıkınca fark ettim– herkese senden bahsetmiş. Bıraksak haberi akşam radyoda yayınlatırdı. Sanırım kendini fazla yordu, şimdi koltukta derin

derin uyuyor. Farida hâlâ yanımızda, o da tebrik ediyor seni. Abbas'la evlendi en sonunda. Belgelerin gelmesini bekliyorlardı. Düğünü birkaç hafta önce yaptık, birkaç güne kadar onunla birlikte Mombasa'ya gidecek. Şimdi benden, sana oradan yazacağını söylememi istiyor. Arayı çok açma. Taşındığında, bahsettiğin küçük evini anlat bize, şimdilik annemle babam sana dualarını gönderiyorlar, hepimiz sevgilerimizi yolluyoruz. Amin.

Tahmin edilebileceği gibi mektubu okurken ben de ağladım, özellikle de hepsinin hep birlikte delirmiş gibi ağladığını öğrendiğim bölümde. Azimle sonuna kadar direnmenin ne kadar cesur bir davranış olduğunu düşündükleri kısımda da ağladım. Onların içinde yaşadığı koşullara bakınca burayla ilgili şikâyetlerimin şımarıkça olduğunu, aslında burada rahat olduğumu düşündüm, onlar da böyle düşünüyordu herhalde. Azimle devam ettiğim için beni cesur bulmalarını da düşündüm, aslında bundan başka seçeneğim yoktu ama benim için bunu düşünmeleri ne güzeldi. Grace işten eve döndüğünde mektubu ona da verdim, okurken onun da ağlayacağını biliyordum, tahmin ettiğim gibi birlikte ağladıkları kısma geldiğinde o da gözyaşlarını tutamadı, ben de onunla birlikte bir kez daha ağladım tabii ki. Tanrım, ne güzel bir mektuptu!

Grace'e herkesi anlatmış olmama rağmen Amin'e ondan bahsetmemiştim henüz.

Grace'e gelmem düşündüğümden fazla sürdü. Başlarken İngiltere'deki ilk günlerimi böyle uzun uzun yazmak yoktu akımda, nihayetinde benden önce buraya gelmiş birçok kişinin de yaşadığı ama anlatmadığı şeyleri yazmış oldum. Aslında Amin ve Cemile'nin hikâyesini nasıl yazmaya başladığımı anlatacaktım. Bu hikâye üzerine düşünmeye başladığımda kendimi Cemile'nin anneannesi Rehana'nın İngiliz Pearce ile nasıl tanıştığını, dünyalarının bu kadar fark-

lı, bu kadar birbirine uzak olduğu bir çağda nasıl karşılaştıklarını, birlikte olduklarını kurmaya çalışırken buldum kendimi. Ama buraya gelişimi yazmaya başladığımda başka birçok şey daha kâğıda döküldü. O yılları üstünden bunca zaman geçmesine rağmen acısı ve hayal kırıklığıyla tekrar yaşadım. Bencilliğim işte, bir kez kendimden konuşmaya başladığımda sonu gelmiyor, herkesi susturup bütün dikkatin üstümde yoğunlaşmasını istiyorum. Grace fark etmişti bunu, onu benden uzaklaştıran şeylerden birinin de bu olduğunu söylemişti. Başka şeyler de vardı ama bu şu an hiç kurcalamak istemediğim başka bir hikâye.

Grace'in benden ayrılması yıllar aldı, bu sürenin büyük kısmında paylaştığımız hayatın pek tahammül edilebilir yanı kalmamıştı. Birlikte mutlu mesut yaşadığımız zamanlar da olmuştu, birbirimizin olgunlaşmasına yardım ettik, acı hatıralarımızın ve yetersizliklerimizin yaralarını sardık. Fakat en sonunda uzlaşmazlıklarımız saçma ve zehirli bir noktaya ulaştı. Grace, hâlâ yaşama arzusu ve yeniden aşkı bulma ihtimali varken ayrılmak istediğini söyledi. Onu vazgeçirmeye çalıştım tabii ki ama bir kez böyle konuşmaya başladıktan sonra durmadı, konuştukça daha fazlasını söylemek daha kolay oldu. Bir gün toplandı, eşyalarını arabaya yükledi ve yeni hayatına doğru yola çıktı (sonra tekrar gelip kalan eşyalarını aldı). Ben de şehrin kıyısında üniversiteye yürüme mesafesindeki sessiz caddede yaşamaya devam ettim, arabaya ihtiyacım yoktu.

Grace evden ayrıldığında çoktan tükenmiştim, nihayet gittiği için en sonunda rahatlayacağımı düşünüyordum. Fakat öyle olmadı, hayatımda hiç olmadığım kadar yalnız ve üzgün hissediyordum. O gittikten sonra her şeyi onun gibi düşünmeye, onun gibi yapmaya başladığımı, içsel yaşamımda her şeyi ona uydurduğumu fark ettim. Onun yokluğunda birden hayatımın aksamaya başladığını, dengesini yitirdi-

ğini gördüm. Bu çaresizlikle Amin'e yazdım. Şimdi artık eskisi gibi sık olmasa da hâlâ birbirimize yazıyorduk. Genelde yazacak matah bir şeyim olmuyordu, hayatımın ayrıntıları, bu hayatı benimle paylaşmayan birine yazmak için nereden başlayacağımı kestiremediğim kadar yavan ve karmaşıktı. Amin yeni bir durum olduğunda yazıyordu bana ama genellikle havadisleri üzücü oluyordu ve sanırım yazmak onu daha da üzüyordu. Ona Grace'ten bahsettiğimde hemen cevap yazdı bana, acımı paylaştığını belirten mektubunda yirmi sene önce Cemile'den ayrıldığı zamanki acısından bahsetmişti. İşte ilk o zaman Amin ve Cemile'nin hikâyesini yazmayı düşünmeye başladım. Geçen yıllar içinde Amin ve Cemile'nin ilişkisinin ilk duyduğum zamanki gibi olamayacağını anlamaya başlamıştım. O zamanlar Amin'in cesaret isteyen bir baştan çıkarma oyununa girmiş gözü pek bir genç adam olduğunu düşünmüştüm ama bunun sebebi aşkı yalnızca klişelerle düşünebilmemdi. Grace ile geçen yıllardan sonra artık daha fazlasını anlayabildiğimde, Amin'in ve hakkında çok az şey bilmeme rağmen belki Cemile'nin de, yaşamındaki trajik dokuyu görmeye başlamıştım. Fakat Amin'i biliyordum, yakalandığı o akşamı ve oradan ayrılmamdan önceki suskunluğunu hatırlıyordum, o zamandan beri bu konu hakkında tek kelime etmemişti. Aradan geçen senelerde Cemile'nin adını hiç anmaması, ayrılmalarından sonra yaşadığı üzüntüden hiç bahsetmemesi tekinsiz gelmeye başlamıştı, anlatmadığı için sanki daha belirgin, daha yoğun bir biçimde var oluyordu bu acı. Yazışmalarımızda evlenmesi konusunda ona sataşmıştım biraz, o da bekârlığın sunduğu imkânlarla ilgili şakalar yapmıştı. Grace'in gidişinden sonra Cemile'den bahsettiğinde, evden ayrıldığım bunca yıldan sonra ilk kez adını anması, çaresizliğimi kendisininkine benzetmesi nelerden vazgeçtiğine ilişkin bir şeyler anlamamı sağladı. O zaman, ihmal ettiğim birçok şey hakkında

düşünecek bolca vaktim vardı, böylece aralarında geçenlere ilişkin bir hikâye yazma fikri oluştu zihnimde.

Bir gün onlarla ilgili yazdığım sırada Amin'den bir telgraf geldi, annemizin öldüğünü söylüyordu. Evde telefon yoktu ama bölgedeki parti ofisini arayıp mesaj bıraktım, acil bir durum olduğunda böyle haberleşiyorduk. Sonra tekrar aradığımda mesajımı Amin'e ulaştırdıklarını, onun da haberi aldığımı söyledikleri için minnettar olduğunu ilettiler. Şehrin kıyısında, o sessiz caddedeki evimde yalnız başıma sessizce oturdum ve yirmi iki yıldır görmediğim annem için yas tuttum. Kendimi, nereye vardığımı düşündüm. Annem ve babamın diledikleri gibi yaşayıp sevmek için giriştikleri mücadeleleri, planlarını, bizim geleceğimize ilişkin kaygılarını, aslında hemen hiç gayret göstermeden de ulaşabileceğim bu cansız hayatı kurmak için harcadığım samimiyetsiz çabayı, planlarımı ve uğruna uğraşıp didindiğim şeyleri düşündüm. İroni, her şeyi bize iade eden ve asla affetmeyen belleğimizdir.

Telgrafı aldıktan birkaç hafta sonra Amin'den bir mektup daha aldım (ondan mektup almaktan korkuyordum artık), ilk kez bana körlüğünden bahsediyordu. Bir gözü tamamen kör olmuştu, diğerinde de görme kaybı başlamıştı. Annemi kör eden hastalık onda da baş göstermişti ama orada tedavi olabileceği bir hastane ya da bu hastalığı iyileştirecek bir ilaç yoktu, annem de zaten bu sebeple tedavi olamamıştı. Buraya gelmesini söyledim ona. Evin üzerinden kredi alırım burada özel hastaneye götürürüz seni dedim. Aklına gelen her şeyi yapabiliyor buradakiler. Neden daha önce söylemedin? Atla gel, aptallık etme. Hayatının geri kalanını harcama. Ama artık çok geç olduğunu, hastalığın ilerlemesinin durdurulamadığı bir noktaya vardığını yazdı. Dar es Salaam'da gittiği doktorun görüşü buymuş, ayrıca babamı yalnız bırakamayacağını söyledi. *Aslına bakarsan,* dedi, *artık görebilmeyi*

pek umursamıyorum. Şu son birkaç senede körlerin ülkesinde tek gözle görmek bile yeterince ıstırap veriyor. Bu takatten düşen yaşlı adam sızlanmalarını bir yana bırakalım şimdi, Farida'yla ilgili daha önemli haberlerim var sana. Geçen sene şiirlerinden oluşturduğu bir seçki Mombasa'da yayımlandı. Annemin cenazesi için geldiğinde bir kopya getirdi bana. Kim derdi ki Farida bir gün şair olacak? Yıllardır yazıyordu biliyorsun ama hep güldüğü, şakalar yaptığı için insanlar onu budala zannediyordu. Ama değil, bunu uzun süre önce fark ettim. Neyse, kitap birçok övgü aldı, hatta birkaç şiirini radyoda okudu. Roma'da bir kültür etkinliğine davet edildi şimdi, oradan sana da bir kopya gönderecek. Kitabını neden Mombasa'dan değil de özellikle oradan sana yollamak istediğini bilmiyorum ama öyle yapacağını söyledi. İlk kez Avrupa'ya gidiyor bu yüzden belki oradan yolladığında sana daha yakın hissedecek kendini. Ben de sana küçük bir şey yollamak istiyorum, Farida'ya vereceğim kitapla birlikte gönderecek sana. Şimdilik sevgilerimi, iyi dileklerimi gönderiyorum.

Birkaç hafta sonra Roma'dan Farida'nın *kijulikano*; O Malum Şey başlıklı şiir kitabı ile birlikte bir koli geldi. Kolinin içinde kalın kahverengi bir kâğıtla sarılıp iple bağlanmış bir paket vardı. Amin'in el yazısıyla ismim yazılmıştı üstüne. Farida'nın yolladığı pakete herhangi bir not iliştirilmemişti, üstüne yazılmış bir şey de yoktu yalnızca kitap çıkmıştı paketten. Farida mektup yazmayı pek sevmezdi, Amin'in mektupları vasıtasıyla şu işi halledeyim, bunu da bitireyim diyerek bana yazacağına defalarca söz vermesine rağmen yıllardır tek bir mektubumu bile cevaplamamıştı. Kitabın arka kapağında fotoğrafı vardı. Pasaport için çektirilen fotoğraflara benziyordu, sokaktan geçerken fotoğrafçıya girip, fotoğrafı çeken kişiden gereksiz bir özen gösterme telaşına düşmeden fotoğrafını çekmesini istemiş gibiydi. Belki hasta bir teyzeyi ziyarete gidiyordu o sırada ve vakit kaybetmek iste-

miyordu. Çarşafı hâlâ üzerindeydi, peçe fotoğraf için yüzünün biraz gerisine itilmişti fakat tekrar sokağa çıktığında yine aynı şekilde örtecekti. Gözlük takmaya başlamıştı, üst kısmı koyu renk plastik alt kısmı metal çerçeveli, sanki fotoğrafçının söylediği bir şeye hazırlıksız yakalanmış gibi yüzünde kocaman bir gülümseme vardı ya da belki ona eşlik eden, orada kadrajın hemen dışında duran kocası Abbas'a gülümsemişti. Orta yaşlı, gülümseyen bu kadının fotoğrafına bakarken bunun artık çok az tanıdığım birinin görüntüsü olduğunu fark ettim.

Kitabında şöyle bir ithaf yer alıyordu:

> Bana sevmeyi öğreten anneme ve babama. İyi kalpli Amin'e ve hiçbir zaman bizi terk etmemiş olan Raşit'e. Abbas'a, bütün kalbimle.

Hiç terk etmemiş olan. Şairler duygusal yalanlar uydurma konusunda hep maharetlidir. Bizi terk etti, peki, fakat kelimelerin ardındaki nezaketi takdir ettim. Şiirlerini okuduğumda elbette şaşırdım. Olağanüstü duygu yüklü ve ummadığım şekilde derinlikli ve samimi yazılmışlardı, zekâ dolu, keskin gözlemler hemen fark ediliyordu. Çoğu benim de yakından bildiğim küçük yaşamlarla ilgiliydi. Kadınların yaşamlarını nüktedan ve ironik bir yaklaşımla anlatmıştı, sanırım kitabın başlığında da Shaaban Roberts'ın seçkilerine metinlerarası bir gönderme yapmıştı. Şiirlerden biri, isim vermemiş olsa da, Cemile ve Amin hakkındaydı, okurken gözlerim doldu. Evet, şaşırmıştım. Sanırım kardeşlerin, yani çocukluktan beri tanıdığımız kişilerin yazdıkları bir şeyi okumak her zaman için şaşırtıcı oluyor. Fakat Amin'e hak verdim, Farida'nın hep biraz aptal olduğunu düşünürdüm –sınavlarda hep başarısız olduğu için ve sürekli gülümsediği için sanırım– yani akılsız olduğunu düşünmesem de en azından iyi niyeti yüzünden budala durumuna düşürülmeye

müsait biri gibi görürdüm onu. Bunca yıldır ona ilişkin düşüncelerimi hiç gözden geçirmemiştim, bu şiirler onun hakkında ne kadar yanıldığımı gösterdi bana. Hemen en içten tebriklerimi ilettiğim bir mektup yazdım, sürprizimden hiç bahsetmedim.

Şiirlerini defalarca okudum, en çok da Amin ve Cemile hakkındakini. Hem bu kadar gerçek hem de bu kadar tevazuuyla yazabilecek cesaretim ve yeteneğim olmasını diledim okurken. Biraz da Amin'in paketini açmayı geciktirmek için şiirleri tekrar tekrar okuyordum. Pakete dokunduğumda içinde bir kitap olduğunu anladım ve onun yazmış olabileceği bir kitap olduğunu düşününce de biraz korktum. Amin'in kendi açısından yazmış olabileceklerini düşünmek beni huzursuz etti.

VIII

Amin

Ben tek miyim? Onun bana karıştığı, benimle bir olduğu bir havuzum ben. Hiçbir vakit böylesi bir eksiklik, böylesi bir hasret duymamıştım, hasretimden, ona susamışlığımdan deli olacak hale geldim, ona sarılmasam, onunla sevişmesem ölecek gibiyim. Fakat ölmüyorum ve ona sarılamıyorum. Bu konulardan fazla anlamıyorum ama belki de bütün aşklar en sonunda böyle oluyordur. Yerinden hareket ettiremediğim kör bir şey var içimde, dişlerini neresi olduğunu bilemediğim ve ulaşamadığım son derece hassas bir yere sapladı. Zehrini hissedebiliyorum. Bu korkunç ıstırap geçecek, geçiyor, ilk başlarda sesimi yükseltecek gücüm bile yoktu, bunu kendime kelimelerle açıklayamıyordum. Akılsızca sevdim ben ama bu üzmüyor beni. Ahmaklığım mutluluk getirdi bana. Ondan asla ayrılmayacağım. Onu son nefesime kadar görmeye devam edeceğim, ömrüm yettiğince. Günün güzelliğine ardından gelen gecede şükret, benim gecem uzun sürecek, onun güzelliği sonsuz olacak.

Ondan korkuyorlar. Onun beni gülünç duruma düşüreceğini, herkesin bize güleceğini düşünüyorlar. İnsanlar her şe-

ye gülüyor, dedim onlara. Adı kötüye çıkmış biri o, dedi annem. Kendi ismine leke sürdürme, dedi babam. İsmin olmadan hiçbir şeysin.

Eskiden kendi davaları için mücadele verirken böyle düşünmemişlerdi. Şimdi toplulukları içinde itibarlı bir yer edindiler ve benim de düşüncesizce onları ve kendimi gülünç duruma düşürdüğümü söylüyorlar. İnsanlar bize gülecek. En çok da ona gülecekler, dedim.

Bu tür insanlar gülünç duruma düşmeyi umursamazlar dedi annem. Buna alışkındırlar. Anneannesi bir İngiliz'le günah dolu bir hayat yaşamış kötü bir kadındı, annesi ve o büyük evde beraber yaşadığı ailesi servetlerinden dolayı böyle güçlü ve mağrur. Biz Biruni'nin dediği gibi herkesi dindarlıkları içinde eşit görüyoruz. Bunu babam söylemişti. Gerektiğinde, yüzyıllar öncesinden böyle tumturaklı alıntılarla konuşmasını desteklerdi. Sonra da bu marazi lafların ona verdiği güvenle titrerdi. Müstakil bir girişi olan bir dairede yalnız yaşıyor bu kadın. Siyasetçilerden birinin arabasında görülmüş. Utanma nedir bilmiyor. Düşünüyorum da belki de beni evine alması hayatı boyunca yaptığı en utanç verici şeydi.

Aradan haftalar geçti. Her gün eve geldiğimde annem, onunla görüştüm mü, onunla görüşmemek beni üzüyor mu diye yüzüme dikkatle bakıyor. İkisi de onun hakkında tek kelime etmiyor, belki utandıkları için. O geceki gibi bir yüzleşme yaşanmasından korktukları için. Tehditler, zorbalık ve gözyaşı. Yalnızca gözyaşı kısmı bana aitti, ağladığımı gördüklerinde kazandıklarını anlamışlardır herhalde. Babam, yüce merhametini göstermesinin vakti geldiğini sezdiğinde hep yaptığı gibi, bu konu bir daha açılmasın dedi. Nasıl öğrendiklerini biliyorum. Ali Amca kulağına gelen bir dedikodudan bahsetmiş evde. Dedikodu eksik olmaz zaten yaşamlarında, muhtemelen o da bunu beraber gülsünler diye eve

taşımıştı. O it var ya, ne diyorlar onun için biliyor musun? Halime Teyze kaşlarını çatmıştır herhalde, sonra da Farida'ya haber yollayıp bir uğramasını istemiş. Bana Farida söyledi. Halime Teyze bütün sövgü dağarcığını kullanarak üstüne gitmiş ve duyduklarını anneme söylemekle tehdit etmiş. Farida da bunun üzerine böyle bir şeyi söylemenin beni öldürmeye denk olduğunu çünkü annemin babama yetiştireceğini, beni bu ilişkiyi sonlandırmaya zorlayacaklarını ya da onlara karşı gelmek durumunda kalacağımı söylemiş. Farida, Halime Teyze'nin Abbas'la onun sırrını tuttuğu gibi benimkini de tutacağını düşünmüş. Ama Halime Teyze, Cemile'den o kadar nefret ediyormuş ki, onun için fahişe demiş, hemen gidip anneme anlatmış, Farida da peşinden gitmiş, son ana kadar yalvarıp yakarmış. Farida daha sonra kendini çok suçladı bunun için.

Onu göremedim, onu göremeyecek kadar utanç duyuyordum. Farida af dilemek için onu görmeye gitti. Ben gidemedim, yüzüne bakamazdım. Onu yeterince sevmediğimi düşünmüştür, ama öyle değil. Onun için savaşamayacak kadar korkak olduğumu düşünmüş de olabilir, haklıdır da belki. Onlara karşı çıkamadım, bu kadar yıldan sonra yapamadım bunu.

Ona dokunmaya hasret kaldım. Bu kelimenin ne anlama geldiğini bu duyguyu böylesine yoğun hissedene kadar bilmiyordum. Karanlıkta arzularımla yanıp tutuşurken yatağıma uzandım, kuru kemikler, taşlar ve ölü böceklerle kirlenmiş o çorak ülkeyi gördüm düşümde. Yer beton gibi sertti, tüm gece sırtüstü yatmış olmama rağmen uyandığımda ayaklarım ağrıyordu. Ölü ağustos böcekleriyle dolu bir yatak gördüm, rüzgârın casuarina ağaçlarının arasından iç çeker gibi uğuldadığını duydum. Duyduğum en acı sesti bu; ona yaşattığım hayal kırıklığını yüzüme vurduğunu hayal ettiğim kederli sesinden sonra duyduğum en acı sesti. Bir

çığlıkla bölünüyor uykularım. Çarşaflar terden nemlenmiş ve bedenim, nabız gibi yanıp sönen kırmızı bir ışık havuzunun üstünde yatmış gibi hissediyor temasımı. Bu belirtileri bir hasta ya da çatlak bir fen öğrencisi gibi listeledim. Ne bilimiydi ki bu? Nasıl itaat edilir bilimi.

Benim gözüme uyku girmediği için onun da uyumamasını umuyorum. En azından ağrıyan omzumu ya da sırtımın acısını dindirmeye çabalarken çıkardığım istemsiz iniltilerimi ya da iç çekişlerimi duyar da uyanır diye bekliyorum. Kalkamıyorum yerimden. Beni duyarlar ve onu görmeye gittiğimi zannederler diye. Kâbustan uyandığımda onu rahatsız etmiş olabilir miyim diye bir süre öylece uzanıp nefes alışverişini dinledim. Sabah uyandığımda, geceden hatırlatacağı bir şey söylemiş olabilir miyim diye durup bekledim. Ama görünüşe göre hiçbir şey bölmüyor uykusunu. Kaygısızca hafif hafif soluk alıp veriyor, suçtan azade bir oğlan çocuğu gibi uyuyor, yüzünde bir gülümseme, İngiltere'yi düşlüyor. Çoktan ayrılmış buradan. Gözleri açık olduğunda bile uzak bir yere baktığını görüyorum. Uyanıp beni onun hakkında konuşmaya zorlamasını diliyorum adeta. Beni izliyor. Olan biteni öğrenmek istiyor fakat henüz anlayamaz. Ondan bahsettiğinde hayranlık ifadeleriyle dolu şakalar yapıyor, ben de o kadarda bırakıyordum bahsi. Rüyamda söylediğim bir şeyi bana hatırlatırsa ona, insan gece uyurken söylediklerinden sorumlu tutulamaz çünkü uykudadır, yani konuşan kendisi değildir ya da karanlıkta bir şey onu ele geçirmiş ve başka bir şeye dönüştürmüştür diyeceğim. Ona şükrediyorum geceleri. Hepsi nasıl bu kadar nefret edebiliyor ondan. Nefret dolu içim.

* * *

Bana kendi hikâyesini anlatmıştı. Anneannesine dair çok az şey hatırlıyordu. Yalnızca bir kez, dört yaşındayken gör-

müştü onu, gülümseyen, az konuşan, gözleri karşısındakinin içine işleyen irice bir kadın olduğunu hatırlıyordu. Erkek kardeşleri daha fazla şey hatırlıyormuş, gençken sık sık bahsederlermiş ondan. Aile onu hep bütün sorunların kaynağı gibi görürmüş, böyle anlatılırmış hikâyesi. Uzunca bir süre hakkında anlatılanlar birbirine karışmış, bir katman üzerine diğer katman, bazı kısımlar eksikmiş, bu yüzden sonradan bütün hikâyeyi öğrenmek istediğinde nerede başlayıp nasıl bittiğini öğrenememiş.

Adamın adı Pearce'mış, bir gün yabandan bitap halde çıkagelmiş ve anneannesi Rehana'nın kollarına düşmüş. Yok, aslında öyle olmadı dedi, anneannesinin kollarına düştü derken şaka yapıyordu. İç bölgelerde birkaç gün yolunu bulamamış, yanındaki Somalili rehberler onu soymuş ve bırakıp gitmiş. Eve getirildiğinde günlerdir susuz kalmış bu İngiliz'e ilk yudum suyunu anneannesi Rehana vermiş. İçine bir şey karıştırmış olmalı, çünkü adam gözlerini açar açmaz tutulmuş ona. Ona bunları anlatan büyükannesi Malika'ymış. Büyükbabası Hasanali'nin karısı. Büyükannesi Malika hepsinden uzun yaşamış ve *o* on beş-on altı yaşında, bu tip soruları soracak kadar büyümüşken hâlâ hayattaymış. Büyükbabası Hasanali'yi hiç görmemiş. Büyükannesi Malika onun adını anarken *hep* buruklaşırmış. O doğmadan önce ölmüş olmalı Hasanali. Onun ismini kullanmak istemiyorum, saygısızlık gibi geliyor bunu yapmak.

Anneannesi Rehana, Hintli bir tüccarla evlenmiş zamanında, bu tüccar bir gün gitmiş ve bir daha geri dönmemiş. Bu olaydan sonra birkaç talibi çıkmış (*kapsowa no watu wengi*) ama hepsini geri çevirmiş. Zor bir kadınmış. Bu İngiliz'le karşılaştığı vakit artık genç değilmiş ve halihazırda hakkında yayılmış birtakım dedikodular varmış. Kimse ona bir şey söyleyemezmiş. Bu İngiliz karşısına çıkıp ona âşık olduğunda, o da onunla birlikte gitmiş. Hiçbir şey söylemeden her

öğle sonrası çarşafını giyip yalnız başına sokağa çıkarmış. Biri bir şey söyleyecek olursa bu, onu zinayla suçlamak anlamına geleceği için kimse ses çıkarmazmış, buna cesaret edemezlermiş. Zina tarif edilemeyecek kadar korkunç bir cezaya tabi, feci bir suçtu; taşlanarak öldürülüyordu zina yapan kişiler. Ona söz geçirebilen tek kişi, kardeşi Hasanali'ymiş. Ayrıca kocasının uzun yokluğunda, ondan yaşça küçük olmasına rağmen Rehana'ya göz kulak olmuş. Bir kadına daima bekçilik eden birinin olması gerekir zaten: babası, kocası, ikisi de yoksa abilerinden en büyük olanı, bunların hiçbiri yoksa erkek akrabalardan en yakını bu vazifeyi üstlenir. Bunu bilmiyordum. Bana bunu söylediğinde, yani erkek akrabalardan herhangi birinin bekçilik görevini kendine atfedip kadın üzerinde hâkimiyet kurmasına ilk başta inanamadım. Hasanali öğleden sonra ortadan kaybolmasına ilişkin konuşmaktan kaçınırmış. Rehana zina yaptığını söylese ne olacaktı? Taşlanarak ölmesini mi izleyecekti?

Sonra bir gün biri Rehana akşam vakti karanlık dar sokaktan geçerken bağırarak bir şey söylemiş. Eve döndüğünde öfkeyle ağzından bir şeyler kaçırmış Malika'ya ama ona bağırarak söylenen kelimeyi tekrar etmemiş. Onların pisliğiyle kendi zihnimi kirletemem demiş. Birisi Pearce'ı Bölge Müdürü'ne şikâyet etmiş. Muhtemelen soylu Ummanlıların (*watukufu wamanga*) işiydi bu, dindarlıklarını dar görüşlü ahlâkları üzerinden gösteriş yaparak göstermeyi severdi onlar. Şikâyetlerini açıkça dile getirmemişlerdi. Bu onların saygıdeğerliğine yakışmazdı. Belki vekilin kulağına çalmışlardı, sonradan gidip Bölge Müdürü'ne fısır fısır anlatsın diye. Ummanlıların ahlâk ve edepli davranışa ilişkin net tanımları olurdu. Göbek deliğinin açık olması bile hoş karşılanmazdı (mekruh), onların yanında gaz çıkarmak ilgili kişinin yaralanmasıyla sonuçlanabilirdi. Düşün artık Rehana ve Pearce ile ilgili dedikoduların onları nasıl rahatsız etmiş olabileceğini.

Bu yüzden âşıklar Mombasa'ya taşınmış, ilk Pearce gitmiş, onun peşinden de Rehana. Birkaç hafta ya da ay bir apartman dairesinde yaşamışlar. Daha sonra Rehana hayatının sonuna kadar bu dairede kalmış. Annesi Asmah burada doğmuş. Asmah, günahsız olan demek; Rehana ona bu adı vermişti, günahsız olması umuduyla. O sırada çoktan Pearce gitmişti. Öncesinde bir kez daha ayrılmıştı Rehana'dan ama sonra dönmüştü ve şimdi tekrar gitmişti.

Gidip geri döndüğü bir ilişkiydi bu, Rehana'dan ayrılmak fazlasıyla üzmüştü onu, dedi. Bu, ayrılmış olsa da onu sevdiğini düşündürüyor. Bir noktada aklı başına gelmiş ve memleketine dönmüş olmalı. Ondan ayrılmak için birçok nedeni olabilir çünkü ikisi için de imkânsız bir ilişki bu. Ama o cesur ve mücadeleci bir kadındı, gidebildiği yere gitmekten çekinmemişti. Şimdi yaşadıklarını zihnimde oturtmaya çalışırken böyle düşünüyorum. Yerinden kımıldamadan kendisine bakanların gözünün içine bakan biri. Ona bakanların gözünün içine bakan bir kadın.

Pearce nasıl biriydi? diye sordum.

Gülümsedi, ona ismiyle hitap etmemin hoşuna gittiğini söyledi. Pearce onun dedesiydi, bazen kendini gizlice bu isimle tanıtırdı. Annesi Asmah, Rehana'nın ondan hep neşeli biri diye bahsettiğini söylemişti. Büyükanne Malika'nın ise Pearce'ın bakışlarından hoşlanmadığını hatta onu basbayağı sevmediğini düşünüyordu.

Bunları bana gece lambasının ışığında yatakta uzanırken anlatmıştı. Bazen o bunlardan bahsettiği sırada kollarının arasında yattığım için yüzünü görmezdim ama nefesi hafifçe şakaklarıma dokunurdu. Bazen de duvara yaslanır ben de kucağına yatardım, birbirine dolaşmış saçları yanağıma dokunurdu, konuşurken izlerdim onu, bacaklarında ve göğüslerinde dolaşırdı ellerim. Bazen de konuşurken yan ya-

na uzanır, birbirimize dokunurduk, hep dokunurduk birbirimize. Güçlü ve mutlu hissettiği zamanlarda plan yapmayı severdi. Benim eğitimimi tamamlamam için ne kadar beklememiz gerekiyordu? İşe başlayınca, aileme söyleyip onun yanına taşınabilirdim. Hayatımı mutlulukla dolduruyordu, hep neşeliydi. Ondan uzak olduğum zamanlarda endişe ve korkularımla baş etmekte zorlanıyordum. Bir gece seviştikten sonra ter içinde uzanırken sokaktan sandaletlerini yere çarparak yürüyen, ıslık çalan birinin geçtiğini duyduk. Gergin bir şekilde yaslandı bana, titriyor, sessizce bekliyordu. Ne oldu? Neyin var? diye sordum. *Korkuyorum*, dedi. Onu güldürmeye çalıştım. Islıktan mı? diye sordum. Karanlık bastırdıktan sonra aylak aylak dolaşan ruhlar birbirlerini bulmak için böyle ıslık çalarlarmış. *Onlardan. O adamdan ve ıslığından. Ne kadar emin olduğunu duymuyor musun? Beni terk etmenden korkuyorum.* Seni asla terk etmeyeceğim, demiştim.

* * *

Bir süre diğer adamdan bahsetmedi bana. Sanırım anneannesi hakkında hemen bir yargıya varmamı istemiyordu. İlk başta onu sevmemi istiyordu. Pearce onun geçinmesi için maddi birtakım düzenlemeler yapmış ama Rehana bunun uzun vadede yeterli olmayacağını biliyormuş. Bebeği düzgün bir yerde doğurabilsin diye altı aylık kirayı ödemiş, ayrıca onun adına bankaya bir miktar para da yatırmış. Belki de parası bittikten sonra abisinin yanına, dükkânın arkasındaki eve geri dönüp orada yaşar diye düşünmüştü. Acil bir durumda ulaşabilmesi için İngiltere'de bir adres de bırakmış. Fakat ona bankadan parayı nasıl çekebileceğini söylememiş. O gittikten sonra Rehana bankaya para çekmeye gittiğinde banka izin vermemiş bu hesabı kullanmasına. Bankaya daha önce hiç gitmediği için nedenini anlamamış, hatta gerçekten

izin verip vermediklerini dahi anlayamamış. Bu durumun yarattığı şaşkınlık ve utanç içinde yaşadıklarını onaylamadıkları için böyle davrandıklarını düşünmüş. Pearce'a sormamış. Abisi Hasanali ve Malika'dan bir süre için, hayatını bir düzene koyana kadar Asmah'a bakmalarını istemiş. Kısa bir süreliğine diye vermiş kızını ama Asmah gençlik yılları boyunca onların yanında kalmış. Onların tek çocuğu olmuş.

Mombasa'da yaşarken Pearce, Andrew Mills adında bir İskoçyalıyla arkadaş olmuş. Yalnızca üyelerin yani Avrupalıların girebildiği Mombasa Kulübü mensubu bir su mühendisiymiş Mills. Avrupalı ziyaretçiler seyahat amacıyla ya da arkadaşlarını görmeye geldiklerinde orada kalırmış. Andrew Mills hep oradaymış. İçmeyi severmiş. Pearce oradayken onları evlerinde ziyaret etmiş, Pearce gittikten sonra da ziyaretlerine devam etmiş. Bir süre sonra da oraya taşınmış ve kirayı ödemeyi üstlenmiş.

Su mühendisi ne yapar? diye sordum.

Bilmiyorum anlamında omzunu silkti, sonra da ıslak parmağını dudaklarımda gezdirip, başkalarının mahremiyetine ne kadar saygılısın, dedi. Bu nasıl bir arkadaş, eve taşınıp kirayı üstleniyor ya da Rehana nasıl bir kadına dönüştü diye sormak yerine su mühendisi ne iş yapar diye sordun.

Kurtizan[1] denebilir herhalde, dedim. Bu İngilizce kelimeyi kullanma fırsatı nadiren çıkıyordu insanın karşısına.

Herkes senin gibi düşünmüştü, dedi.

Başka ne düşünebilirler ki? diye sordum.

Herkesin ne düşündüğünü umursamadığını söyler gibi yine omuz silkti. Yaşlı bir adammış, dedi. Dairesine taşındıktan sonra ona bir iş kurmasında yardımcı olmuş, Rehana da küçük bir dükkân açıp bir terzi almış yanına ve evde kullanılabilecek perde, örtü gibi şeyler satmaya başlamış.

1 (İng.) *Courtesan*: Yalnızca varlıklı ve mevki sahibi kişilerle birlikte olan kadınlar.

Bu düzeni nasıl oturttu peki? Sen böyle bir şey yapmayı düşünür müydün?

Herhalde esnaf olduğu dönemdeki tecrübelerinden yararlandı. Bu onun hayaliydi, kendini böyle geçindirebileceğini düşündü. İşleri iyi gitmeye başladığında Asmah'ı abisinden alıp kendi bakabilecekti. Sanırım bu sıralar içmeye başlamış.

Bunun trajik bir hikâyeye dönüşeceğini anlamıştım. Kocasının bırakıp gittiği, birlikte yaşayıp gayri meşru bir çocuk doğurduğu Avrupalı adamın da onu terk ettiği, daha sonra başka bir yaşlı Avrupalıyla yaşamaya başlayan ve kendi kendine içen bir kadın nasıl daha mutlu olabilirdi? Sessizliğimi kederli bir gülümsemeyle izledi, ona duyduğum sevgiden gözlerimin yaşardığını hissettim. O zamanlar kederin ne anlama geldiğini bilmiyordum ama kalbim acıyla dolmuştu.

Beraber neler yaşadıklarını, nasıl bir hayat sürdüklerini kimse bilmiyor, demişti. Rehana akrabalarını ziyaret etmeye devam ediyor ama su mühendisiyle birlikteliklerinden hiç bahsetmiyormuş. Hangi akrabaları ziyaret ettiğini bilmiyorum. Akrabalar hep vardır. Evde çalışan hizmetli hiçbir zaman Mombasa'dan olmadığı için kimse ağzından laf alamazmış. Fakat atılması gereken boş içki şişeleri varmış. Çöpleri toplayan kişi boşları esnafa satarmış, şişeleri nereden topladığını ve haftada ne kadar getirebileceğini söylemiş onlara. Kimse evlerine gitmiyormuş, Rehana da akşamları nadiren dışarı çıkıyormuş. Bütün bunlar sonucunda herkes Rehana'nın da içmeye başladığını anlamış, fakat evde başka nelerin yaşandığını, gerçekten kurtizan olup olmadığını kimse bilmiyordu. Malika, Hasanali ve Asmah Mombasa'ya geldiklerinde akrabalarda kalır, Rehana'yı ziyarete gündüz giderlermiş. Onlar kalkana kadar su mühendisi eve gelmediği için hiç karşılaşmamışlar.

Bu şekilde uzun yıllar, 1914'teki savaş başlayana kadar, yani yaklaşık on dört yıl birlikte yaşamışlar. Savaş asabını

bozmuş su mühendisinin. Sonra bir akşam Rehana bir eteğin kenarını kıvırırken ya da ona benzer rutin bir işle meşgulken, Andrew Mills kendi odasında sarhoş sersemliği içinde yere yığılmış. Düştüğünü duymuş Rehana, odaya yetiştiğinde ölmüş olduğunu görmüş. Bekle, bekle. Vasiyetinde oturduğu evde yaşamaya devam etmesi ve işi sürdürebilmesi için ona para bıraktığını belirtmiş.

Küçük İtalyan bugün gitti. Şaşkın görünüyordu, sonlara doğru ağlamaklıydı. O öyle olunca babam ve annem de ağlamaya başladı. Babam ağlamamak için kendini zor tutuyordu, yüzü acıyla buruştu. Ben de gülümsemeyi kesmek zorunda kaldım. Sanki bir daha dönmeyecek gibiydi. Bunun yapmak istediği, yıllardır düşünü kurduğu bir şey olduğunu söyledim onlara. Bazen derin uykudayken İngilizce konuşmaya başlıyor. Ne anlama geliyor bu sizce? İngilizce görüyor rüyasını. Oraya gidip başarılı olacak. Başaracağından eminim. Hazır buna. Kendine aşırı güvenerek, coşkuyla gidiyor ve sınanma vakti gelince de hiç zorlanmadan başarılı olacak.

Gittiğini görmek rahatlattı beni. O yokken hayat daha az yorucu olacak, hem odada yer açıldı bana. Daha fazla alana ihtiyacım var. Bu biraz kaba gelebilir ama maksadım kaba olmak değil. Yalnız kalmaya ihtiyacım var. Yokluğunda her şey biraz daha eksik olacak hepimiz için ama yakında dönecek. Geçtiğimiz hafta boyunca arkadaşlarını evlerinde ziyaret etti, hepsiyle vedalaştı. Teker teker. Hepsiyle ayrı ayrı duygusal anlar yaşadı. Birbirlerinden beterler, gelecek yaz Kahire'de ya da Budapeşte'de buluşmak için söz veriyorlar birbirlerine. Dün gecede yolda takım elbise mi giymeli, yoksa daha günlük bir şey mi uygun olur diye tartışıyorlardı. Babam temiz bir gömlek ve pantolon giymesini, uçuk renk tercih etmesini, uçuk renklerin kişiyi şık gösterdiğini söyledi. Söylemediği ve muhtemelen *söylediğinin* farkında olma-

dığı şey ise kendisine neyin yakıştığını düşündüğünü söylüyor olmasıydı. Annem takım giymesini salık verdi. Oraya vardığında onu kimin karşılayacağını bilmiyordu. Babam, ah evet İngiltere Kraliçesi karşılayacak oğlumuzu dedi, onda pek sık rastlamadığımız bir mizah duygusuyla. Annem kulak asmadı ona. İnsanların bir takımının olmadığını düşünmelerini istemezsin herhalde, dedi. İngilizler buraya geldiklerinde bol şortlar giyseler bile orada böyle giyiniyorlar, ayrıca çok hoş bir takım bu. Farida başıyla onayladı, ben omuz silktim, büyükler karar versin dedim. Takım giydi giderken.

Ben olsam çok korkardım. Sanırım o da korkuyordu. Daha önce ne o yurt dışına çıkmıştı ne de ben. Kıskanıyor muyum onu? Evet, burada her gün yaptığım işlerden kurtulmak rahatlatırdı beni. Belki de onun yüzünden böyle hissediyorum, gerçi ondan uzakta kalmaya dayanamazdım herhalde. Sanırım derin bir kıskançlık değil bu. Belki pikniğe çağırılmamış olmanın verdiği anlık bir üzüntü yoklayıp geçmiştir o kadar. Yaşamdan macera ve heyecan beklemiyorum, hayatımdan bir şikâyetim de yok. Balık tutmaya daha fazla vakit ayırmak, ıskarmozu daha bir beceriyle kullanmak istiyorum. Bitkileri ve ağaçları tanımak, isimlerini, mevsimlerini ve hangi amaçlar için kullanıldıklarını öğrenmek istiyorum. Farklı ağaçlar hakkında da bilgi edinmek heyecanlandırıyor beni, keresteyi koklayıp hangi ağaç olduğunu doğru tahmin edenlere hayranlık duyuyorum. Nasıl koktuklarını öğrenmek istiyorum. Köyde öğretmenlik yapıp oradaki yaşamla ilgili daha fazla şey öğrenmek istiyorum. Kitapları ağır ağır okumayı seviyorum. Ona okuduklarından beğendiklerini yollamasını söyledim. Belki yollar belki de dönerken yanında getirir.

Onun istediği şeyler beni korkutuyor. Oraya gidip yalnızca görülecek yerleri görüp geri dönemezsin. Gördüklerin seni değiştirir. Döndüğünde oraya gidip her şeyin en iyisi-

ni bildiğine inanarak dönen kişiler gibi olmasından korkuyorum. Biri bir soru sorunca ilk başta anlayışlı bir tebessüm belirecek yüzünde. Sonra ağır ağır, onu dinleyenlerin, söylediklerinin bir kelimesini bile kaçırmalarını istemezcesine yanıtlayacak soruyu. Kültürü ve birikimiyle dinleyicilerinin kafasını karıştırmamak için yanıtlarının karmaşık olmamasına özen gösterecek ama karşılığında saygıyla dinlenmeyi bekleyecek. Böylece önemli bir şey yaptığını düşünecek.

Gitme zamanı geldiğinde uçağa takılıp tökezleyerek bindi. Ona el sallıyorduk ama geri dönüp bakmayı düşünemeyecek kadar meşguldü o sırada. Bir an kapı eşiğinde durakladı sonra karanlığa dalıverdi. Biraz sonra tekrar eşiğe döndü, bizi aradı gözleri, el salladı. Sonra uçak kalktığında annem, bu aptal bir yerde kaybolacak diyerek hüngür hüngür ağladı. Babam uçakta kaybolamayacağını söyledi. Kaybolacak dedi annem, ya da sterlinlerini çaldıracak. Takside şehre dönerken yol boyunca bu şekilde devam etti, ağlaması kesilmişti. İkisinin de gözleri gülümseyerek parlıyordu, küçük İtalyan'ımızla gurur duyuyorlardı sanırım ve dönüşü için planlar yapmaya başlamışlardı bile.

Onu bakanın arabasında gördüğümde aklıma su mühendisi geldi. Önceden adının birlikte anıldığı siyasetçiydi bu. Karısı ve çocukları vardı ama başkalarıyla da birlikte olduğunu herkesin bilmesini umursamıyordu. Onun kurtizanı mı olacaktı? Herkes böyle düşünüyordu. Üç hafta içinde bağımsızlığımıza kavuşacağız ve bakan söylentilere kulak asmayacak kadar güçlenmiş olacak. Güçlü adamların kurtizanlara ihtiyacı oluyor herhalde.

Aylardır her gün görüyorum onu. Her gece onunla birlikte olduğumu düşlüyorum. Eskiden yaptığımız gibi loş ışıkta kısık sesle konuşuyor, sonra da sevişiyoruz. Yakalanmamak için almamız gereken önlemlerden bahsediyoruz. O eve da-

ha sonra hiç gitmedim ve onu bir daha hiç görmeye çalışmadım. O da bizim eve gelmedi. Tüm konuşmaları Farida benim yerime yaptı. Farida'yla haber yolladı bir keresinde, buluşup olanları konuşmak için. Yapamayacağımı söyledim. Aileme onu bir daha görmeyeceğime söz verdiğimi söyledim. O kadar utanıyordum ki onunla karşılaşamazdım. Benden ne kadar utanacağını biliyordum, benim de diğerleri gibi hakkında çirkin şey düşündüğümü sanacaktı. Bana öfkelenecekti, ki aslında daha fazlasını hak ediyordum.

İki kere bana bakışını yakaladım, ikisinde de bir şey yükseldi içimde, tam göremeden bakışlarımı başka yöne çevirdim. Onu her gün görüyorum. Gece, kapalı kapılar ardında gizlice buluşuyoruz. Benim adım Msiri Amin, sırların emanet edildiği kişi.

Bugün onu bakanın arabasında gördüm ve bu kez başımı çevirmedim. Bisikletimden indim ve baktım. Daha tam anlamıyla bakan olmadığı için arabasında bayrak yoktu ama yakında, üç hafta içinde olacak. Adliyenin arkasındaki sahile doğru sürdüm bisikleti, saatlerce çimenlerde oturup zaten bildiğim şeyler hakkında düşündüm. Bahçıvan ya da güvenlik görevlisi yoktu ortalıkta. O kadar sessiz sakindi ki ortalık nefes alıp verişlerimi duyuyordum. Deniz bile usulca sokuluyordu sahile sanki. Bu, aklıma başımızdaki yöneticilerin, nasıl sessizce kaçtıklarını getirdi, itaat etmeye öyle alışıktık ki hâlâ kölece vazifelerimizi gözetime ihtiyaç duymadan yerine getiriyorduk.

Bugün orada saatlerce oturdum ve korkunç bir hata yaptığımı tekrar anladım. Başka şansım yoktu. Onu görmeye ve o gizli olduğunu düşündüğüm hayatı sürdürmeye devam etmeliydim. Konuşmuş olsaydık bu görüşme bizi iki suçluya dönüştürecekti ve saçma olacaktı. Hayatlarımız katlanılmaz olurdu ama belki de o kadar kirlenmiş hissetmezdik kendimizi. Onu bakanın arabasında gördüğümde içim sızladı.

Eve döndüğümde annemi pencerenin kenarında oturur buldum. Orada otururken hüzünlü görünüyordu ama onu yerinden kaldıramıyorum, ışığa ihtiyacım var diyor. Küçük İtalyan'ın mektuplarından birini okuyordu yine. Elinin altında sabit olarak tuttuğu bir deste mektup var ama içlerinden üç dört tanesini özellikle seviyor ve onları dikiş kutusunda saklıyor. Eve döndüğümde akşam olmuştu, radyoda istek parçalar çalınıyordu. Farida dışarıda ya da odasındaydı. İçeri girdiğimde bana bakınca durumunun ne kadar trajik olduğunu anladım. Yüzüme dikkatle baktı ama o ışıkta tam anlamıyla göremediğini biliyordum. Onu görüp görmediğimi yüzümden anlamaya çalışıyordu. Ondan ayrılmamın üstünden şimdi artık aylar geçmiş olsa da eve her girişimde bunu yapıyordu. Beni rahatça görebilsin ve içi rahatlasın diye kendimi toparlayıp geçip yanına oturdum koltukta. Görme yetisini giderek kaybediyordu ve bunun dehşeti hayatına çökmeye başlamıştı. Bazen yanında otururken ansızın sessizce ağladığını fark ediyordum.

Bugün Raşit'e yazdım. Yarın özel bir gün, bağımsızlık günü olduğu için bugün yazmak istedim ona. Mutlaka yazmalıyım dedim kendi kendime, neden bilmiyorum. Yetişkin bir insandan diğer bir yetişkin insana yazar gibi, ciddiyetle yazdım, bu da muhtemelen ağırbaşlı ve bilge biri olduğum anlamına geliyor. Bugünü kaçırmasını istemedim, burada olmasa bile bunu ona hatırlatacak bir şey olmasını istedim. Bu, muhtemelen benimle alay etmek için, o tumturaklı cümlelerle mühim fikirlerini açıkladığı mektubu yazdığı zamandı. Burada olsaydı eğlenirdik, onu özlüyorum sanırım ama bunu hiçbir zaman yazmayacağım ona. Arkadaşları sürekli onu soruyor. Orada hepsini özlüyordur şimdi, hep birlikte dolaşırlardı.

Burada olsaydı bağımsızlıkla ilgili bir şiir yazardı. Bağımsızlık üzerine yazılan en güzel şiiri seçmek için bir yarış-

ma düzenlerdi ve herkes kendi seçeceği dilde yazabilir derdi. Böylece herkes bir şiir yazsın diye komşuları, arkadaşlarını coşkuyla teşvik ederdi. Kutlamalarla ilgili bütün ıvır zıvırı toplardı: yeni bayrağın resmini taşıyan rozetlerden alırdı muhtemelen, yeni ulusal marşın kasetini, kapıya asmak için bir flama ve babam müsaade ederse sopalı büyükçe bir bayrak da alırdı herhalde. Yeni bayrak eskisinden pek farklı değil. Yine aynı Busaid bayrağı, yalnızca ortada yeşil bir çember ve içinde iki karanfilden oluşan bir demet var şimdi. Ama daha kötüsü de olabilirdi, mesela karanfil yerine dal üstünde bir papağan ya da mavi bir fonda dalgaları temsil eden siyah tepeciklerin önünde bir ıskarmoz balığı çizebilirlerdi. Devleti simgelemek için fazla kırılgan bir işaret seçmişler. Yeni milli marş bu akşam radyodan verildi, herhalde yarın çalındığında birbirimize şaşkın şaşkın bakmayalım diye bugünden bir kesit dinlettiler. Bayrağa alışacağımız gibi ona da alışacağız.

Her şey bir anda değişti. Hiçbir şeye alışacak kadar vakit olmadı. Şimdi yeni yaşam tarzımız hakkında yeni bir dille konuşmak zorundayız. Bazı şeylerden söz etmemizden, bazı şarkıları duymaktan hoşlanmıyorlar. Mesela eski hükümetten ya da sultandan bahsetmemiz yasak. Bağımsızlık yalnızca bir ay sürdü ve her şey bir anda değişti. Yeni bayrak artık yok. Meraktan bile olsa bu bayrağı elinde bulundurmak suç sayılıyor. Ben unutmaya başladım bile. Karanfil demetinin renginin bile kahverengi miydi, parlak sarı mı olduğunu hatırlayamıyorum. Milli marş zaten unutuldu. Kimsenin tek satır mırıldandığını sanmıyorum. Mırıldanacak olurlarsa kesinlikle pataklanır ya da daha kötüsüne maruz kalırlar. İnsanlar öldürüldü. Bunlardan uzun uzadıya bahsedemeyeceğim. Çok korkuttular bizi, hem zaten bilmememiz gereken şeyleri yazmak aptalca olur.

Ona da saldırmışlar. İsyanın başladığı günün gecesinde olmuş. Bakanı arıyorlarmış, evde bulamayınca onun evine gitmişler. O da kapıyı açmış onlara. Hepimiz kapıyı açmak zorundaydık. Kimse, tabancalarının kabzalarıyla, botlarıyla kapıları tekmelediklerinde nasıl karşı koyacağını ya da ne yapacağını bilemiyordu. Ondan sonra saldırmışlar ona. Günler sonra sokakta bunun konuşulduğunu duyunca, telaşa kapılmış gibi görünmemeye çalışarak doğruca evine gittim. Daha sabahtı ama sokağa çıkma yasağı vardı. Her yeri silahlı adamlar sarmıştı, bazı duvarlar mermi izleriyle delik deşik olmuştu. Birkaç ev yakılmıştı. Evine vardığımda kapıyı üst üste birkaç kez çaldım ama açan olmadı. Üst katta bir hareketlenme fark edince yukarı baktım, biri pencereye çıkmıştı, ben de bir adım geri çekilip kim diye baktım ama penceredeki kişi hemen geri çekildi. Sanırım abilerinden biriydi. Bir iki dakika yukarı bakarak öylece durdum yolda, belki tekrar biri pencereye çıkar diye ama kimse çıkmadı. Seslenmeye korktum, saldıranlar eve yerleşmiş olabilirlerdi. Ev yaralı kadınlarla dolu olabilirdi ve bir yabancının gelip böyle yüz kızartıcı kalp kırıklıklarıyla ilgili sorular sormasından rahatsız olabilirlerdi.

Belki bakan yüzünden ona saldırmışlardı, belki de güzel olduğu ve hakkında o söylentiler çıktığı için. Bir gün gittiğini duydum. Bütün aile gitmişti, o eski büyük ev boşalmış, kapısına kilit vurulmuştu. Yüzlerce kişi gitti, binlerce kişi sürüldü, bazılarının da gitmesi yasaklandı. Öfkelerini uyandıran ve böyle zalimce davranmalarına yol açan şeyler haricinde önceden burada olan her şeyi unutmamızı istiyorlar. Ben kendimden geçmiş bunları yazıyorum ama bu defter bulunursa başıma iş açılır. Nasıl gittiğini ya da nereye gittiğini bilmiyorum. Bazen bu gidenlerin ne yaptıklarını bilmediklerini düşünüyorum. Bir daha geri dönemeyebilirler.

Bunu neden yazmaya başladığımı bilmiyorum. Sanırım çok fazla vaktim olduğu için ve köklü bir değişim geçirdi-

ğim için yazıyorum. Duyduğum ıstırabı tekrarlamak için yazmaya başlamıştım. Sanırım halen ona geri dönebilmemin bir yolu olduğunu düşünüyordum. Bir şekilde eğer yeterince acı çekersem birilerinin bana acıyıp; hadi git ona, hak ediyorsun onu, yeterince acı çektin diyeceğini umuyordum. Geçtiğimiz haftalarda onu bakanın arabasında gördüğümden beri... zavallı bakan, onu da yakaladılar, diğer bakanlara yaptıkları gibi onurunu kırıp aşağıladılar. Hepsi anakarada hapiste şimdi, başımıza gelenlerden mutluluk duyan Tanganika'nın cumhurbaşkanı Julius Nyerere'nin misafiri. Geçtiğimiz haftalarda onu gördüğümden beri bu yazı bir yük olmaya başladı benim için. Bunca ölümden bunca sürgünden sonra tehlikeli de olmaya başladı aslında. Ama bugün bu bölük pörçük şeyi yazmaya devam etmemin bir anlamı olduğunu düşündüm. O gitti, Raşit gitti, başka birçok kişi gitti. Kalanlar yaşamaktan korkuyorlar artık. Hâlâ hayatta olduğumu kendime hatırlatmak için bunları yazıyorum. Olanları unutmamak için.

Geç oldu. Babam yan odada huzursuzca dönüp duruyor, biraz sonra kapıyı tıklatıp ışığı kapatmamı söyleyecek. Gece geç vakitte ışık açık kalınca endişeleniyor. Bunun silahlı adamlara davetiye çıkarmak olduğunu, bizim komplocu olduğumuzu düşüneceklerini ya da böyle yaparak onlara kapıya dayanıp bizi korkutmak için fırsat verdiğimizi düşünüyor. Farida eskisi gibi gece geç saatlere kadar dikiş dikemiyor, ben de sabaha kadar okuyamıyorum artık. Babam akşam dokuzda pencereleri kapatıp kapıyı kilitliyor. Sokaklar bomboş. Kimse gece dışarı çıkmıyor.

Yaşadığımı hissetmek için yazacağıma kendime söz verdiğimden bu yana dokuz ay geçti. Hiçbir şey yazmadım ve hayattayım. Ne ahmakça düşünmüşüm. Artık diplomalı bir öğretmenim, bir köy okuluna atamam yapıldı. Babam işini

kaybetti. Onlarca öğretmen işini kaybetti ve benim gibi insanları ve mezunları onların yerine yerleştirdiler. Düpedüz kötülük bu. Çok sarsıldı babam. Daha genç olduğum yıllarda, Raşit daha buradayken, başımıza kötü bir şeyin gelmeyeceğini düşünürdüm. Annem ve babam oldukça çalışkan, son derece mütevazı, iyi insanlardı. Ne olabilirdi ki? Sonra onu kaybettim, ardından Raşit gitti ve her şey değişti. Şimdi annemle babam mücadele güçlerini kaybetti, pek çok şeyden korkar oldular. Annem köy okuluna gitmemi istemiyor, askerler orada da dehşet saçmak istemedikleri sürece, ki bunu her an her yerde yapabilirler, köylerin artık güvenli olduğunu anlattım ona. Azarladı beni, naif ve budala olduğumu söyledi. Atamamı başka yere yapmalarını isteyeceğime söz verdim ama böyle bir şey yapmayacağım. Köy okulunda çalışmak beni mutlu edecek, söz verip yapmama konusunda ustayım ne de olsa. Ağaçların adını öğrenmek istiyorum, ahşabı kokusundan tanımak istiyorum.

Babam pek konuşmuyor. Kamburu daha bir belirgin artık, kaşları hep çatık. Konuşurken umulmadık anlarda kekeliyor. Kahveye gitme âdetini sürdürüyor ama eskiden oturup sohbet ettiği arkadaşlarının çoğu şimdi ya hapiste ya da ülkeden kaçtı. Günün büyük bölümünde evde oturup kitap okuyor sonra da camiye gidiyor. Farida ona Mombasa'daki sevgilisi Abbas'tan bahsettiğinde, oraya gidip onunla yaşamak istediğini söylediğinde ağladı, öyle öfkeyle ya da hıçkırarak değil, yaşlar sessizce süzüldü yanaklarından. Zavallı babam, kimsenin onun varlığına ihtiyacı yok gibi ama benim için bir şekilde hâlâ doğruluğa, en azından böyle bir ihtimalin varlığına inanmam için bir neden teşkil ediyor.

Giderek daha fazla camiye bağımlı hale geliyoruz. Devlet sosyalist yalanlarını uyduruyor, biz de camilere koşuyoruz. Karanlık her yönden bastırıyor artık. Yiyecekler kıtlaşıyor. Elektrik ve su kesintileri oluyor. Camilerin dolup taş-

ması duaların uzaması bu yüzden kaçınılmaz. Bu duygu ortaklığından garip bir haz alıyorum.

Çok kısa bir süre içerisinde beklentilerimizi sınırlamayı öğrendik ve bunun sonucunda terör biraz olsun dindi. Evde ya da sokakta belli köşelerde oturup gelişmeleri, en son ayaklanmaları konuşuyoruz. Hepimiz kusur bulan, bir şeyleri beğenmeyen yönlerimizden sıyrıldık. Her şeyin günden güne iyiye gittiğini söylüyoruz birbirimize. Şu an başımızda olan kötü insanlarla hiçbir işim olamaz diyen kişiler onlarla işlerini yürütmeyi öğrenmek durumunda kaldı. Kimse onlarla bu yüzden alay etmiyor. İşi olanlar işlerine gidiyor. Evleniyor, çocuk sahibi oluyor. Eski düşmanlıklar zehirlerini kusuyor. Gençler büyüyor ve imkânları varsa ülkeden ayrılıyor.

Sokaklar bomboş. O kadar çok insan evinin kapısına kilit vurup gitti ki, Dar es Salaam'a, Mombasa'ya, Nairobi'ye Dubai'ye, Hindistan'a gittiler. Belki bir gün dönmek için anahtarlarını güvenli bir yerde hâlâ saklıyorlardır. Gerçi evleri uzun süre boş kalmadı. Devlet el koydu ve kendi aralarında paylaştırdı, fakat içindekiler artık bu evleri hor kullanıyorlar, karanlık ve harap bir hale getirdiler. Çoğu bakımsızlıktan dökülmeye başladı. Son yağmurlardan birinde sonunda komşumuzun evi de yıkıldı. İlkin üst kat duvarı çöktüğü için ev bir moloz ve taş yığınına dönüşmeden, çürük kirişler yıkılmadan tavuklar kaçabildi, herkesi dışarı çıkaracak kadar vakit kaldı. Kimse yaralanmadı, hatta bu eski, harap evin en sonunda çökmesi komşularımızı olmasa bile bazılarını eğlendirdi, gülüşmelere neden oldu. Ama aynı zamanda sanki başka bir şey de değişti, gözümüzün önünden kocaman bir şey kalktı. Pencereden bakınca artık her şey farklı görünüyor.

Bugün Raşit'ten mektup aldık. Seneler süren çalışmalarını tamamladığını yazmış, inanılmaz bir haberdi bu, bize vereceği en güzel haberdi. Babam gömleğinin cebinden mektubu çıkarmak için işten gelmemi beklemiş. Bu aralar postaneye kendi gidiyor, her gün, çok fazla vakti var. Genellikle bize gelen bir şey olmuyor postanede. Dediğim gibi eve girer girmez o daha çıkartmadan gördüm cebindeki uçak postasını. Mektubu uzatıp anneme okumamı söyledi, hastalığı yüzünden artık hiçbir şey okuyamaz olmuştu annem. Zarf açıktı, mektubu muhtemelen okumuştu babam. Farida içeride bir yerdeydi, babam onu da çağırdı. Raşit'in mektubunu bütün eve okudum. İlk birkaç satırı yani esas haberi okuduktan sonra ağlamaya başladı babam, neyse ki Raşit hemen konuya girmişti çünkü ne yazmış acaba diye beklerken annemin yüzündeki korkulu ifadeyi fark ettim. Okulunu bitirdiğini söylediği kısma geldiğimde yavaşça çok şükür dedi ve sessiz gözyaşları hıçkırıklara dönüştü. İsmiyle seslendi babama, oturduğu yerden onu görmek için uzandı ama babam bana *Oku* diye buyurdu. Okumaya devam ettim, onu okuyup muvaffak olacak şekilde yetiştirdikleri için gurur duyuyordu, uzakta olduğu için üzülüyordu, İngiltere'de bir üniversitede iş bulduğu için, sessiz bir caddede tuttuğu bahçeli evden bahsettiği kısımlarda böyle bir şans yakalamış olduğu için seviniyordu. Mektubu bitirdiğimde hepimiz ağlıyorduk. Neden ağladığımızı tam olarak bilmiyorum; bocalamadan bitirdiği için rahatlamıştık, bizimle olmadığı için üzgündük, onunla paylaşamadığımız sıkıntılarımıza ve her şeyin bu şekilde değişmiş olmasına ağlıyorduk.

Onu kaybettiğimizi o an hissettim... Aslında hayır o an değil, daha önce anlamıştım onu kaybettiğimizi. Yeni bir düşünce değildi bu ama şehrin kıyısındaki o sessiz caddeyi anlatan kısmı okuduğumda onu bir daha göremeyeceğimizden

emin oldum. Mektuplarından birinde bana takvimden kestiği bir resim yollamıştı, üstünde küçük bir göl ve yemyeşil dağlık bir kır manzarası vardı. Arkadaşlarından biriyle buraya tatile gittiğini, çok beğendiğini söylemişti. Neden buraya geri dönecekti ki? Ne için?

Babam mektubu elimden aldı ve haberi herkese duyurmak üzere çıktı. Ben, annem ve Farida'yla kaldım, küçük İtalyan'la anılarımızı anlattık, özlemiştik onu. Sonra oturdum cevap yazdım ona, bu sabah bitirebildim mektubumu. Sanki bir şeyin sonuna gelmişim gibi hissediyorum. Farida birkaç gün içinde Abbas'ın yanına gitmek için ayrılacak evden. Yakında onlarla baş başa kalacağım.

Bazı günler her şey çok yakın bir zamanda yaşanmış, o sene olanlar dün olup bitmiş gibi geliyor, patlayana kadar sıkıştırılmış, tıkabasa doldurulmuş sanki her şey. Onu her gün düşünüyorum. Kimse adını anmıyor, ben de cesaret edip kimseye bir şey soramıyorum. Bir keresinde Farida'ya sordum, acıyla baktı bana, sinirlendi. Belki adresini biliyorsa mektup yazarım diye sormuştum, fakat bunu söyleyemedim ve belki de mektup yazmaya cesaret edemezdim zaten. Bir daha sormadım, Farida'da da ondan hiç bahsetmedi. Sanırım o acılı bakışı onu unutmam gerektiğini söylüyordu. Onu unutamıyorum. Onun yanında hayal ediyorum kendimi. Bazen aralıksız, saatlerce sürüyor bu. Onunla geçirdiğim zamanları zihnimde tekrar yaşıyorum ve aradan geçen onca yıla rağmen hâlâ ne çok şey hatırlayabildiğime ve nasıl gerçekmiş gibi hissettiğime şaşırıyorum. Bugün yatakta onun yanına uzandım, Bayramın ilk akşamındaki karşılaşmamızı, ona karanlıkta ilk sarılışımı ve sevgilim deyişimi anlattı. Bu hikâyeyi anlatmayı seviyordu, onu sabırsızlıkla arzulamam eğlendiriyordu onu. O konuşurken ellerim bedeninde dolaştı, bacaklarının, kalçasının sertliğini hissettim. Yukarı-

dan bir kapının hızla pat diye kapanma sesi geldi, sustu o an. Korkup irkildi mi diye yüzüne baktım ama gitmişti, karanlıkta tek başıma kalmıştım. O kapının pat diye kapanan sesi sanki az evvel olmuş gibi bedenimde çınlıyor.

İlk buluşmamızdan sonra eve yürürken, olacaklardan duyduğum korkuyu hatırlıyorum. O korku yakamı hiç bırakmadı, onunlayken ve hatta yalnız olduğumda da, duyduğum sarhoşluk bunun bir nebze azalmasını sağladı o kadar. Bazen onunla görüştükten sonra eve dönerken, attığım her adımda mutlulukla gülümsemekten kendimi alamazdım. Sonra birbirimize söylediğimiz bütün o sevecen kelimeleri, verdiğimiz sözleri zihnimde tekrar duyar ve inanamazdım. Hâlâ o kelimeleri ve birbirimize verdiğimiz sözleri duyarım ama artık inanıyorum onlara. Bazen içim utançla, katlanılmaz, tuhaf bir tiksintiyle doluyor. Böyle zamanlarda duymamak için kulaklarımı kapatıp korkuyla siniyorum ama yine de sesler kesilmiyor. Yaptığımı duyunca benim için ne düşündüğünü, ne yaptığını, nasıl hissettiğini düşünemiyorum. O adamlar ona saldırdığında nasıl korktuğunu tahayyül edemiyorum.

Aileme yüz çeviremedim, onlara karşı gelemedim. Şimdi anlattığım gibiler işte. Annem kör ve korku içinde. Günler geceler boyunca evde oturuyor. O kadar sessiz ki bazen odada olduğunu bile unutuyorum. Fotoğraf albümlerine bakmayı seviyor. Sadece bir albümümüz var. Elini fotoğraflarda gezdiriyor ve ben sayfaları çevirirken tarif ediyor onları. Bu Farida, Mombasa'da kuzeniyle Tiwi'nin yanındaki plajdayken, Likoni'den gemiye bindiğimiz gün. Bu Raşit, okul müsameresinde. O koca takma sakalıyla Vezir Barmaki'yi oynuyor. Raşit'ten çocukmuş gibi bahsediyor hep. Grace'le evlendiğini yazdığında Grace'in İngiliz mi olduğunu sordu yalnızca, sonra o bildik sessizliğine gömüldü. Günler sonra uçak postasıyla ona mektup yollayacağını söyledi. Söylediklerimi harfiyen yaz dedi. Sonra çirkin sözler söyledi, tehdit-

ler savurdu, ben de yazar gibi yaptım. Kör, yarı köre konuşuyor. Mektubu yolladığımı söylesem de yollamadım. Adını hiç anmazlar onun, Grace'in. Neden bu kadar şaşırdıklarını ya da öfkelendiklerini bilmiyorum. Ne yapmasını bekliyorlardı Raşit'in? Yalnız mı geçirseydi hayatını? En iyi insanlar bile nasıl bu kadar acımasız olabiliyorlar?

Artık göremediği fotoğrafların üstünde parmaklarını gezdirirken hayata dönüyor, gülüyor. Fotoğraflar ona acı vermiyor. Ama acı çektiğini görüyorum, bütün gün sessizce oturuyor, ta ki onunla konuşana kadar. Sonra da işime dönmemi, öğrencilerin ödevlerini okumamı ya da notlamamı ve ona aldırış etmememi söylüyor. Ona ne yaptığımı söylemeyi, bunu sesimi ayarlayarak, sanki günlük konuşmanın bir parçası gibi aktarmayı kendime hatırlatmam gerekiyor. Niyetim açıkça belli olduğu için gülüyor bana, gereksiz açıklamalar yapmama lüzum olmadığını, aklından geçenleri, zihninin içindekileri dinlemek istediğini söylüyor. Bu sessizliği korkunç boyutlara varıyor bazen, bizi de hareketsiz bırakıyor, öylece oturuyoruz yanında.

Babam evde olduğunda genellikle radyoyu açıyor, annem böyle zamanlarda spikerlerle ağız dalaşına giriyor, aktardıkları haberleri sorguluyor, yalanlarını yakalıyor. Körler ülkesinde kimin göze ihtiyacı var ki? diyor onlara.

Babam sabahları uzun yürüyüşlere çıkıyor. Kordona gidiyor, balıkçı teknelerinin arasında geziniyor. Ara sokakları pazar yerine çıkana kadar takip ediyor, oradan meyve, sebze alıp postaneye uğradıktan sonra eve dönüyor. Geldiğinde sebzeleri pişiriyor, meyveleri doğruyor, benim payımı okuldan döndükten sonra hazır olsun diye ayırıyor. Annem mangalda yemek pişirmeye çalışırken sık sık kendini yaktığı için Halime Teyze bir sepet yemek gönderiyor öğlenleri. Farida elektrikle çalışan portatif ısıtıcı alıp yollamıştı ama elektrik kesintileri sıklaştığı için pek kullanamadı ve zaten por-

tatif ısıtıcı bile olsa annem artık güvende değil. Artık pes etti sanırım. Olanlara ve yalnızlığa yenik düştü.

Babam titriyor. Öğlen yemeğinden sonra hiçbir yere gitmiyor. Bazen dışarıda oturup okuyor, ölen bir komşu için camide dua okunacaksa camiye gidiyor. Bunun haricinde evde oturuyor ve dışarıdaki bağrışmalardan, gürültüden, bakanların radyodaki nefret uyandıran konuşmalarını duydukça titriyor. Gece dışarı çıkmamı istemiyor, beni çocuk gibi görüp endişelendiğinden ya da bir şeyler karıştırdığımı düşündüğünden değil. Bana bir şey olur da yalnız kalırlar diye korkuyor. Yakında öleceklerini düşünmek mutlu ediyor beni. Bunu onlardan nefret ettiğim ya da onları suçladığım için söylemiyorum, ölümleriyle bu yalnızlıkları ve boşluk hissi nihayet sona erecek diye düşünüyorum. Bence yakında öleceklerini bilmek onları da mutlu ediyor. Öleceğimi düşününce ben de mutlu oluyorum.

Cenaze törenlerinde ikinci adam gibi bir şey oldum. Camiye sık sık gitmemle başladı bu. Orada, cemaatin içinde söylediğim şeylere pek inanmasam da, kendimi tuhaf bir şekilde rahatlamış, avunmuş hissediyordum. Çeşitli ibadet şekillerini ve tören usullerini öğrendim. İster istemez öğrendim hepsini. Bir zaman sonra insanlar alim gibi görmeye başladı beni, sorularını bana yöneltiyorlar ya da inancıma güvendiklerini belirterek onlar için dua etmemi istiyorlar. İşte böylece cenazelerde ve hatimlerde aranan biri oldum. Artık bunu görev gibi bekliyorlar benden. Mahallede biri öldüğünde düzenlemeleri yapmak için beni çağırıyorlar. O kadar çok insan terk etti ki şehri, yalnızca yaşlılar ve çocuklar kaldı geriye, tanıdık birilerinin kayıpları için onlara yardımcı olması acılarını hafifletiyor. Ölülerle uğraşıyormuşum gibi hissetmiyorum.

Ölülerle ilgili neredeyse hiçbir şey söylemiyorum. Yalnızca yapılması gereken rutin işleri hallediyorum. Öbür dün-

yada taksiratları affedilsin diye dua ediyorum. Aslında bir oyun bu. Öbür dünya diye bir şey yok ama böyle düşünerek kendilerini daha iyi hissedeceklerse, ben de sessiz, nefessiz öylece yatarlarken öbür dünya için rahmet diliyorum onlara. Yaşayanlar için bunun bir anlamı var; ölülerin bir başka âleme gittiğini düşünmeyi istiyorlar, huzur içinde yatmaları için dua ediyorlar.

Bugün yağmur yağdı. Şafak sökerken sağanak şeklinde başladı, öğleden sonraya kadar sürdü. Yaşlıları ayaklandırdı, gülüp bağrışmaya başladılar, annem babama yaslanıp kolunu eskisi gibi muzipçe salladı. Çocuklar da dışarı çıktı, çatı oluklarından taşan sel suyunu sıçrata sıçrata koşuşturdular, kibrit kutularından ve hindistan cevizi kabuklarından yaptıkları gemileri çukurlarda biriken suların içinde yüzdürdüler.

Raşit'ten mektup geldi. Okumak için bekledim biraz. Bazen kısa ve kopuk kopuk yazıyor ve hep anneme ve babama Grace'ten selam yolluyor. Onlara hiç söylemeden ben de onların selamlarını iletiyorum. Yazdığı mektuplarda yorgunluğunu hissedebiliyorum, sanırım benim yazdığım doğallıktan uzak cevaplar da aynı şekilde içinde bulunduğum hissiyatı açığa vuruyor. Bu gece okuduğum mektubunda Grace'in onu terk ettiğini yazmış, bu haber, ıstırap içinde olması beni derinden etkiledi, üzüldüm onun için. Onu hep savunmasız cesaret gösterileri yapan, konuşmayı seven küçük kardeşim olarak hatırlıyorum, o yabancı yerdeki yalnızlığını düşünmek acı veriyor bana. Cevap yazmaya başladım, yarına bitiririm diye düşünüyorum, onun ne hissettiğini hayal etmeye çalışırken Cemile'yi düşündüğümü fark ettim, mektupta bundan da bahsettim ona. Aradan geçen bunca senede bir kez olsun onunla ilgili yazmamıştım. Bu yüzden yarına kadar beklemek istiyorum, yazdığımı gündüz gözüyle okuyup nasıl hissettiğimi görmek için.

Onlara Grace'ten bahsedeceğimi sanmıyorum, özellikle de anneme. Annem çok hasta, güçlükle, acıyla nefes alıyor. Hastanede hemşire ciğerlerinin rahatsız olduğunu ve yapılacak hiçbir şey olmadığını söyledi. Şu an onu götürebileceğimiz bir doktor yok, anlayamadığımız bir nedenden dolayı birkaç gün daha olmayacakmış. Eczacı nesi olduğunu bilmeden ilaç veremeyeceğini söyledi. O yüzden şu an uykusuz, göğsü inip kalkarak öylece uzanıyor yatakta, babam da yanında bekliyor, üzerine titriyor. Şu an yazarken duyabiliyorum onları.

Raşit'e Cemile'den bahsetmek rahatlattı beni. Bu yazdığım bölük pörçük parçalar ne işe yarar bilmiyorum ama Cemile'yle ilgili yazdıklarımın ona insanların ne kadar aptal olabildiğini, benim ne kadar aptal olduğumu göstermesini umuyorum. Belki bu yazdıklarımı ona yollarım. Yazmaya ya da çalışmaya daha ne kadar devam edebileceğimi bilmiyorum, devam edemez olduğumda ne yapacağımı ya da nasıl yaşayacağımızı da bilmiyorum. Gözlerimden biri neredeyse hiç görmüyor artık.

Karanlığın ve sessizliğin bir tür mutluluk olduğunu düşünmeye başladım. Eğer başımızdakiler müziği yasaklar, radyo ve televizyonları kapattırmak isterlerse üzüleceğimi sanmıyorum. Müziği yasaklamak, yaşam ve neşeyi yasaklayan acımasız Vahabilerin yaptığı gibi, kötü bir şey olarak algılanabilir ama onun karşılığında sessizliğe sahip olacağım.

Matem metanetiyle gelir. Annem dört gün önce vefat etti. Acıları son buldu artık. Babama onun ölümünden sonra bir kuvvet geldi, sık sık annemden, anılarından, birlikte geçen ömürlerinden bahsetmeye başladı. Farida yas tutmak için buraya geldi, şiir kitabını da getirmiş. Dün gece şiirlerinden birini okudu babama, o da dinleyip yorum yaptı, ben ağlayacağını düşünmüştüm. Çocukluğumuzdaki annemle ilgili

bir şiirdi, babam dinledikten sonra gülümsedi ve evet aynen böyleydi anneniz dedi. Annemin eşyalarına Farida'yla beraber bakmak istiyor. Sanırım asıl istediği Farida'nın onun yanında kalması. Babam bundan sonra ne kadar dayanır bilmiyorum. Tuhaf bir şekilde aktif görünüyor. Ölmeden önce Raşit'i göremeyecek olmasına üzülüyorum. Diğer gözümü de tamamen kaybetmeden küçük İtalyan'ı göremeyeceğim için, onun yanımda nefes alıp verişini ya da gevezeliklerini duyamayacağım için üzülüyorum.

Radyo bozuldu ve yenisini alamıyoruz. Günün büyük kısmında suları kesiyorlar, pompalama istasyonunda bir arıza varmış. Artık yürümüyor hiçbir şey. Kullanabileceğimiz ya da kullanmayı arzu ettiğimiz herhangi bir şeyi bile, bir kalıp sabun ya da bir tıraş bıçağı bile yapamıyoruz. Nasıl bu hale geldik?

Devam

Amin'in günlüklerini okumamdan kısa bir süre önce doktora yaptığım dönemden tanıdığım ve yakın zamanda tekrar irtibat kurduğum bir arkadaşımın Cardiff'te düzenlediği bir konferansa katıldım. Öğrenciyken tez yazma sürecimiz aynı zamana denk gelmişti, aynı seminerlere katılmıştık, haftada bir iki kez *squash* oynardık. Bu etkinlikler oluşturuyordu arkadaşlığımızın çerçevesini. İşe başlayınca kendi yollarımıza gitmiştik ve irtibatımız tamamen kesilmişti. Sonra da ondan bahseden kimseyle karşılaşmadım ya da yazdığı makalelere herhangi bir yerde denk gelmedim. Onun da benimle ilgili aynı şeyleri söyleyeceğine eminim. Bazen birinin ismi onu anımsattığında veya buna benzer başka bir rastlantı sonucu aklımdan geçtiği olurdu, o kadar. Sonra bir gün bana bir e-posta yazdı, üniversitenin isim ve adreslerimizin anlamsız bir gösterişle listelendiği internet sayfasından bulmuş adresimi. Yıllar önce *Othello* üzerine yaptığımız bir tartışmayı hatırladığı için bana yazdığını söylemiş, o tartışmamızda *Othello*'yla ilgili argümanımdan çok etkilendiğini bu yüzden oyunla ilgili bir şey yazmaya beni ikna etmeye çalış-

tığını anımsamış. Umarım bu konuda bir şeyler yazmışsındır demiş. Her neyse, şimdi İngiliz yazınında melez cinsellik konulu bir konferans düzenliyormuş, bu konferansa bir makaleyle katılabilir misin diye sormuş. Tekrar görüşmüş olur, arada geçen zamanı telafi ederiz demiş. Ben de aynı şeyi düşündüğüm için davetini kabul ettim.

Onurlandırıcı teklifine rağmen *Othello* üzerine bir makale değil de, Kenya'ya yerleşen göçmenlerin yazınında ırk ve cinsellik üzerine bir makale yazmıştım. Romanlar ve bazı günceler üzerinden yaptığım incelemelerden yola çıkarak bu anlatılarda cinselliğin olmamasına ya da bunun kadınları zor bir durumdan kurtarmaya yönelik davranışlarla veya trajik uçlara kayan söylentilerle yüceltilmesine dikkat çekmiştim. Sunumumun tartışma bölümünde Rehana'nın hikâyesinden bildiğim kadarıyla bahsettim ve bu yazında bu tip bir hikâyenin yer almadığını bir eksiklik olarak belirttim. Hikâyenin hangi şehirde, aşağı yukarı hangi zamanda geçtiğini ve torunu Cemile'nin hayatı üzerindeki beklenmedik etkisini anlattım. O sırada henüz Pearce'ın adını bilmiyordum. Zaten çok ciddi bir makale değildi, yeni bir şey söyleyen, iddialı bir yönü yoktu, daha ziyade bu yazında ilgilendiğim konulara ilişkin kısa bir sohbet havasında yapmıştım sunumu.

Seminerde yalnızca altı kişi vardı, katılımcıların çoğu aynı saatte William Faulkner üzerine verilen diğer semineri dinlemeyi tercih etmişti. Konuşmacı olarak katılmamış olsam muhtemelen ben de aynısını yapardım. Sunumun ardından dinlemeye gelenlerden biri benimle konuşmak için yaklaştı. Makaleyi çok ilginç bulduğunu (nezaket gereği bu anlarda hep bu tip laflar edilir), Rehana ve İngiliz sevgilisinin hikâyesi üzerine benimle konuşmak istediğini söyledi. Biraz daha dinledim, görüşmelerden yorulmuştum artık. Otuzlarının sonunda, benden birkaç yaş küçük, alımlı bir kadındı.

Nasıl ilerleyeceğimizi anlamak için bekledim. Rastlaşmalardan bıkmıştım ve ihtiyatlı davranıyordum bu konuda. Grace'ten sonra biriyle ilişkiye başlamak için herhangi bir çaba göstermemiştim dolayısıyla hayatım yalnız ve yorucuydu. Ama bir yandan da sakindi, idare edebiliyordum. Bu konuda kendimi beğenmiş değilim, hatta genelde tersiyim, her tanışmanın bir baştan çıkarma girişimi olduğunu düşünmüyorum, bazen baştan çıkarma, yanlış anlama, incinme, utanç anlamına gelmeyen başka, daha karmaşık durumlar olabiliyor. O yüzden bekledim.

Dedesinin yüzyıl başında Kenya sahilinde bir şehirde yaşadığını, kısa süreliğine Bölge Müdürü olarak görev yaptığını söyledi, verdiği şehir ismi Rehana'nın hikâyesinin geçtiği yer olarak söylediğim şehirle aynıydı. Sömürge görevi sırasında orada kısa bir günlük tutmuş, günlüğünde yerli bir kadınla İngiliz bir gezginin ilişkisinden bahsetmiş ama isim vermemiş. O da benim anlattığım hikâyeyle bunun bir bağlantısı olabilir mi diye merak etmiş, çünkü dedesinin bu ilişkiden bahsetmesinin sebebi tam da değindiğim noktayı yani İngiliz gezginin yerli bir kadınla ilişkisini aleni şekilde yaşamasını sıradışı bulmasıymış. Benim de makalemde tartıştığım gibi bu tip ilişkilerin bitmeye mahkûm olduğunu düşündüğünü yazmış. İngiliz sevgilinin memleketine geri döndüğünü yerli kadının da başka bir adamla birlikte olmaya başladığını belirtmiş.

Barbara Turner'la karşılaşmam böyle oldu işte.

Akşamı beraber geçirdik, bana tahmin ettiğimden fazlasını anlattı. Dedesi Frederick Turner'dı, 1903'te izinle ülkesine geri dönmüştü ve sonra da bir daha sömürge görevine gitmemişti. Karısı İmparatorluk'tan nefret ediyordu, o da onu göreve devam edemeyecek kadar çok özlediği için dayanamayıp geri dönmüştü. Döndükten sonra Nottingham Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı dersleri vermeye başlamış-

tı, karısı Christabel'in, şimdi artık tanınmış bir şairdi Christabel, orada tanıdıkları ve hayranları vardı. Frederick Turner işte bu dönemde günlük tutmaya başlamış. Yazdığı her günün tarihini atmış, en son Haziran 1905'te yazmış. İlk oğulları yani Barbara'nın babası John doğmuş Haziran 1905'te, Frederick belki de bu nedenle, bebeklerinin dünyaya gelmesinin yarattığı yoğunluktan dolayı günlük tutmayı bırakmış olabilir. Bu günlüğü ne kadar ciddiye aldığını bilmiyorum, boş günlerini doldurmak için mi yazıyordu yoksa oradaki eski yaşamına duyduğu özlemden yazmıştı da oğulları John doğduktan sonra bu girişim anlamını yitirmişti, hiçbir fikrim yok. Bu tarihlere kadar muhtemelen onlara yakın bir yerde, Newark'ta yaşayan Martin Pearce'la da yeniden bağlantı kurmuştur. Yazmayı bırakmasının sebebi bu da olabilir. Arkadaşını gücendirmek istememiştir belki de. Gerçekten de Martin ve Frederick sıkı bir dostluk kurmuşlar. Martin, British Museum'da araştırmacı olarak çalışmak üzere Londra'ya taşınmış olmasına rağmen ailece görüşmeye devam etmişler, bağlantıları hiç kopmamış.

Bütün bunlar aslında olabilecek şeylerdi. Artık Rehana'nın İngiliz sevgilisinin ve ona bakan sömürgeci memurun ismini öğrenmiştim. Martin Pearce'ın doğubilimleriyle ilgilenmesi hiç şaşırtıcı değildi ama Frederick Turner'ın üniversitede hoca olması şaşırtıcıydı. Gerçi bu işle uğraşan birçoklarından daha kötü olamazdı herhalde. Martin ve Frederick'in savaştan sağ çıkmaları büyük şanstı. Martin antikite uzmanı olarak Mezopotamya'ya gönderilmiş, Frederick de güvenli bir şekilde memleketinde kalmıştı. Bu konuşmada beni en çok şaşırtan, Pearce'ın kızı Elizabeth'in Barbara'nın annesi olduğunu öğrenmemdi. Barbara ilk konuşmamızda bu bağlantıların üzerinden kısaca geçmişti ama sonra tekrar görüştüğümüzde etraflıca anlattı. Fakat benim buradaki anlatımım çerçevesinde yalnızca Barbara'nın annesi Elizabeth'in,

Martin Pearce'ın tek kız çocuğu olduğunu (ki Pearce'ın tek çocuğunun o olmadığını biliyoruz), Elizabeth'in, Frederick Turner'ın oğlu John'la evlendiğini söylemem yeterli olacaktır. Barbara'ya yerli bir kadınla ucu açık bir ilişki yaşayan İngiliz'in kim olduğunu Elizabeth söylemiş. Frederick öldükten sonra (1940) Elizabeth günlüğünü okumuş ve kayınvalidesi Christie Turner'a bu İngiliz sevgilinin kim olduğunu sormuş. O da, babandı, diye cevap vermiş. O sırada Martin Pearce da çoktan ölmüş olduğu için (1939) bunu saklamanın bir anlamı olmadığını düşünmüş. Ölüm etraflarında kol geziyormuş.

Ben de hikâyeye ilgimi anlattım. Cemile ve Amin'den bahsettim, fakat ilk başta yalnızca dedesinin yerli sevgilisinden bir kız çocuğu sahibi olduğunu anlayabildi.

İsminin Rehana olduğunu söyledim ona. Rehana Zekeriya, yerli sevgili değil, dedim. Rehana kızına günahsız anlamına gelen Asmah ismini verdi. Asmah da kızına güzel anlamına gelen Cemile ismini verdi.

Cemile benim kuzenim oluyor o halde, dedi Barbara. Cemile'nin iki büyük erkek kardeşinin daha olduğunu söyledim. Benim de iki büyük erkek kardeşim var, dedi.

Birkaç gün sonra Barbara'nın annesi Elizabeth bir not yolladı, beni yemeğe davet ediyordu. Günlüğü görebilir miyim diye sormuştum, o da beni yemeğe davet etmişti. Barbara davetli değildi yemeğe. Elizabeth, babası hakkında kötü şeyler düşünmemi istemediğini söyledi. Yetmişlerinin sonlarına gelmişti ama çelimsiz ve çökmüş değil aksine sağlıklı, dinç, neredeyse anaç bir hali vardı. Mısır çorbası, fırında somon, ıspanak ve elmalı tarttan oluşan hafif fakat özenli bir öğle yemeği hazırlamıştı. Barbara kendisine anlattığım hikâyeyi annesine aktarmıştı. Cemile ve Cemile'nin annesini merak ediyordu, ben de ona bildiklerimi anlattım. Bir çocukları olduğundan hiç haberi yokmuş. Frederick bile bilmiyormuş

ama babasının bunu bildiğini düşündü, en azından memleketine döndüğünde Rehana'nın hamile olduğunu mutlaka biliyordu. Babasının Rehana'ya ya da kızına bir şey yazıp yazmadığını ya da onları görüp görmediğini sordu. Bilmediğimi söyledim. O halde benim bir kız kardeşim var dedi Elizabeth. John bunu duysa hoşuna giderdi. John iki sene önce öldü, dedi, bir an duraksadıktan sonra ekledi; hâlâ öldüğüne inanamıyorum. Kardeşim hâlâ hayatta mı, ismini biliyor musun? diye sordu. İsminin Asmah olduğunu ama yaşıyor mu bilmediğimi söyledim. İsmi onun için bir kâğıda yazmamı rica etti ve Cemile'ye ulaşmanın bir yolu var mı diye sordu ya da eğer hâlâ hayattaysa annesine. Soracağımı söyledim.

Bu konuşmadan kısa bir süre sonra Amin'in defterleri geldi, onları okuduktan sonra yaşamlarındaki ıstırabı anlamak için elimden geleni yapmış olsam da anlayamamış olduğumu fark ettim. O anda kararımı verdim. Ne yapacağımı biliyordum. Eve dönme vakti gelmişti artık, diğer bir deyişle korkularımı bir yana bırakıp onları ziyaret edecek ve ihmalkârlığım için af dileyecektim. Bu onları da mutlu edecekti beni de ve ne zamandır atıl kalan duygularımızı yeniden canlandıracaktı. Barbara seninle gelebilir miyim diye sordu. Ne için? dedim, şaşkınlıkla. Orası farklı âdetleri olan bir yer, pek rahat edebileceğini sanmıyorum. Bunu söyledim ama ısrar etmesini istiyordum. Nereye dersem oraya geleceğini çünkü başka her şeyden çok benimle olmak istediğini söylemesini istiyordum. Uzun süre dönmezsem tıpkı benim onu özleyeceğim gibi onun da beni özleyeceğini söylemesini istiyordum. Muhtemelen şimdiye kadar nasıl çekingen biri olduğumu, gelmesini istediğimi ama heyecan yaratmak için isteksiz gibi göründüğümü anlayacak kadar beni tanımıştı.

"Belki Cemile'yi buluruz," dedi. Bilmiyorum, dedim. Her şey paramparça oldu, dağılıp gitti dünyanın öbür ucuna.

Kimse kimseyi bulamaz artık. Birileri biliyordur, dedi. Yazdıklarımı okumuştu. Ona söylemiştim bıraktığımı, yazmayı bıraktım demiştim. Yarım bırakılmış bir hatırat daha. Yazdıklarımın beni yeniden deneme, yeniden başlama noktasına getirdiğini hissetmiştim. Bu bir yanılsamadan ibaret olsa da bana kendimi iyi hissettirmişti ve bu yeter de artardı bile.

"Babam rahatsız olmasın diye onlara senin de geleceğini yazıp durumu anlatacağım. Ayrı odalarda uyumamız gerekecek biliyorsun," dedim ve bu yaşta bunu yapacak olmamızın gülünçlüğü ikimizi de gülümsetti.

Terkediş, Nobel Edebiyat Ödüllü Abdulrazak Gurnah'ın sömürgecilik sonrası çağın sorunlarını konu eden unutulmaz romanı.

Terkediş, kolonyalizmin bireysel ve siyasal sonuçlarını üç neslin birbirine örülmüş hikâyeleri üzerinden anlatan eşsiz bir insanlık dramı. Gurnah, _Terkediş_'te uygarlığın eşiğinde ufalanan bir ülkeyi, ülkeden göçenlerin yakasını bırakmayan suçluluk duygusunu, yurtsuzluğu, kalanların üzerine çöken karanlığı, din ve geleneğin şaşmaz bir süreklilikle muhafaza ettiği değerleri ve yok ettiği aşkları anlatmakta. 1899'da çölde yolunu kaybeden ve yaralı halde Doğu Afrika sahilindeki bir şehre varan İngiliz seyyah Martin Pearce, bölge esnafından Hasanali'nin ve güzeller güzeli kardeşi Rehana'nın yardımıyla hayata tutunur. Pearce ile Rehana'nın hikâyesini üç kuşağın ortak yazgısına bağlayan Gurnah, nesnel ve sahici anlatısı ile etnik-ulusal kimliklerin ötesinde bir kimliğin mümkün olduğu yeni bir edebiyatın ve dünyanın habercisi.

"Gurnah, _Terkediş_'te çöküşü yeni bir şafağa dönüştürmeyi başarıyor."

ADAM-MARS JONES

THG
0234449
TKY

iletişim

ISBN-13: 978-975-05
9 789750 519

KDV'DEN MUAFTIR